

PAIKANNIMEN MONET TARINAT

Varkautelaisten kansanetymologisia tulkintoja kaupunkinsa ja sen lähialueiden paikannimistä

Itä-Suomen yliopisto
Filosofinen tiedekunta
Suomen kieli
Pro gradu -tutkielma
Jenni Rimpeläinen
Toukokuu 2011

Tiedekunta – Faculty Filosofinen tiedekunta		Osasto – School Humanistinen osasto	
Tekijät – Author Jenni Rimpeläinen			
Työn nimi – Title Paikannimen monet tarinat. Varkautelaisten kansanetymologisia tulkintoja kaupunkinsa ja sen lähialueiden paikannimistä			
Pääaine – Main subject Suomen kieli	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma	Päivämäärä – Date 2.5.2011	Sivumäärä – Number of pages 172 s., 4 liites.
Tiivistelmä – Abstract			
<p>Tutkielmassa tarkastellaan, millaisia kansanetymologisia tulkintoja varkautelaisilla on kaupunkinsa ja sen lähialueiden paikannimistä. Tutkielmassa selvitetään, millä tavoin maallikot selittävät paikannimien syntyä ja mihin maallikoiden nimitulkinnat perustuvat.</p> <p>Tutkimuksen teoriataustana ovat nimistön etymologinen tutkimus eli nimien alkuperää selittävä tutkimus, nimistön typologinen tutkimus, johon kuuluu nimien ja nimisysteemien rakenteiden tutkiminen ja nimenantoperusteiden selvittäminen ja niiden semanttinen luokittelu, sekä kansanlingvistinen tutkimus, jonka tehtävänä on analysoida ei-lingvistien käsityksiä kielestä. Tutkimuksen aineisto on kerätty haastatteleamalla vuosina 1920–1977 syntyneitä varkautelaisia. Maallikoiden nimitulkintojen luokittelussa on ollut apuna typologisesta nimistöntutkimuksesta tuttu syntaktis-semanttinen paikannimistön luokittelumalli.</p> <p>Maallikot selittävät paikannimien syntyä samoin keinoin kuin nimistöntutkijat: he arvelevat, että paikat ovat saaneet nimensä suhteestaan ihmiseen tai sen perusteella, mitä paikalla on nimenannon aikana ollut tai esiintynyt, millainen paikka on ollut ominaisuudeltaan tai missä tai minkä lähellä paikka sijaitsee. Maallikoiden ja nimistöntutkijoiden nimenselitystapojen erot ilmenevät siinä, kuinka maallikot hahmottavat nimen rakenteen vaikutuksen nimen sisältöön. Maallikot eivät välttämättä tule pohtineeksi esimerkiksi sitä, että nimen määräiteosan muoto (nominatiivi/genetiivi) pystyy osaltaan kertomaan siitä, millä perusteella entisaikojen nimenantajat ovat paikkoja nimenneet. Maallikoilla ei myöskään usein ole käsitystä siitä, minkä ikäisiä paikannimet ovat tai voivat olla.</p> <p>Maallikot selittävät paikannimien alkuperää käyttämällä apunaan nimistä mieleen tulevia sana- ja nimiassosiaatioita. Eniten maallikot yhdistävät nimiä niitä äänteellisesti muistuttaviin, samankaltaisiin sanoihin. Tällöin nimitulkinnat saattavat perustua melko vähäiseenkin äänteelliseen yhtäläisyyteen, mikä kertoo siitä, että maallikot ajattelevat sanojen äänteellisen kehityksen olevan melko mielivaltaista. Paikan nimeämisperusteen tulkitseminen sana-assosiaation avulla liittyy nimen leksikaaliseen monitulkintaisuuteen tai läpinäkymättömyyteen. Nimen leksikaalinen läpinäkyvyys tai -näkyväisyys vaikuttaa myös siihen, millaisia nimiä maallikoiden on helppo ja millaisia vaikea tulkita.</p> <p>Maallikot puhuvat nimistä pääosin kielen sanoina ja pohtivat nimien alkuperää nimiin sisältyvien kielellisten elementtien pohjalta. Nimitulkinnat perustuvat sana- ja nimiassosiaatioita harvemmin konnotaatioihin, nimen tarkoitteeseen liittyvään tietoon. Silloin kun nimi on hämärä eikä herätä muunlaisia ajatuksia tai sana- tai nimiassosiaatioita, maallikot tulkitsevat helposti, että nimeen sisältyy vierasperäinen tai merkitykseltään hämärtynyt sana.</p>			
Avainsanat – Keywords paikannimi, kansanetymologia, nimeämisperuste, etymologinen tutkimus, typologinen nimistöntutkimus, kansanlingvistiikka			

SISÄLLYS

1. TUTKIMUKSEN TAUSTAA JA TAVOITTEET	1
2. TEOREETTINEN TAUSTA	5
2.1. Sanaston ja nimistön etymologinen tutkimus	5
2.2. Typologinen nimistöntutkimus	12
2.3. Kansanlingvistinen tutkimus	20
3. TUTKIMUSAINEISTO JA -MENETELMÄ	27
4. TULKINTOJA KUNTIEN NIMISTÄ	34
4.1. Varkaiden <i>Varkaus</i>	34
4.2. Leppiä verisen <i>Leppävirran</i> varrella	37
4.3. Joron jäljillä <i>Joroisissa</i>	38
4.4. <i>Heinäveden</i> heinäiset vedet	40
4.5. Pieksäjäiset <i>Pieksämäellä</i>	41
4.6. <i>Suonenjoen</i> suonikas joki	43
4.7. Lampi kankaalla <i>Kangaslammilla</i>	45
4.8. <i>Jäppilän</i> <i>Jäppiset</i>	45
4.9. Hauki vuorella <i>Haukivuorella</i>	47
4.10. <i>Virtasalmen</i> virtaava salmi	49
5. TULKINTOJA VARKAUDEN KAUPUNGINOSIEN JA ASUINALUEIDEN SEKÄ KATUJEN NIMISTÄ	51
5.1. Kaupunginosien ja asuinalueiden nimet	51
5.1.1. <i>la, lä</i> -loppuiset nimet	51
5.1.1.1. <i>Häyrisen Häyriä</i>	52
5.1.1.2. <i>Puurtilan</i> tilat	53
5.1.1.3. <i>Lutilan</i> luhtamaa	54
5.1.1.4. <i>Kurottelua Kurolassa</i>	55
5.1.1.5. <i>Kom till Kommila</i>	56
5.1.2. Yhdysnimet, joiden perusosana on maastoappellatiivi	59
5.1.2.1. Taulujen <i>Taulumäki</i>	59
5.1.2.2. Viinapuuhia <i>Viinämäellä</i>	60
5.1.2.3. Heiniä haasioilla <i>Hasinmäellä</i>	61

5.1.2.4. <i>Leunanmäen Leena</i>	62
5.1.2.5. <i>Parsintaa Parsiusmäellä</i>	64
5.1.2.6. <i>Kankut paljaana Kankunharjussa</i>	65
5.1.2.7. <i>Kuoppien Kuoppakangas</i>	66
5.1.3. <i>Yhdysnimet, joiden perusosana on vesistöappellatiivi</i>	68
5.1.3.1. <i>Päivänpaistetta Päiviönsaarella</i>	68
5.1.3.2. <i>Joutenoloa Joutenlahdessa</i>	69
5.1.3.3. <i>Akkojen Akonlahti</i>	72
5.1.3.4. <i>Pussissa Pussilanjoella</i>	74
5.1.4. <i>Muut nimet</i>	76
5.1.4.1. <i>Könön eli Könösen pelto</i>	76
5.1.4.2. <i>Taipaleen tekoa Taipaleella</i>	77
5.1.4.3. <i>Kämärin känkkänä koski</i>	79
5.2. <i>Katujen nimet</i>	80
5.2.1. <i>Satakunta taloa Satakunnankadulla</i>	81
5.2.2. <i>Laivojen rakennusta Laivalinnankadulla</i>	82
5.2.3. <i>Lempeä Lemmensillantiellä</i>	84
6. TULKINTOJA TAAJAMIEN JA KYLIEN NIMISTÄ	85
6.1. <i>Kuvastumisia Kuvansissa</i>	85
6.2. <i>Naarausta Naarajärvellä</i>	86
6.3. <i>Maata ja vettä näkyvissä Maavedellä</i>	88
6.4. <i>Huutoa kosken äärellä Huutokoskella</i>	89
6.5. <i>Karvojen nyljentää Karviossa</i>	90
7. TULKINTOJA VESISTÖ- JA MAASTONIMISTÄ	92
7.1. <i>Järvien nimet</i>	92
7.1.1. <i>Kylmä ja kalaisa Kallavesi</i>	92
7.1.2. <i>Uinuva Unnukka</i>	94
7.1.3. <i>Mulahtelua mutaisella Mulajärvellä</i>	95
7.1.4. <i>Helvetillinen Helvejäri</i>	97
7.1.5. <i>Haiseva haisee</i>	99
7.1.6. <i>Kaikin puolin hyvä Hyväjärvi</i>	100
7.1.7. <i>Kermainen Kermajärvi</i>	102

7.2. Vedenkokoumien osien, koskien ja virtapaikkojen nimet	103
7.2.1. Siitoksien <i>Siitinselkä</i>	103
7.2.2. Konnuuksia <i>Konnusvedellä</i>	106
7.2.3. Turjakkeen <i>Turjanvirta</i>	108
7.2.4. Tappoja <i>Tappuvirralla</i>	109
7.2.5. <i>Yölinnunsalmen</i> öinen lintu.....	111
7.2.6. Ämmien puuhailua <i>Ämmäkoskella</i>	113
7.3. Veteen rajautuvien paikkojen nimet	116
7.3.1. Tyyntä tai tyrskyä <i>Tyyskässä</i>	116
7.3.2. Kirvestöitä <i>Kirvesniemellä</i> ja <i>Kirveslahdella</i>	118
7.3.3. Huruttelua <i>Huruslahdella</i>	120
7.3.4. Liottelua likaisessa <i>Likolahdessa</i>	123
7.3.5. Soiva <i>Soisalo</i>	124
7.4. Maastonimet.....	125
7.4.1. Orikohtaloiden <i>Orinnoro</i>	125
7.4.2. <i>Riikinnevan</i> riikinruotsalaiset.....	127
8. TUTKIMUSTULOSTEN KOONTIA JA POHDINTAA	129
8.1. Maallikoiden nimenselitystavat	129
8.1.1. Paikan sijainti oletettuna nimeämisperusteena	133
8.1.2. Paikan ominaisuus oletettuna nimeämisperusteena	135
8.1.2.1. Topografinen ulottuvuus tai hahmo	136
8.1.2.2. Maaperän, veden, materiaalin laatu tai ominaisuus	138
8.1.2.3. Muunlainen ominaisuus	139
8.1.3. Paikalla oleva, esiintyvä oletettuna nimeämisperusteena	142
8.1.4. Paikan suhde ihmiseen oletettuna nimeämisperusteena	144
8.1.4.1. Omistus, asuminen, nautinta	144
8.1.4.2. Tekeminen, käyttö	146
8.1.4.3. Tapahtuma.....	148
8.1.4.4. Epäselvät tapaukset	149
8.1.5. Ihmisestä riippumaton tapahtuma tai toiminta.....	149
8.1.6. Muut oletetut nimeämisperusteet	153

8.2. Assosiaatioiden ja konnotaatioiden vaikutus nimitulkintoihin	154
8.3. Tulosten luotettavuuden ja tutkimuksen onnistumisen arviointia	160
9. TUTKIMUKSEN TULOKSET THIVISTETYSTI.....	163
LÄHTEET	165
LIITTEET	
Liite 1	Tutkimuksessa käsiteltävät paikannimet
Liite 2	Haastateltavien taustatiedot

1. TUTKIMUKSEN TAUSTAA JA TAVOITTEET

Nimistöntutkimus eli **onomastiikka** on osa kielentutkimusta. Onomastiikan tutkimuskohteena on yksi kielen kategorioista, nimistö, ja sen ensisijaisena tavoitteena on selvittää nimenmuodostusta ja nimien käyttämistä osana kielenkäyttöä sekä tuottaa uutta tietoa kielestä ja varsinkin nimistöstä. Kielitieteellisesti suuntautunut nimistöntutkimus syntyi vähitellen kansallisten tieteiden pohjalta. Nimistön tutkiminen oli ollut varsin mielivaltaista, kunnes 1800-luvulla paikannimistö havaittiin hyväksi kielihistoriallisen tutkimuksen materiaaliksi saksankielisessä Keski-Euroopassa. (Kiviniemi 1979: 4728; 1980a: 327; Ainiala – Pitkänen 2002b: 231; Mallat 2007: 23; Ainiala ym. 2008: 61.)

Onomastiikka on perinteisesti keskittynyt paikannimien eli **toponyymien** ja henkilönnimien eli **antroponymien** tutkimiseen. Paikannimen voidaan katsoa syntyvän silloin, kun tietystä paikasta puhuttaessa aletaan käyttää säännöllisesti tiettyä nimitystä vähintään kahden henkilön kesken. Paikannimet eivät ole syntyneet tyhjästä, vaan paikan ja sen nimen välillä on tai on ollut jonkinlainen syy-yhteys ja nimellä tietty merkitys¹. Koska nimet ovat oletettavasti kauttaaltaan syntyneet pienissä yhteisöissä, voi olettaa, että ne kuvastavat aikansa yhteiskunnallisia ja kulttuurisia oloja pienten yhteisöjen näkökulmasta. (Nissilä 1962: 39; Benson 1976: 45; Falck-Kjällquist 1976: 28; Kiviniemi 1976: 56; Ainiala ym. 2008: 23.)

Paikannimien, kuten kaikkien muidenkin *proprien*, tärkeimpänä tehtävänä pidetään yksilöintiä. Tämä onkin *proprien* suurin ero *appellatiiveihin*, joiden tehtävänä on luokitella. *Proprien* lailla paikannimet ovat **monorefentiaalisia** eli yksiviitteisiä. Ne yksilöivät tarkoitteensa, **referenttinsä**, eli itse paikan erottamalla sen kaikista muista samanlaisista paikoista. Tarvitsemme paikannimiä, jotta voisimme helposti ja ilman sekaannusta puhua tietyistä paikoista. Käytännöllisen funktion lisäksi paikannimillä on myös kulttuurinen tehtävä: ne säilyttävät ja siirtävät perinnettä ja uskomuksia ja kertovat siitä, millaisia tehtäviä ja merkityksiä paikoilla on ollut niitä nimenneille ihmisille. (Kiviniemi 1979: 4728; 1999: 9; Ainiala 1997: 15–16; Vahtola 1999: 4; Ainiala ym. 2008: 18.)

Suomessa ensimmäisen ehdotuksen paikannimistön talteenkeräämisestä teki O.

1 Kiviniemen (1971: 35) mielestä on johdonmukaisempaa puhua nimen *merkityksen* sijasta nimen *sisällöstä* silloin, kun tarkoitetaan nimen perustana olevan appellatiivisen ilmauksen suhdetta paikkaan eli sitä, miten ilmaus on nimenantohetkellä motivoitu. Myöhemmin (1991: 116) hän käyttää samasta asiasta puhuessaan nimitystä **yksilöivä merkitys**, jota Ainiala (1997: 17–18) pitää suositeltavampana ja kuvaavampana kuin nimitystä **etymologinen merkitys**, jota myös on käytetty nimen alkuperäisestä merkityssisällöstä puhuttaessa.

A. F. Lönnbohm² Kotikielen Seurassa vuonna 1876. Paikannimistön kenttäkeruun taustalla oli alun perin 1800-luvulla herännyt kansallisuusaate: suomalaisen kulttuurin arvo ja pitkä ikä pyrittiin osoittamaan myös paikannimien avulla. Paikannimistön muistiinkirjaamisessa ovat nimistöntutkijat ja -kerääjät nimistön tallentamisen ohella olleet luonnollisesti kiinnostuneita myös nimien syntytaivoista. Terho Itkosen *Nimestäjän oppaan* sekä vanhassa että uusitussa painoksessa kehoitetaan paikannimilippuun muiden tietojen lisäksi kirjaamaan muistiin nimeämisperuste, eli tiedot, jotka voivat selvittää nimen syntyä. Kirjatuksi eivät ansaitse tulla pelkästään oikeat ja varmat nimeämisperusteet, vaan olennaisia ovat myös niin kutsutut kansanetymologiset tulkinnat. (Itkonen 1997: 14; Ainiala ym. 2008: 46; ks. Nissilä 1962: 104; Itkonen 1964: 39–40; 1997: 63, 65).

Paikannimistöstä vain osa on sillä tavoin yksitulkintaista, että myös nykyihminen pystyy ymmärtämään nimeämisen taustalla olevat motiivit. Monitulkintaisten nimien alkuperä jää aina jossain määrin päätelmien tai jopa arvailujen varaan. Se, miten hämärtnyt nimen ajatussisältö on, johtuu suureksi osaksi siitä, kuinka vanha nimi on. Oudot paikannimet ovat arvoituksellisuutensa vuoksi saaneet ihmiset pohtimaan selitystä nimien alkuperälle. Onomastiikassa **kansanetymologialla** tarkoitetaan ei-kielieteilijöiden keksimää tulkintaa nimen selitykseksi. Tällöin henkilö pyrkii selittämään outoasuisen nimen alkuperää yleensä samaistamalla sen tai osan siitä johonkin tuttuun kielelliseen ilmaukseen. Tällaiset outoasuiset nimet ovat muuttuneet joko leksikaalisesti läpinäkymättömiksi tai niiden alkuperäinen nimeämisen syy on jotenkin hämärtnyt joko nimen tarkoitteessa tai itse nimessä tapahtuneen muutoksen johdosta. (Nissilä 1962: 99; Kiviniemi ym. 1974: 18; Kiviniemi 1990: 38; Ainiala ym. 2008: 35, 97; ks. Voionmaa 1950: 9.)

Tutkimukseni tarkoituksena on selvittää, millaisia kansanetymologisia tulkintoja varkauteilaisilla on kaupunkinsa ja lähikuntien paikannimistä ja miten he selittävät paikannimistön syntyä. Eero Kiviniemen (1987: 12) mukaan kansanetymologioiksi on tapana nimittää vain virheellisiä kansanomaisia nimitulkintoja. Tutkimuksessani kansanetymologialla tarkoitetaan kaikkia niitä tulkintoja, joita maallikot³ tuottavat paikannimien alkuperästä. Tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

2 Lönnbohmin laaja, painamatta jäänyt paikannimisanakirjan käsikirjoitus vuosilta 1883–1905 on Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen Nimiarkiston yksi merkittävimmistä erilliskokoelmista. Se perustuu osittain arkiston vanhimman paikannimikokoelman *Paikannimiä ja paikallistarinoita* (1879–82) pohjalle. Sen lisäksi Lönnbohm on käyttänyt muita painamattomia nimiluetteloita ja keräelmiä, painettuja asiakirjalähteitä, tutkimuskirjallisuutta ja karttoja. (Kotus.)

3 Termillä **maallikko** viitataan henkilöön, jolla ei ole kielitieteellistä koulutusta, ei-kielieteilijään.

- 1) Millä tavoin maallikot selittävät paikannimien syntyä?
 - Millainen luokittelumalli nimitulkinnoista voidaan muodostaa?
 - Miten maallikoiden nimitulkinnoista muodostettu luokittelumalli eroaa nimistöntutkijoiden laatimasta mallista?
 - Miten maallikoiden ja nimistöntutkijoiden tavat selittää paikannimien syntyä eroavat toisistaan?

- 2) Mihin maallikoiden nimitulkinnat perustuvat?
 - Miten assosiaatiot ja konnotaatiot vaikuttavat maallikoiden nimitulkintoihin?
 - Millaisia nimiä on helppo ja millaisia vaikea selittää?

Ensimmäinen kysymys on päätutkimuskysymykseni ja siksi laaja. Alakysymyksissä mainittua paikannimistön luokittelumallia esittelen tarkemmin luvussa 2.2. Toisen tutkimuskysymyksen yhteydessä mainitsemaani assosiaatiota käsittelen luvussa 2.1 ja konnotaatiota luvussa 2.3, jossa käsittelen myös maallikoiden kielitietoisuutta ja sen tutkimista ylipäänsä. Nimien helppoudesta ja vaikeudesta puhun luvussa 3.

Tutkimuksen aiheen valintaan vaikutti se, että tein kandidaatintutkielmani nimistön kansanetymologisista tulkinnoista. Aiheesta oli helppo jatkaa laajempaan tutkimukseen ja syvällisempään analyysiin maallikoiden nimenselitystavoista. Maallikoiden tulkintoja paikannimistön synnystä ei ole juuri arvostettu eikä niitä ole tietävästi aikaisemmin tutkittu ainakaan kielentutkimuksen puolella. Tutkimukseni onkin merkityksellinen siinä mielessä, että se tarjoaa tietoa ei-kielitieteilijöiden tavoista analysoida nimistöä.

Työni kanssa samantapaista tutkimusta on tehnyt Päivi Vainiomäki-Tandu 1991. Vainiomäki-Tandu on tutkinut Kansanrunousarkiston satakuntalaisten paikannimien selitystarinoita ja verrannut niitä Nimiarkiston nimilippuihin kirjattuihin nimeämisperusteisiin. Hän on selvittänyt, missä määrin eri aineistojen paikannimet ja paikannimitarinat vastaavat toisiaan. Aineistonsa luokittelussa Vainiomäki-Tandu on käyttänyt apunaan samaa luokittelumallia kuin itse tässä tutkimuksessani käytän. Yhteistä tutkimuksillemme on samankaltainen aineisto, sillä paikannimien selitystarinoita voi pitää eräänlaisina kansanetymologioina; ovathan ne keksittyjä tulkintoja nimien selittämiseksi. Tutkimuksiemme eroavuutena on ainakin se, että toisin kuin Vainiomäki-Tandu, en tutki valmista aineistoa vaan olen kerännyt sen itse. Lisäksi tutkimani kansanetymologiat ovat pääasiassa tilanteessa tuotettuja nimitulkintoja, eivät pitkäaikaista kansanperinnettä. (Paikannimen selitystarinasta ks. PT s.v. *tarina*.)

Vaikka tutkimukseni näkökulma onkin kielentutkimuksen puolella uusi, ei tämä suinkaan ole ensimmäinen kerta, kun kansanetymologioita tarkoituksellisesti kerätään talteen. Pohjois-Savossa ainakin Savo-Karjalainen osakunta on tallentanut paikan- ja sukunimiin liittyviä tarinoita pohjoissavolaisista kylistä 1800-luvun lopussa. Tarinoita on esitelty ainakin vuoden 1899 *Virittäjässä*. (K. 1899: 120–125.) Paikannimet eivät ole kiinnostaneet ainoastaan kielentutkijoita. Kuten Pentti Virrankoski (1978: 9) on osuvasti todennut, nimet eivät ole pelkästään kielen sanoja vaan samalla kansanperinnettä. Maallikoiden paikannimitarinoiden tallentaminen onkin vanhastaan kiinnostanut etenkin kansatieteellisen aineiston kerääjiä: esimerkiksi H. A. Reinholm ja Samuli Paulaharju ovat keränneet tarinoita talteen ympäri Suomea (Nissilä 1962: 100).

Nimiä on annettu niille paikoille, jotka ovat olleet ihmiselle merkityksellisiä ja jotka ihmiset ovat kokeneet nimeämisen arvoisiksi. Paikannimet säilyvät niin kauan kuin niitä tarvitaan ja käytetään. Koska suurin osa paikannimistämme on elänyt pelkästään suullisen perinteen varassa, on niiden säilyminen riippunut ensisijaisesti kahdesta seikasta: nimitradition katkeamattomuudesta ja tarkoitteiden pysyvyydestä. Kaikista paikoista, joilla on aiemmin ollut jokin nimi, ei ole enää tarvetta puhua, jolloin nimetkin jäävät pois käytöstä. Nimi katoaa myös silloin, jos itse paikkakin häviää kokonaan tai jos nimen käyttäjiä on hyvin vähän. (Kiviniemi 1978: 75; Ainiala 1997: 161; 2000: 365; Pitkänen 1999: 6; Ainiala ym. 2008: 15.) Säilyneet nimet kertovat, että niiden tarkoitteet ovat olleet ja ovat yhä merkittäviä nimienkäyttäjille.

Kiviniemi (1999: 9) toteaa, että paikannimet kotiosoitteistamme alkaen vaikuttavat keskeisesti koko maailmankuvamme jäsentymiseen. Outi Järvi (2004) puolestaan huomauttaa osuvasti, etteivät nimet ole pelkästään osoitelappuja: ne mahdollistavat toki sen, että pystymme suunnistamaan paikasta toiseen, mutta niiden avulla voimme myös siirtyä toisiin aikakausiin tai jopa kuvitteellisiin paikkoihin. Toivon mukaan tutkimukseni tarjoaa kiinnostavan matkan sekä historiaan ja menneisyyteen että maallikoiden rikkaaseen mielikuvitukseen.

2. TEOREETTINEN TAUSTA

Nimistöä pystyy tutkimaan ja onkin tutkittu erilaisista näkökulmista. Olen valinnut tutkimukseni teoriataustaksi ne, joita pidän oman tutkimukseni kannalta relevantteimpina, ja keskityn käsittelemään niitä laajemmin sen sijaan, että esittelisin hajanaisesti eri teorioita ja tutkimussuuntia. Tutkimukseni teoriataustana on etymologinen nimistön ja sanaston tutkimus eli nimien ja sanojen alkuperää selittävä tutkimus. Teoriaustaan kuuluu myös erittäin keskeisenä nimistön typologinen tutkimus, johon kuuluu nimien ja nimisysteemien rakenteiden tutkiminen sekä nimenantoperusteiden selvittäminen ja niiden semanttinen luokittelu. Tärkeä osa tutkielmaani on myös kansanlingvistinen tutkimus, joka analysoi ei-kielitieteilijöiden käsityksiä kielestä.

2.1. Sanaston ja nimistön etymologinen tutkimus

Nimien ja sanojen etymologinen tarkastelutapa ovat lähellä toisiaan. Sanat ovat aikoinaan syntyneet tarpeesta viitata kohteeseensa; paikannimet on muodostettu kielen sanastosta, ja ne ovat osa sitä, joten ne viittaavat kielenulkoiseen todellisuuteen samalla tavalla kuin sanat (Kiviniemi 1980c: 1). Koska paikannimet sisältävät kielenaineksia, kuten sanoja, nimien etymologioinnissa auttaa niihin sisältyvien sanojen etymologioiden tuntemus. Terho Itkosen (1997: 8) mukaan paikannimien alkuperän päättely onkin usein samantapaista kuin etymologisessa sanastontutkimuksessa, eli nimistöntutkimus ja sanastontutkimus täydentävät toisiaan.

Sanaston puolella **etymologia** tieteenalana tutkii sanojen ikää ja alkuperää sekä sanojen äänneasussa, merkityksessä ja keskinäisissä suhteissa tapahtuneita muutoksia. Termiä etymologia voidaan käyttää myös, kun puhutaan jonkin sanan alkuperää koskevasta selityksestä (vrt. *kansanetymologia*). Varsinainen, nykyaikainen etymologinen tutkimus syntyi 1800-luvun alkupuolella. Tutkimus on historiallista: jotta sanojen alkuperä voidaan selvittää, on yleensä tarpeen rekonstruoida kielen varhaisia kehitysvaiheita ja tutkia sitä kielenulkoista maailmaa, joka on eri aikoina vaikuttanut kielen kehitykseen. (Häkkinen 1990: 9–10, 13.)

Sanoja etymologioitaessa täytyy kiinnittää huomiota kolmeen peruskriteeriin: sanojen äänneasuun, merkitykseen ja levikkiin. Äänneasua tarkastelemalla on tavoitteena löytää mahdolliset fonologiset ja fonotaktiset vihjeet, joiden avulla sanan todennäköisintä selitystä voidaan alkaa etsiä. Äänneasun perusteella on myös pääteltävä,

ovatko jotkin sukukielten samantapaiset sanat tutkittavan sanan etymologisia vastineita. Ennen kuin sanat voidaan varmuudella yhdistää etymologisesti toisiinsa, on etymologinen yhteys sanojen välillä varmistettava myös merkityksen osalta. Levikkiä tutkimalla voidaan tehdä päätelmiä sanan iästä, kuten siitä, kuuluuko sana kielikunnan vanhaan yhteiseen sanastoon vai onko se nuorempi laina. (Häkkinen 1990: 24–25.)

Nimistön puolella etymologinen tutkimus on perinteisintä nimistöntutkimusta. Tutkimuksen lähtökohtana on ajatus, että vanhat, spontaanisti kansan parissa syntyneet **perinnäiset paikannimet** ovat alkuaan olleet ymmärrettäviä kielellisiä ilmauksia ja paikkaa jollain tapaa kuvaavia. Siten nimistön etymologisen tutkimuksen kohteena on se, mikä on nimien alkuperäinen, nimen syntyhetkenä olemassa ollut merkityssisältö. Myös nimistön etymologisessa tutkimuksessa nimen ikä pyritään selvittämään niin tarkasti kuin mahdollista. (Ainiala ym. 2008: 61, 88, 114.)

Nimien etymologiaa on selvitetty Suomessa runsaasti. Jo ensimmäinen suomalainen nimistöntutkimuksen väitöskirja, A. V. Forsmanin tutkimus pakanuudenaikaisesta nimistöstä (1891) edusti etymologista tutkimusta, kuten myös ensimmäinen laaja suomalainen paikannimitutkimus, Viljo Nissilän väitöskirja *Vuoksen paikannimistö* (1939). Yksittäisten nimien etymologioinnin lisäksi Nissilän tavoitteena oli etymologisen tutkimuksen tulosten luokittelu, ja hän kokosikin aineistonsa nimistä nimeämisperusteiden luokittelumallin (ks. tarkemmin luku 2.2). (Ainiala – Pitkänen 2002a: 86, 93; Ainiala ym. 2008: 61–62.)

Nissilän tutkimuksella oli suuri vaikutus suomalaiseen nimistöntutkimukseen. Hänestä lähtien on jatkunut se perinne, että tutkijat ovat itse keränneet oman tutkimusaineistonsa kentältä. Tästä on ollut suuri etu tutkimukselle: tutkijat ovat itse päässeet tutustumaan nimiin ja niiden käyttöön sekä nimettyihin paikkoihin ja siihen kulttuuriin, jonka piirissä nimet ovat muodostuneet ja eläneet. Luultavasti tästä syystä suomalainen etymologinen nimistöntutkimus ei ole jäänyt pelkästään nimiin sisältyvien sanojen selittämiseksi, vaan nimien tulkinnassa on osattu huomioida itse nimen lisäksi myös nimetty paikka. (Ainiala – Pitkänen 2002b: 232.)

Nissilän tutkimus on paitsi etymologinen työ myös **aluemonografia**. Nissilän perintönä suomalaiselle nimistöntutkimukselle voidaan pitää sitä, että aluemonografiasta tuli tutkimuksen perusmuoto: monet laajat paikannimitutkimuksemme ovat aluemonografioita, joissa on käsitelty joko alueen koko paikannimistöä tai alueen tietynlajisten paikkojen nimiä ja joissa nimiaineiston peruskäsittely on etymologinen. Suurin osa aluemonografioista on opiskelijoiden pro gradu -tutkielmia, joissa käsitellään useimmiten yhden kylän koko paikannimistöä. Laajemmissa aluemonografeissa, kuten väitöskirjoissa, tutkimusnäkökulma on usein historiallinen. Etymologinen ote

näyttäytyy vahvana monissa sellaisissa tutkimuksissa, joiden tavoitteena on ollut selvittää laajemmin asutus- ja kulttuurihistoriaa. (Ainiala – Pitkänen 2002a: 86; 2002b: 232; Ainiala ym. 2008: 63–67.) Tällaisia tutkimuksia ovat esimerkiksi Nissilän tutkimus Suomen Karjalan nimistöä (1975) ja Kaija Mallatin väitöskirja *Naiset rajalla* (2007).

Nimistöntutkijan täytyy nimiä etymologioidessaan huomioida monia asioita, joita maallikko ei tule edes ajatelleeksi. Hänen on hankittava tietoa siitä, mistä ja mitä merkitsevistä kielellisistä elementeistä nimi koostuu, sekä siitä, millainen on ollut nimen alkuperäinen kielellinen asu. Apuna ovat vanhat asiakirjat ja kartat, joista käyvät ilmi nimen vanhat kirjoitusasut ja jotka myös auttavat nimen ikäämisessä. Suomessa varhaisimmat asiakirjat ja lähteet ovat keskimäärin vasta 1500-luvulta, joten monien nimien syntyä jää hämäräksi. Joka tapauksessa nimen varhaiset asiakirjamerkinnät kertovat ainakin sen, milloin nimi viimeistään on ollut käytössä. (Ainiala ym. 2008: 114, 116.)

Perinnäiset paikannimet ovat rakentuneet paikallisen kielen elementeistä. Kieliolot, joissa nimiä on kauan sitten annettu, voivat erota hyvinkin paljon nykyisestä, minkä johdosta monen nimen alkuperäinen merkitys on hämärtyntä eikä nimien sisältöjä enää tunnusteta. Esimerkiksi nimeen sisältyvät sanat ovat saattaneet jo hävitä kielestä, kuten vanhoille murreanoille on tyypillistä. Nimissä on voinut myös tapahtua aikojen kuluessa erilaisia rakenteellisia ja äänteellisiä muutoksia, jotka ovat saattaneet muuttaa nimeä asultaan läpinäkymättömäksi. (Nissilä: 1968: 63; Virrankoski 1978: 14–15; Ainiala ym. 2008: 34, 115.) Nimistöntutkijat ovatkin ennen kaikkea kielitieteilijöitä, sillä nimien oikea etymologointi vaatii muun muassa äännehistoriallista ja foneettista koulutusta sekä perehtymistä paikannimen alueella puhuttavaan murteeseen.

Murteentuntemus koskee sekä äänteellisiä että sanastollisia seikkoja. Koska nimet ovat olleet murteensa äännelakien alaisia, murre on vaikuttanut niiden kieliasuun (Nissilä 1962: 18, 84; Virrankoski 1978: 14). Nimistöntutkijan täytyy esimerkiksi tietää, millaisena mikin yksittäinen äänne tai äänneyhtymä (esimerkiksi *ts*) edustuu missäkin murteessa ja miten se vaikuttaa nimen asuun. Paikannimistö on suurelta osin syntynyt paikallisessa kielessä eli murteessa käytetystä appellatiivisesta sanastosta (Nissilä 1968: 63). Nimistöntutkijan on siis myös hyvä ottaa selvää siitä, mikäli mahdollista, mikä on nimeen sisältyvien sanojen merkitys sillä murrealueella, johon nimi kuuluu. Eero Kiviniemi (1971: 131; 1973: 44) on tosin tutkiessaan Suomen partisiippinimistöä tullut siihen tulokseen, ettei paikannimessä esiintyvän appellatiivisen sanan tai äänne-
muutoksen ole välttämättä tarvinnut kuulua alueen murteeseen, sillä nimeämistä tapahtuu myös valmiiden mallien mukaan. Myös Kiviniemen tutkimus mallien osuudesta vesistönimien nimenmuodostuksessa (1977) tukee hänen ajatustaan. Joka tapauk-

nessa murteentuntemuksen merkitystä nimiä etymologioitaessa ei voitane kiistää.

Nimien etymologioiden selvittäminen vaatii nimistöntutkijalta usein myös muiden kielten tuntemusta. Suomalaisissa paikannimissä on myös muista kielistä lainattuja nimiä tai nimielementtejä, ja nimistöntutkimuksen täytyy pystyä selvittämään, mitä kieltä nimi alkuaan on ollut. Nimistöntutkijalla on hyvä olla tietoa lähisukukielistä ja saamen kielestä sekä balttilaisista, germaanisista, slaavilaisista ja skandinaavisista kielistä. Lisäksi nimistöntutkija joutuu käyttämään työssään muunkielistä lähdeaineistoa ja nojautumaan muunkielisen nimistön tutkimukseen. (Itkonen 1997: 9; Ainiala ym. 2008: 114, 116.)

Nimistöntutkijan on nimiä etymologioidessaan otettava huomioon myös se, millaiseen nimisysteemiin ja nimistökokonaisuuteen tutkittava nimi kuuluu tai on kuulunut, sillä nimet eivät synny muusta nimistöstä riippumatta. Uudet nimet ovat syntyneet osaksi jo olemassa olevaa nimistöä ja ne on muodostettu usein sen tarjoaman mallin mukaan. Kiviniemen sanoin nimenanto on tavallaan nimenvalintaa nimenantajien tunteman nimistön pohjalta, joten tutkittava nimi on tulkittava suhteessa muuhun nimistöön. (Kiviniemi 1977: 208; 1980b: 329; Ainiala – Pitkänen 2002a: 101; Ainiala ym. 2008: 116.)

Nimien ikäämisessä nimistöntutkijaa auttaa myös asutushistoria, sillä asutuksen siirtymiset voivat selvittää nimen ikää. Nimistöntutkimus ja historian tutkimus täydentävät toisiaan: nimistöntutkimus tukeutuu asutushistorian tuloksiin, mutta paikannimien avulla voidaan tehdä myös asutushistoriallisia päätelmiä paikannimien levikkejä tarkastelemalla. Myös geologiasta ja biologisista tieteistä on apua nimistön selvittelyssä. Esimerkiksi maastossa ja vesistössä tapahtuneet geologiset muutokset auttavat nimistön ikäämisessä; varsinkin rannikolla ja saaristossa maankohoaminen on paikannimien ikäämisen varmimpia kriteerejä. (Nissilä 1962: 50; Itkonen 1997: 8–9; Ainiala ym. 2008: 114–115, 118.)

On selvää, ettei maallikoilla nimiä tulkitessaan ole käytettävänänsä samoja työkaluja kuin lingvistiksi koulutetulla nimistöntutkijalla. Maallikot joutuvat tukeutumaan nimitulkinnoissaan muunlaisiin keinoihin, kuten assosiaatioihin ja konnotaatioihin eli erilaisiin miellelyhtymiin ja nimiin liittyviin sivumerkityksiin (ks. tarkemmin luku 2.3), jolloin muodostuu helposti kansanetymologisia tulkintoja. Esittelen seuraavaksi muutamia esimerkkejä kansanetymologioista tuodakseni esille sitä, mitä aineiston analyysiluvuilta voidaan odottaa.

Sanaston puolella sanojen äänteellinen läheisyys aiheuttaa kansanetymologisia tulkintoja: äänneasultaan oudot sanat saavat uudenlaisen merkitysisällön, kun niitä selitetään toisten, niitä jollain tapaa muistuttavien sanojen avulla. Erkki Itkosen mukaan

kansanetymologiaa ilmenee usein yhdyssanojen lainaamisessa, kun oudonasuinen lainasana mukautetaan äänteellisesti tuttuihin sanoihin, joiden avulla koetetaan selittää vieraan sanan merkitystä. Sanan äänneasun muuttuminen johtuu siis assosiaatioista, miellelyhtymistä. (Itkonen 1966: 131, 201, 383.)

Kotikielen Seuran julkaisemassa aikakauslehti *Virittäjässä* alettiin julkaista kansanetymologisia sanamuodostuksia jo lehden perustamisvuonna 1897. Tältä vuodelta löytyy myös hyvä esimerkki E. N. Setälältä siitä, miten kahden sanan äänteellinen yhtäläisyys saa luulemaan, että sanoilla on myös merkitysyhteys: ruotsin kielen sanan *arbetsmyra* perusosa on yhdistetty kansanetymologisesti suomen kielen sanaan *myyrä*, jolloin on syntynyt ilmaus *työmyyrä*; todellisuudessa ruotsinkielisen sanan merkitys on 'työmuurahainen' (S. 1897: 14).

Toisaalta lainasanaa voidaan luulla omaperäisestä sanasta johdetuksi. Esimerkiksi suomen sana *tehdas* on yhdistyessään kansanetymologisesti verbiin *tehdä* saanut merkityksen 'tekopaikka' ja edelleen 'teollisuuslaitos', kun sanan loppuosa *-as* on käsitetty johtimeksi. Kielitieteen piirissä *tehdas*-sanaa on perinteisesti pidetty germaanisena lainana (< **stehtaz* vanhoissa lähteissä; **stixtiz*, *stixta-*, *stixtaz-* uusissa lähteissä), mutta uusimman selityksen mukaan sana ei olisikaan laina germaanisista kielistä vaan jo vanhempaa indoeurooppalaista perua. Alkumuoto **dhehtos* olisi tällöin johdos indoeurooppalaisesta juuresta **dheh-* 'tehdä, asettaa', josta myös suomen *tehdä*-verbi on selitetty lainatuksi. Vanhastaan *tehdas*-sanana merkitys on suomen murteissa ollut 'lehmän paikka navetassa; kasvipenkki; veneen keulan tai peräosan kaariväli, jossa soutajan jalat ovat'. Lähisukukielistä löytyy sanan vastineita sekä muodoltaan että merkitykseltään. (Itkonen 1966: 249; Vuorela 1979 s.v. *tehdas*; Häkkinen 2004 s.v. *tehdas*.)

Myös paikannimien puolella syntyy kansanetymologisia selitystarinoita siten, että nimen kanssa äänteellisesti samantapainen tuttu sana saa nimenselittäjän ajattelemaan, että niillä on myös merkitysyhteys (Nissilä 1962: 102–103). Sjöblomin (2006: 18) mukaan kaikki nimet, niin semanttisesti läpinäkyvät kuin hämärätkin, herättävät jonkinlaisia assosiaatioita. Valitsemani paikannimet herättivät tutkimukseeni osallistuneissa henkilöissä **sana-** ja **nimiassosiaatioita**. Tarkoitan tässä tutkimuksessa termeillä sitä, että tutkimukseeni osallistuneet henkilöt selittivät paikannimien alkuperää käyttämällä apunaan sanoja tai nimiä, joiden he *arvelivat* sisältyvän paikannimiin. Onomastiikassa termeillä on hieman erilaiset vakiintuneet merkityksensä; niillä on perinteisesti tarkoitettu nimeämisen tapaa (ks. Kiviniemi ym. 1974: 12, 34, 47).

Esimerkiksi Savon maakunnan nimi on liitetty kansanetymologisesti *savu*-sanaan, kuten Elias Lönnrot on kertonut:

Mitä Savon nimeen tulee – – kertoi rovasti Brunou Mikkelissä minulle seuraavaa. Muinaistarun mukaan, jota vielä meidän päivinämme kertoellaan, ensimmäiset suomalaiset saapuivat tänne vesitse. Kauan he olivat turhaan koettaneet löytää jotakin mökkiä, luultavasti anastakseen sen, ensin karkoitettuaan sen omistajan. Viimein he näkivät savun nousevan kalastajamökistä, jonka omistaja muuan lappalainen oli ollut. Ihastuneina tästä he olivat moneen kertaan iloissansa huutaneet: *Savu, savu!* Tämän muistoksi he antoivat sille niemelle, missä mökki oli, *Pirttiniemen* nimen ja sille lahdelle, johon tämä niemi pistäytyy Mikkelin kirkkolahden pohjukasta, nimen *Savulahti*, jota sittemmin käytettiin lahden lähi-seutujen nimenä, mistä lopulta muodostui koko maakunnan nimi (*Savolax*). (ELM s. 41–42.)

Nimellä **Savolaksi*, **Savilaksi* on todella tarkoitettu alkuaan Mikkelin seudulle ulottuvaa Saimaan lahden pohjukkaa (*laksi* 'lahti') ja sittemmin Savilahden roomalais-katolista kirkkopitäjää, joka on mainittu ensimmäisen kerran vuonna 1337. Nimi on lyhentynyt muotoon *Savo* ja tarkoittanut lopulta koko maakuntaa. Lahtea tarkoittaneeseen lähtönimeen sisältynee kuitenkin todennäköisesti *savu*-sanan sijasta maaperää kuvaava sana *savi*. (SP s. 406–407.)

Maallikoilla on lisäksi tapana paikannimien alkuperää pohtiessaan arvella nimien saaneen alkunsa muun muassa erilaisista tapahtumista. Esimerkiksi Nissilä kertoo kuulleensa 1940-luvulla *Oijärvi*-nimen syntytarinan, jonka O. A. F. Lönnbohm on esittänyt laajoissa paikannimikeräelmissään. Tarinan mukaan Iijoen eräalueille oli entisaikaan saapunut etelästä erämiehiä, joista ensimmäinen järven nähdessään oli huudahtanut *oi, järvi näkyy!* Tämän jälkeen järveä oli aina nimitetty *Oijärveksi*. Todellisuudessa *Oijärvi*-nimi on kuitenkin kehittynyt alkuperäisestä *Ojajärvi*-nimestä. (Nissilä 1962: 102.)

Esitellessäni aineistoni analyysiluvuissa 4–7 maallikoiden tulkintoja paikannimistä tuon esiin myös kirjallisuudesta löytämiäni tulkintoja nimien etymologioista. Tärkeänä etymologisena lähteenä minulla on ollut vuonna 2007 valmistunut 30 nimistön asiantuntijan kirjoittama *Suomalainen paikannimikirja* (SP), josta löytyy tietoa noin 4700 paikannimen taustasta. Teos sisältää tiedot nimien alkuperästä ja iästä sekä lisäksi erilaista tietoa itse paikoista. Kuitenkaan monen nimen kohdalla ei läheskään aina päästä täyteen varmuuteen nimen alkuperästä; vaihtoehtoisia tulkintoja saatetaan esittää useita, eikä niistä yksikään välttämättä ole oikea (Paikkala 2007: 7).

Osan teoksen nimiartikkeleista kirjoittanut Alpo Räisänen kehottaa suhtautumaan varauksin myös joihinkin sellaisiin nimiartikkeleihin, joiden tiedot nimien etymologioista esitetään varmoina. Huomionarvoista on, että Räisäsen mielestä varsinkin savolaisia nimiä on selitetty puutteellisesti tai kokonaan väärin. (Räisänen 2009: 38, 53–54.) Räisäsen kritiikki on hyvä ottaa huomioon; joka tapauksessa paikan-

nimikirjan nimiartikkelit ovat ehdottomasti esittelemisen arvoisia, ja hyödynnän niitä tutkimuksessani niin paljon kuin mahdollista.

Paikannimikirjan lisäksi keskeisiä etymologisia lähteitä ovat olleet Varkauden paikannimistä tehdyt pro gradu -tutkielmat: Ulla Marttalan *Varkauden kauppalan Ruokojärven ja Varkauden kylien paikannimistö* (1957) ja Soile Timosen *Varkauden vesistönimiiä* (1979). Kirjallisuuden lisäksi tietoa nimien etymologioista tarjoavat Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen Nimiarkiston nimiliput, joita on tutkimuksessani mukana 145. Niissä esiintyvät selitykset vaikuttavat kuitenkin monesti enemmän kansanetymologisilta tulkinnoilta kuin nimien todellisilta etymologioilta. Tuon joka tapauksessa ilmi myös nimilippuihin kirjattuja nimeämisperusteita muiden tulkintojen yhteydessä.

Paikannimien sisältämien appellatiivien mahdollisista merkityksistä olen saanut tietoa erityisesti Suomen murteiden sana-arkiston murreanalipuista (SMSA). Samalla olen saanut tietoa sanojen levikeistä Savon murteessa. *Suomen kielen perussanakirjan* (PS) ja *Nykysuomen sanakirjan* (NS) sana-artikkeleihin olen viitannut eritoten silloin, kun tutkimukseeni osallistuneet henkilöt ovat arvelleet sanan sisältyvän paikannimeen.

Esittelen tutkimuksessani myös sellaisia nimien etymologisia tulkintoja, jotka eivät ole peräisin kielitieteilijöiltä tai nimistöntutkijoilta. Näitä ovat historia- ja perinnetiedon harrastaja Tapio Kautovaaran, historiantutkija Hannu Soikkasen, lehtori Stevens-Salkorannan ja heinäveteläisen kirjailija Martti Issakaisen nimitulkinnat. Jotkin heidän tulkinnoistaan ovat paikkansa pitäviä tai sellaisia, jotka kielitieteilijät ja nimistöntutkijat voisivat hyväksyä, mutta joihinkin heidän tulkinnoistaan on syytä suhtautua varauksin, sillä ne muistuttavat pikemminkin tutkimiani maallikkokäsityksiä kuin tieteellisesti päteviä selityksiä.

Olen parhaani mukaan etsinyt nimien vanhoja kirjoitusasuja antaakseni jonkinlaista käsitystä siitä, minkä ikäisiä tutkimuksessa käsittelemäni nimet vähintään ovat. Tietoa nimien vanhoista kirjoitusasuista olen saanut *Suomalaisen paikannimikirjan* lisäksi muun muassa Valtionarkiston julkaisemasta vuosien 1559 ja 1561–65 Savon tuomiokirjat sisältävästä teoksesta (ST) sekä internetistä Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuista *Säämingin ja Rantasalmen maantarkastusluettelo vuosilta 1562–1563* (SRM) ja *Johan Habermanin maantarkastusluettelo Pien-Savosta 1620-luvulta* (JHM).

2.2. Typologinen nimistöntutkimus

Nimistön typologinen tutkimus on kytköksissä keskusteluun siitä, mikä on proprien ja appellatiivien ero. Gottfried Wilhelm Leibniz esitti 1600- ja 1700-luvun vaihteessa ensimmäisenä ajatuksen, että jokainen propri on alkuaan ollut appellatiivinen ilmaus. Alun perin uusia tarkoituksia kuvaamaan ei olekaan tarvittu välttämättä heti erisnimiä. (Nissilä 1962: 11; Kiviniemi 1975: 9; Ainiala ym. 2008: 23.)

Joillain paikannimillä onkin appellatiivinen, ulkoasultaan samanlainen vastine eli **homonymi**, ja niiden perusteella voidaan mahdollisesti otaksua, että jotkut paikannimet ovat tavallisista appellatiivisista ilmauksista propristuneita. Koska isolta osalta toponyymeistä kuitenkin puuttuu appellatiivinen homonymi, ei ole mitään syytä väittää, että myös tällaiset nimet olisivat syntyneet appellatiivisina käytetyistä ilmauksista. Ensinnäkään kielessä ei näytä olleen tällaisia appellatiivisia ilmauksia. Toisekseen se olisi myös epätarkoituksenmukaista, koska tällä tavoin syntyneet propriit eivät välttämättä erottuisi riittävästi appellatiivisista homonyymeistään. (Kiviniemi 1975: 12; 1976: 51; 1978: 77; 1991: 114; vrt. Nissilä 1962: 39.)

Kurt Zilliacuksen (1972: 370) mukaan paikannimet eivät ole toisistaan riippumattomia: tavoissa, joiden mukaan nimiä on eri aikoina ja eri yhteyksissä valittu, ilmenee selvää järjestelmällisyyttä, jota voidaan kutsua rakenteeksi. Jo A. V. Forsman (1891: V) kirjoitti **nimiopista** eli nimenannossa vallitsevista laeista. Nimenantajilla on oikeastaan aina ollut käytettävänä valmis **nimisysteemimalli**, joka pohjautuu juuri mainittuun nimioppiin ja nimenantajan entuudestaan tuntemaan nimistöön: uutta nimeä luodessaan nimenantaja muodostaa vallitsevien nimenmuodostussääntöjen avulla ilmauksen, jonka voi tunnistaa tiettyjen tuntomerkkien perusteella propriksi ja jota ei voi helposti sekoittaa appellatiiviin. Koska paikannimien funktio on kielessä toinen kuin appellatiivien (ks. luku 1), valmiiseen systeemimalliin tukeutuminen on paikkoja yksilöitäessä ollut varmasti tarkoituksenmukaisempaa kuin appellatiivisten ilmausten käyttö, jotta paikat jotenkin erottuisivat toisistaan. Vaikka paikannimet on rakennettu tavallisista kielen elementeistä, ne sisältävät kuitenkin samalla monesti jonkin erityispiirteen, joka esiintyy vain niissä. Kiviniemi uskookin, että yksilöivät ja luokittelevat ilmaukset ovat aina kuuluneet ihmisen kielitajussa eri kategorioihin ja että useimmat paikannimet ovat siitä syystä syntyneet suoraan propriiksi tarkoitetuiksi ilmauksiksi. (Kiviniemi 1975: 12–13; 1976: 51; 1978: 73, 77; 1990: 40. Ks. myös Kiviniemi 1971: 132, 135; 1973: 44; 1977: 6; 1980a: 336–337.)

Nimiopin sijasta voidaan puhua **nimitytologiasta**, jonka tehtävänä on nimenmuodostukseen liittyvien sääntöjen selvittäminen, kuten millaisia paikannimet ovat

syntaktiselta, morfologiselta ja semanttiselta rakenteeltaan. Nimitytologian tuntemus onkin useimmiten välttämätöntä nimien oikean tulkinnan kannalta. Paikannimien tulkinnassa nimien kielellisen rakenteen ja semantiikan ymmärtäminen liittyvät vahvasti toisiinsa: paikannimen rakennetta ei voi hahmottaa tajuamatta nimen semantiikkaa ja päinvastoin. (Kiviniemi 1975: 14; Ainiala – Pitkänen 2002a: 95.)

Nimen semantiikalla tarkoitetaan nimen **asiataustaa** eli sitä **nimeämisperustetta**, jonka mukaan nimenantaja on paikan nimennyt. Paikoilla on erityispiirteensä, joihin nimenantajat käyttämillään ilmauksilla viittaavat yksilöidessään paikan. Nimenantajan näkökulma onkin typologisen nimistöntutkimuksen kulmakiviä – tämä on asia, joka erottaa sen etymologisesta nimistöntutkimuksesta. Etymologinen tutkimus on usein rajoittunut tutkimaan vain nimien kielellisiä elementtejä. Etymologisessa tutkimuksessa selvitettäisiin esimerkiksi se, että paikannimeen *Kämäri* (Varkaus) sisältyy sukunimi *Kämäräinen*. Typologinen tutkimus on etymologista laajempaa, sillä se pyrkii selvittämään lisäksi nimien asiataustat eli syyt siihen, miksi paikat on nimetty tiettyjä kielellisiä elementtejä käyttämällä. Se selvittäisi, että *Kämäri*-nimeen sisältyy sukunimi *Kämäräinen* siksi, että senniminen henkilö on perustanut kosken ääreen vesimyllyn. Mauno Kosken mukaan etymologinen nimistöntutkimus onkin ollut lähempänä sanastontutkimusta ja äännehistoriaa, kun taas nimitytologia edustaa varsinaista systemaattista onomastiikkaa. (Koski 1977: 218–219; Kiviniemi 1980a: 335; 1980b: 327; Ainiala ym. 2008: 70, 96–97; *Kämäri*-nimiesimerkki on omani. Ks. myös SP s. 209.)

Jo varhaisissa aluemonografioissa on pyritty etymologioinnin ohella luokittelemaan nimistöä. Ensimmäisenä nimeämisperusteita luokitteli Viljo Nissilä väitöskirjassaan *Vuoksen paikannimistö I* (1939). Hänen luokittelumallinsa oli peräisin ruotsalaiselta Ivar Modéerilta, ja nimeämisperusteita hänellä oli kaikkiaan 21. Kiviniemi on todennut, että termiä *nimeämisperuste* on aiemmin käytetty melko harhaanjohtavasti. Nissilän luokittelu nimittäin on suurimmalta osaltaan leksikaalinen eli sanasemanttinen, eivätkä eräät Nissilän luokat (kuten esimerkiksi kotieläimet, kalastus tai karjanhoito) käsitteinä edusta paikkojen yksilöinnin perusteita. Ne ovat vain leksikaalisia kategorioita, jotka osoittavat, mitä aihepiiriä määriteosina esiintyvät ilmaukset edustavat. Kaiken kaikkiaan Nissilän luokittelumallia ei pidetä lingvistisenä. Nissilä itse esittelee malliaan teoksessaan *Suomalaista nimistöntutkimusta* (1962; ks. s. 47–49), ja hänen *Suomen Karjalan nimistö* -teoksensa (1975) noudattaa vielä samaa mallia. Vaikka nimet Nissilän mallissa tulevat etymologioituiksi ja materiaali ryhmitellyksi sanasemanttisesti, nimeämisperusteet jäävät kuitenkin epäselviksi. (Kiviniemi 1987: 13–14, 26; 1990: 15; Ainiala – Pitkänen 2002a: 93–94.)

Nissilän luokittelumallin heikkouksiin puuttui ensimmäisenä Zilliacus tutkimuksessaan Houtskarın saaristopitäjän paikannimistöstä (1966). Tutkimus sisältää syntaktis-semanttiseen rakenneanalyysiin perustuvan paikannimistön kuvausmallin, jonka kiinnostavin osa on Kiviniemen mukaan nimeämisperusteiden eli (Zilliacuksen termein) erityispiirrettä ilmaisevien nimenosien tarkempi semanttinen luokittelu. Nissilän luokittelun lähtökohtana on näkemys, että paikannimet ovat kuvailevia ja kertovat paikan tyypillisimmän ominaisuuden, mutta Zilliacus on sitä mieltä, että nimet ovat ennen kaikkea yksilöiviä eivätkä välttämättä lainkaan ilmaise paikalle tyypillisintä ominaisuutta. (Nissilä 1962: 40; Zilliacus 1966: 39–45, 78–80; Kiviniemi 1987: 9.) Pitkänen (1999: 8) selittää asian ymmärrettävästi (ks. myös Kiviniemi 1977: 193, 208; 1978: 79–82; 1980a: 335–336; 1990: 132, 140–141, 208):

Paikkaa ei ole aina kuitenkaan voitu nimetä sen luonteenomaisimman ominaisuuden mukaan, koska nimi ei olisi silloin yksilöinyt paikkaa. Vaikka kaikki järven lahdet olisivat olleet savipohjaisia, vain yksi niistä on voinut saada nimen *Savilahti*. Vaikka muikkuja on pyydetty lähes kaikista järvistämme, meillä ei juuri ole *Muikkujärvi*-nimisiä järviä. Muikunpyynti on selvästi ollut liian tavallista sopiakseen nimeämisperusteeksi.

Zilliacus korostaa, että nimiä analysoitaessa pitäisi aina yrittää selvittää nimenantajan näkökulma. Nimenantajat tuskin ovat nimiä antaessaan tarkoittaneet kuvata kulttuuria tai luontoa tai puhua karjanhoidosta tai kalastuksesta – tällaiset jaottelut edustavat tieteilijän ajatusmaailmaa, eivätkä siihen sisältyvät kategoriat merkitse mitään nimenannon kannalta. Karjanhoito ja kalastus voivat toki olla syynä joidenkin paikkojen nimeämiseen, mutta käsitteinä ne eivät edusta paikkojen yksilöinnin perusteita. Paikkoja nimetessään nimenantajat ovat puhuneet esimerkiksi joko paikan sijainnista tai omistajasta tai paikan käytöstä ja erikoisominaisuuksista. Nämä kaikki ovat sellaisia yksilöinnin ideoita, joihin nimeämisen on yleensä katsottu perustuvan. (Zilliacus 1966: 48; 1972: 364; Kiviniemi 1987: 22, 26.)⁴

Syntaktis-semanttiseen luokittelumalliin pohjaava uusi nimistön tutkimussuunta sai vahvan alun 1960–1970-luvulla. Voidaan katsoa, että tuolloin syntyi uusi onomastinen koulukunta. Tällöin nimistöntutkimuksen nähtiin olevan ennen kaikkea lingvististä tutkimusta. Zilliacuksen syntaktis-semanttista luokittelumallia on kehittänyt Suomessa eteenpäin ennen kaikkea Kiviniemi, jonka teos *Paikannimien rakenne-tyypeistä* (1975) viimeistään iskosti mallin suomalaiseen nimistöntutkimukseen. (Koski

4 Sjöblomin (2006: 60) mielestä nimenantajan näkökulman esiintuominen on tärkeää, mutta hän pitää kuitenkin sen yksipuolista korostamista ongelmallisena siitä syystä, että nimenantajien motiivien tutkimus on aina spekulatiivista, ellei asiaa voi tarkistaa nimenantajalta itseltään.

1977: 218–219; Ainiala – Pitkänen 2002a: 94, 99.)

Artikkelissaan *Voidaanko nimeämisperusteet luokitella?* (1987) Kiviniemi pohtii Zilliacuksen luokittelumallin kattavuutta ja kategorioiden riittävyyttä. Kiviniemen mielestä malli jättää avoimeksi kysymyksen siitä, ovatko asiallisesti mahdolliset nimeämisperusteet toisensa poissulkevia. Kaikkien nimien taustoista ja nimeämisperusteista ei voi saada varmaa tietoa. Asiataustojen selvittely on monen nimen kohdalla varsin hankalaa, sillä sama nimi voidaan tulkita useammallakin eri tavalla, joista jokainen voi olla yhtä paikkansa pitävä. Malli ei saisi pakottaa nimitulkintoja valmiisiin kaavoihin, eikä nimeä saa väkisin yrittää sijoittaa jo olemassa oleviin kategorioihin, mikäli se ei niihin sovi. Eräänlaisena ratkaisuna Kiviniemi ehdottaa, että monitulkintaisuus voitaisiin kuvata mahdollisten tulkintojen yhtenä luettelona, jolloin aiheetomilta yleistyksiltä vältyttäisiin ja kokonaiskuvasta tulisi luotettavampi. (Kiviniemi 1987: 25, 27–28.)

Esittelen seuraavaksi syntaktis-semanttista luokittelumallia. Mallissa pyritään selvittämään nimenantajan näkökulmaan asettumalla, mitkä asiaperusteet nimeämisen taustalta ovat löydettävissä (Ainiala ym. 2008: 98). Esittelemäni malli on Kiviniemen Zilliacukselta edelleen kehittämä malli, jossa on huomioitu myös nimien leksikaalisten ainesten luokittelu ja jonka Kiviniemi on kehittänyt erityisesti suomenkielisen tutkimuksen avuksi. Malli julkaistiin niin kutsutussa atk-seminaarissa vuonna 1978. (Ainiala – Pitkänen 2002a: 96.) Sen jälkeen Kiviniemi on vielä tiivistänyt nimeämisperusteiden luokittelumallia entisestään ja käyttänyt sitä ainakin Helsingin yliopiston kurssilla *Atk paikannimitutkimuksen apuna* keväällä 1990 (Niemi 1991: 10). Sama tiivistetty malli on esitelty myös Ainialan, Saareلمان ja Sjöblomin teoksessa *Nimistön tutkimuksen perusteet* (2008: 108–109).

Syntaktis-semanttisessa analyysissä käytetään hyväksi kirjain- ja numerokoodeja ja analyysin tulos ilmaistaan yhtenäisenä koodina (ks. Ainiala ym. 2008: 108–110). Ensimmäiseksi nimet jäsennellään syntaktis-semanttisesta näkökulmasta syntaktisiin rakenneosiin eli **nimenosiin**. Nimenosalla tarkoitetaan sellaista syntaktista ”nimen osaa”, jolla on nimenmuodostuksen kannalta paikkaa luonnehtiva tai yksilöivä tehtävä. Nimenosien raja ei siis välttämättä kulje nimeen sisältyvien sanojen rajalla tai nimeen sisältyvien yhdyssanojen perus- ja määriteosien välillä. Nimi voi siten olla syntaktisesti yksiosainen, vaikka se olisi leksikaalisesti kaksiosainen. Nimeen sisältyvästä sanasta tai suffiksista sellaisenaan voidaan käyttää termiä **nimielementti**. (Kiviniemi ym. 1974: 32, 35; Kiviniemi 1975: 17; 1990: 92; Sjöblom 2006: 149; Mallat 2007: 29.)

Suurin osa paikannimistä muodostuu yhdysnimistä. Niistä voidaan erottaa ainakin kaksi nimenosaa, joiden funktiot selvästi eroavat toisistaan: **perusosa** ja

määriteosa. Perusosa on nimenosa, joka tarkoittaa itse paikkaa ja ilmaisee sen lajin tai nimen, eli yhdysnimen perusosana voi olla vain paikan lajin ilmaiseva appellatiivi⁵ tai paikannimi. Määriteosalla tarkoitetaan perusosaa määrittävää ilmausta, joka yleensä ilmaisee jonkin paikkaa luonnehtivan erityispiirteen. (Kiviniemi 1975: 58.) Esimerkiksi nimessä *Kermajärvi* on kaksi nimenosaa, joista perusosa *järvi* ilmaisee paikan lajin ja määriteosa *Kerma* luonnehtii paikkaa.

Nimenosat on tapana erottaa toisistaan vinoviivalla: *Kermaljärvi*. Mikäli nimessä on vain yksi nimenosa, nimi on yksiosainen ja koostuu pelkästä perusosasta. Kiviniemen mielestä *nimenosa* ei ole kielellisesti paras termi yksiosaisista nimistä puhuttaessa, mutta koska nimitys on jo vakiintunut, sitä tuskin on syytä vaihtaa. Hän kuitenkin muistuttaa olemaan tarkka sen suhteen, miten termi on määritelty. (Kiviniemi 1990: 94; ks. myös Kiviniemi 1975: 57–59.)

Nimenosia voi olla kolmenlaisia: paikan lajia ilmaisevia, nimittäviä tai erityispiirrettä ilmaisevia. Kuten edellä ilmeni, **paikanlajia ilmaiseva** tehtävä on nimen perusosalla. Se siis kertoo, millaisesta paikasta on kyse. **Nimittävät nimenosat** ovat propriasia eli nimen sisältäviä nimenosia, joilla ei ole paikkaa kuvaavaa sisältöä, eli ne eivät ilmaise paikan lajia tai erityispiirteitä. Nimittävän nimenosan funktio voi olla sekä nimen määrite- että perusosalla. Nimittäviä nimenosia on kolmenlaisia: Tällaisia ovat lainanimet, jotka ovat lainanottajien kannalta sisällöttömiä (*Reiviikki* < *Bredvik*). Myös **epeksegeettisten nimien** (alun perin yksiosaisen tai sellaiseksi muuttuneen nimen, johon on lisätty jälkikäteen paikan lajia luonnehtiva perusosa) määriteosa on funktioltaan nimittävä (*Reiviikki* > *Reiviikin/lahti*). Lisäksi sellaisten nimien, joiden määriteosa täsmentää esimerkiksi paikan sijaintia tai kokoa, perusosat on katsottu nimittäviksi nimenosiksi (*Pohjois-Venelahti*). Mallat pitää termiä *nimittävä nimenosa* huonona ja harhaanjohtavana, sillä paikannimen tehtävähän ylipäättään on ”nimittää”. Hän ei kuitenkaan ota kantaa siihen, millaista termiä kyseisestä nimenosasta olisi parempi käyttää. (Zilliacus 1972: 373; Kiviniemi ym. 1974: 8, 13, 24, 25, 33, 39, 41; Mallat 2007: 28–29.)

Erityispiirrettä ilmaiseva nimenosa kertoo jotakin nimen tarkoittamasta paikasta. Tavallisimmin kyse on kaksiosaisesta yhdysnimestä, jonka perusosa ilmaisee paikan lajin ja määriteosa paikan erityispiirteen. Esimerkiksi *Hyväjärvi*-nimen perusosa *järvi* ilmaisee, että paikka on lajiltaan järvi, ja erityispiirrettä ilmaiseva määriteosa *Hyvä*

5 Sanojen esiintymistä nimielementteinä ja nimenosina erilaisissa nimissä tutkineet Salmenkivi, Pulkkinen ja Tuominen huomauttavat, etteivät kaikki nimenloppuiset lekseemit kuvaa paikan todellista lajia eivätkä siten ole perusosia. Tämä ilmenee erityisesti kulttuurinimien kohdalla. Esimerkiksi luokassa 'pelto tai niitty' he huomasivat aineistonsa perusteella esiintyvän kolme nimeä, joiden viimeinen elementti on *luola*. (Salmenkivi ym. 2006: 206.)

kertoo, että kyseinen järvi on mitä ilmeisimmin jollain tapaa hyvä. Erityispiirrettä ilmaisevan nimenosan sisältämät nimet voivat myös olla syntaktisesti yksiosaisia eli sisältää ainoastaan perusosan. Tällaisia ovat esimerkiksi **siirrynnäisnimet** eli nimiksi siirtyneet toisten paikkojen nimet ja **vertailunimet** eli **metaforiset nimet**. (Zilliacus 1972: 373–374; Kiviniemi ym. 1974: 8–9, 12–13; *Hyväjärvi*-nimiesimerkki on omani.)

Siirrynnäisnimiin kuuluvat esimerkiksi **metonyymiset nimet**, jotka perustuvat kosketusassosiaatioon. Metonyymisissä nimissä voidaan erottaa kaksi pääryhmää. Ensinnäkin metonyyminen nimi voi pohjautua appellatiiviseen ilmaukseen, kuten esimerkiksi nimi *Ykspihlaja* 'saari, jossa näkyy pihlaja' nimen *Pihlajasaari* sijasta. Toisen ryhmän muodostavat **metonyymiset siirrynnäiset** eli nimet, jotka pohjautuvat läheisen paikan nimeen. Metonyymiset siirrynnäiset ovat **sekundaareja nimiä**, eli ne ovat saaneet nimensä ensin olemassa olleiden, **primaarien nimien** mukaan. Esimerkiksi Hyväjärven rannalla sijaitseva *Hyväjärvi*-niminen talo olisi metonyyminen siirrynnäinen. Tällaisessa nimessä ei olisi lainkaan paikan lajia ilmaisevaa nimenosaa. Metonyymiset nimet ovatkin ensisijaisesti aina yksiosaisia. (Kiviniemi ym. 1974: 8, 12, 29, 45, 48–50; Kiviniemi 1975: 29; Ainiala ym. 2008: 103–104; *Hyväjärvi*-nimiesimerkki on omani.)

Vertailunimien perustana on yhtäläisyysassosiaatio paikan ja käsitteen välillä, kuten esimerkiksi viljelysnimessä *Katinhäntä* 'pelto, joka muodoltaan muistuttaa katin häntää' tai nimessä *Puuronsilmä* 'pieni, toisinaan kuivuva umpilampi, joka muistuttaa puuron voisilmää'. Rakenteeltaan vertailunimet ovat useimmiten yksiosaisia, mutta ne voivat olla myös kaksiosaisia, kuten esimerkiksi nimi *Satula/kivi* 'kivi, joka muistuttaa muodoltaan satulaa'. (Kiviniemi ym. 1974: 8, 12, 55; Ainiala ym. 2008: 103–104.)

Kun nimet on jaettu nimenosiin, luokitellaan seuraavaksi kaikki erityispiirrettä ilmaisevat nimenosat sekä **lausesemanttisesti** eli **syntaktis-semanttisesti** että **sana-semanttisesti** eli **leksikaalis-semanttisesti**. Syntaktis-semanttisessa luokittelussa selvitetään, mitkä ovat nimien nimeämisperusteet eli ne nimenantajien nimi-ideat, joiden mukaan he ovat nimenneet paikat. Kiviniemen lopullisessa luokittelussa on kymmenen nimeämisperustetta, jotka voidaan jakaa neljään pääryhmään. (Ainiala – Pitkänen 2002a: 95, 96; Ainiala ym. 2008: 100, 108–109.) Esittelen seuraavaksi nimeämisperusteet. Luokittelu on lainattu Ainialan, Saarelman ja Sjöblomin teoksesta (2008: 108–109). Luokittelun numerointi ei vastaa teoksessa esiteltyä, mutta siitä käyvät ilmi kaikki Kiviniemen laatimat nimeämisperusteet:

1. Paikan sijainti, asema
 - 1.1. Täsmällinen sijainti
 - 1.2. Suhteellinen sijainti

2. Paikan (luonnollinen) ominaisuus
 - 2.1. Topografinen ulottuvuus tai hahmo
 - 2.2. Maaperän, veden, materiaalin laatu tai ominaisuus
 - 2.3. Muunlainen ominaisuus

3. Paikalla oleva, esiintyvä
 - 3.1. Yksilöllinen tarkoite
 - 3.2. Kollektiivinen tarkoite

4. Paikan suhde ihmiseen
 - 4.1. Omistus, nautinta, asuminen
 - 4.2. Käyttö, tekeminen, alkuperä
 - 4.3. Tapahtuma

Nimeämisperusteiden selvittelyssä ovat apuna **parafraasit** eli nimien esittäminen selventävässä muodossa (Kiviniemi 1987: 13; Ainiala ym. 2008: 100). Esimerkiksi nimen *Taulumäki* (ks. luku 5.1.2.1) parafraasi olisi 'mäki, jolla sijaitsi läänien rajataulu' ja nimeämisperuste täten paikalla oleva. Nimen *Viinamäki* (ks. luku 5.1.2.2) parafraasi olisi 'mäki, jolla keitettiin viinaa' ja nimeämisperuste tässä tapauksessa tekeminen. Sjöblom (2006: 29) arvelee, että nimitys *syntaktis-semanttinen luokittelu* on peräisin juuri tästä taustalla olevasta ajattelusta, jossa nimi palautetaan niin kutsutuksi syvärakenteen lauseeksi, jota sitten analysoidaan semanttisesti.

Sanasemanttisessa luokittelussa nimet luokitellaan niihin sisältyvien sanojen merkitysten perusteella. Luokittelu siis ilmaisee sen leksikaalisen kategorian, johon kuuluvalla ilmauksella nimeämisperuste on ilmaistu. Esimerkiksi nimen *Pihlajakarin* nimeämisperuste (*Pihlaja-*) on puun- eli kasvinnimitys ja vielä tarkemmin sanottuna luonnonkasvin nimitys. Nimessä *Matinpelto* erityispiirrettä ilmaiseva nimenosa (*Matin-*) ilmaistaan henkilönnimen ja tarkemmin sanottuna etunimen avulla. (Kiviniemi ym. 1974: 48; Kiviniemi 1990: 120; Ainiala ym. 2008: 100–101.)

Kiviniemi uudisti sanasemanttista luokittelua kehittääkseen syntaktis-semanttista luokittelumallia edelleen (ks. Kiviniemi 1990: 121–122). Hän huomasi, ettei edes asia-taustaltaan täysin läpinäkyviä nimiä ollut helppo sijoittaa silloisiin tarjolla oleviin nimeämisperustekategorioihin. Esimerkkinä Kiviniemi mainitsee nimen *Haaskasuo*: Jos suon kerrotaan saaneen nimensä siksi, että sieltä on löytynyt haiseva hirvenraato, niin tämä yksilöinnin idea olisi voitu ilmaista myös muulla tavoin, esimerkiksi nimillä *Haisevasuo*, *Hirvensuo* ja *Hirvisuo*. Nimeämisperusteeksi pitäisi siten valita sellainen

katteoria, joka edustaisi kaikkia näitä nimiä, jolloin ainoa mahdollinen on ”tapahtuma”. Tällöin kuitenkin parafrasien semanttisena ytimenä ei saa olla 'olemassa olo' ('suo, jolla *oli* [haiseva] hirven haaska') vaan ”tapahtumaa” edustuva 'löytyminen' ('suo, jolta *löytyi* [haiseva] hirven haaska'), sillä muutoin *Haaskasuon* ja *Hirvisuon* voisi ajatella kuuluvan luokkaan ”paikalla oleva” ja *Haisevansuon* luokkaan ”muu ominaisuus”. Näin ollen Kiviniemen mielestä näyttää siltä, että nimien leksikaalinen rakenne vaikuttaa usein ratkaisevasti nimeämisperusteiden määrittelyyn, vaikka tavoitteena olisikin luokittelu lause- eikä sanasemanttisin perustein. (Kiviniemi 1987: 25–27.) Laajemmin sanasemanttista luokittelua Kiviniemi esittelee teoksessaan *Perustietoa paikannimistä* (1990). Kiviniemen innoittamana nimien leksikaalisia osia ovat myöhemmin tutkineet muun muassa Salmenkivi, Pulkkinen ja Tuominen (2006).

Kiviniemen ansioksi luetaan myös **analogian** käsitteen tuominen suomalaiseen nimistöntutkimukseen (ks. esim. Ainiala – Pitkänen 2002a: 100), vaikka tutkijat ovat puhuneet analogiasta jo ennen häntä – eivät tosin välttämättä suoraan tällä samalla nimellä (ks. esim. Nissilä 1939: 21; 1940: 185, 187; 1962: 84, 89; Voionmaa 1950: 17–18). Kukaan toinen tutkija ei silti liene tutkinut analogiaa yhtä antaumuksellisesti kuin Kiviniemi.

Analogialla tarkoitetaan nimenmuodostusta, jonka mallina on jollain tavalla ollut muu nimistö. Analogiassa on kyse eräänlaisista innovaatioista, jotka ilmenevät nimi- muotina. Innovaatiot ovat nimistöön ilmestyviä uusia piirteitä, jotka alkuperästään huolimatta ovat olleet niin tarkoituksenmukaisia kielellisen kommunikaation kannalta, että nimenkäyttäjät ovat ne hyväksyneet. Nimimuodin syntyyn vaikuttaa jatkuva nimeämistarve: innovaatiot pääsevät leviämään nimistössä lähinnä vain silloin, kun on tarve nimetä paikkoja, joilla ei ennestään ole nimiä. (Kiviniemi ym. 1974: 10; Kiviniemi 1976: 53; 1977: 197–198; 1978: 87.)

Ensimmäisen kerran Kiviniemi esitteli analogian käsitettä väitöskirjassaan *Suomen partisiippinimistöä* (1971). Tutkimuksen tavoitteena oli identifioida ensimmäisen partisiipin sisältämät nimet niin hyvin kuin mahdollista, analysoida nimien sisältö ja yrittää valottaa nimien syntyprosessia tutkimalla niiden ikää ja levinneisyyttä. Tutkimus vakuutti Kiviniemen siitä, etteivät nimet yleisesti synny siten, että tavalliset, paikkaa jollain tavalla kuvaavat appellatiiviset ilmaukset vähitellen propristuisivat; pikemminkin nimet muodostetaan useimmiten melko suoraan nimenantajan entuudestaan tuntemien nimimallien mukaan. Huomionarvoista on kuitenkin se, että vaikka analogiset nimet onkin annettu mallin mukaan, ei niitä kuitenkaan ole annettu ilman nimeämisperustetta, eli kyse ei ole keinotekoisesta nimenannosta. Syy-yhteys paikan ja sen nimen välillä on olemassa, eli myös analogisilla nimillä on paikkoja kuvaava

sisältö. Myöhemmin Kiviniemi on puhunut analogian merkityksestä nimenmuodostuksessa useampaan otteeseen. Muun muassa hänen tutkimuksensa mallien osuudesta vesistönimien muodostuksessa vahvasti entisestään hänen käsitystään siitä, että nimenanto on usein itse asiassa vain systeemin säätelemää nimenvaihtoa. (Kiviniemi 1971: 21, 132–133; 1977: 6, 196.)

Kiviniemen (1978: 74) mukaan edellytykset nimenmuodostuksen systemaattisuuden selvittelyyn ovat varsin hyvät juuri Suomessa, sillä nimistöemme on pääosin niin nuorta, että sen tausta on usein selvitettävissä huolella kerätyn materiaalin pohjalta. Syntaktis-semanttista luokittelua onkin käytetty apuna useissa opinnäytteissä, joissa etymologisen tutkimuksen tulokset on systemoitu nimeämisperusteluokittelun avulla (Ainiala ym. 2008: 63, 101). Mallia on käyttänyt teoreettisena pohjana esimerkiksi Laila Lehikoinen väitöstutkimuksessaan Kirvun talonnimistä (1988). Myös Paula Sjöblomin yritysnimien tutkimuksessa (2006) syntaktis-semanttinen luokittelumalli on ollut tärkeänä lähtökohtana, vaikka Sjöblom onkin joutunut kehittämään tutkimusmenetelmäänsä myös toisentyyppisten lingvististen teorioiden pohjalta. Tässäkin tutkielmassa syntaktis-semanttisella luokittelumallilla on keskeinen osa.

2.3. Kansanlingvistinen tutkimus

Kansanlingvistisen tutkimuksen pohjustamiseksi lienee alkuun syytä esitellä lyhyesti **sosiolingvistiikkaa**. Sosiolingvistiikka tutkii variaatiota kielenkäyttäjien välillä. Variaationtutkimuksen oppi-isänä pidetään William Labovia, joka tutkimuksellaan osoitti yhteyden kielellisen variaation ja kielenulkoisten sosiaalisten muuttujien (ikä, sukupuoli, etninen ja sosioekonominen tausta) välillä. Suomeen sosiolingvistiikka saapui 1970-luvulla. Jo seuraavalla vuosikymmenellä alettiin kritisoida ajatusta siitä, että kielenulkoiset sosiaaliset tekijät vaikuttavat kielellisiin valintoihin. Silti vasta 2000-luvulla on juurtunut näkemys, jonka mukaan niihin vaikuttavat ennen kaikkea tilanne ja sosiaaliset identiteetit. 2000-luvulla kasvoi myös kiinnostus 1970-luvulla vähitellen alkanutta kielellisten asenteiden tutkimista kohtaan. (Mielikäinen – Palander 2002: 86; Vaattovaara 2009a: 20; 2009b: 1.)

Kansanlingvistiikka⁶ (engl. *folk linguistics*) syntyi täydentämään sosiolingvistiikan ja murteen tutkimuksen menetelmiä. Se on kiinnostunut ei-lingvistien kielenkäyttöä koskevista havainnoista. Tutkimuksen kohteena ovat maallikoiden kieli-

6 Suomenos on Marjatta Palanderin (2001: 147).

tietoisuus ja kielelliset asenteet: miten kielenkäyttäjät itse kokee kielen, mitä hän tietää kielestä ja kuinka hän puhuu havainnoistaan. Maallikoiden kieltä koskevia kommentteja ja mielipiteitä ei ole kielitieteessä vanhastaan pidetty tieteelliseltä kannalta kiinnostavina, mutta kansanlingvistiikka on osoittanut, että kielenkäyttäjien kielitietoisuuteen käsiksi pääseminen monipuolistaa merkittävästi sociolingvististä tutkimusaluetta ja ymmärrystä tutkimuskohteista. (Preston 1989: 1; Palander 2005: 10; Vaattovaara 2005: 473.)

Kansanlingvistinen tutkimus syntyi 1980-luvulla Yhdysvalloissa. Se alkoi kansandialektologisena tutkimuksena, jossa tutkimuskohteena ovat tavallisten ihmisten murrehavainnot. Tutkimusalaksi **kansandialektologian** vakiinnutti Dennis R. Preston; termiä *perceptual dialectology* 'havaintodialektologia, kansandialektologia'⁷ hän käytti ensimmäisen kerran vuonna 1981. Kansandialektologista tutkimusideaa on kuitenkin sovellettu jo vuosikymmeniä aiemmin: maallikoiden havaintoja paikallisista murreeroista tutki 1940-luvulla Hollannissa A. Weijnen ja 1950-luvulla Japanissa belgialais-syntyinen Willem Grootaers. Tutkimussuunnan viimeaikainen kehitys niin teoreettisesti kuin metodisesti keskittyy silti Yhdysvaltoihin ja Prestoniin, joka on monipuolistanut tutkimusmenetelmää. (Preston 1989: 4–13; Palander 2001: 147–148; 2005: 10; Vaattovaara 2009a: 27.)

Yksi Prestonin tutkimusmenetelmään tuoma lisä ovat **mielikuvakartat** (engl. *mental maps*). Niillä tarkoitetaan karttapohjia, joihin maallikot ovat piirtäneet rajoja sen mukaan, missä kuvittelevat murre- tai kielirajojen kulkevan. Ensimmäisen kerran Preston kokeili mielikuvakarttojen käyttöä murteentutkimuksessa vuonna 1982 tutkiessaan Havaijin yliopiston opiskelijoiden mentaalisia murrerajoja. Opiskelijoiden tehtävänä oli merkitä Yhdysvaltojen karttaan alueet, joilla ihmiset puhuvat eri tavalla, ja nimetä, millaista englantia kullakin alueella puhutaan. Eräs tulos oli, että ei-kielitieteilijät kuvittelevat kielellisten rajojen noudattavan historiallisia ja poliittisia rajoja, tässä tapauksessa osavaltioiden rajoja. (Preston 1989: 25; Niedzielski – Preston 2000: 46; Palander 2001: 148.)

Preston on huomannut tutkimuksissaan myös sen, että ei-kielitieteilijät eivät osaa eritellä maantieteellisesti etäisiä murremuotoja yhtä hyvin kuin lähellä sijaitsevia tutumpia kielimuotoja. Lisäksi hän on tutkinut maallikoiden murrekäsityksiä, kuten sitä, missä yhdysvaltalaisten mielestä puhutaan virheettömintä englantia, ja tehnyt asennetutkimusta, kuten ottanut selvää siitä, missä päin Yhdysvaltoja maallikoiden mielestä puhutaan kauneinta englantia. Prestonin tulosten mukaan murteen läheisyys ja tutuus

7 Suomentokset ovat Marjatta Palanderin (2001: 147); ensimmäinen on sananmukaisempi ja jälkimmäinen vapaampi käänös alkuperäisestä.

ovat vaikuttavia tekijöitä murteen kauneuden arvioinnissa. (Ks. Preston 1989: 35–47, 51–83.)

1980- ja 1990-luvuilla Prestonin antamaa tutkimuksellista esimerkkiä seurailtiin eri puolilla maailmaa. Prestonin toimittama vuonna 1999 ilmestynyt *Handbook of perceptual dialectology* sisältää 22 artikkelia, joissa kansandialektologista tutkimusotetta on sovellettu britti- ja amerikanenglantiin, japaniin, ranskaan, saksaan ja turkkiin. (Palander 2001: 148.) Vuonna 2002 ilmestyi Prestonin ja Daniel Longin toimittamana *Handbook of perceptual dialectology* toinen osa, joka sisältää 20 kansandialektologista tutkimusta käsittelevää artikkelia. Teosten artikkeleita ja keskeisiä tutkimustuloksia ovat esitelleet *Virittäjässä* Palander (2001) ja Vaattovaara (2005).

Kansandialektologiasta kansanlingvistiikkaan voidaan katsoa siirtyneen silloin, kun Preston yhdessä Nancy A. Niedzielskin kanssa laajensi tutkimuksen aluetta murrekäsityksistä kaikkeen muuhunkin kieltä koskevaan tietoisuuteen teoksessa *Folk Linguistics* (2000) (Palander 2001: 149). Preston ja Niedzielski ovat haastatteluinnottaneet selvää siitä, miten sosiaaliset tekijät kuten etninen tausta, yhteiskunnallinen asema ja sukupuoli maallikoiden mielestä vaikuttavat ihmisten tapaan puhua ja käyttää kieltä. He ovat haastatteleamalla kysyneet myös sitä, kuinka maallikot käyttävät kielen eri tyylilajeja ja rekisteriään ja kuinka tietoisia maallikot ovat niiden käytöstä ja vaihtelusta tilanteittain. Lisäksi he ovat saaneet selville, millaisia käsityksiä maallikoilla on kielenomaksumisesta ja kielen rakenteesta kuten fonologian ja syntaksin ilmiöistä sekä ylipäätään hyvästä kielenkäytöstä.

Niedzielski ja Preston toteavat, että kielitieteilijöiden lailla myös maallikoilla on keinonsa puhua kielestä – tavat vain eroavat toisistaan. Teoksensa lopussa Niedzielski ja Preston luonnostelevat kaksi maallikoiden käyttämää metakielen tasoa. **Metakielellä** tarkoitetaan kielen ilmausten kuvaamiseen tai kieltä koskevien sääntöjen esittämiseen käytettävää kieltä. Niedzielski ja Preston tarkoittavat metakielen ensimmäisellä tasolla juuri tällaista ”kieltä kielestä” eli havaintoja siitä, miten puhutaan. Esimerkiksi sellaiset suomen kielestä tehdyt havainnot, kuten ”savolaiset vääntävät puhettaan” ja ”eteläpohjalaisten puhe on leveää”, olisivat ensimmäisen tason metakieltä. (Niedzielski – Preston 2000: 3–6, 302–314; Mielikäinen – Palander 2002: 96.)

Metakieli 2 puolestaan tarkoittaa kieleen liittyviä uskomuksia ja oletuksia, jotka ovat kielenkäyttäjille yhteisiä. Tällöin ei puhuta enää puhtaasti kielestä, vaan taustalla ovat ajatukset kyseisen kielimuodon käyttäjistä ja asenteet heitä kohtaan. Toisen tason metakieltä olisi esimerkiksi luonnehdinta, jonka mukaan savolaisten kieli on kiero tai helsinkiläisten kieli tärkeilevää ja ylimielistä. Metakielen tasoja ei juuri ole sovellettu nimistöön, mutta esimerkiksi henkilönnimiin liittyviä mielikuvia tutkinut Jaana

Heinonen on tutkimuksessaan huomannut, että metakieleen 2 verrattavaa puhetta voi havaita myös henkilönnimistä. Tällöin kielenkäyttäjä on sanovinaan nimestä jonkin ominaisuuden, jolla kuitenkin viittaa nimenkantajaan. (Niedzielski – Preston 2000: 307–309; Mielikäinen – Palander 2002: 103; Heinonen 2008: 99. Metakielestä lisää ks. edellä mainittujen lisäksi esim. Kunnas 2006.)

Suomessa kansan kielellisistä käsityksistä ja murrematkimuksista kirjoitti jo aivan 1900-luvun alussa Heikki Ojansuu, ja kansanlingvistiksi suuntautunutta asennetutkimusta on tehty jo 1980-luvulla. Varsinaisesti kansanlingvistiikan voidaan kuitenkin katsoa käynnistyneen Aila Mielikäisen ja Marjatta Palanderin suomalaisten murreasenteiden tutkimuksesta vuonna 2002, kun he esittelivät kansanlingvistiikan teoreettisia ja menetelmällisiä pääpiirteitä ja suhteuttivat analyysinsä niihin. (Vaattovaara 2009a: 27.)

Artikkelissaan *Suomalaisten murreasenteista* (2002) Mielikäinen ja Palander esittelevät runsaan kahden vuosikymmenen aikana kerätystä aineistosta tekemiään havaintoja ja tuloksia. Niiden mukaan maallikot muun muassa nimeävät murrealueita maakuntien ja kaupunkien mukaan (esim. *Savon murre*, *Lapin murre*; *Turun murre*, *Tampereen murre*). Maallikoiden arvioinnit kielimuodoista ja kielenpiirteistä edustavat usein metakielen toista tasoa eli kohdistuvat pohjimmiltaan kielenkäyttäjiiin eivätkä kieleen. Syynä tähän Mielikäinen ja Palander pitävät osittain erilaisia heimostereotypioita, jotka ovat lähtöisin jo 1800-luvulta kuten Topeliuksen *Maamme kirjan* heimokuvauksista. Myös tiedotusvälineet vaikuttavat käsityksiin eri murrealueiden puhekielestä.

Vuonna 2003 perustettiin Joensuun yliopistossa *Suomen pohjois- ja eteläkarjalaisten kielellinen identiteetti* -niminen hanke. Hankkeessa tarkasteltiin, millaisia käsityksiä erilaisilla karjalaisiksi itseään nimittävillä itäsuomalaisilla on kielestään. Hankkeen keskeisiä siihenastisia tuloksia esittelee Palanderin ja Anne-Maria Nupposen toimittama artikkelikokoelma *Monenlaiset karjalaiset* (2005). Lisäksi Palander on tutkinut itä- ja eteläsuomalaisten murrekäsityksiä (2011) ja selvittänyt, millaisia mielikuvia murteet herättävät suomalaisissa nuorissa ja kuinka he asennoituvat eri murteisiin. Fennististä kansanlingvistiikkaa edustavia väitöskirjoja on ilmestynyt tähän mennessä kaksi: Johanna Vaattovaaran tutkimus jälkitavujen *h:n* säilymistä Tornionlaakson alueella (2009) sekä Anne-Maria Nupposen (2011) tutkimus siitä, millaisia käsityksiä savolaisilla on savolaismurteista ja kuinka tietoisia he ovat murteenpiirteistä.

Nimistöntutkimuksen puolella kansanlingvistinen tutkimus kuuluu sosiolingvistisen nimistöntutkimuksen eli sosio-onomastiikan piiriin. Sosio-onomastinen tutkimus kohdistuu ennen kaikkea nimien käyttöön, variaatioon ja muuttumiseen. Jo 1970-luvulla

huomattiin nimistön käytön tutkimuksen tarpeellisuus. Esimerkiksi Zilliacus on tuolloin puhunut nimistön vaihteluiden tutkimisesta eri yksilöiden kielessä. Hän arveli, etteivät nimistöt osoittaudu niin yhtenäisiksi ja yksiselitteisiksi kuin niitä siihen asti oli luultu. Myöhempi tutkimus on osoittanut tämän todeksi. (Zilliacus 1972: 378–379; Ainiala – Pitkänen 2002a: 105; Ainiala ym. 2008: 144, 153–154.)

1970-luvulla sosio-onomastinen tutkimus kohdistui ruotsinkieliseen paikanimistöön. Varsinaisena pioneerityönä tältä vuosikymmeneltä voidaan pitää Zilliacuksen, Slotten ja Harlingin nimitaitotutkimusta. **Nimitaitotutkimus** on osa nimien käytön tutkimusta ja tarkoittaa paikannimien osaamisen tutkimusta. Sen tavoitteena on selvittää, kuinka paljon ja millaisia nimiä eri ihmiset omalta asuinseudultaan osaavat, sekä pohtia, miksi ihmisten nimivarastot eroavat toisistaan. Sosio-onomastinen tutkimus vahvistui 1990-luvulla. Tuolloin suomenkielisten nimenkäyttäjien nimitaitoa tutki muun muassa Ritva Liisa Pitkänen, joka tarkasteli kahden Pitkäluodon kylässä asuvan miehen, maanviljelijän ja kalastajan, nimien osaamista. (Pitkänen 1996; Ainiala ym. 2000: 330–331; Ainiala – Pitkänen 2002a: 106.)

Ensimmäinen laaja-alainen suomenkielinen nimitaitotutkimus oli Ainialan, Kompan, Mallatin ja Pitkäsen tutkimus (2000), jossa he selvittivät eri-ikäisten, eri sukupuolta olevien ja eri ammateissa toimivien henkilöiden oman asuinkylän paikannimien osaamista. Aikaisempien tutkimusten tulokset saivat tukea heidän tuloksistaan: miehet osasivat nimiä keskimäärin naisia enemmän ja vanhat enemmän kuin nuoret. Yksilölliset erot nimitaidoissa olivat kuitenkin suuria, eivätkä ikä ja sukupuoli yksinään riittäneet nimitaidon selittäjiksi: niitä enemmän nimitaitoon vaikuttivat ammatti ja harrastukset. (Ainiala ym. 2000: 351–352; Ainiala – Pitkänen 2002a: 107.)

Kansanlingvistisen nimistöntutkimuksen tarkastelun kohteena ovat kielenkäyttäjien suhtautuminen nimiin ja nimiin liittyvät asenteet. Paikannimistön kansanlingvistinen tutkimustapa tulee esiin etenkin kaupunkinimistön tutkimuksessa, jolloin selvitetään esimerkiksi nimien käyttöä erilaisissa konteksteissa ja tilanteissa tai sitä, millaisia merkityksiä, mielikuvia tai asenteita nimienkäyttäjät liittävät nimiin ja paikkoihin. Tutkimus voi kohdistua sekä virallisiin että epävirallisiin nimiin. (Ainiala 2003: 209–210; 2005: 21; Ainiala ym. 2008: 77.)

Nimenkäyttäjien suhtautumista asuinalueensa nimistöön on tutkittu varsinkin kadunnimien osalta. Tiina Aalto (2002) on selvittänyt tutkimuksessaan, miten asukkaat suhtautuvat Vantaan Tikkurilan kasviaiheisiin kadunnimiin, ja Maria Yli-Kojola (2005) puolestaan on ottanut selvää siitä, mitä kouvolaalaiset ajattelevat Kouvolan kadunnimistä. Nina Riepponen (2008) on tutkinut, kuinka Joensuun Marjalan asukkaat suhtautuvat Marjalan vuodenaika-aiheiseen ryhmänimistöön ja kuinka nimet soveltuvat

nimenkäyttäjien tarpeisiin. Myös Ainiala (2004) on tutkinut nimenkäyttäjien suhtautumista katujen aihepiirinimiin. Hänen tutkimuksensa Tornion Suensaaren kaupunkinimistöistä koski laajemmaltikin virallisen ja epävirallisen nimistön käyttöä ja nimitaitoa sekä nimien antamista paikoille. (Kaupunkinimistön tutkimuksesta ks. lisää esim. *Kaupungin nimet*.)

Kansanlingvistiikan alalta olisi esiteltävänä tutkimuksia vaikka millä mitalla. Kaikkien niiden läpikäyminen ei tässä yhteydessä ole tietenkään mahdollista eikä edes relevanttia. Tavoitteenani on ollut tässä alaluvussa antaa yleiskäsitys siitä, mitä kaikkea kansanlingvistinen tutkimus sisältää.

Kansanlingvistiikan lähtökohtana on ajatus, että maallikon ja kielitieteilijän tavat hahmottaa kieltä eroavat toisistaan. Kansanlingvistisen tutkimuksen lailla oma tutkimukseni käsittelee maallikoiden kielitietoisuutta. Tutkimukseni kohteena on paikanimistö ja se, kuinka ei-kielitieteilijät kielentävät sitä. Tietyllä tapaa tutkimukseni voi ajatella olevan myös eräänlaista nimitaitotutkimusta. Tutkimukseni vain ei kohdistu siihen, *kuinka paljon* nimiä ihmiset osaavat; sen sijaan tutkin sitä, *miten* ihmiset osaavat selittää nimiä.

Tutkimukseni liittyy selvästi metakielen ensimmäiseen tasoon: tarkastelen sitä, mitä havaintoja maallikot tekevät ja kuinka he puhuvat (paikan)nimistöä, yhdestä kielen osa-alueesta. Metakielen toista tasoa tutkimukseeni on vaikea soveltaa, sillä en tutki paikannimiin liittyviä asenteita tai yhteisiä uskomuksia. Toisaalta maallikoiden puhe paikannimistä ei ole pelkkää metakieltä 1, sillä tutkimukseeni osallistuneet henkilöt eivät kaikissa nimitulkinnoissaan pohtineet nimen alkuperää pelkästään nimeen sisältyvien kielellisten elementtien pohjalta. Tulkintoihin voivatkin vaikuttaa myös konnotaatiiviset sekä affektiiviset ja emotionaaliset merkitykset, joita nimi herättää.

Konnotaatioiden⁸ eli sivumerkitysten voidaan ajatella olevan yksi assosiaatiivisen merkityksen alatyypeistä. Konnotaatiot ovat todelliseen maailmaan liittyviä assosiaatioita, joita nimi herättää. Ne ovat nimeen sisältyviä merkityksiä, joilla ei ole kiinnekohtaa nimeen sisältyviin sanoihin (vrt. nimielementtien herättämät sana- ja nimi-assosiaatiot luvussa 2.1), ja liittyvät kaikkeen siihen tietoon, jota ihminen on kokemukseensa kautta kerännyt nimen tarkoitteesta. Esimerkiksi *Korkeasaari*-nimi Helsingissä ei oletettavasti ensi sijassa tuo mieleen saarta, joka on korkea, vaan eläintarhan. Konnotaatiot ovat ennen kaikkea subjektiivisia, mutta on myös monia jollekin puhujajoukolle yhteisiä konnotaatioita. (Pitkänen 1999: 8; Sjöblom 2006: 58; Ainiala ym. 2008: 34–

8 *Nimistöntutkimuksen terminologian* kirjoittajien mukaan termistä voidaan suomen kielen osalta luopua (ks. Kiviniemi ym. 1974: 5, 21); mm. Koski (1977: 220–223) on kritisoinut tutkijoiden käyttämää termistöä. Termi *konnotaatio* on yhä voimissaan – sitä tapaa uudemmistakin nimistöntutkimuksista tämän tästä.

35.)

Tietoperäisten konnotaatioiden lisäksi nimet voivat herättää kielenkäyttäjän mielessä myös muunkaltaisia miellelyhtymiä, kuten tunteita, asenteita ja muistoja, jotka yleensä ovat konnotaatioita vielä subjektiivisempia. Nimeen liittyviä yhteisiä konnotatiivisia merkityksiä on helpompi arvioida kuin sen herättämiä emotiivisia merkityksiä. (Sjöblom 2006: 58; ks. myös Paikkala 1999: 15.) Selvitän asiaa mieleeni tulleella esimerkillä: Nimi *Auschwitz* todennäköisesti herättää jokaisessa historiaa tuntevassa kielenkäyttäjässä negatiivisia tunnelatauksia. Nimeen liitettyjä yhteisesti jaettuja tiedollisia konnotatiivisia merkityksiä voisivat olla kuolema, julmuus ja raakuus – nämä tulevat mieleen ilman subjektiivisia kokemuksia nimen tarkoitteesta, itse paikasta, sen perusteella, mitä tiedämme historiasta. Keskityslleirin kauhut kokeneelle nimi voi herättää edellä mainittujen asioiden lisäksi muunlaisia, emotiivisia merkityksiä. Katsoin keväällä 2010 dokumentin holokaustista selvinneestä juutalaisesta miehestä. Hänelle *Auschwitz*-nimi edusti niin ikään kuolemaa mutta kaikessa kauheudessaan myös asuinpaikkaa, jossa hänen oli vielä kerran elämänsä aikana päästävä käymään. Hän kutsuikin paikkaa – joskin hieman ironisesti – kodiksi.

Kiviniemi (1971: 35) toteaa, että monet nimet ovat äänteellisten ja rakenteellisten muutosten johdosta etäänntyneet niin kauas vastaavista appellatiivisista ilmauksista, etteivät muut miellelyhtymät kuin itse paikkaan liittyvät ole aina edes mahdollisia. Yhtenä tutkimukseni tarkoituksena on ottaa selvää, missä määrin tutkimukseeni osallistuneiden henkilöiden puheet kohdistuvat paikannimien sijasta nimien tarkoitteisiin eli itse paikkoihin. Toisin sanottuna tutkin siis sitä, kuinka paljon tulkinnat muodostuvat joko subjektiivisten tai yhteisesti jaettujen konnotaatioiden eli paikkoihin liittyvän tiedon pohjalta.

Kansanlingvistiikka on monissa maissa jo vakiintunut suuntaus, ja Vaattovaara on vuonna 2005 ennustanut, että Suomessa sen noususta fennistiikan piirissä tulee nopea. Vaattovaara toteaa, että vaikka kansanlingvististä tutkimusta jo vähän onkin, on tutkimuskenttä vielä avoinna kaikentyyppisille ja -tasoisille kysymyksenasetteluille. (Vaattovaara 2005: 473.) Vastaan hänen kutsuunsa ja tuon tutkimuskentälle oman tutkimukseni.

3. TUTKIMUSAINEISTO JA -MENETELMÄ

Tutkimusaineistonani on 38 varkautealaisen kansanetymologiset tulkinnat kaupunkiinsa ja sen lähialueisiin liittyvistä paikannimistä. Nimet ovat kuntien, kaupunginosien, asuinalueiden, taajamien, kylien, vesistöjen ja katujen nimiä sekä maastonimiä. Kaupunginosien, asuinalueiden ja katujen nimet kuuluvat viralliseen kaupunkinimistöön eli **kaava-nimistöön** (ks. Ainiala 2003: 209). Se voi sisältää sekä perinnäisiä paikannimiä että viranomaisten asemakaavaa varten luomia nimiä (Ainiala 2005: 13).

Tutkimuksessani on mukana yhteensä 57 paikannimeä (ks. liite 1)⁹. Kyseessä ei ole kattava otos koko alueen nimistöstä. Valitsin nimet käyttämällä kolmea kriteeriä, jotka toimivat samalla aineiston rajausperusteina: **1)** Nimien tulee liittyä läheisesti Varkauteen ja sen lähialueisiin, jotta tutkimukseen osallistuvilla varkautealaisilla henkilöillä olisi yhteys sekä nimeen että sen tarkoitteeseen eli itse paikkaan¹⁰. **2)** Nimien tulee ainakin suurimmalta osalta olla tuttuja varkautealaisille, jotta tutkimukseeni osallistuvat henkilöt voivat nimitulkintoissaan tarvittaessa hyödyntää tietämystään nimeen liittyvästä paikasta. Valitsemani nimet ovatkin pääosin **makrotoponyymejä** eli laajalti tunnettuja nimiä, jollaisia ovat esimerkiksi huomattavien järvien ja luonnonkohteiden nimet sekä kaupunkiympäristössä kaupunginosien ja tärkeimpien katujen nimet (Ainiala ym. 2008: 90). **3)** Nimet eivät saa olla asiataustaltaan läpinäkyviä, jotta erilaisia kansanetymologisia tulkintoja kertyisi tarpeeksi.

Asiataustaltaan **läpinäkyvillä** eli **transparenteilla nimillä** tarkoitetaan syntaktis-semanttisesti eli lausesemanttisesti läpinäkyviä nimiä. Tällaisten nimien nimeämisperuste on siis tiedossa tai ainakin helposti arvattavissa niiden nimiasun perusteella. Syntaktis-semanttisesti läpinäkyvänä pidän esimerkiksi nimeä *Käpykangas* '? kangas, jossa on paljon käpyjä, käpyinen kangas', vaikka minulla ei olekaan tiedossa sen oikeaa nimeämisperustetta. Jätin tällaiset tapaukset pääosin tutkimukseni ulkopuolelle, mutta olen myös hieman poikennut tästä kriteeristä ja valitsin mukaan myös joitakin sellaisia nimiä, joiden asiataustan päättely ei mielestäni ole niin vaikeaa kuin muiden

9 Alun perin nimiä oli mukana 59. Jätin yhden nimen pois tutkimuksestani siitä syystä, että olin jo kandidaatintutkielmastani alkaen käyttänyt tarkoitteesta sellaista nimeä, joka mitä ilmeisimmin on olemassa ainoastaan omassa mielikuvituksessani – virallisen nimen asemaa nimellä ei tunnu olevan, eikä se ollut tuttu tutkimukseeni osallistuneille henkilöillekään. Toisen nimen jätin pois siitä syystä, että erehdyin luulemaan sitä nimiryppään kantanimeksi, vaikka se sitä mitä todennäköisimmin ole. Lisäksi tarkoite ei ollut entuudestaan tuttu itselleni, eikä se tuntunut olevan tutkimukseen osallistuneiden henkilöidenkään tiedossa.

10 Suomalaisessa onomastiikassa nimen viittaussuhdetta tarkoitteeseensa kutsutaan *denotaatioksi* (Ainiala ym. 2008: 34; termistä lisää ks. mm. Kiviniemi ym. 1974: 11, 52; Kiviniemi 1975: 9; Sjöblom 2006: 24). Vrt. *konnotaatio*.

tutkimuksessa mukana olevien nimien kohdalla. Tällaisia nimiä on kaikkiaan viittisen kappaletta. Valitsin tällaisia nimiä mukaan osin siksi, etten halunnut tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden turhautuvan nimien läpikäymisessä, mikäli kaikki nimet olisivat olleet vaikeita tulkita.

Tutkimuksessani mukana olevista nimistä noin puolet on leksikaalisesti eli sana-semanttisesti läpinäkyviä. Leksikaalisesti läpinäkyvillä nimillä on joko homonyymi vastine, tai sitten ne ovat nimiä, joiden sisältämät ainekset voidaan tunnistaa kielen sanoiksi (Ainiala ym. 2008: 33). Esimerkiksi nimi *Varkaus* on leksikaalisesti läpinäkyvä nimi, jolla on myös appellatiivinen homonyymi *varkaus* 'varastaminen, (oik.) irtaimen omaisuuden anastaminen' (PS s.v. *varkaus*). *Ämmäkoski*-nimi on niin ikään läpinäkyvä, sillä sen sisältämät ainekset *ämmä* ja *koski* ovat tunnistettavissa kielen sanoiksi. Useimmat leksikaalisesti läpinäkyvät nimet tunnistetaan helposti nimiksi niiden sisällön perusteella: esimerkiksi nimellä *Ämmäkoski* ei voi olla täsmälleen samanlaista appellatiivista homonyymia (**ämmäkoski*) (ks. Kiviniemi 1990: 90).

Leksikaalisesti **läpinäkymättömät** eli **opaakit nimet** (Ainiala ym. 2008: 33) ovat luonnollisesti transparenttien nimien vastakohtia. Ainakin runsasta kolmasosaa tutkimuksessa mukana olevista nimistä voi pitää nykynäkökulmasta leksikaalisesti läpinäkymättöminä. Tällaisia ovat esimerkiksi nimet *Tyyskä* ja *Kämäri*. Leksikaalisesti opaakkien nimien voi olettaa herättävän mielikuvituksellisia nimitulkintoja, mutta toisaalta niitä ei saa olla liikaa, jottei nimien selittäminen olisi liian haastavaa.

Olen valinnut tutkimuksen nimet siten, että ainakin suurin osa myös leksikaalisesti läpinäkyvistä nimistä jää merkityssisällöltään hämäräksi, jotta nimiä olisi hankalampi selittää ja ne ruokkisivat informanttien mielikuvitusta. Tutkimukseeni kuuluvat nimet ovat pääosin joko leksikaalisesti tai syntaktis-semanttisesti monitulkintaisia. **Leksikaalinen monitulkintaisuus** tarkoittaa sitä, että nimiin sisältyvillä sanoilla voi olla monia sellaisia merkityksiä, jotka ovat nimen asiataustan kannalta mahdollisia. Tunnettu esimerkiksi *Ämmäkoski*-nimeen sisältyvän *ämmä*-sanan, mutta emme voi olla varmoja siitä, tarkoitetaanko sillä nimessä 'vanhaa naista', 'naista' yleensä, 'isoäitiä' vai onko sillä nimessä jokin halventava tai täysin muunlainen merkitys. Nimen asiatausta riippuu siitä, missä merkityksessä sanaa on käytetty. **Syntaktis-semanttinen monitulkintaisuus** tarkoittaa, että nimen asiataustaksi käy useampi kuin yksi selitys. (Kiviniemi 1990: 12–13, 100; Häkkinen 2004 s.v. *ämmä*; Ainiala ym. 2008: 98.) Esimerkiksi *Ämmäkoski*-nimeä voisi selittää siten, että joku ämmä on asunut tai pessyt pyykkiä kosken rannalla tai että joku ämmä on hukkunut tai hukutettu koskeen.

Keräsin aineiston haastattelemalla tutkimukseeni osallistuneita henkilöitä.

Haastateltavien tuli olla yli 30-vuotiaita, jotta heille olisi ennättänyt kertyä jonkinlaista nimistöä koskevaa tietoutta. Lisäksi haastateltavilla ei saanut olla kielitieteellistä koulutusta, jotta tutkimustulokset eivät vääristyisi. Osan aineistosta keräsin kandidaatintutkielmaani varten keväällä 2008. Haastattelin tuolloin 16:ta henkilöä, joista 11 on naisia ja 5 miehiä. Loput aineistosta keräsin pro gradu -tutkielmaani varten kesällä 2009, jolloin haastattelin yhteensä 25:tä henkilöä. Heistä 14 on naisia ja 11 miehiä; kaksi heistä osallistui tutkimukseeni jo keväällä 2008 tehdessäni kandidaatin-tutkielmaani. Jouduin jättämään yhden haastateltavan tulokset pois tutkimuksestani, sillä haastattelutilanteessa selvisi, että hän on opiskellessaan suorittanut kurssin, jolla hän on saanut tietoa paikannimien syntytaivoista. Kurssin vastuopettajana toimi tunnettu suomalainen nimistöntutkija, joten haastateltavan kurssilta saatu tieto vastasi pieneltä osin kielitieteellistä koulutusta, mikä näkyi myös hänen tulkinnoissaan.

Liitteessä 2 olen kertonut muutamia taustatietoja kustakin haastateltavasta. Mainitsen, kuinka kauan he ovat asuneet Varkaudessa. Lisäksi kerron, millainen on heidän Varkauden ja sen lähialueiden historian tuntemuksena, mikäli tämä asia on selvinnyt haastattelutilanteessa. Tämä tieto on olennainen siksi, että historiantuntemus saattaa osaltaan vaikuttaa maallikoiden käsityksiin nimistöä.

Tekstin sujuvoittamiseksi viitataan haastateltaviin seuraavalla tavalla: N luvun edellä tarkoittaa naista ja M miestä, ja kirjaimen perässä oleva luku ilmoittaa haastateltavan syntymävuoden (esim. N52 tarkoittaa naista, joka on syntynyt vuonna 1952). Mikäli useampi samaa sukupuolta oleva haastateltava on syntynyt samana vuonna, liitän luvun jälkeen vielä pienenäkin eron haastateltavien välillä (esim. M56a, M56b).

Haastateltavat ovat syntyneet vuosina 1920–1977, ja osa heistä oli minulle ennalta tuttuja. Kandidaatintutkielmaa tehdessäni osa haastateltavista otti minuun yhteyttä jätettyäni yhteystietoni eri harrasteryhmille. Kävin esittelemässä tutkimustani kahdelle naisten liikuntaryhmälle. Kerroin ainoastaan, että tutkimukseni liittyy Varkauteen ja että tarvitsen haastateltavaksi varkauteista aikuisväestöstä. En paljastanut tutkimukseni tarkoitusta, mutta kerroin, että haastattelussa ei tulla kysymään henkilökohtaisia asioita eikä testata haastateltavien tietämystä; pikemminkin kyse on mielihoidetutkimuksesta, jossa tutkitaan ihmisten käsityksiä. Miesten liikuntaryhmän kokoon-tumiseen en päässyt, mutta jätin myös sinne yhteystietoni ja kirjallisen viestin, jossa mainitsin samat asiat kuin naisten liikuntaryhmän tapaamisessa.

Kerätessäni lisäaineistoa pro gradu -tutkielmaa varten jätin ilmoituksia julkisille ilmoitustauluille. Lisäksi ilmoitukseni julkaistiin *Varkauden Lehdessä* 13.6.2009. Paljastin ilmoituksessani, että tutkimukseni koskee nimistöä, sillä pelkäsin, että liial-

linen salamyhkäisyys ei saisi ketään osallistumaan tutkimukseeni. Lehti-ilmoitus oli menestys, sillä halukkaita haastateltavia alkoi ottaa minuun yhteyttä puhelimitse ja sähköpostitse jo ilmoituksen julkaisemispäivänä. Vielä lisää haastateltavia löysin sukulaisten avulla.

Onnistuin pitämään tutkimukseni tarkoituksen salassa aina haastatteluhetkeen asti sekä kandidaatin- että pro gradu -tutkielmaa varten tekemissäni haastatteluissa, eivätkä haastateltavat täten pystyneet valmistautumaan tilanteeseen etukäteen. Näin ollen heidän vastauksensa ovat varmasti heidän omia käsityksiään tai omakohtaisesti lukemiaan tai kuulemiaan tulkintoja. Vaara etukäteen valmistautumisesta oli olemassa, sillä moni haastateltava totesi, että olisi etsinyt tietoa paikannimistä ennalta, jos vain olisi tiennyt, mitä haastattelu koskee.

Tein haastattelut 28.2.–26.3.2008 ja 25.6.–17.7.2009. Nimiarkiston nimi-lippuihin kävin tutustumassa kesäkuussa 2009 ja aineistoa vielä täydentääkseni elokuussa 2010, jolloin tutustuin myös Suomen murteiden sana-arkiston kokoelmiin. Kesällä 2009 tein yleensä kaksi tai kolme haastattelua päivässä. Pyrin toteuttamaan haastattelut kahden kesken, vaikkakaan aina se ei ollut mahdollista. Kaikki haastattelut äänitettiin haastateltavien luvalla. Pyysin myös jokaiselta haastateltavalta kirjallisen tutkimusluvan. Haastattelun alussa kysyin haastateltavalta hänen syntymävuottaan sekä Varkaudessa asuttujen vuosien määrää. Haastateltavista 13 on syntyperäisiä varkaute-laisia; 25 haastateltavaa on syntynyt muualla. Kuusi muualla syntyneistä haastateltavista on muuttanut Varkauteen lapsena tai nuorena (n. 3–14-vuotiaana), loput 19 aikuisiällä.

Haastattelu eteni siten, että kävimme paikannimiä läpi yksi kerrallaan, ja haastateltava kertoi nimen alkuperään liittyvän tulkintansa, jos hänellä sellainen oli. Liitteessä 1 olen esitellyt kaikki tutkimuksessa käsiteltävät paikannimet aakkostettuna. Kandidaatintutkielmavaiheessa mukana oli 28 nimeä. Loput 29 nimeä lisäsin tutkimukseeni pro gradu -tutkielmaa varten¹¹. Haastattelujen kestot vaihtelivat runsaasta 20 minuutista vajaan kahteen tuntiin. Kaikkiaan haastatteluäänitteitä on noin 29,5 tuntia.

Kunkin haastattelun jälkeen kuuntelin haastattelun ja kirjoitin sen pohjalta haastattelutilanteessa kirjoittamani muistiinpanot puhtaaksi. Koska äänitin haastattelut yliopistolta lainatulla nauhurilla, jouduin ensin siirtämään äänitteet yliopiston tietokoneelle. Siirtoaika kesti aina saman verran kuin äänitysaika, eli tein äänitteiden siirtoa yliopistolla lähes 30 tuntia. Yliopiston koneelta siirsin äänitteet omalle koneelleni.

11 Tämä vaikuttaa osittain vastausten määriin, kun 29:ää nimeä on käsitelty kaikkien 38 haastateltavan kanssa ja 28:aa nimeä 24 haastateltavan kanssa.

Kutakin yksittäistä nimeä analysoidessani poimin jokaisen 38 haastateltavan vastauksista kunkin tulkinnan kyseisestä nimestä, mikäli haastateltavalla sellainen oli, ja vertailin tulkintoja toisiinsa ja etsin niistä samankaltaisuuksia. Luonnollisestikaan kaikilla haastateltavilla ei ollut sanottavaa kaikista 57 nimestä, ja toisaalta samalla haastateltavalla saattoi olla yhdestä nimestä useampi tulkinta. Tulkintojen jäsentelyssä minua auttoivat syntaktis-semanttinen luokittelumalli (ks. luku 2.2) ja haastateltavien käyttämät parafrasit. Aina haastateltavilla ei kuitenkaan ollut antaa nimestä selventävää parafrasiasia, ja tällöin jouduin tulkitsemaan haastateltavien vastauksia itse, mikä hidasti runsaan aineiston luokittelua entisestään.

Haastateltavien nimitulkintojen luokittelun jälkeen minun oli helppo verrata maallikoiden nimeämisperustearvioita nimistöntutkijoiden laatimaan nimeämisperusteluokitteluun. Vertaillessani sitä, mitä eroja on maallikoiden ja nimistöntutkijoiden tavoissa selittää paikannimistön syntyä, olen kiinnittänyt huomioita erityisesti siihen, millä tavalla maallikot hahmottavat nimen rakenteen vaikutuksen nimen sisältöön (nimen määriteosan nominatiivi- tai genetiivimuotoisuus, nimen perus- ja määriteosan suhde, nimielementtien hahmottaminen), millaisia käsityksiä maallikoilla on nimien i'istä, millaisia äänne muutoksia maallikot pitävät mahdollisina nimiin sisältyvien sanojen kohdalla sekä millaisia tapahtumia maallikot pitävät nimeämisenarvoisena nimistöntutkijoihin verrattuna.

Analysoin aineistoni luvuissa 4–7. Aineiston jaottelu lukuihin oli haastavaa, mutta pidän lopputulosta tyydyttävänä. Jaottelussa ongelmia tuottivat erityisesti metonyymiset siirrynnäiset eli läheisen paikan nimeen perustuvat nimet (ks. luku 2.2). Monet kuntien ja kaupunginosien nimet ovat alun perin olleet luontonimiä (Pitkänen 1999: 11; Ainiala ym. 2008: 106–107). Esimerkiksi Varkauden kaupunginosa ja asuinalue *Joutenlahti* on saanut nimensä vieressä sijaitsevan samannimisen lahden mukaan, eli kaupunginosan nimi on metonyyminen siirrynnäinen. Tällaisten nimien kohdalla ongelmallista oli siis se, käsittelenkö nimeä alkuperäisenä luontonimenä vai sekundaarina kulttuurinimenä, sillä käsittelytavasta riippuen paikkojen nimeämisperuste on erilainen. (Paikannimien jaottelusta ks. esim. Ainiala ym. 2008: 24, 27, 90–91; perinteisen jaottelun kritiikistä ks. Zilliacus 1972: 381. Omanlaisensa erisnimien luokittelun on laatinut Sjöblom 2006: 46.) Päädyin jaottelemaan nimet analyysilukuihin sen mukaan, mihin referenttiin ajattelin haastateltavien nimen ensisijaisesti liittävän ja toisaalta sen mukaan, mihin referenttiin nimen itse ensi sijassa liitän. Osa haastateltavista saattoikin pohtia jotain nimeä primaarina, osa metonyymisenä siirrynnäisenä. En kuitenkaan koe tätä ongelmallisena aineiston analyysin osalta. Analyysissä käy kyllä

ilmi se, kumpana nimenä haastateltavat nimeä selittivät.¹²

Luvussa 4 käyn läpi kuntien nimiä ja niiden kansanetymologisia tulkintoja. Mukana on sekä olemassa olevia että lakkautettuja kuntia. Lakkautetuista kunnista käytän nimitystä **kunnanosa**¹³, sillä kokonaisen entisen kunnan nimittäminen jonkin toisen kunnan kaupunginosaksi ei tunnu mielekkäältä. Luvussa 5 käsittelen Varkauden kaupunginosien ja asuinalueiden sekä katujen nimiä ja luvussa 6 taajamien ja kylien nimiä. **Taajamalla** tarkoitan muita tiheitä asutuskeskuksia kuin Varkauden asuinalueita ja **kyllillä** pieniä asutuskeskittymiä. Luvussa 7 tarkastelen vesistö- ja maastonimiä. Päätin yhdistää vesistö- ja maastonimet, koska viimeksi mainittuja on mukana niin vähän. Keskityn aineiston analyysiluvuissa pääosin esittelemään haastateltavien tulkintoja ja jätän vastausten kommentoinnin ja lähemmän tarkastelun tutkimustulosten koostelukuun 8 välttääkseni toistoa. Luvussa 2 esittelemäni teoriatausta saattaa tuntua hieman irralliselta aineiston analyysilukujen suhteen, mutta palaan teoriaan jälleen tutkimustulosten pohdinnan yhteydessä.

Tutkimusaineistoa esitellessäni olen suurimmaksi osaksi referoinut haastateltavieni vastauksia. Olen kuitenkin ottanut mukaan myös muutamia lainauksia haastateluista tuodakseni esiin myös haastateltavien omaa ääntä. Olen pyrkinyt litteroimaan lainaukset siten, että niiden lukeminen olisi vaivatonta. Olen litteroinut lainaukset karkeasti, sillä lainausten tärkein tehtävä on niiden sisällön välittäminen, ei äänteellisten seikkojen osoittaminen. Olen kuitenkin noudattanut joitain karkean transkription piirteitä: Olen merkinnyt *n:n* ja sananloppuisen *t:n* assimilaation, loppukahdennuksen ja siirtymä-äänteet silloin, kun ne toteutuvat haastateltavien puheessa. Lainauksissa pilkkua ei ole käytetty samoin kuin yleiskielessä, vaan se on tauon merkki. Yhdysmerkki osoittaa puheen katkeamisen (esim. *ke-*, *kerma*). Sanojen yhteenääntymisen olen osoittanut sanojen välisellä kaarella (esim. *se_on*). Olen jättänyt lainauksista pois haastateltaville antamani minimipalautteet (*mm*, *joo*, *niin*) tekstin sujuvoittamiseksi.

Mikäli kaikki haastateltavat olisivat antaneet selityksen jokaiselle nimelle, käsiteltäviä vastauksia olisi yhteensä 1704, mutta kuten edellä mainitsin, kaikilla ei ollut kaikista nimistä sanottavaa ja toisaalta joillakin saattoi olla yhdestä nimestä useam-

12 Koska erisnimen perusolemukseen kuuluu monoreferentiaalisuus, suomalaisessa onomastiikassa on perinteisesti ajateltu, että jokainen eri tarkoitteeseen viittaava samanasuinenkin nimi on eri nimi. Jos samaa nimeä käytetään esimerkiksi sekä järvestä että kunnasta, on luonnollista ajatella, että kyseessä on eri nimi; ovathan nimien kohteet luonteeltaan erilaisia ja erottuvat toisistaan tarkoitteiltaan. (Ainiala ym. 2008: 35–36, 105; ks. myös Zilliacus 1972: 363.) Vaikka haastateltavat selittivätkin nimiä osin primaareina luontomininä, osin sekundaareina kulttuurimininä, en silti koe, että se vaikuttaisi tutkimukseni tuloksiin vääristävästi. Metonymyisiä siirrynnäisiä on tutkimuksessani mukana kahdeksan.

13 Kuntien yhdistymisestä seuranneesta nimiproblematiikasta ja sen ratkaisuehdotuksista on kirjoittanut *Kielikellossa* Sirkka Paikkala (2009: 18–20).

piakin tulkintoja. Haastatteluaineistoa on kaikkiaan yli 1400 vastauksen verran. Selvää on, ettei tutkimuksessa ole mahdollista eikä mielekäästäkään esitellä kaikkia tulkintoja. Esittelen mahdollisimman paljon erilaisia nimitulkintoja ja jätän toistamatta samankaltaisia tulkintoja.

4. TULKINTOJA KUNTIEN NIMISTÄ

4.1. Varkaiden *Varkaus*

Kotikaupunkini Varkaus on 22 754¹⁴ asukkaan kunta Pohjois-Savossa. Nimenä *Varkaus* on vanha, sillä se esiintyy jo varhaisimmissa 1500-luvun Savoia koskevissa asiakirjoissa, jolloin sitä on käytetty rinnan merkitsemään sekä paikkakuntaa että yksittäistä tilaa. Nimen vanhoja asiakirjamerkintöjä ovat muun muassa *Varkaus godz* 1523, *Warkaus byj* 1557, *Wargaiius by* 1558, *Warkaus bij* 1563 ja *Warkaus* 1664. (Marttala 1957: 116; Soikkanen 1963: 13; SP s. 492–493.)

Nimen alkuperästä on kehitelty monenlaisia tarinoita. Kieli- ja kansatieteilijä Ahti Rytkösen (1962) esittämän teorian mukaan nimen kantasana olisi *varka*, joka puolestaan olisi peräisin saamelaisesta 'kätköä' merkitsevästä sanasta *vuörka*. Heinäveteläinen kirjailija Martti Issakainen kertoo nimiaiheisessa teoksessaan kuulleen, että nimen alkuperäksi on ehdotettu sanaa *vari* 'hiki'. Ämmäkosken ohitse veneitä vedettäessä tuli hiki, ja tämä ”ajanjakso” oli *vari kausi*, savolaisittain *varj kaus*, josta myös vakiintui paikan nimi. (Issakainen 2008: 77–78; PS s.v. *vari* 'kuuma'.) Varkauden kauppalan aikaisia paikannimiä pro gradu -tutkielmassaan tutkinut Ulla Marttala (1957: 116) kertoo olettamuksesta, jonka mukaan *Värkhaus* ~ *Verkhaus* -muodosta olisi **kirjurinetytymologian** eli väärin kirjatun nimiasun (ks. Kiviniemi ym. 1974: 20) takia syntynyt *Varkaus*-muoto.

Useimmin *Varkaus*-nimi lienee kuitenkin liitetty appellatiiviin *varkaus*. Nimen taustalle arveltua varasjoukkoteoriaa on esitelty kaupungin historiasta kertovissa teoksissa, kuten Hannu Soikkasen *Varkauden historiassa* (1963: 15). Teorian on esitellyt myös lehtori Helmi Stevens-Salkoranta *Warkauden Lehdessä* (1952). Tämän tarinan mukaan joukko (Savonlinnasta ~ Olavinlinnasta) paenneita varkaita olisi kätkenyt varastetun aarteen Varkauden alueelle. Myös *Suomalaisessa paikannimikirjassa* (SP s. 493) mainitaan, että *Varkaus*-nimen taustalla on ajateltu olevan ryöstösaaliin kätkemiseen liittyvä tapaus, mutta teoksessa selitys todetaan ilmeiseksi kansanetytymologiaksi.

Soikkanen esittää, että nimen kohdalla kyseeseen voisi tulla myös vertauskuvallinen anastaminen. Hän vertaa nimeä Mikkelin *Kirkonvarkaus*-paikannimeen, joka selittyy siten, että tien painuessa laaksoon kirkko häviää näköpiiristä, jolloin tapahtuu ikään kuin varkaus. Varkaudessakin jotain on voinut hävitä niemen tai muun vastaavan

14 Asukasmäärä helmikuussa 2011 (VRK).

taakse, jolloin on tapahtunut ”varkaus”. (Soikkanen 1963: 15.) Myös historia- ja perinnetiedon harrastaja Tapio Kautovaara (1997: 39) liittää nimen synnyn varastamiseen, vaikkakin hieman eri tavoin: hänen mukaansa herjausnimestä on tullut perheen nimi, joka on muuttunut ensin talon- ja sitten paikannimeksi.

Suomalainen paikannimikirja pitää todennäköisenä, että *Varkaus*-nimi liittyy Itä-Suomen vesistöalueilla käytössä olevaan nimityyppiin, joka on mahdollisesti alkuaan perustunut matkan helpottamiseen tai lyhentämiseen: tällaiset nimet liittyvät usein veto- tai paleisiin, joiden kautta kulkiessa matkassa on säästetty aikaa. Taustalla on mahdollisesti ollut ajatus, että matkaa on ikään kuin varastettu, mikä on verrattavissa ilmaukseen *kulkea varkain* 'kulkea huomaamatta, vaivihkaa'. Myös *Varkauden* läheisyydessä on ollut tällainen vetotaipale, jonka yli on vedetty veneitä matkan teon nopeuttamiseksi. (SP s. 493; Huom. myös Varkauden kaupunginosa ja asuinalue *Taipale*, jonka nimen kansanetymologisia tulkintoja myös esittelen tässä tutkielmassa luvussa 5.1.4.2.)

31 haastateltavalla oli jonkinlainen käsitys nimen alkuperästä. 18 haastateltavaa liitti nimen varastamiseen liittyvään tapahtumaan tai varkaisiin. Haastateltavat olivat joko kuulleet tällaisen selityksen, lukeneet siitä tai sitten se oli kokonaan nimen synnyttämä mielikuva, sana-assosiaatio. Myös päinvastaisia tulkintoja muodostui: neljä haastateltavista oli sitä mieltä, että nimellä ei ole tekemistä varastamisen tai muunlaisen rikollisuuden kanssa, vaikka se siihen viittaakin.

M55a, M65 ja N54 tunsivat nimeen liitetyn tarinan rosvoista, jotka toivat alueelle jotain kätkeväksi. Tarinat olivat joko kuultuja tai kirjallisuudesta luettuja. M55a:n versiossa varkaiden varastaman saaliin kätköpaikkana oli *Varkausmäki*, josta koko *Varkaus* mahdollisesti on saanut nimensä ja joka on muodostunut vieraskielisestä sanasta *vörkaus*. Hän arveli, että sana olisi alun perin ollut ruotsin kieltä. M50b muisteli nimen liittyvän johonkin kanavan maastossa sattuneeseen varastamistapahtumaan, jossa joku joensuulainen teki jonkinlaisen varkauden. N44 muisteli kuulleen historia-luennolla nimen synnyn liittyvän kuntarajoihin. N73 oli lukenut lehdestä selityksen, jonka mukaan nimen synty liittyisi vesistöön: vedet joko karkasivat jostain tai ne varastettiin jollakin tavalla.

M51a oli kuullut tarinan, jonka mukaan Porvoon ja Varkauden kauppiaat olivat tehneet sopimuksen siitä, etteivät savolaiset laita talvella voim sekaan jäätä eivätkä porvoolaiset laita suolasäkkeihin kiviä. Hänen mukaansa tarina viittaa siihen, että aikoinaan olisi tehty tämänkaltaisia varkauksia. Hän ei kuitenkaan pitänyt selitystä uskottavana. Sen sijaan hän veikkasi, että nimen taustalla on jokin historiallinen, Ahlströmin aikainen tapahtuma ja että nimi liittyy tehtaan perustamiseen ja koskivoiman saamiseen sekä siihen, että jotain on otettu luvatta käyttöön.

N21 oli sekä kuullut että lukenut seuraavanlaisen nimenantotarinan, jota piti sanomansa mukaan ”ikään kuin pätevämpänä tietona” paikannimen synnystä:

No minä oon kuullus semmosta että, aikonnaan ku on käyty, tuolta etelästä ja pohjosesta päin on käyty paljon noita lo- se on ollu, Ämmäkoski on olluna hyvä kalapaikka. Ja se on ollut niinkun nimetty, jollekki’ alueelle. Niin ne toiset on käynys sitte varkailem-, varkaissa siinä luvatta. Ja siitä se on sitten, saanut se Varkaus nimen.

Varkaus-nimen liittäminen vertauskuvalliseen varastamiseen oli tuttua N43:lle, N54:lle ja N73:lle. N54 oli lukenut, että *Varkauden* kohdalla koskien luona vesistö katoaa näkyvistä, jolloin tapahtuu ”reitin varkaus”. Tapahtumasta syntynyt paikannimi on hänen lukemansa mukaan karjalan kielen perua. N73:n versio oli lähes samanlainen: kun vesialukset menivät tiettyä vesireittiä, ne katosivat näköpiiristä eli ne ikään kuin varastettiin.

Kaksi haastateltavaa liitti *Varkaus*-nimen varastamista ikävämpiin tapahtumiin. N21:lla oli edellä mainitun nimitarinan lisäksi myös toinenkin arvio nimestä: hän liitti nimen historiallisesti ikäviin tapahtumiin kansalaissodan aikana, jolloin *Varkaus* oli tunnettu etenkin punakaartilaisten kaupunkina. Hänellä oli omien sanojensa mukaan ”ikävää kuultua ja luettua tietoa” tästä nimeämisperusteesta. Myös N59a oli kuullut nimen liitetyn jollain tapaa *Varkausmäkeen* ja vaikeisiin yhteiskunnallisiin aikoihin, kuten sotiin ja nälänhätään.

13 haastateltavaa tiesi lukemansa ja kuulemansa perusteella kertoa *Varkauden* saaneen nimensä siitä, että paikalla on ollut kätkö tai seutua on käytetty varastopaikkana. Esimerkiksi M56b oli lukenut, että paikalla on joskus historiassa ollut rosvojen kätköpaikka. Toisen hänen lukemansa selityksen mukaan *Varkaus*-nimi tulee saamenkielisestä sanasta, jonka merkitys on myös 'kätkö'. Kahdeksan muutakin haastateltavaa mainitsi vastauksessaan saamelaiset, ja Rytkösen nimiteoria oli monelle tuttu. Esimerkiksi M65 kertoi lukeneensa, että paikan nimi tulee saamelaisesta sanasta *vuörka* 'kätköpaikka', jonka savolaiset eränkävijät kuullessaan väänsivät asuun *Varkaus*. Tätä hän sanoi pitävänsä kaikista kuulemistaan nimen alkuperän selityksistä todenperäisimpänä.

Kaksi haastateltavaa yhdisti nimen tekemiseen. N59b oli lukenut, että nimi liittyisi kannakseen ja veneen siirtoon vedestä toiseen ennen kanavien rakentamista. N43 oli sekä kuullut että lukenut historiateoksista nimen tulevan saksalaisesta sanasta *werkhaus* ja nimen liittyvän teollisuuteen, laivanrakennukseen ja tehtaisiin (MOT Saksa 2.0 s.v. *Werk* 'työ', s.v. *Haus* 'talo, rakennus').

M41:lle oli tuttu *Varkaus*-nimen liittäminen *vari*-sanaan. Hänellä oli mielikuva,

että hän olisi jostain lukenut, että *Ämmäkoskea* ylöspäin sauvoessa tuli vari eli kuuma. *Varkaus* oli siis senkaltainen paikka, että sitä ohittaessa tuli vari, ja *Varkaus*-nimeen sisältyy tuo *vari*-sana. M51b kertoi joskus miettineensä kaupungin nimen liittyvän koskeen siten, että nimen *-kaus* loppu olisi peräisin sanasta *fors* 'koski' (MOT Ruotsi 3.0 s.v. *fors* 'koski'). Tarkemmin hän ei teoriaansa kuitenkaan selittänyt.

4.2. Leppiä verisen *Leppävirran* varrella

Leppävirta on Varkauden pohjoinen naapurikunta. Oma pitäjä *Leppävirrasta* muodostettiin vuonna 1639. Nimen vanhaksi kirjoitusasuksi tiedetään muun muassa *Leppe vjrda ma* 1563, *Leppevirta tijend* 1571 ja *Leppäwirda Byij* 1620-luku. Kunta on saanut nimensä kirkonkylän ja sen itäpuolella olevan *Leppäsalon* saaren toisistaan erottavan virtaavan joen, *Leppävirran*, mukaan, eli kunnan nimi on metonyminen siirrynnäinen. (SP s. 232; ST s. 81; JHM fol. 28v.)

Paikkaa nimestäneet ovat kirjanneet nimilippuihin neljä erilaista selitystä nimen alkuperästä. Joidenkin tietojen mukaan *Leppävirran* nimi olisi alkuaan ollut *Läpivirta* (*läpivirta*). Toinen teoria liittyy *leppä*-sanan vanhaan kansanomaiseen merkitykseen 'veri' (NS s.v. *leppä*). Eräiden tarinoiden mukaan *Leppävirta* olisi saanut nimensä siitä, että seudulla on vuodatettu verta useissa taisteluissa, joten virran nimi tarkoittaisikin 'verivirtaa'. Erään nimestäjän kuuleman mukaan nimi jopa olisi alun perin ollutkin *Verivirta*, mutta muutettu myöhemmin ”kauniimmaksi” *Leppävirraksi*. (Ks. esim. Santamaa 1979, NA; Yli-Paavola 1979, NA; Koponen 1993, NA.)

Nimeä on selitetty myös varhaisten kanta-asukkaiden sukunimestä *Leppänen* syntyneeksi. Paikannimikirjakin kertoo, että *Leppäsiä* asui *Leppävirran* kylässä 1500-luvun jälkipuoliskolla, mutta pitää todennäköisenä, että sukunimi perustuu asuinpaikan nimeen eikä toisinpäin. Paikannimikirjan mukaan sekä *Leppävirta* että *Leppäsalo* ovat esiintyneet myös kylänniminä, osin samaa asuinpaikkaa tarkoittaen. *Leppäsalo* on nimistä luultavasti varhaisempi, ja virta on nimetty sen mukaan. Salo eli saari puolestaan on ilmeisesti saanut nimensä sen rinteillä kasvaneista lepistä. Samantapainen nimeämisperuste on kirjattu myös joihinkin nimilippuihin. (SP s. 232; Jäntti 1966, NA; Santamaa 1979, NA; Pimiä 1980, NA; Saloniemi 1988, NA.)

23 haastateltavalla oli tulkinta *Leppävirta*-nimen alkuperästä. 16:n tulkinta pohjautui omaan mielikuvaan, kaksi oli lukenut selityksestä ja yksi kuullut siitä. 18 arveli paikan saaneen nimensä siitä, että virran varrella tai seudulla on kasvanut leppää. Esimerkiksi M54:n mukaan paikan kasvillisuus viittaa tähän. M73:lle tuli mieleen, että

vesistö on nimetty virran varrella kasvaneiden leppien mukaan ja sitten paikka (kunta) virran mukaan. N54 oli lukenut tästä nimiselityksestä, mutta hän piti sitä kaikista lukemistaan tulkinnoista epäuskottavimpana.

Seitsemälle haastateltavalle nimi, tai oikeastaan sen määriteosa *leppä*, toi mieleen veren. Viisi pohti, voisiko nimi jollain tavalla liittyä veren virtaamiseen tai taisteluihin paikalla; kahdella vastaus perustui omaan mielikuvaan, kaksi oli lukenut selityksestä ja yksi kuullut siitä. M51b esimerkiksi arveli, että nimen määriteosa *leppä* voi viitata punaiseen ja liittyä lepän väriin tai myös vereen. Hän tuumi, että virta on ehkä voinut olla rajapaikka, jolla on aikoinaan taisteltu. N73 oli kuullut, että paikalla on käyty muinoin taistelu, jolloin koko virta värjäytyi punaiseksi. Hän tiesi, että *lepällä* tarkoitetaan vanhalla kielellä punaista tai verta. Hän vertasi *Leppävirta*-nimeä leppäkerttuun, jonka määriteosa *leppä* ei viittaa puuhun vaan punaiseen väriin. M43 puolestaan oli sitä mieltä, että koska *Leppävirta*-nimi on vanhempi kuin Suomen sota, se ei voi liittyä *leppä*-sanaan merkityksessä 'veri'.

N54 oli lukenut yhtenä nimiselityksenä, että nimi olisi alun perin ollut *Läpivirta* 'läpivirta' ja että nimi olisi tullut siitä, että virta virtaa jonkin vanhan asuinalueen läpi. N21 pohti, että paikalla on voinut asua paljon leppämetsien mukaan nimensä saaneita *Leppäsiä*, jotka puolestaan ovat antaneet nimen pitäjälle. N71 liitti *Leppävirta*-nimen paikan ominaisuuteen: nimestä tuli hänelle mieleen, että se liittyy jotenkin paikan rehevyyteen ja lehtomaisuuteen, ja hän arveli paikan olevan hyvää viljelysmaata.

4.3. Joron jäljillä *Joroisissa*

Joroinen on Varkauden eteläinen naapurikunta Etelä-Savon puolella. Nimen vanhoja kirjoitusasuja ovat muun muassa *Ioros* 1552, *Joros* 1552, *Jorois Sochn* 1666 ja *Jorois Socken* 1874. *Joroisten* seurakunnan perustamisajankohtana pidetään vuotta 1631. Nimiarkiston nimilippuihin ei ole kirjattu paikan nimeämisperustetta; sen sijaan niissä tiedetään kertoa, että *Joroista* ovat toispitäjäläiset kutsuneet *Pariisiksi* ja joroislaisia perseennuolijiksi, minkä paikkakuntalaiset itse ovat arvelleet johtuvan heidän vieraanvaraisuudestaan ja ystävällisyydestään. (SP s. 109; JoMa KLH nro 178; ks. Laukkanen 1961, NA; Kuvaja 1970, NA).

Suomalaisen paikannimikirjan mukaan *Joroinen*-nimen on täytynyt syntyä jo varhaiskeskiajalla. Kristinusko omaksuttiin Etelä-Savoon aluksi kreikkalaiskatolisen kirkon levittämänä, ja nimi *Joroinen* sisältää suomalaiskarjalaisen muodon ortodoksisesta ristimänimestä *Joro* ~ *Joroi* (ven. *Jerofei* < kreik. *Hierotheos*). Ortodoksisten

karjalaisten vaikutus näkyy myös Savon asutus- ja sukunimissä. (SP s. 109.)

16 haastateltavalla oli tulkinta *Joroinen*-nimen alkuperästä. 14:llä selitys perustui omaan mielikuvaan, yksi oli muistaakseen lukenut selityksestä ja yksi kuullut siitä. Yhdeksälle nimestä tuli mieleen sanonta *joron jäljillä* 'huonoilla teillä' (PS s.v. *joron jäljillä*). Kuusi heistä arveli, että paikan nimi ja sanonta liittyvät toisiinsa. N47:lle nimestä tuli sanonnan kautta mieleen, että *joro*-sanan merkitys olisi 'tie, taival' ja että nimi liittyisi jollain tavalla matkantekoon. Hän arveli, että sana **joronen* olisi *joron* deminutiivimuoto, johon olisi lisätty vielä *i* ”varmuuden vuoksi”. N66 puolestaan pohti, että *joro*-sanonnan merkitys on 'varas, voro' ja sanonnan *joron jälki* merkitys vastaavasti 'varkaan jälki'. N69 mietti nimen asiataustaa tähän tapaan:

Voisko se tullak ku se Jorojälki on oikeestis se hotelli siinä ollu että, ku meillä ov Varkaus täällä ni, sittes siellä ois olluv voroja, ja. Joroj jäljillähäm puhutaa että lähetääj jonnekkinniiñku, etsimään, näitä, rosvoja, ni, voisko se tullaj joteñkis siitä.

Kolme haastateltavaa sen sijaan oli sitä mieltä, ettei sanonta liity paikan nimeen, vaikka se siitä mieleen tuleekin. M54 mainitsi, että alueella on ollut ja on edelleen paljon isoja kartanoita ja vaurautta, mistä syystä *Joroista* onkin kutsuttu *Savon Pariisiksi*. Hänen mielestään juuri alueen vaurauden takia ei ole loogista ajatella, että paikan nimi liittyisi jollain tavalla sanontaan *joron jäljillä* 'huonoilla teillä'. Hän oli sitä mieltä, että *Joroisten* hotelli *Joronjälki* on voinut ottaa nimensä sanonnasta, mutta muuta tekemistä sanonnalla ei ole paikan tai sen nimen kanssa.

Neljä haastateltavaa oletti paikan saaneen nimensä henkilönnimen mukaan. Kahdella tulkinta oli oma ja yksi kertoi lukeneensa ja yksi kuulleensa tällaisesta nimiselityksestä. N54 esimerkiksi arveli, että jonkun paikallisen isännän sukunimi on voinut olla *Joronen* ~ *Jorolainen*. N21:llä oli sellainen käsitys, että monet paikannimet ovat saaneet alkunsa paikalla asuneista henkilöistä. Hänen tulkintansa mukaan paikan nimi on voinut tulla jonkun sotaherran nimen mukaan, sillä *Joroinen* on vanha sotilaspitäjä, jossa on asunut sotaherroja hoveineen ja ratsutiloineen. Kyseinen sotaherra on esimerkiksi voinut olla kova komentamaan alaisiaan, ja häntä on siitä syystä kutsuttu *Joroinen*-nimen kanssa samantapaisella nimellä.

M54 ja M43 eivät uskoneet *Joroinen*-nimen tulevan sukunimestä, vaikka kumpikin oli sitä mieltä, että *Joronen* on olemassa oleva sukunimi. M54 perusteli näkemystään siten, että koska alueen kartanot ovat olleet ruotsinkielisiä, paikan nimen taustalla ei voi olla suomalaista sukunimeä.

N69:llä oli edellä mainitun tulkinnan lisäksi toinenkin teoria nimen alkuperästä.

Hän arveli, että koska paikka on entistä järvenpohjaa, nimi *Joroinen* tai nimen kaltainen sana voisi kuvata ilmiötä, jossa paikka on paljastunut veden alta. M73:lle nimen kieliasu toi mieleen sanat *kivinen* ja *mutainen*. Hänen tulkintansa mukaan paikka on voitu nimetä sen maantieteellisen olemuksen, kuten maaston rikkonaisuuden mukaan, eli **joroinen* voisi olla maastoa kuvaava adjektiivi, joka tarkoittaa 'rikkonaista maastoa'.

N77b:llä nimi assosioitui *Joroisten* kunnan vaakunaan, jossa on härkä. Hän pohti, voisiko *joro*-sanana merkitys olla 'härkä'. Tulkintansa perään hän totesi, että se voi olla kaukaa haettu, mutta että toisaalta ennen vanhaan on ollut sanoja, joiden merkitystä ei enää ymmärretä. N57b:llä oli nimestä kaksi tulkintaa, joista toisen mukaan paikka on voinut saada nimensä juron ihmisen tai juron kansan mukaan.

4.4. *Heinäveden* heinäiset vedet

Heinävesi on Varkauden itäinen naapurikunta, joka sijaitsee Etelä-Savossa. Nimen vanhoja kirjoitusasuja ovat *Heinewesi tijendh* 1571, *Heinäwesi by* 1620-luku ja *Heinävesi cop.* 1754. Seutukunta, jonka nimeen *Heinävesi*-nimi perustuu, on saanut nimensä Heinäveden reitin eteläosissa Rantasalmen rajalla sijaitsevan järven mukaan. Järven nimi on nykyään *Heinävedenselkä*, mutta sen on otaksuttu olevan alkuaan **Heinävesi* ja määriteosan arveltu viittaavan rantojen ruohikkoisuuteen. Naapuripitäjäläisten on tiedetty kutsuneen heinäveteläisiä pehkuveteläisiksi, koska – ironista, kun ottaa huomioon edellä mainitun – *Heinävedellä* on aina ollut pula heinästä, ja karjaa on jouduttu ruokkimaan oljilla eli pehkuilla. (SP s. 75; Vainio 1977, NA; ks. myös Sallinen 1976, NA; Manninen 1982, NA.)

23 haastateltavalla oli omaan mielikuvaan perustuva tulkintansa nimen alkuperästä. Haastateltavat olivat melko yksimielisiä: 16 pohti, olisiko paikka nimetty joko veden tai rantojen heinäisyyden mukaan. Vastauksissa vettä tai järveä arvioitiin heinikkoiseksi, heinittyneeksi, heinäiseksi, ruohikkoiseksi, kaislikkoiseksi ja rehevöityneeksi tai muuten kasvillisuuspitoiseksi. Muiden muassa M74 otaksui kasvillisuuden vaikuttaneen nimeämisperusteeseen: hän oli sitä mieltä, että kaislaiset rannat ovat antaneet paikalle nimen.

Kaksi muutakin haastateltavaa arveli paikan saaneen nimensä ominaisuutensa perusteella: N59b pohti, että *Heinävesi*-nimi on voinut tulla alueen viljavista maista. N47:n mukaan *Heinävesi* on ”Etelä-Savon sydänvihreää aluetta”. Hänen tulkintansa mukaan paikka on voinut saada nimensä juuri vehreytensä johdosta.

Seitsemän haastateltavaa yhdisti *Heinävesi*-nimen maatalouteen. Heistä neljä

mietti, olisiko paikka voinut saada nimensä heinäpeltojen mukaan. Esimerkiksi M70:n mukaan nimi voi olla peräisin siitä, että heinäpellot ympäröivät vesistöä. Kolme haastateltavaa liitti nimen heinäntekoon. Esimerkiksi M56a sanoi nimestä seuraavaa:

– – oisko se siellä om paljon maatiloja ollu, tai oha siellä vieläki ympärillä paljon maatiloja ni, jossa tehää heinää ni.

N66:lla oli heinäntekotulkinnan lisäksi toinenkin arvaus nimen alkuperästä. Sen mukaan paikka on kenties voinut saada nimensä tapahtumasta, jossa on soudettu heinää paikasta toiseen veden ylitse.

4.5. Pieksäjäiset *Pieksämäellä*

Pieksämäki on 19 819¹⁵ asukkaan kaupunki Etelä-Savossa. *Pieksämäki* perustettiin kirkkopitäjänä vuonna 1575. Nimen vanhoja kirjoitusasuja ovat muun muassa *Peexämä Byy* 1561, *Piexeme* 1575, *Piexemäki* 1650 ja *Pexmäki* 1690. Seurakunnan keskuksen vakiintumisen aikoihin ei vielä puhuttu *Pieksämäestä*, vaan nimet olivat *Pieksemä-* tai *Pieksämä-*, joskus *Pieksäjä-*alkuisia. Nimi alkoi muuttua *Pieksämäeksi* asiakirjoissa 1600-luvulla. Nimen vakiintumiseen vaikutti luultavasti se, että seurakunnan kirkko sijaitsi mäellä. (SP s. 332.)

Pieksämäki-nimeä on pidetty kontaminaationa. **Kontaminaatio** on analogian sukulaisilmiö ja muistuttaa kansanetymologiaa; myös kontaminaatiossa sanan äänne-asun muuttuminen johtuu assosiaatiosta. Kontaminaatio on ilmiö, jossa uusi sana syntyy kahdesta mieleen samanaikaisesti tulevasta sanasta. Esimerkiksi adjektiivi *hempeä* on mahdollinen kontaminaatiomuodostelma adjektiiveista *hellä* + *lempeä* ja verbi *kivuta* on mahdollisesti muodostunut verbien *kiivetä* + *kavuta* sekoittumisesta. *Pieksämäkikin* olisi siis syntynyt aikaisemmasta *Pieksämä*-asusta ja *mäki*-sanasta. (T. 1911: 47–48; Airila 1946: 102; Nissilä 1962: 90; Itkonen 1966: 201, 396; Hakulinen 1979: 398; ks. myös Häkkinen 1990: 121–122.)

Paikannimien rakenteellisten muutosten semanttisista syistä kirjoittanut Nicolaisen (1987: 9–10) kertoo huomanneensa, että nimenkäyttäjillä on taipumusta semanttisesti läpinäkymättömien paikannimien uudelleen tulkinnassa tehdä nimistä itselleen merkityksellisiä liittämällä niihin uusi leksikaalinen merkitys. Saman on huomannut myös Ainiala tutkiessaan paikannimien muuttumista: Kun Närhilän kylässä Ristiinassa

15 Asukasmäärä helmikuussa 2011 (VRK).

vanhempi polvi on puhunut *Nättimä*-alkuisista paikoista (*Nättimänpelto*, *Nättimänsuo*), ovat paikat nuoremman polven kielessä muuttuneet *Nättimäki*-alkuisiksi (*Nättimänpelto*, *Nättimäensuo*). Uudet nimenkäyttäjät eivät ole Ainialan mukaan olleet tyytyväisiä *Nättimä*-nimien semanttiseen läpinäkyvyyteen, jolloin he ovat muuttaneet ne läpinäkyvämmiksi tulkitsemalla ne *Nättimäki*-nimeen perustuviksi. (Ainiala 1997: 195.) Kenties samanlainen semanttinen muutos on ollut myös *Pieksämäki*-nimen taustalla (vrt. *Nättimä* – *Pieksämä*); *Pieksämäki* lienee tosin saanut asunsa *Nättimäki*-alkuisia nimiä paljoltikin aikaisemmin (ks. Ainiala mp.; vrt. SP s. 332).

Entä mikä on *Pieksämäki*-nimen asiatausta? Paikannimikirjan mukaan *Pieksämän* seurakunta perustettiin *Pieksänjärven* rannalle. Järven alkuperäinen nimi on luultavasti ollut **Pieksämäjärvi* tai **Pieksämäjärvi*. Nimen on arveltu kuvanneen sitä, kuinka laineet lyövät eli pieksevät järven rantoja; *Pieksänjärvi* kun on harvinaisen saareton ja suuriselkäinen järvi. (SP s. 332.)

20 haastateltavalla oli tulkinta nimen synnystä, ja kaikille nimestä tuli mieleen pieksäminen (PS s.v. *piestä* ~ *pieksää* 'hakata, piiskata, suomia, hutkia'). Eroja tulkinnoissa oli sen suhteen, ketä tai mitä paikalla on mahdollisesti piesty. 19 haastateltavan vastaukset perustuivat omiin mielikuviin; yksi haastateltava ei ollut varma, oliko hän kuullut selityksestä vai oliko joskus pohtinut sitä jonkun kanssa yhdessä.

Viisi haastateltavaa ei osannut tarkemmin määritellä, keihin tai mihin pieksäminen on kohdistunut, mutta hekin liittivät nimen pieksämiseen. M43:n mielestä nimestä tulee helppo miellelyhtymä: mäellä on pieksetty tai pidetty pieksäjäiset. 12 haastateltavaa pohti, voisiko pieksäminen kohdistua ihmisiin. Viisi heistä arveli, että mäki on voinut aikoinaan olla rangaistuspaikka. Esimerkiksi M54 mietti, onko mäellä annettu lapsille selkään. M73:n tulkinnan mukaan mäellä on kenties jaettu rangaistuksia ja annettu julkisia selkäsaunoja. Hän lisäsi naureskellen, että siksi varmaan *Pieksämäen* kupeeseen on rakennettu vankilakin¹⁶. Kolme haastateltavaa arveli nimen tulevan tappelemisesta. Esimerkiksi M51b pohti nimeä seuraavasti:

Pieksämäki ni, varmaankil liittyy taas niihi, tappeluhommii' 'että. Millonka siellä ny, siellähä o, ollun niitä otteluita oliko se jopa, ei se nyt nuijasodassa olluv vaam missä sodassa se oli. Jossain kuitenkin tapeltu siellä. Siellä on tasaset kanfaat hyvät kanfaat tapella ollus siinä justiaa, mäellä.

Myös N66 totesi aluksi, että paikalla on varmaan tapeltu paljon, mutta lisäsi heti perään,

16 Naarajärven vankila sijaitsee Pieksämäen kunnassa n. 10 kilometriä Pieksämäeltä.

ettei nimen välttämättä tarvitse liittyä tappelemiseen. Hänen mukaansa nimeen liittyvä sana voi olla maataloustermi: esimerkiksi riihessä on voitu puida viljaa, jota sitten on pieksetty.

N57b ei uskonut, että *Pieksämäellä* olisi piesty ihmisiä sen enempää kuin muuallakaan, vaikka nimi siihen viittaakin. Hän pohti, voisiko nimi olla alun perin ollut **Pieksämä*, joka olisi muotoutunut *Pieksämäki*-asuun, tai sitten **Pieksä*, joka olisi **Pieksämä*-muodon kautta tullut lopulta *Pieksämäki*-muotoon. Hän ei kuitenkaan osannut tarkemmin sanoa, mistä paikka olisi saanut mahdollisen alkuperäisen nimensä **Pieksämä* ~ **Pieksä*, mutta hänen mielestään **Pieksämä* olisi kiva ja erikoinen nimi *Pieksämäki*-nimen sijasta. Myöskään N54 ei uskonut, että paikalla olisi pidetty pieksäjäisiä. Hän arveli, että **pieksä* tarkoittaa jollakin vanhalla kielellä jotain sellaista, jonka merkitystä ei enää tunneta. N73 oli sitä mieltä, että nimet tulevat usein luonnosta eivätkä niinkään ihmisen toiminnasta. Hän arveli pieksämisen liittyvän jotenkin alueen luontoon, muttei osannut tarkemmin määritellä, miten.

M70:llä ja N47:llä oli pieksämiseen liittyvän tulkinnan lisäksi toinenkin tulkinta. M70:n mukaan paikalla oleva mäki on voinut olla pieni, jolloin nimi olisikin ollut **Pienmäki*, joka olisi aikojen kuluessa muuttunut muotoon *Pieksämäki*. N47 muutti nimen muotoon **Pieksämäki*. Hänen arvionsa mukaan nimi voisi liittyä kulkemisen kautta pieksuihin esimerkiksi siten, että paikalla on ollut joskus suutarin verstaitea.

4.6. *Suonenjoen suonikas joki*

Suonenjoki on 7 573¹⁷ asukkaan kaupunki Pohjois-Savossa. Nimen vanhoja kirjoitusasuja ovat *Sonnejoki* 1415, *Suonenjoki* 1799 ja *Suonijoki* 1799. Itsenäinen pitäjä *Suonenjoesta* tuli vuonna 1856. Asutusnimi on syntynyt samannimisen joen nimestä, eli nimi on metonyyminen siirrynnäinen. Joennimi palautuu vanhempaan asuun **Suonenjoki* tai **Suonteenjoki*, johon viittaavat vanhat asiakirjamerkinnät ja samaan nimirypäeseen kuuluvan pitkän järvenselän *Suonteenselän* (myös *Suontienselkä*) määriteosa, jonka alkuperä on epäselvä. Myös Joutsassa on *Suontee*-niminen järvi. Molemmilla järvillä on se yhteinen piirre, että niiden keskiosassa oleva salmi jakaa ne kahteen osaan. Paikannimikirja pitää todennäköisenä, että nimenanto on jotenkin perustunut tähän seikkaan. Lähtökohdaksi sopivaa sanaa ei kuitenkaan tunneta mistään kielestä. *Suonenjoki*-nimen nykyisen asun muodostumiseen on luultavasti vaikuttanut kansanetymo-

17 Asukasmäärä helmikuussa 2011 (VRK).

loginen sekaantuminen *suoni*-sanaan. (SP s. 431; ks. myös Nissilä 1962: 103. *Suonenjoki*-nimen oikeakielisestä asusta on kirjoittanut mielipiteensä Heikki Ojansuu *Virittäjässä* 1904; ks. O. 1904: 52.)

17 haastateltavalla oli omaan mielikuvaan perustuva tulkintansa nimen alkuperästä. Yhtä lukuun ottamatta kaikki arvelivat nimen liittyvän *suoni*-sanaan. 12 heistä arveli nimeen liittyvän vertauskuvallisuutta, eli he pitivät nimeä eräänlaisena vertailunimenä (ks. luku 2.2). *Suonenjoki* oli siis heidän mielikuvansa mukaan 'joki (yhden haastateltavan tulkinnassa paikka), joka muistuttaa suonta'. Esimerkiksi N77b pohti, onko *Suonenjoki* haarautuva joki, josta lähtee paljon pieniä joenhaaroja, jotka olisivat ikään kuin suonina. M73 arveli joen toimivan suonena eli yhdysjokena kahden vesistön välillä. Joen kautta on pystytty kuljettamaan tavaraa, esimerkiksi tukkeja, vesistöstä toiseen. N60 aprikoi, että paikka, jonne kylä on rakennettu, voi olla pitkä ja kapea kuin suoni. Hän otaksui paikan saaneen nimensä tämän takia sekä siitä, että joki kulkee keskellä kylää. M54 arveli kahden muun haastateltavan tavoin, että paikasta tulee mieleen suoni siksi, että se on samalla tavalla merkityksellinen kuin verisuoni on ihmiselle.

N66:lla oli *Suonenjoki*-nimen alkuperästä kolmekin tulkintaa. Nimen alku *suo* sai hänet miettimään, onko kyseessä alun perin ollut 'suojoki'. Siten *soinen joki*-ilmauksesta olisi saatu nimi *Suonenjoki*. N57b:llä oli nimestä seuraavat kaksi tulkintaa, joista hän piti jälkimmäistä todennäköisempänä:

No sehä täytyy ollaj joki josta, joka on sitten, se vois ollas, onkohan sitä haluttu nimittääs Suomenjoeksi mutta ku ei se ole ainut joki ni sitte on sev verram muutettu että Suonenjoki. Tai sitten onko, onko löydettyj joku vesisuoni, että, että se joki on lähtenys siitä suonesta.

Myös N73 arveli, että jossain maan sisällä on ollut joko vesi- tai malmisuonia, joista paikka on saanut nimensä. Kahdelle haastateltavalle nimestä tuli mieleen suonenskentä: muun muassa N66:n erään tulkinnan mukaan paikka on voitu nimetä paikalla asuneen suonenskijän, kupparin tai lääkärin mukaan. M56a oli se haastateltava, joka ei uskonut nimen liittyvän verisuoneen sen enempää suoraan kuin epäsuoraankaan. Sen sijaan hän arveli paikan nimetyn jonkin sukunimen mukaan.

4.7. Lampi kankaalla *Kangaslammilla*

Kangaslampi on entinen kunta, josta tuli Varkauden kunnanosa vuoden 2005 alussa. *Kangaslampi* perustettiin vuonna 1862 rukoushuonekunnaksi; itsenäinen seurakunta siitä tuli vuonna 1894. Kunta sai nimensä kirkonkylän itäpuolella olevan pienen *Kangaslammen* mukaan, eli nimi on metonyyminen siirrynnäinen. Nimestäjän mukaan lampi taas on nimetty sijainnistaan kankaiden keskellä. Nimen esittäminen parafrasina voisi kuulua 'lähellä kangasta oleva lampi, kankaalla oleva lampi'. Nimen määriteosana olevan *kangas*-sanan merkitys 'hiekkaperäinen, metsää kasvava harjanne' tunnetaan laajalti. (SP s. 132; Åstedt 1956, NA; ks. Kiviniemi ym. 1974: 9.)

Haastateltavista 22:lla oli omaan mielikuvaan perustuva tulkinta *Kangaslampi*-nimen alkuperästä. Kahdeksan haastateltavaa arveli paikan saaneen nimensä maaperän ominaisuuden vuoksi. Muiden muassa N59b oli sitä mieltä, että nimi tulee maaston mukaan, sillä alueella on melko paljon kangasmaastoa. Kuuden haastateltavan tulkinnan lähtökohtana oli paikalla sijaitseva lampi. Esimerkiksi M54 sanoi nimestä seuraavaa:

No joo se_o semmone, no lampi, lampi ol lampi eli pieni järvi tämmönej jossakin, kanjkaalla jos yhistetään nää nimet Kanjaslampi on hyvin semmone, mum mielestä yleinej ja perinteinen nimi ympäris Suomee. –
–. Minusta niijkun ihas suora johdannainen sanan alakuosasta ja sanal loppuosasta, kanjkaalla oleva lampi.

Myös M56a:n mukaan nimi viittaa lampeen, joka on keskellä kangasta. Hän oli kuitenkin sitä mieltä, ettei tämä seikka voi olla nimen taustalla, koska siinä ei olisi mitään järkeä; paikkakunta kun sijaitsee ison järven rannalla.

Kolme haastateltavaa liitti nimen kankaiden valmistukseen. M74 esimerkiksi pohti, että lammien rannalla on voitu tehdä paljon kangasta. Kaksi haastateltavaa arveli paikan nimetyksi, että siellä on asunut kankaankutojia, ja kaksi sen mukaan, mitä paikalla on tehty: N77b arveli, että lammessa on ennen vanhaan pesty tai värjätty kankaita, ja N66 puolestaan tuumaili, että kankaat ovat olleet lammessa liossa ja niitä on virutettu lammessa.

4.8. *Jäppilän Jäppiset*

Jäppilä on Pieksänmaan kuntaan vuoden 2004 ja Pieksänmäen kaupunkiin vuoden 2007 alusta liitetty entinen kunta. Eräs nimen vanha kirjoitusasu on *Jäppiläby* 1666. *Jäppilän*

kylässä on 1500-luvulla asunut *Jäppisen* sukua: tuomiokirjoissa mainitaan *Joroisista* vuodelta 1561 *Ihanus Jeppin ~ Iäppin*. Nimi *Jäppinen* sisältää suomalaistuneen asun ruotsalaisesta nimimuodosta *Jepe* (< *Jacob*), jota on Suomessa käytetty keskiaikana laajalti. Nimen kehitys on ollut *IA*-loppuisille nimille tavanomainen (ks. enemmän luku 5.1): sukunimestä on saatu talonnimi, joka puolestaan on muodostunut kylännimeksi. Kun kylään on rakennettu kirkko, on kylännimi antanut nimen koko pitäjälle. (SP s. 117; ST s. 31–32; ks. myös Meriluoto-Kovanen 1970, NA.)

27 haastateltavalla oli omaan mielikuvaan perustuva tulkintansa nimen asia-taustasta. Haastateltavat olivat melko yksimielisiä, sillä 20 otaksui, että paikka on nimetty sukunimen mukaan: 18 mainitsi nimen *Jäppinen* ja yksi nimen *Jäppilä*. Yksi haastateltava, N77a, mainitsi molemmat nimet. Hän arveli nimen voivan olevan peräisin samannimisestä isosta tilasta, jonka *Jäppilä ~ Jäppinen* -niminen henkilö on joskus omistanut. Myös M65 arveli, että paikka on saanut nimensä maatilasta. Hän totesi *la ~ lä* -loppuisten nimien viittaavan maataloihin ja paikannimien olevan usein niistä johdet-tuja. Tilannimen taustalla mahdollisesti olevaa sukunimeä hän ei kuitenkaan maininnut.

Neljä muutakin haastateltavaa arveli *Jäppilän* nimetyn paikallisten asukkaiden mukaan. He tosin arvelivat, että nimen taustalla vaikuttavat asukkaiden ominaisuudet, ei sukunimi. N52 yhdisti nimeen ensin jäniksen, sitten jäppimäisyyden, jolla hän ilmeisesti tarkoitti sanan yhteydessä mainitsemaansa savolaista kieroutta. M56a ehdotti vitsailien, että olisiko paikalla asunut jäppiläisiä kooltaan. Ilmeisesti hän tarkoitti, että **jäppi-läinen* voisi *jättiläinen*-sanana tavoin kuvailla kokoa. M51a:lle nimestä tuli mieleen hänen työtoverinsa, ja hän määritteli, että nimeen mahdollisesti sisältyvä *jäpikäs* voisi sanana kuvata jollain tavalla maalaispitäjän isäntämiesten luonnetta. Hän kuitenkin totesi tulkintansa olevan vain huumoria. N47 pohti alkuun, voisiko *jäppi* tarkoittaa jotakin vanhaa työkalua. Hän kuitenkin päätyi lopulta seuraavaan tulkintaan:

– – mielikuvana Jäppilä ni, täähä on sellanev vähä, vähän tota, pien ja sisukas, vähä omapäinen. Jäpikäs, tämmöne, jäppä jostakin kaverista voijjaan sanoa et se on aika, niinkus siis sanotaankin että se om muutev varsinainej jäppinen. – –. Siis itepäinej ja omapäine, ei kul lähinnä itseppäinen just. – –. Se vois, voisko se kuvata niinkut tam pitäjän ihmisiä.

N66 oli joko kuullut joskus tai sitten omien sanojensa mukaan keksinyt itse, että *jäppi*-sanana merkitys on 'peukku, peukalo'. Tästä hän arveli, että nimi liittyy jotenkin peukaloon, muttei määritellyt vastaustaan tämän tarkemmin. Myös N59b arveli, että *jäppi* on joskus tarkoittanut jotain, muttei tarkemmin pohtinut, mitä.

4.9. Hauki vuorella *Haukivuorella*

Haukivuori on Mikkelin kaupunkiin vuoden 2007 alusta liitetty entinen kunta. Nimen vanhoiksi kirjoitusasuiksi tiedetään *Haukiworiby* 1561, *Haukiworij* 1575 ja *haukjworen kylän alda* 1664. Nimestäjien nimilippuihin kirjaamat nimiselitykset ovat ilmeisiä kansanetymologioita: Jotkut nimioppaat ovat muistelleet kuulleen, että kala olisi hypännyt vahingossa kivelle ja että tämä tapahtuma olisi nimen synnyn taustalla. Toisen nimestystarinan mukaan paikka on saanut nimensä siitä, että *Kyyvedestä* hauen suuhunsa napannut ja *Saksalanharjulle* päin lentävä kotka ei enää kyseisen ”vuoren” kohdalla jaksanut ylöspäin noustessaan kannatella haukea suussaan, vaan joutui tiputtamaan sen harjun rinteeseen. *Suomalainen paikannimikirja* puolestaan kertoo esitetyistä arvailuista, joiden mukaan nimi olisi alkuaan ollut **Haukkavuori*, ja nykyinen nimi olisi syntynyt vanhoista virheellisistä kirjoitusasuista. Mitkään asiakirjamerkinnot eivät kuitenkaan ole tämän teorian puolella. (SP s. 73; Rissanen 1968, NA; Manninen 1972, NA.)

Haukivuori-nimen kohdalla on puhuttu **reduktiosta** nimen hämmentävän epäloogisuuden vuoksi. Reduktio on yksi **ellipsin** muoto. Ellipsi kuuluu nimistön rakenteellisiin muutoksiin (ks. luku 2.1), ja sillä tarkoitetaan paikannimistä puhuttaessa nimien lyhenemistä yhdellä tai useammalla elementillä, eli kaksiosainen, yhdyssanatyypinen nimi lyhenee yksiosaiseksi. Nimessä voi tapahtua joko määriteosan (*Hai/luoto* > *Luoto*) tai perusosan (*Monikkalan/korpi* > *Monikkala*) ellipsi. Reduktiolla tarkoitetaan nimen keskellä olevan elementin häviämistä. *Haukivuori*-nimen synnyn taustalla voisi esimerkiksi olla kantanimi **Haukijärvi*, josta olisi ensin muodostettu kokoliitynnäinen **Haukijärvenvuori*, josta taas olisi reduktion kautta syntynyt määritelitynnäinen *Haukivuori*. **Liitynnäisellä** tarkoitetaan nimeä, joka on muodostettu jonkin läheisen paikan nimeen liittyen siten, että se sisältää kyseisen paikannimen joko osittain tai kokonaan (esim. *Venelahti* → *Venelahden/kari*). **Määritelitynnäinen** tarkoittaa nimeä, joka sisältää kantanimen määriteosan. (Kiviniemi ym. 1974: 12, 26, 46; Kiviniemi 1975: 65; Ainiala ym. 2008: 102, 111; ks. myös Nissilä 1962: 62–70.)

Jotta nimet voisivat syntyä reduktion kautta, on oltava todisteita siitä, että kokoliitynnäinen on ollut käytössä. Aiempi kokoliitynnäinen voi paljastua rinnakkaisasusta tai asiakirjamerkinnästä. Aina ei kuitenkaan selviä, onko otaksuttua kokoliitynnäistä todella joskus käytetty, ja yleistä on, ettei määritelitynnäisiä mahdollisesti edeltäneistä kokoliitynnäisistä näy minkäänlaisia merkkejä. *Haukivuori*-nimi on kirjoitettu jo 1500-luvulta lähtien nykyistä asua vastaavasti, eikä rinnakkaisasuun tunnu olevan viitteitä. (Kiviniemi 1975: 66; SP s. 73.)

Määriteliitännäiset voivat muodostua myös suoraan kantanimestä (*Haukijärvi* > *Haukivuori*). Kyseessä on eräänlainen jo nimen muodostuksessa tapahtuva **ideaalinen ellipsi**. Kiviniemen mukaan nimenmuodostukseen näyttää aina kuuluneen sellainen tapa, että sijaintia ilmaisevan yhdysnimimääritteen (*Haukijärvenvuori*) sijasta voidaan samassa funktiossa tietyin ehdoin käyttää myös yhdysnimen määriteosaa (***Hauki*** > ***Hauki***[*järven*]*vuori*), jolloin nimi saa paikannimille tyypillisimmän rakenteen. Määriteliiitännäisten muodostamisella on pyritty ensisijassa ilmauksiin, jotka erottuvat kokoliitännäisiä paremmin propreiksi. Koska valmiiden mallien mukaan on samantyyppisiä nimiä voitu muodostaa jatkuvasti, ei ole syytä otaksua, että määriteliiitännäiset yleensä olisivat kokoliitännäisten kautta syntyneitä. (Kiviniemi ym. 1974: 46; Kiviniemi 1975: 67–68.)

Paikannimikirjan mukaan voisi olla mahdollista, että esimerkiksi *Haukijärvi*- tai *Haukivesi*-nimisen järven rannalla sijainnut maankohouma olisi saanut nimen *Haukivuori* sijaintinsa perusteella. Teoriaa kuitenkin horjuttaa se, ettei pitäjän alueella ainakaan nykyisin ole *Haukivuori*-nimistä maankohoumaa sen enempää kuin *Hauki*-alkuista järveä tai muuta vesistöä, joten pitäjän nimi jää vaille lopullista selitystä. (SP s. 73.)

18 haastateltavalla oli joka tapauksessa arvionsa *Haukivuori*-nimen synnystä. Nimi herätti haastateltavissa ihmettelyä järjenvastaisuudellaan. Kuusi arveli paikan saaneen nimensä sijaintinsa perusteella. Esimerkiksi N60:n mukaan voisi kuvitella, että korkean mäen äärellä on ollut pieniä lampia, joissa on ollut kaloja. Kolme haastateltavaa arveli, että nimi on syntynyt muotoassosiaation perusteella. Esimerkiksi M73 aprikoi, että vuori voisi olla hauenpään muotoinen, terävä. Se olisi näkynyt korkealle ja voinut toimia eräänlaisena maamerkinä. M56a puolestaan oli sitä mieltä, ettei paikka ole voinut saada nimeään muodon perusteella. Hän perusteli vastaustaan siten, että vuori on aikoinaan ollut metsän peitossa, eikä näin ollen ole voitu nähdä, minkä muotoinen se on.

N66 ja N69 arvelivat paikan saaneen nimensä haukiin liittyvän tekemisen johdosta: N69:n tulkinnan mukaan vuori on saanut nimensä siitä, että jostain erämaalammesta tai -järvestä saadut hauet on menty siivoamaan ja paistamaan vuorelle. N66 puolestaan arveli, että läheisestä vesistöstä saadut hauet on kuivatettu vuorella. Hänen toisen tulkintansa mukaan nimi on voitu antaa kalastajan unelman mukaan. Kyseessä olisi siis **toivenimi**, joka sisältäisi toiveen paikan ominaisuudesta (ks. Kiviniemi ym. 1974: 53; Ainiala ym. 2008: 89).

M51b pohti, liittyisikö nimi jotenkin sukunimeen. Hän arveli, että paikalla on voinut asua *Haukisia*. M43:n erään tulkinnan mukaan nimi voi perustua tarustoon.

Tulkitsin hänen vastauksensa siten, että hänen mukaansa nimi voisi olla peräisin jostain mytologisesta tapahtumasta. N57b:n mielestä olisi hauska tietää, miksi hauki on mennyt vuorelle, ja M54 oli sitä mieltä, etteivät nimeen sisältyvät sanat oikein tunnu liittyvän toisiinsa. Kumpikin tuli siihen tulokseen, että *hauki* voi tarkoittaa nimen yhteydessä jotain muuta kuin kalaa. Pidemmälle he eivät kuitenkaan tulkintaansa kehitelleet.

4.10. *Virtasalmen virtaava salmi*

Virtasalmi on Pieksänmaan kuntaan vuoden 2004 ja Pieksänmäen kaupunkiin vuoden 2007 alusta liitetty entinen kunta. Eräs nimen vanha kirjoitusasu on *Virtasalmi* 1688. Vuonna 1866 *Virtasalmesta* tuli Pieksämäen alainen rukoushuonekunta, josta käytettiin aluksi kansanomaista nimeä *Oijinkangas* mutta jota alettiin kuitenkin pian kutsua *Virtasalmeksi*. Paikannimikirjan mukaan *Virtasalmen* kylä on saanut nimensä siitä, että se sijaitsee *Markkuunselän* ja *Kuikanlahden* välisen salmen lähellä. (SP s. 511.)

Nimiarkiston nimilippuun on kirjattu, että pitäjän nimen alkuperä jäi nimes-täjälle hieman epäselväksi. Kirkonkylän viereisen *Längelmäjärven* salmessa oli sanottu käyvän varsinkin keväisin melko voimakas virta, ja jotkut nimioppaat olivat arvelleet nimen tulevan tästä. Kukaan siihenastisista informanteista ei kuitenkaan ollut tiennyt salmella olevan mitään nimeä, vaan päätelmään oli päädytty aina vasta myöhemmin. (Rissanen 1965, NA.)

Haastateltavista 21:lla oli omaan mielikuvaan perustuva tulkintansa nimen synnystä. 19:n vastauksissa paikan arveltiin saaneen nimensä ominaisuutensa mukaan tai paikalla olevan virran mukaan. N59b esimerkiksi sanoi nimestä seuraavaa:

Tää on tietysti si- ei, väistämättä se mielikuva että aika kapea salmi, isot korkeuserot ylä ja alapuolella elikkä se on hyviv virtaava. Vahva virtaus.

M56a ihmetteli nimeä, sillä hänen mielestään salmessa yleensä virtaa aina, eikä se näin ollen ole mikään syy nimetä paikkaa. Hän ja M51b olivat sitä mieltä, että salmessa on voinut olla normaalia kovempi virtaus. Kummankin toisen tulkinnan mukaan paikka on myös voinut saada nimensä sukunimestä *Virtanen*. Myös M74:lle nimestä tuli sellainen mielikuva, että paikalla on asunut joskus paljon sekä *Virtasia* että *Salmisia*. Sen sijaan N71 ei uskonut paikannimen liittyvän *Virtanen*-sukunimeen.

M73:lla oli nimestä kaksi tulkintaa, joista toisen mukaan nimen määriteosa *virta* liittyisi energiantuotantoon. Hän loi selityksen, jonka mukaan ”iänikuinen” sähkölaitos

on pyörinyt veden varrella ja saanut virtaa virrasta. Hän kuitenkin alkoi epäillä tulkin-
tansa todenmukaisuutta alkaessaan miettiä, onkohan edes sähkölamppua keksitty paikan
nimeämisen aikana.

5. TULKINTOJA VARKAUDEN KAUPUNGINOSIEN JA ASUINALUEIDEN SEKÄ KATUJEN NIMISTÄ

5.1. Kaupunginosien ja asuinalueiden nimet

5.1.1. *la, lä* -loppuiset nimet

Käsittelen tässä luvussa Varkauden *la, lä* -loppuisia kaupunginosien ja asuinalueiden nimiä. Forsman kirjoitti jo vuonna 1891, että *la*-johtimella on tuotettu ja tuotetaan vieläkin paikannimiä, jotka ”osoittavat henkilön asuntoa eli kotopaikkaa”, eli toisin sanottuna *la*-johtimella on muodostettu talonnimiä. Forsman totesi tuolloin myös, että etenkin vanhojen *la*-loppuisten nimien kantana on henkilönnimi, joko etu- tai sukunimi. (Forsman 1891: 231–233.) Näitä seikkoja pidetään yhtä totena nykyäänkin.

Nissilän (1939: 280, ks. myös 1975: 99) mielestä paikannimet voidaan tulkita henkilönnimen sisältäviksi, jos henkilönnimet (lähinnä sukunimet) esiintyvät yhä kyseisillä alueilla tai jos voidaan todistaa, että ne ovat joskus olleet käytössä siellä. Kirvun talonnimiä tutkinut Lehikoinen puolestaan katsoo, että vaikka talonnimen voitaisiinkin todeta olevan tutkimusalueella käytössä myös sukunimenä, se ei vielä riitä takeeksi siitä, että talonnimi olisi kehittynyt henkilönnimestä. Tähän on syynä se, että talonnimestä on yhtä hyvin voinut tulla sukunimi kuin että sukunimi on voinut siirtyä talonnimeksi tai sen osaksi. Näin ollen jokaisesta sekä sukunimenä että talonnimenä käytetystä nimestä on selvittävä erikseen, kumpi nimen funktioista on varhaisempi. Lehikoinen onkin päätenyt katsomaan talonnimen tai sen osan alkuperältään sukunimeksi vain silloin, jos taloon sisältyvä nimi on ollut juuri tarkasteltavana olevan talon asukkaiden sukunimi. (Lehikoinen 1988: 62.)

la-loppuiset nimet ovat alkuaan olleet talon nimityksiä, mutta ne ovat myöhemmin voineet siirtyä esimerkiksi kylän- tai koko pitäjän nimiksi. Alueen ensimmäinen talo on jakaannuttuaan antanut nimensä koko kylälle, ja jos kylä on muodostunut alueen hallinnolliseksi tai kirkolliseksi keskuksesi, siitä on tullut koko pitäjän nimi (huom. *Jäppilä* luku 4.8). *la*-loppuinen kylännimistö on levinnyt Suomessa laajalti, ja pitäjännimenäkin *la*-loppuiset nimet ovat melko yleisiä. Itä-Suomessa *la*-loppuiset nimet saattavat näennäisesti sisältää etunimen, mutta ne onkin pääosin muodostettu samakantaisesta *nen*-päätteisestä sukunimestä (*Anttila* < *Anttinen*). (Nissilä 1962: 53–54; Kiviniemi 1975: 55.)

Nimiin sisältyvät johtimet on katsottu nimielementeiksi ja johtimien avulla

muodostetut nimet yksiosaisiksi (Kiviniemi ym. 1974: 35; ks. luku 2.2). Lehikoinen tulkitsee asian toisin: Koska nimenosana pidetään syntaktis-semanttisesti määriteltynä jokaista kielellistä ilmausta, joka ilmaisee yhden tarkoitetta luonnehtivan seikan, ei nimiä muodostavia johtimia ole syytä sulkea nimenosien ulkopuolelle, sillä *IA*-johtimella on useissa tapauksissa selvä semanttinen funktio. Sen tehtävänä on ilmaista, että paikka on lajiltaan asumus. Lehikoinen katsookin johtimen olevan paikan lajia ilmaiseva nimenosa ja pitää siten *IA*-loppuisia nimiä kaksiosaisina. (Lehikoinen 1988: 171–172.) Kiviniemen (1990: 93) mielestä tällainen tulkinta juuri tämän talonnimityypin osalta saattaa näyttää perustellulta, mutta johtaa koko paikannimistöön sovellettuna helposti ongelmiin siksi, että usein on mahdotonta tietää, sisältääkö nimi appellatiivisen johdoksen vai nimenmuodostussuffiksin. Oman tutkimukseni kannalta on mielenkiintoista nähdä, käsittävätkö haastateltavat johtimen paikan nimeen sisältyvään henkilönnimeen kuuluvaksi vai henkilönnimestä erilliseksi elementiksi.

5.1.1.1. *Häyrisen Häyriä*

Häyriä on kuulunut ennen Joroisten hallintopitäjään. Joroisten kylä *Häyriä* esiintyy jo ensimmäisissä Savon maakirjoissa, ja tiedetään, että paikalla on asunut muun muassa talonpoika *Joan Häuroine* (1541–51). *Häyriässä* tiedetään asuneen myös *Juntti Häyrinen* -nimisen henkilön. Sukunimissä muodot *Häyri(nen)* ja *Häyry(nen)* ovat vaihdelleet vapaasti vielä 1500- ja 1600-luvulla. Nimilippuun kirjatun tiedon mukaan *Häyriä* on karttanimi ja paikkaa kutsutaan yleensä kansanomaisesti *Häyryläksi*. (Soininen 1961: 101; Pekkarinen 1968, NA; Mikkonen – Paikkala 2000: 146.) Itse en ole kuullut edes vanhemman polven edustajien kutsuvan paikkaa *Häyryläksi*, vaan nykyään paikka tunnetaan ja sitä kutsutaan nimellä *Häyriä*.

28 haastateltavalla oli sanottavansa *Häyriä*-nimestä. 23 mainitsi vastauksensa yhteydessä suku- tai asumuksen nimen *Häyrinen* ~ *Häyrynen* ~ *Häyriä* ~ *Häyrylä*. 14 haastateltavaa uskoi paikan saaneen nimensä varhaisen asujan tai omistajan mukaan; 11:n tulkinta perustui omaan mielikuvaan, kaksi oli kuullut ja yksi lukenut tällaisesta nimenantoperusteesta. Esimerkiksi M56b:llä oli omien sanojensa mukaan tuoreessa muistissa nimeen käypä selitys, koska asuinalue on uusi: hänen käsityksensä mukaan alue on ollut yksityisen tilan, mahdollisesti *Häyriän*, omistuksessa, ja kaupunki on ostanut tilalta tontteja rakentaakseen paikalle asutusta. Kolme haastateltavaa arveli paikan saaneen nimensä joko paikalla olleen tilan tai kartanon johdosta, ja kahdeksan haastateltavan tulkinnoissa paikan arveltiin jollain tavalla liittyvän *Häyrinen* (~

Häyrynen) -sukunimeen tulkintoja kuitenkin sen kummemmin tarkentamatta.

N77b arveli nimen taustalla olevan jonkin sellaisen vanhan sanan, joka on joskus ollut käytössä mutta jonka merkitystä ei enää nykyään tiedetä. N52 ja M56a olivat sitä mieltä, että uuden asuinalueen nimi on ”tekemällä tehty” ja ”väkisin väännetty”. M56a:n mielestä nimi ei ole millään lailla sopusoinnussa muiden (todennäköisesti Varkauden) nimien kanssa. N44:n mukaan *Häyrylä*-nimi tuli vasta asutuksen myötä, sillä ennen sinne rakentamista paikasta ei käytetty kyseistä nimeä.

5.1.1.2. *Puurtilan tilat*

Puurtila-nimen vanhana kirjoitusasuna tunnetaan muun muassa *Purdila* 1666. Sekä Soikkanen että Stevens-Salkoranta ovat sitä mieltä, että *Puurtila* on saanut nimensä varhaisten asukkaidensa mukaan. *Suomalainen paikannimikirja* kertoo, että *Puurtila*-nimen taustalla olevaan talonnimeen sisältyy sukunimi *Puurтинен*, jota on tavattuseudulla jo 1540-luvulla (*ollj purdinen* 1546). (SP s. 356; ks. myös Stevens-Salkoranta 1952; Soikkanen 1963: 17, 26.)

24 haastateltavalla oli selitys *Puurtila*-nimen synnylle. Yhdeksän haastateltavaa arveli paikan saaneen nimensä sen perusteella, että paikalla on sijainnut joko yksi tila (7 nimitulkintaa) tai useampia tiloja (2). Yksi heistä oli lukenut tästä selityksestä. Neljällä haastateltavalla tulkinta perustui osaltaan siihen, että nimen lopussa näyttää olevan *tila*-sana. Esimerkiksi M55b sanoi nimestä seuraavaa:

No tila-loppust, mä luulen että, tai epäilen että liittys johonkin, et siellä on olluj jonkunlainen, isompi maalaistalo tai tämmönen, tila sieltä taas mutta mistä Puurtila nii en tiiä mistä alkuosa sitten tulee mutta. Varmaan, jonkun isomman, rikkaamman talom peruja.

M56b ja N43 arvioivat, että *Puurtisen* tila on antanut paikalle nimen. M70 taas arveli, että nimi voisi viitata *puu*-sanaan ja tarkoittaa 'puutilaa'.

Kolme haastateltavaa liitti nimen maanomistukseen ja kolme paikan asukkaisiin. Kaikki kuusi mainitsivat nimen *Puurтинен*. Viidellä tulkinta perustui omaan mielikuvaan, ja yksi oli lukenut nimeämisperusteesta. N56 esimerkiksi kertoi ensimmäiseksi ajatukseksensa, että on ollut iso suku, esimerkiksi *Puurтинен*, joka on aikoinaan hallinnut kylää. Edellä mainittujen lisäksi viisi muutakin haastateltavaa arvioi nimen liittyvän sukunimeen, mutta he eivät selittäneet tarkemmin, miten sukunimi voisi liittyä paikkaan. Kaikille viidelle tuli niin ikään mieleen sukunimi *Puurтинен*, yhdelle sen

lisäksi myös *Puurunen*.

Haastateltavista kolme yhdisti *Puurtila*-nimen tekemiseen. M74 esimerkiksi ajatteli nimeä kaksiosaisena: Hänelle tuli mieleen nimen *tila*-lopusta, että paikalla on ollut aikoinaan paljon maatiloja, ja nimen *Puur*-alusta hän pohti sitä, onko paikalla oltu kovia puurtamaan. Kokonaisuutena hän selitti nimeä siten, että *Puurtilassa* on ikään kuin puurrettu tiloilla. N47 kertoi *Puurtilan* olleen joskus hyvätuloisten ihmisten asuinalue ja arvelikin paikan nimetyn siksi, että hyväosaiset asukkaat ovat ahkeroineet ja puurtaneet toimeentulonsa eteen. Päinvastaisiakin tulkintoja oli: M51b oli sitä mieltä, ettei nimellä voi olla tekemistä puurtamisen kanssa.

Muunkaltaisia selityksiä *Puurtila*-nimelle ei haastateltavien tulkinnoissa esiintynyt lukuun ottamatta N52:n mainitsemaa mielikuvaa urheilukentästä ja urheilujoukkueen nimestä¹⁸. Epäselväksi jäi, tarkoittiko hän sitä, että paikan nimen synty liittyy urheiluun, vai yhdistikö hän urheilullisuuden nimeen muulla tavalla.

5.1.1.3. *Luttilan* luhtamaa

Soikkasen mukaan nimi *Luttila* on annettu sen varhaisten asukkaiden, *Luttisten* mukaan, mikä käy ilmi Savon vanhimmasta maakirjasta. 1500-luvun asiakirjassa *Luttilan* ensimmäisenä asukkaana mainitaan *Antti Ollinpoika Luttinen (Anders Oluf[sson] Luttin* 1563). Myös Kautovaaran *Luttilasta* kirjoittamat tekstit viittaavat paikan varhaisten asukkaiden olleen nimeltään *Luttisia*, ja samaa mieltä on myös Stevens-Salkoranta. (ST s. 107; Stevens-Salkoranta 1952; Soikkanen 1963: 17, 34; Kautovaara 1997: 109–117; 2008: 83.) Mikkonen ja Paikkala (2000: 322) kertovat *Luttisen* olevan savolainen sukunimi. (Ks. myös SRM fol. 61, 62; Pekkarinen 1968, NA; Karemo 1970, NA.)

Luttila-nimestä oli tulkinta 26 haastateltavalla. 19 haastateltavan vastauksissa nimi liitettiin asukkaisiin, maanomistajaan tai isäntäsukuun tai paikalla olevaan tilaan, taloon tai kartanoon. Kaikkien vastauksissa mainittiin joko henkilönnimi tai asumuksen nimi *Luttinen* ~ *Luttila* ~ *Lutti* ~ *Luhti*. Vain kuudella vastaus perustui omaan mielikuvaan; yhdeksän oli lukenut, kolme kuullut ja yksi sekä lukenut että kuullut tällaisesta nimeämisperusteesta. Muun muassa N73 kertoi luulevansa, että tämäntyyppiset nimet – tällä uskon hänen tarkoittavan *la*-loppuisia nimiä – liittyvät siihen, kenen tila alueella on ollut, ja nimen luoman mielikuvan perusteella hän arveli paikalla olleen joskus *Luttisen* tilan.

18 *Puurtilan Kisa-Pojat* on varkauteilainen pesäpalloseura, jonka nimi periytyy Puurtilan entiseltä kylältä.

Kaksi haastateltavaa arveli nimen olevan johdannainen *luhta*-sanasta, ja yksi haastateltava kertoi lukeneensa tai kuulleen *Luttila*-nimen muotoutuneen *luhdasta*. M51a esimerkiksi oletti, että paikka on ollut ennen alavaa vesijättömaata, luhta-aluetta, ja että paikka on nimetty tämän ominaisuutensa mukaan. N47:lle nimestä tuli ensimmäisenä mieleen sana *letto*, joka on myöhemmin voinut muotoutua *Luttila*-asuun. Hän arveli paikan olleen aikoinaan suoaluetta, alavaa maata ja tiheää koivikkoa.

N66 arveli *Luttilan* saaneen nimensä sen mukaan, mitä paikalla on joskus esiintynyt. Hänelle nimestä tuli mieleen kukka, ja hän vertasi nimeä ulpukkaan ja lumpeeseen. Hän arveli, että *Luttila*-nimi voisi hyvinkin tarkoittaa jotain kasvia, joka paikalla on joskus kasvanut. M55b ajatteli nimen liittyvän siihen, että alueella on ollut vanhan ajan maalaisasutusta. M70:lle nimestä puolestaan tuli mieleen hautausmaan alue ja hän oletti, että se liittyisi nimeen:

– – koska se hautausmaa om merkittävä iso tuolla ni. – –. Tuo [nimi *Luttila*] vois ollav vaikka, en tiää, en oo nii hyvä ruotsissa että johtuuko tuo, onko tuo, onko tuo joku lepotila vai mikä tuo on.

Myös M54:lle tuli nimestä mieleen hautausmaa ja sitä kautta miellelyhtymä kuolemaan. Hän pohti, onko hautausmaa sijoitettu paikalle juuri nimenomaan paikan nimen takia, mutta tuli siihen tulokseen, että hautausmaan sijoittaminen *Luttilaan* johtuu vain siitä, että siellä on sattunut olemaan vapaata maata.

5.1.1.4. Kurottelua *Kurolassa*

Kautovaaran (2008: 93) mielestä *Kurola*-nimen selvä selitys löytyy verbistä *kuroa* 'neuloa huonosti, harsia kokoon, laskostaa; puhua joutavia', sillä kartasta katsottuna vesistö *Kopolanvirran* molemmin puolin kuroutuu *Kopolanvirtaan*. Mieleen tulee kysymys: jos vesistö kerran kuroutuu *Kopolanvirtaan*, niin miksi *Kurola*-nimi on annettu *Kopolanvirrasta* niinkin etäiselle paikalle? Toisaalta silloinen *Kurola* on voinut ulottua nykyistä paljolti laajemmalle.

Sekä Soikkasen että Stevens-Salkorannan mukaan *Kurola* on saanut nimensä varhaisista asukkaistaan, *Kurosista*. Vuoden 1561 verollepanomaakirjan mukaan *Kuronlahden* alueella asuivat *Pekka* ja *Heikki Kuronen*, joiden omistamista maista muovautui *Kurolan* tila. Myös Säämingin ja Rantasalmen maantarkastusluettelosta mainitaan Varkaudesta *Henrich Kuroinen* vuodelta 1563, ja Savon tuomiokirjoissa Joroisista vuodelta 1564 *Per Antinpoica Kuroinen*. (Stevens-Salkoranta 1952; Soikkanen 1963:

17, 38; ST s. 183; SRM fol. 61v.)

29 haastateltavalla oli tulkinta *Kurola*-nimestä. Heistä 23 oli sitä mieltä, että nimi on peräisin sukunimestä *Kuronen* tai *Kurola*-nimisestä tilasta tai talosta. Esimerkiksi N22 arveli, että nimen taustalla on ihmisen nimi, kuten hänen mielestään paikannimissä yleensä on. Hän arveli paikalla asuneen esimerkiksi *Kurosia*. Näistä 23 haastateltavasta 22:n tulkinta perustui omaan arvioon tai mielikuvaan nimestä; yksi haastateltavista ei osannut sanoa, mistä hänen tulkintansa on peräisin.

Viisi haastateltavaa arveli nimellä olevan tekemistä kuromisen tai kurkottamisen kanssa. Esimerkiksi M54:n ensisijainen oletus oli, että *Kurolassa* on ollut eräänlainen matkustamisen tasauspaikka. Majatalokulttuurin aikana matkoja kuljettiin pienissä pätkissä, ja majatalot ovat olleet 40–50 kilometrin välein. *Kurolan* kohdalla olisi voinut sijaita yksi majatalo, ja niillä kohdin olisi ikään kuin kurottu välimatkaa umpeen. M50a pohti nimeä seuraavasti:

Mistee kurottamisesta se_on tullus sitte. Mittee ne_on siellä kurottanu, en tiiä.

--.

Ojko siinä sittem mäkiähä siinä on aika paljo että ojko siellä nihiin mäkihil liittyvä tämmönej kurottaminen tai joku, se_on aika mäkistä maastoo se *Kurola*.

M41 pohti alueella sijaitsevaa kanjonilaaksoa, kuroutumaa, ja sitä, että aivan kuin maasto olisi kuroutunut alueen poikki. N52:n mielestä *Kurola*-nimi viittaa kurkien suuntaan. Hänen tulkintansa mukaan alueella on täytynyt olla joskus kurkia. N71:n mielestä *Kurola* kuulostaa kuraiselta ja märältä. Hän arvelikin paikan saaneen nimensä ominaisuutensa, kuraisuuden, perusteella.

5.1.1.5. Kom till *Kommila*

Kommila-nimen alkuperän selvittely on ongelmallisempaa kuin muiden *la*-loppuisten nimien. Edellä mainituissa tapauksissa nimien taustalla on todistettavasti paikalla asuneiden sukunimi, mutta *Kommilan* kohdalla samanlaiseen varmuuteen ei pääse. Vuoden 1561 Savon verollepanomaakirja tarjoaa tietoa *Kommilan* vaiheista. Siinä kerrotaan, että Varkauden kylässä asuneet Paavo ja Heikki Kosonen omistivat tuolloin tilan, johon luettiin kuuluvaksi muun muassa *Pasinaho* eli nykyinen *Kommila*. Myöhemmin tila jaettiin kahteen osaan, joista toista kutsuttiin *Kosolaksi* ja toista *Immolaksi*; Kosokset asuivat nykyisessä *Kosulanniemessä* ja Immokset *Pasinahossa*.

Heikki ja Pekka Immosen jälkeen *Immolan* tilan omistajana oli ensin 1790-luvulta vuoteen 1812 asti välskäri Jo[h]an Efraim Wennerberg, jonka jälkeen tilan vuokraajasta Matti Matinpöika Kämäräisestä tuli talon isäntä. Häneltä tila periytyi hänen pojilleen Matti ja Samuel Kämäräiselle. Noin 1860-luvulla tilan nimi *Immola* muuttui ensin *Kommintaipaleeksi* ja sitten *Kommilaksi*. (Soikkanen 1963: 27–30.)

Kautovaara on löytänyt nimelle mieleisensä selityksen tutkittuaan vuodelta 1756 peräisin olevaa karttaa. Hänen mielestään nimen taustalla on sana *komi*, jonka merkityksiä ovat 'puulaatikko, matka-arkku; viljalaari; reen laatikontapainen laitiö, laitiolla varustettu reki; kulkukauppiaan selässä kannettava tavaralaatikko; avoin ulkoporstua' (ks. myös Vuorela 1979 s.v. *komi*). Hän perustelee tulkintaansa sillä, että vuoden 1756 kartassa *Kommilan* läheinen *Komminselkä* on kirjoitettu yhdellä *m*-kirjaimella ja on muodossa *Komissälkä*. Hän esittääkin *Kommintaipaleen* eli mielestään oikeaoppisesti *Komintaipaleen* tarkoittaneen 'Tavarataivalta, Tavaransiirtotaivalta' ja sen syntyneen siten, että tavaroita kannettiin veneestä toiseen. *Kommila*-nimen pitäisi siis oikeasti olla *Komila*. (Kautovaara 2008: 80.) Selityksen perustaminen pelkkään kirjoitusasuun on kuitenkin epävarmaa, sillä yksinäis-*m* saattaa selittyä pelkästään tuonaikaisesta ortografian horjuvuudesta; esimerkiksi vuonna 1797 nimi on kirjattu *Kommin selkä* -asuisena (ks. Marttala 1957: 60).

Nissilän mukaan joidenkin nimien *la*-johdin on muodostunut nimen perusosana olevasta *laksi* (*lahti*) -sanasta. Hän pitää ilmeisenä, että näissä nimissä loppuheittoinen *laks* (asiakirjoissa *lax*) on mukautunut analogisesti yleisesti tunnettuihin *la*-loppuisiin talon- ja kylännimiin. (Nissilä 1962: 92.) Tämä ei kuitenkaan käy *Kommila*-nimen selitykseksi, sillä *Kommilassa* ei ole **Kommilahtea* eikä sellaisesta ole merkintöjä vanhoissa kartoissakaan. Sen sijaan *Kommila* on voinut muodostua tilannimeksi *Kommintaipaleesta*, joka puolestaan luultavasti on saanut nimensä *Komminselästä*.

Marttala esittää varovaisen tuntuksen arvion nimiryhmän taustasta. Hänen mukaansa se voisi ehkä olla peräisin sukunimestä; mahdolliseksi taustaksi hän esittää sukunimeä *Kompinen*. Vuodelta 1558 mainitaan Varkauden kylän verotettavien joukossa *Olli Kombin* ja vuodelta 1562 Tavinsalmen kirkkopitäjään silloin kuuluneesta Varkaudenkylästä samoin *Olli Kombin*. Marttalan mielestä *Komminselkä*-asu viittaa vanhaan nimeen samalla tavalla kuin *Kankunmäki* (< *Kankkunen*, ks. luku 5.1.2.6) ja *Könönpelto* (< *Könönen*, ks. luku 5.1.4.1) -nimet, ja *Kommila*-muodon voisi selittää heikon asteen yleistymiseksi *Komminselkä*-muodosta. Varkauden vesistönimiä tutkineen Soile Timosen mukaan *Komminselän* sukunimipohjaisuuden todennäköisyyttä heikentää se, että selännimet harvoin perustuvat suoraan sukunimeen. Timonen pohtii vaihtoehtoa, jonka mukaan *Komminselkä*-nimen määriteosa voisi olla appelliatiivi, jolloin se

todennäköisesti olisi karjalaisten eränkävijöiden antama. Tästä vaihtoehdosta hän ei kuitenkaan ole täysin varma, joten hän pitää nimeämisperustetta hämärtyneenä. (Marttala 1957: 60–61; Timonen 1979: 54–55.)

18 haastateltavalla oli *Kommila*-nimestä sanottavaa. Kymmenen muisti paikalla sijainneen tilan ja/tai kartanon. Heistä yhdeksän uskoi paikan nimen olevan tilan ja kartanon perua; yksi haastateltava sen sijaan oletti kartanon saaneen nimensä paikan mukaan. Myös M41:n mielestä *Kommilan* alueella on sijainnut samanniminen talo. Hän alkoi pohtia, mistä talo puolestaan on voinut saada nimensä, ja arveli, ettei se ole peräisin ainakaan sukunimestä. Lopulta hän yhdisti nimen sanaan *kammi* (NS s.v. *kammi* 'Jäämeren rannikoilla käytössä oleva turveasumus, -kota') ja arveli nimen olevan siitä peräisin, sillä hänen ajatuksensa mukaan alueella on voinut aikoinaan olla turvemajoja. *Kammi*-sana olisi sitten kääntynyt muotoon *kommi*, josta olisi puolestaan muodostunut *Kommila*.

M74 kertoi ukkinsa ajaneen *Kommi*-nimistä vesibussia, joka kulki Puurtilan ja Savontien väliä ennen sillan rakentamista¹⁹. Hän arveli joko *Kommilan* saaneen nimensä *Kommi*-laivasta tai sitten laivan saaneen nimensä paikasta. Myös N47 muisti *Kommi*-laivan, mutta hän oli varma, että se on saanut nimensä kaupunginosasta eikä toisinpäin. Hän arveli, että nimi voisi liittyä tehtaaseen tai sen toimintoihin tai ääniin, kuten kolinaan. M54 yhdisti nimen sanaan *kommi*, joka hänen muistaakseen liittyy jollain tavalla tukinuittoon ja teollisuuteen. Paikka ja sana sopivat hänen mielestään hyvin yhteen, koska *Kommilan* alue on muodostunut teollisuuden myötä.

M65 leikkitteli ajatuksella, että nimi yhdistyisi kommunismiaatteeseen:

Tietystit tämä tämä sana, -han vois viitata siihen siihen tuota, väestön tämmöseen sosioekonomiseen asemaan siis sehän om perinteistä työläis-kaupunginosaa elikkä tätä, herkullista ois ajatella et se viittais poliittiseen aatesuuntaaj kommunismiim mutta tuota, mutta mutta, tokkopa, tokkopa kuitenkaan – –.

M65 tuli lopulta siihen tulokseen, että *Kommila*-nimi on kyseistä aatesuuntaa vanhempi.

Neljä haastateltavaa oletti nimen liittyvän ruotsin kieleen. N66:lle ja M70:lle tuli erityisesti mieleen verbi (*komma* :) *kom* 'tulla'. M70 arveli, että ihmiset ovat joskus tulleet *Kommilan* alueelle esimerkiksi kalastuksen takia. N66 arveli paikan nimen liittyvän ruotsinkieliseen aatelistoon ja tehtaan ylhäisöön, jota on asunut paikalla tehtaan alkuaikoina silloin, kun ruotsinkieliset omistivat Ahlströmin tehtaat.

¹⁹ Puurtilalaisten liikenne Komminselän toiselle puolelle hoidettiin osittain *Kommi*-laivalla 1960-luvulle saakka. Kaikkiaan *Kommin* liikennöinti Puurtilan ja *Kommilan* Viltinrannan välillä kesti 20 vuotta. (Itkonen 2004: 298, 317–318.)

5.1.2. Yhdysnimet, joiden perusosana on maastoappellatiivi

Käsittelen tässä luvussa niitä Varkauden kaupunginosien ja asuinalueiden nimiä, joiden perusosana on maastoa kuvaava appellatiivi, kuten maankohoumaa ilmaisevat *mäki* ja *harju* sekä maaperän ominaisuutta ilmaiseva *kangas*.

5.1.2.1. Taulujen *Taulumäki*

Varkauden nykyinen keskusta *Taulumäki* on saanut nimensä siitä, että mäen kautta on kulkenut entinen Kuopion ja Mikkelin läänin raja, jonka osoittamiseksi mäellä sijaitsi rajataulu (Marttala 1957: 107; SP s. 449). Niistä 25 haastateltavasta, joilla oli jonkinlainen ajatus *Taulumäki*-nimestä, kuusi tunsu nimen todellisen nimeämisperusteen. He muistivat sekä lukeneensa että kuulleensa asiasta; yksi jopa muisti itse nähneensä kyseisen taulun.

Nimi liitettiin myös muunlaisiin tauluihin. Haastateltavat arvelivat, että paikalla on joskus sijainnut maalitaulu, opastaulu, kellotaulu tai aikatauluja, kuten N71 oli miettinyt jo lapsena:

Mä ool liittäny tän a- aina tän Taulumäen joteŋkim busseihin ja liikenteeseen. Ja tuota, tuo tuota, kakarana mullet tuli mieleeŋ kun tuolla oli ne taulut ne linja-autojen, lähtöajat niin tää oli sen takia Taulumäki ja se oj jääny mun päähäm mutta mu-, voihas sillet tietysti ollaj järellineŋkis selitys.

M55a ja N59a pohtivat, voisiko nimi liittyä *Taulumäen* torin laidalla olevaan taululiikkeeseen, joka paikalla on tuntunut sijaitsevan kauan. N59a mietti lisäksi sitä, että paikka on voinut saada nimensä asukkaastaan, ja samoin pohti myös kolme muutakin haastateltavaa. Esimerkiksi N36 arveli, että paikalla on voinut asua taiteilijoita ja että paikan nimi on tullut heidän ammatistaan taulujen tekijöinä. Neljä haastateltavaa yhdisti nimen tauluihin liittyvään tekemiseen ja yksi haastateltava paikalla sattuneeseen tapahtumaan. M50a esimerkiksi arveli jonkun maalanneen mäestä taulun ja otaksui nimen liittyvän siihen.

Kolme haastateltavaa oletti paikan nimetyn sen ominaisuuden mukaan. N60 arveli nimen voivan liittyä siihen, että paikka on ollut aikoinaan jonkinlainen keskipiste, keskus. N52:lle nimestä tuli mieleen, että alue on – ilmeisesti kartasta katsottuna – taulumainen.

5.1.2.2. Viinapuuha Viinamäellä

Paikannimien yleisimpiä perus- ja määriteosia tutkineen Kiviniemen mielestä näyttää siltä, että paikannimistössä kuvastuu yleisimmin sellainen toiminta, joka on ainakin jonkin aikaa leimannut paikan näkyvällä tavalla. Muun muassa *Viina*-alkuiset nimet kuuluvat vanhaa kansankulttuuria kuvastaviin paikannimiin, ja *Viinamäki* on yksi yleisimmistä ihmisen toimintaan liittyvistä nimistä. Vaikka viinanpolto alkoi yleistyä Suomessa 1600-luvulla, Kiviniemi arvelee, että suuri osa *Viina*-alkuisista nimistä on syntynyt vasta vuoden 1866 jälkeen, kun viinanpolto lopullisesti kiellettiin. (Kiviniemi 1990: 147.)

Marttala kertoo nimioppaansa muistelleen, että vielä 1800-luvun lopulla Varkauden *Viinamäellä* oli keitetty viinaa. Marttala uskookin nimen liittyvän viinankeittoon. (Marttala 1957: 118.) Kaikki 37 nimelle selityksen antanutta haastateltavaa olivat vastauksissaan yksimielisiä: nimen oletettiin liittyvän ihmisen toimintaan ja tekemiseen eli joko viinan käyttöön, polttoon tai myyntiin. 28 haastateltavalla tulkinta perustui omaan arvioon, viisi oli kuullut ja kolme lukenut ja yksi sekä lukenut että kuullut selityksestä. Esimerkiksi N57a:n mielikuvan mukaan alueella on joskus joko juopoteltu tai myyty viinaa. N60 pohti nimeä tähän tapaan:

Aikanaan kun ne om polttanut viinaa salaa ni. Oisko siellä olluk korpikuusej kätköissä kuulev viinapannut. Oisko se tullus siitä. Koska vielä minun mielestä vuonna kaheksanjymmentä kum minä oon tänne kaupunkiin muuttanut ni, ni, sehän oli aikalailla semmosta vähästä se asutus siellä, Viinamäellä sillo. Et sehän oli aikalailla semmosta, et siellähä oli jopa ihan, tämmösiä pieniä maa-, maataloja ja maatiloja sillo, siellä Viinamäellä. Vielä vuonna kaheksanjymmentä. Et oisko se sittej joskus aikanaan tosiaa ollu, että siellä on ollun, korpikuusej kätköt kuule.

M51b mietti vaihtoehtoisesti myös sellaista, että *Viinamäki*-nimi voisi olla samantapainen nimi kuin *Humalamäki*, eli paikalla on voitu kasvattaa humalaa. N73 arveli, että nimi olisi voinut alun perin olla vieraskielinen. Hänen mukaansa monet alkuaan vierasperäiset nimet on käännetty suomen kielelle ääntämisasun eikä merkitysasun mukaisesti.

5.1.2.3. Heiniä haasioilla *Hasinmäellä*

Hasinmäki on nykyisin asuinalueen ja teollisuusalueen nimi. Marttala luettelee nimipesyeeseen (jolla tarkoitetaan varmaankin **nimiryvästä**, jolla tarkoitetaan kantanimeä liitynnäisineen) kuuluviksi *Hasinmäen* lisäksi muun muassa nimet *Hasinkangas*, *Hasinlahti*, *Hasinniemi*, *Hasintie* ja *Hasinkankaankallio*. Rypäeseen kuuluvien nimien vanhoina kirjoitusasuina hän mainitsee *Hasilax* 1753, *Hasilahenpochia* 1753, *Hassinlahenmaa* 1845 ja *Hässinmäenniittu* 1845. Marttalan mukaan nimien taustaksi voinee olettaa henkilönnimeä *Hassi* tai muuta vastaavanlaista attribuuttiosaista nimeä, koska on kyse laajasta nimipesyeestä (po. nimirypäästä) ja suuresta maa-alueesta. Nimen yksinäis-s:n hän selittää voivan olla yhdistettävissä Etelä-Savon *ts*-yhtymän vastineen *ss*:n vaihteluun *s*:n kanssa. Hän kuitenkin toteaa, etteivät asiakirjat valaise asiaa tarkemmin. Timonen pitää *Hasinniemeä* nimirypään kantanimenä. Hän ei usko nimen perustuvan appellatiiviin, vaan pitää määriteosaa henkilönnimenä, josta on muotoutunut sukunimi *Hassinen*. Sukunimeä on Timosen mukaan esiintynyt Savossa varhain. (Marttala 1957: 34–35; Kiviniemi ym. 1974: 37; Timonen 1979: 25–26.)

Sukunimi *Hassi*, josta on vakiintunut sukunimi *Hassinen*, on peräisin saksalaisesta, syntymäpaikkaa ilmaisevasta nimityksestä *der Hessen* 'hesseniläinen'. Nimistöömme on tullut jo varhain vahvasti saksalaista ainesta, ja sukunimi *Hassinen* on tunnettu eri puolilla Suomea vanhoissa asutuskeskuksissa, joihin se on voinut kulkeutua eri reittejä. Savossa sitä vastoin ovat yleistyneet muodot *Hasso* ja *Hasu*. (Mikkonen – Paikkala 2000: 101–102.) Rantasalmen hallintopitäjän Keriharjun neljänneksestä, johon on kuulunut kyliä Varkaudesta, Heinävedeltä, Joroisista, Kangaslammilta ja Leppävirralta, mainitaan Kerisalon kylästä *Matz hasuinen* 1620-luvulta (JHM Johdanto, fol. 104v), mutta tuntuu epätodennäköiseltä, että nykyisin Joroisiin kuuluva Kerisalon kylä olisi tuolloin ulottunut *Hasinmäkeen* asti.

Kiviniemen mukaan mäkien yleisimmät nimet antavat suhteellisen hyvän yleiskuvan maankohoumien nimeämisestä. Yleisimpiä mäkien yksilöintiperusteita ovat sijainnin lisäksi paikalla oleva tai paikan ominaisuus. Mikäli nimeämisperusteena on paikan suhde ihmiseen, etusijalla on paikan käyttö johonkin; sen sijaan omistus, nautinta ja tapahtuma ovat nimeämisperusteina selvästi harvinaisempia. (Kiviniemi 1990: 176.) Tämän perusteella *Hasinmäki*-nimen liittäminen varhaisiin asujiin tai omistajiin arveluttaa. Täytyy kuitenkin ottaa huomioon, että vanhoja nimiasuja tarkkailemalla nimirypään kantanimenä näyttäisi olevan *Hasinlahti* tai, kuten Timonen olettaa, *Hasinniemi*, joten *Hasinmäki* olisi siis vain määriteliiytnäinen (ks. luku 4.9). Jotta *Hasinmäki*-nimen asiatausta selviäisi, nimeämisperuste täytyisi siis selvittää *Hasinlahti*-

tai *Hasinniemi*-nimen osalta. Itselleni kumpikaan nimistä ei ollut entuudestaan tuttu, mutta ainakin *Hasinlahti* löytyi kuin löytyikin opaskartasta: se kuuluu osaksi *Hasinmäen* alueen länsipuolella olevaa *Ruokojärveä*.

15 haastateltavalla oli omaan mielikuvaan perustuva tulkinta *Hasinmäki*-nimestä. Heistä 11 arveli nimen olevan peräisin henkilönnimestä. M41:llä esimerkiksi oli käsitys, että *Hassinen*-niminen mies olisi omistanut alueen ja asunut siellä. Kolmelle haastateltavalle nimestä tuli mieleen haasia, heinien kuivausteline. M50b esimerkiksi arveli nimen voivan viitata siihen, että alueella on ollut heinähaasioita.

M73 pohti, voisiko määriteosassa oleva *hasi*-sana liittyä jollain tavalla alueella olleeseen toimintaan, kuten teollisuuteen tai maatalouteen. M51a otaksui nimen alun varmaankin olevan savolainen ilmaus jollekin asialle.

5.1.2.4. *Leunanmäen Leena*

Leunanmäki on asutuksen vuoksi nykyisin madallettu mäki Varkauden keskustassa. Mäki yhtyy *Taulumäkeen*; on vaikea vetää rajaa siitä, mihin *Leunanmäki* loppuu ja mistä *Taulumäki* alkaa. *Leunanmäellä* on yksi määriteliitynnäinen, *Leunankatu*. Marttalan (1957: 71) mukaan paikan kerrotaan saaneen nimensä siitä, että mäellä asunut mies oli ottanut osaa Plevnan taisteluun²⁰. Karemo (1970, NA) on paikkaa nimes- täessään saanut tiedon, että paikan vanha pilkkanimi olisi *Pillunmäki*; nimeämisperuste ei kuitenkaan ole enää tiedossa.

Leuna-nimisiä paikkoja on Nimiarkiston tietojen mukaan ainakin seitsemällä paikkakunnalla. Nimistä viisi on asumusten kuten tilojen ja asuinrakennusten nimiä. Hollolan *Leuna* on radanvarsi-alueen nimitys, ja paikan nimestäjän mukaan tämä arvoituksellinen nimi viittaa Turkin sodan aikaiseen linnoitukseen nimeltä *Plevna*. Pyhäjärven *Leuna* on asutusryhmän nimitys. Siitä on käytetty myös nimitystä *Plevna*, joka on ollut jonkinlainen halventava nimitys sille, että paikalla oli vain pieniä mökkejä. Myös tämän nimen on kerrottu liittyvän Turkin sotaan. (Rautiainen 1948, NA; Wiika 1948, NA; Palo 1966, NA.)

Pyhäjärven *Leuna*-nimellä yhdistettyinä pieniin mökkeihin on kiinnostava yhtymäkohta Varkauden *Leunanmäkeen*. Varkaudessa *Taulumäellä* rakennettiin

20 Plevnan taistelu taisteltiin vuosina 1877–1878 käydyssä Turkin sodassa. Myös Suomen kaarti osallistui Venäjän ja Turkin väliseen sotaan venäläisten mukana. Venäläisten joukkojen tavoitteena oli vallata Bulgariassa sijaitseva suuri Plevnan linnoitus, jota turkkilainen sotapäällikkö Osman Nuri Pašša puolusti. Venäläisten onnistui kukistaa Plevna joulukuussa 1877. (Olkkonen 1987: 501–502; ks. myös Hovi 1988: 678–679.)

aikoinaan *Huruslahden* rantaan pieniä mökkejä siihen tapaan, että paikalle kohosi varsinainen hökkelikylä. *Taulumäen* ”mökkisokkelo” syntyi ensi sijassa ensimmäisen maailmansodan aikana ja Varkauden tehtaan suurina rakennusvuosina. Tehtaan rakentaminen kasvatti asutusta myös *Leunanmäellä*, ja tien vierus alkoi nousta täyteen taloja. Myös rautatien rakentaminen vaikutti siihen, että mökkejä alkoi rakentua *Leunanmäelle* aseman ympäristöön. (Soikkanen 1963: 289, 345, 356; Itkonen 2004: 100.) Koska nimen iästä ei ole tietoa, voisikin leikitellä ajatuksella, että *Leunanmäellä* on ollut samantapaista asuintalojen hökkelimäisyyttä kuin *Taulumäellä*, ja *Leuna* viittaisi tähän paikan ominaisuuteen – Kiviniemen mukaanhan paikan ominaisuus on yksi yleisimäkien yksilöntiperuste (ks. edellä luku 5.1.2.3). En kuitenkaan löytänyt pohdinnoilleni minkäänlaisia todisteita kirjallisista lähteistä, joten jääköön tämä tulkinta vain ajatusleikiksi. Sitä paitsi huomioon pitää ottaa nimen määriteosan genetiivimuoto, joka ei kovinkaan helposti viittaa paikan ominaisuuteen vaan ennemminkin omistajaan tai käyttäjään (ks. Niemi 1991: 45–46).

Kautovaaran mukaan *Leunanmäki*-nimi on noin 80 vuotta vanha. Hän kertoo kyselleensä sen alkuperää monilta vanhoilta varkautelaisilta ja kuulleensa vuonna 1898 syntyneeltä informantilta, että tämä oli pikkupoikana kuullut isojen miesten puhuvan *Lienan* mökistä. Nykyisen *Leunanmäen* paikkeilla sijaitsevassa *Lienan* eli *Leenan* mökissä kävivät tyttöjen luona vain miehet ja salassa. Kautovaaran mukaan *Leuna* on ”nimiväännös” *Leenasta*. (Kautovaara 2008: 77.) Tähän selitykseen sopisi osaltaan paikan vanha pilkkanimi *Pillunmäki*, vaikka ihmettelyä hieman herättääkin, kuinka *Lienasta* olisi tällöin päädytty *Leunaan*. *Leunanmäki*-nimen taustalla voisi mahdollisesti olla ristimänimi *Leona*, joka on voinut ääntyä *Leuna*-asuisena. Väestörekisterikeskuksen nimipalvelun tietojen mukaan *Leona*-nimi on annettu vuonna 2011 (1.1.–11.4.2011) kuudelle tytölle, mutta myös poikia on ristitty tällä nimellä, viimeksi vuosina 1980–99 (alle 5) (VRK2; luettu 13.4.2011).

Myös kymmenen nimelle selityksen antaneesta 13 haastateltavasta arveli nimen liittyvän ihmiseen. Esimerkiksi N69 tuumasi, että paikan nimi on varmaan ”käännetty” jostain henkilönnimestä savolaisittain murteelliseen asuun. Hän mielti miehennimeä *Leonas* ~ *Leona*. N77b:lle nimen määriteosasta tuli mieleen naisennimi *Leena*, joka on ”väännetty” *Leunaksi*. N57b ja N59b puolestaan olivat sitä mieltä, että nimi tuskin on johdettu *Leena*-nimestä. N59b totesi, ettei *Leena* ”väännä” Savon murteessa *Leunaksi*. Hän arvelikin, että nimessä on tapahtunut painovirhe, jolla hän ilmeisesti tarkoitti kirjurinetymologiaa (ks. luku 4.1).

M56a:n toisen tulkinnan mukaan *leuna* on voinut olla jokin vanha lappalainen sana. M73:n mielestä *leuna* voisi liittyä jotenkin paperintekoteollisuuteen. N66:lle

nimestä tuli mieleen *louna*. Hän otaksui nimen liittyvän jollain tavalla ilmansuuntaan ja liitti nimeen jotain pehmeää ja rauhallista, koska lounaistuuli on leuto tuuli.

5.1.2.5. Parsintaa *Parsiusmäellä*

Parsiusmäki on loiva mäki, jonka kautta sekä Savontie että Satakunnankatu kulkevat. Savontiehen ja Satakunnankatuun nähden poikittaissuunnassa kulkeva *Parsiuskatu* on nimen määriteliitynnäinen. Kautovaara arvelee, että *Parsiusmäki*-nimen taustalla on vanha karjalainen sana: Salmin murteessa *parzi* tarkoittaa tukkia ja *parzikko* tukkimetsää. Kautovaara on sitä mieltä, että nimen määriteosan selitys löytyy tästä tukkia tarkoittavasta sanasta, sillä mäellä on aikoinaan ollut komeita tukkipuita. (Kautovaara 2008: 79.)

Marttala kertoo kuulleensa nimen olevan peräisin siitä, kun Suomen sodan sotilaat parsivat mäellä vaatteitaan. Hän kuitenkin epäilee yhteyttä parsimisen ja paikan nimen välillä. (Marttala 1957: 84.) Syytä epäilyyn onkin, sillä Stevens-Salkorannan mukaan *Parsiusmäki* mainitaan jo vanhoissa 1500-luvun verokirjoissa. Hän olettaa nimen syntyneen jo pyyntikulttuurikaudella, koska verokirjoissa ei esiinny sellaisia miesten tai sukujen nimiä, jotka olisivat voineet antaa paikalle nimen. Soikkanen arvelee, että paikka on saanut nimensä henkilöstä, joka käytti paikkaa eränavainta-alueenaan. (Stevens-Salkoranta 1952; Soikkanen 1963: 17.)

Kaikki 19 *Parsiusmäki*-nimen alkuperää pohtinutta haastateltavaa otaksuivat nimen liittyvän jollain tavalla ihmiseen. Kymmenen haastateltavaa yhdisti nimen parsimiseen, kuten esimerkiksi M70, joka arveli, että mäen päällä on parsittu vanhoja vaatteita. Kolme haastateltavaa oletti nimen liittyvän muunlaiseen tekemiseen. N47 esimerkiksi arveli, että nimeen sisältyy sana *parselli*²¹, joka hänen mukaansa tarkoittaa vanhaa kappalemittaa. Koska *Parsiusmäki* kuuluu tehtaan reuna-alueisiin, hän ajatteli, että paikalla on tehty jonkinlaista varastointia, jossa parsellimittaa on käytetty apuna.

Viisi haastateltavaa otaksui, että paikka on nimetty sukunimen perusteella. N54 esimerkiksi uskoi, että koska *Parsiusmäki* kuuluu entisen ruukin²² asuinalueeseen, on sukunimi paras selitys. Hän mainitsi mahdollisena ehdokkaana nimen *Parcius*. Muissa vastauksissa mainittuja sukunimiä olivat *Parsius* ja *Parzius*; M51b ehdotti myös sukunimeä *Pärssinen*, mutta arveli sen olevan hieman kaukaa haettu. M73:n toisen

21 Vuorelan (1979 s.v. *parseli*) mukaan *parselilla* on tarkoitettu luonnontuotteina suoritettua veroa, *veroparselia*. Samansuuntaista tietoa löysin etsittyäni sanaa Googlen hakukoneesta.

22 Vuonna 1815 senaatti antoi Gustaf Wredelle siunauksensa Varkauden ruukin perustamiseksi (Soikkanen 1963: 76). *Ruukki* tarkoittaa historiallisesti 'rauta-' tai 'terästedasta' (NS s.v. *ruukki*).

tulkinnan mukaan nimi voisi liittyä sisällissodan aikaisiin tapahtumiin ja olla kunnianosoitus sodassa kaatuneita kohtaan. Hän arveli, että jollain ilkeällä sotajoukkojen johtajalla on voinut olla *Parsius*-nimen tapainen nimi. N43 arveli ainoana, että *Parsiusmäellä* on voinut asua räätäli.

5.1.2.6. Kankut paljaana *Kankunharjussa*

Kankunharju on alkuaan ollut loivan suurehkon mäen nimi ja siirtynyt sitten asutusalueen nimeksi. Kiviniemen tutkimuksen mukaan *harju*-nimet maankohoumien niminä kertovat paljon niiden tyypillisimmistä ominaisuuksista. Nimien joukossa on myös harkinnaisia, koska *-harju* on ollut monien mielestä edustava asutusnimen jälkiosa. (Kiviniemi 1990: 177.) Kautovaaran mukaan Varkauden *Kankunharju*-nimi liittyy *Savonmäkeen*, joka on alun perin ollut nimeltään *Kankunmäki*. Vanhoissa kartoissa paikan kirjoitusasu on ollut *Kangon Mackij* 1761 ja *Kango Mäki* 1778. Nimi on mainittu myös jo vuonna 1563 Säämingin ja Rantasalmen maantarkastusluettelossa asussa *Kangun mäki*. (Kautovaara 2008: 81; SRM fol. 62.)

Stevens-Salkoranta (1952) ja Soikkanen (1963: 17) toteavat *Kankunmäki*-nimen kertovan paikan ensimmäisestä omistajasta ja asuttajasta. Myös Marttalan (1957: 50–51) mukaan nimet *Kankunmäki* ja *Kankunharju* johtunevat sukunimestä *Kankkunen*. Mikkonen ja Paikkala (2000: 193) kertovatkin *Kankkunen*-sukunimen levinneen laajalle Savoan jo 1500-luvulla ja olleen 1800-luvulla Savon yleisimpiä sukunimiä.

Kankunharju-nimeä pohti lähemmin 27 haastateltavaa. 11 haastateltavaa yhdisti paikan nimen *Kankkunen*-sukunimeen. Kymmenellä vastaus perustui omaan mielikuvaan ja yhdellä luettuun. Esimerkiksi M50a arveli, olisiko joku *Kankkunen* tai vastaavanniminen henkilö omistanut maata tai asunut paikalla. M54:lle ja M73:lle tuli sukunimen ohella mieleen myös toisenlainen *kankkunen*: sanan merkityshän on leikkilisesti 'krapula' (PS s.v. *kankkunen*). M73 esimerkiksi kehitti selityksen, jonka mukaan jokin porukka on voinut olla paikalla huilaamassa kankkusessa. Paikkaa olisi alettu kutsua *Kankunharjuksi* sen perusteella, että se on ollut hyvä paikka viettää kankkusta – onhan sen lähellä luontoa ja paikan läheisen järven vesi on kirkas. Nimi olisi sitten kulkeutunut suusta suuhun ja vakiintunut käyttöön. Kiinnostavasta selityksestä huolimatta sekä M73 että M54 pitivät todennäköisempänä, että paikka on nimetty sukunimen *Kankkunen* mukaan.

Yhdeksän haastateltavaa yhdisti nimen sanaan *kankku*. Sanalle tarjottiin erilaisia merkityksiä. Eniten *kankusta* tuli mieleen takapuoli; *kankullahan* tarkoitetaan leikkili-

sesti pakaraa ja lonkan seutua (PS s.v. *kankku*). Viisi haastateltavaa yhdisti nimen kankkuun merkityksessä 'takapuoli'. Esimerkiksi N77a pohti, onko *Kankunharjussa* pyörityt kankut paljaana, koska siellä on hienoa hiekkaa²³. N77b arveli nimen liittyvän takapuoleen siten, että paikka on ollut yleinen piiskauspaikka ja siellä on annettu selkäsaunoja. N43 arveli paikan muistuttavan kankkuja muodoltaan:

Tää Kaņkuhharju ehkä muodosta lähinnä. Maisemam muodosta. Siellähä, onj kauniit hoņka, hoņkakumpareet.

— —.

Ihmisen, takamustem muodosta, että ne harjut ois muodostanus semmosen näkymäj ku esimerkiks tehtaalta kuņ katsotaan.

N66 määritteli *kankun* tarkoittavan kinkkua eli 'sian takamusta'. Hän arveli nimen olleen aiemmin **Kinkunharju* ja pohti, onkohan paikalla mahdollisesti ollut sianteurastuspaikka. N54 oli lukenut, että *kankku* tarkoittaa 'vanhaa hevosluuskaa' ja että *Kankunharjuun* oli viety vanhat hevoset kesälaitumille. Hän vertasi *Kankunharju*-nimeä *Hevosharju*-nimeen, joka on myös olemassa Varkaudessa.

N36 ja N52 liittivät *Kankunharju*-nimen sota-aikaan ajankohtaa tarkemmin määrittelemättä. N52 muisteli, että harjulla saattoi mahdollisesti sijaita sotahautoja ja puolustusasemia, ja yhdisti ne nimen *Kankun*-alkuun. M51a:n veikkaus oli, että nimi tulee jostain kaukaa historiasta. M56b totesi, että nimen *harju*-osa kuvastaa paikkaa, sillä alueella on hiekkamoreeniharju. Hän oletti myös *Kankun*-määriteosan liittyvän jollain lailla maastoon. N71:n mielestä nimi on ilmeisesti hatusta vedetty, ja N47:n mielikuva oli, että nimi voisi olla peräisin jostain paikannimestä. En kuitenkaan ymmärtänyt, mitä hän tällä tarkoitti.

5.1.2.7. Kuoppien *Kuoppakangas*

Kiviniemen mukaan kankaiden nimissä näkyy useimmiten niille tyypilliset ja pitkään näkyvät erikoispiirteet. Esimerkiksi palojen jäljet näkyvät kangasmailla kauan ja samoin myös erilaiset ihmisten tekemät haudat, kuten tervahaudat ja pyyntikuopat. (Kiviniemi 1990: 204.) Varkauden *Kuoppakankaalle* on mitä ilmeisimmin annettu nimi sen ominaispiirteen mukaan, sillä kangas on todellakin ollut nimensä mukaisesti kuopalla. Marttala (1957: 65) nimittäin kertoo, että kankaalla on aikoinaan ollut taulumäkeläisten perunakuoppia, jotka ovat paikan nimeämisen taustalla.

23 *Kankunharjussa* on suosittu uimaranta.

32:sta nimelle selityksen antaneesta haastateltavasta kahdeksan tiesi yhdistää *Kuoppakangas*-nimen kuopiksi nimitettyihin maakellareihin ja kaksi arveli, että nimi liittyy niihin. Nimeämisperusteesta oli sekä luettu että kuultu, ja kahdella haastateltavalla tulkinta perustui omaan muistikuvaan. Esimerkiksi N21 kertoi muistavansa lapsuudesta, että paikalla on ollut maakellareita, joita sanottiin kuopiksi. Paikalla arveltiin myös sijainneen muunlaisia kuoppia, kuten metsästyskuoppia tai sotalinnakekuoppia, poteroita.

N44:n mielikuva oli, että nimeen liittyy *Kuoppakankaan* Keskuskenttää ympäröivä harjanne, joka voi mahdollisesti olla täytetty maa-alue. Hänen mukaansa paikka on voinut olla suoalueesta rakennettu, sillä lähistöllä on kosteikkoja. Tulkitsin hänen tarkoittaneen vastauksellaan sitä, että kenttää ympäröivä harjanne muodostaa sisälleen ikään kuin kuopan, muusta ympäristöstä matalampana sijaitsevan alueen.

14 haastateltavaa arveli paikan saaneen nimensä ominaisuutensa mukaan. Esimerkiksi M56a arveli paikan voineen olla monttuinen ja vaikeasti aurattavissa, niin että sinne olisi voinut olla vaikea tehdä vakoja. M65:n mielestä nimi viittaa topografiaan ja maaperään. Hänen kertomansa mukaan *Hertunrannan* ja *Taulumäen* alueella on ollut 1920-luvulla hökkeleitä (ks. enemmän luku 5.1.2.4) ja osin pelkkiä maakuoppia, joissa köyhimmät ja ammattitaidottomat työläiset ovat asustelleet. Hän kuitenkin alkoi epäillä, ovatko asuinkuopat sittenkään liitettävissä alueeseen, koska *Kuoppakangas* sijaitsee *Taulumäestä* jonkin matkan päässä eikä siellä tiedetä olleen samantapaisia hökkeleitä kuin *Taulumäellä*. Lopulta hän päättelikin, että nimi tulee alueen maaperästä.

M51a oli toinen niistä kahdesta haastateltavista, jotka olettivat paikan saaneen nimensä siitä, että se sijaitsee kuopassa. Hän pohti nimeen liittyen seuraavaa:

Sem mä yhistän ites siihen, ites sillä tavalla että se on, se on varmasti aikanaan ollut tuota, kun se on kuivaa maastoo et se on niinku tuota ollu, tasanen kanjasmaasto ja että koska se on tossa ton Varkausmäej ja näitten ei Varkausmäen vaan tämän, missä tuo laskettelurinne on ja tos-, tuo alue tuolla niinku tuolla sen alapuolella. – – sehän on kuun kattoo sitten tuota Osmajoentietä nii se on ihas semmonen notko. Että, mä uskon et se tulee ihas se nimi siitä että, et tasanen kanjas mikä on tosiaan niinku, notkelmassa. Et alempana kum muut ympärillä, maasto ni. Koska se on siinä on yllättävän iso semmonen notkelma kun tuo lopus- tuolta Osmajoentien kautta lähtee kulkemaan ni, alas.

5.1.3. Yhdysnimet, joiden perusosana on vesistöappellatiivi

Käsittelen tässä luvussa niitä Varkauden kaupunginosien ja asuinalueiden nimiä, joiden perusosana on vesistöön liittyvä appellatiivi. Tällaisia ovat aineistossani veteen rajautuvat paikat eli *saari*- ja *lahti*-loppuiset nimet sekä yksi *joki*-loppuinen nimi.

5.1.3.1. Päivänpaistetta *Päiviönsaarella*

Päiviönsaari on entinen saari, jossa ennen sijaitsi kaupungin varsinainen keskusta. Eräs nimen vanha kirjoitusasu on *Päiviän sarj* vuodelta 1779 (SP s. 361). Kustaa Vilkuna (1971: 224) arvelee nimen johtuvan siitä, että yksi *Siitinselällä* (ks. luku 7.2.1) talvikylää pitäneistä saamelaisista suvuista on voinut olla nimeltään *Päiviö*, sillä se tunnetaan saamelaisten käyttämänä etunimenä laajalta alueelta jo 1500-luvun verokirjoissa sekä myös sukunimenä ainakin yhdestä Enontekiön kylästä 1600-luvulta.

Kautovaara liittää niin ikään *Päiviönsaari*-nimen saamelaislähtöiseen *Päiviö*-nimeen, tosin eri tavalla kuin Vilkuna: Saamelaisten *Peivas* 'Päivänpoika' eli *Päiviö* on suuri noita, josta useat saamelaissuvut ovat lähtöisin. *Päiviö* tarkoittaa myös *Baivvea* eli aurinkoa, ja luonnonhaltija *Beive-neidalle* uhrattiin etenkin juhannuksena valkoisia uhrieläimiä. Näiden tietojen perusteella Kautovaara uskoo, että *Päiviönsaaren* nimi viittaa aikaan, jolloin saamelaiset vielä oleilivat Varkauden seudulla. Hän pitää mahdollisena, että saamelaiset ovat harjoittaneet saarella uskonnollisia menojaan, sillä *Päiviönsaari* on ollut siihen otollinen karuna ja vuolaiden koskien suojaamana paikkana. (Kautovaara 2008: 76.)

Myös Stevens-Salkoranta on todennut, että koskien ympäröimää eristettyä saarta voi hyvin kuvitella entiseksi pyhäksi paikaksi, jossa saamelaiset palvoivat *Päivää* eli aurinkoa. Hän pitää kuitenkin todennäköisempänä, että saaren nimi on peräisin jostain henkilönnimestä, kuten ovat useimmat muutkin Varkauden paikannimet. Sekä hän että Soikkanen tietävät kertoa, että eräässä 1540-luvun maakirjassa mainitaan Varkauden kymmenyskunnan talonpoikien joukossa *Mikko* ja *Lauri Kaukapäivinen* (*Kauka Päiffue*), joiden omistukseen *Päiviönsaari* on mahdollisesti voinut kuulua. Myöhemmin heitä ei enää Varkauden asukkaissa mainita, sillä vuoden 1561 maakirjan mukaan Savonlinnan isäntä Kustaa Fincke on antanut heidän maansa Juvan puolella asuneille Olli ja Pekka Sikaselle. Sen sijaan Tavinsalmelta heistä on seuraavanlaiset merkinnät: *Michel Kaukapeijffue* 1561, *Michel Kaukapeijue* 1563 ja *Laurens Kaukapeijue* 1563. (ST s. 33, 51, 109; Stevens-Salkoranta 1952; Soikkanen 1963: 17.) Sukunimilähtöi-

syöttä voi pitää perusteltuna, sillä Kiviniemen mukaan *saari*-loppuisten nimien nimeämisperusteena on usein ollut paikan suhde ihmiseen: yleisimmät nimityypit liittyvät paikan käyttöön, mutta myös omistukseen ja nautintaan perustuvia nimiä on suhteellisen paljon. Nimet *Päivä*, *Päiviö* ja *Kaukapäivä* ovat vanhoja omaperäisiä nimiämme. (Kiviniemi 1990: 196; Mikkonen – Paikkala 2000: 505–506; ks. myös Marttala 1957: 92–93; SP s. 361.)

20 haastateltavalla oli jonkinlainen ajatus *Päiviönsaari*-nimen asiataustasta. 16 haastateltavaa liitti nimen henkilönnimeen ja heistä 14 mainitsi miehennimen tai sukunimen *Päiviö* ~ *Päivö* ~ *Päivä* ~ *Päivölä*; kaksi oli lukenut tällaisesta selityksestä ja lopuilla tulkinta perustui omaan mielikuvaan. Esimerkiksi N69:lle nimen määriteosasta tuli mieleen miehennimi *Päiviö*, ja hän arveli, että joku senniminen henkilö on voinut omistaa maita.

Viisi haastateltavaa pohti, että paikka on voinut saada nimensä ominaisuutensa vuoksi. Esimerkiksi M70 arveli, että paikalla paistaa aurinko ja että nimi voisi olla johdettu *päivä*-sanasta. N73 sanoi nimestä seuraavaa:

– – voisko se liittyä johonkin päiv-, päivään, päiv-, päiväpaisteeseen, et onk se ollu, päiväpaisteinem paikka.

Myös N59b mietti nimen yhteyttä *päivä*-sanaan ja tuli siihen tulokseen, ettei nimi voi ainakaan liittyä päivän mittaiseen matkaan, koska saari on pieni eikä sen läpi kulkeminen kestä päivää. Muuta hän ei nimen yhteydessä pohtinut.

5.1.3.2. Joutenoloa *Joutenlahdessa*

Joutenlahti on saanut nimensä asuinalueen vieressä sijaitsevan samannimisen lahden mukaan, eli nimi on metonyyminen siirrynnäinen. Nimen vanhoja kirjoitusasuja ovat muun muassa *Joutzen laxi* 1563, *Joutze lax* 1753 ja *Joutsenlax* 1845 (SRM fol 62; Marttala 1957: 47). Stevens-Salkorannan ja Soikkasen mukaan *Joutenlahti*-nimi on tullut erämiesten mukana, kun nämä ovat nimenneet pyyntimaitaan. Stevens-Salkorannan mielestä *Joutenlahti*-nimi kertoo luonnosta, kuten useimmat Varkauden seudun ja Savon nimet yleensäkin tekevät. (Stevens-Salkoranta 1952; Soikkanen 1963: 16.) Marttala arvelee lahden saaneen nimensä joutsenista. Hänen mukaansa ”vielä viime aikoina”, eli luultavasti vielä 1950-luvulla, on ollut erimielisyyttä siitä, pitäisikö paikan nimenä olla virallista käyttöä varten *Joutenlahti* vai *Joutsenlahti*. Nimestäjän tietojen

mukaan nimi *Joutsenlahti* ei ole koskaan ollut kansanomaisessa käytössä, vaikka se onkin kirjattu karttaan. (Marttala 1957: 47; Pekkarinen 1968, NA.)

Joutsen-sanaan sisältyy *ts*-yhdytymä, jolla on useita edustumia nykymurteissakin. Nykysuomen *ts*-yhdytymä on perintöä soinnittomasta dentaalispiranttiääntämyksestä ($\vartheta\vartheta$: $\vartheta\vartheta \sim \vartheta$), joka puolestaan on lähtöisin kantasuomen affrikaattaääntämyksestä (*tts* : *ts*). Pohjoissavolaisissa murteissa soinnittomasta dentaalispirantista on tultu *ht*-edustumaan, jonka heikkoasteinen vastine *t* sisältyy myös *Joutenlahti*-nimeen. Radikaalisen aste-vaihtelun säännön mukaisesti nykysuomen *joutsen* on taipunut Varkauden alueen murteessa *jouten* : *jouhtenen* 'joutsen : joutsenen'. Soinnittomasta dentaalispirantista kehittynyt savolainen *ht*-edustuma on palautettavissa viimeistään 1500-luvun alkupuolelle. Keskiajan kirjallisissa lähteissä spiranttiääntämystä merkittiin yleisimmin *tz*:na, ja merkintätapa säilyi kauan – Savossa jopa senkin jälkeen, kun ääntämisen mukaisia kirjoitustapoja oli jo näkynyt. (Rapola 1966: 36, 182–195; 1969: 38–45; Timonen 1979: 37; ks. myös Räisänen 1982: 114 Kainuun *Jouten*-alkuisista paikannimistä.) Nimi *Joutsenlahti*, jota vielä 1950-luvulla on toivottu *Joutenlahti*-nimen tilalle, on *Joutenlahti*-nimen normaalistettu asu. Nimeä on ilmeisesti pyritty vakiinnuttamaan käyttöön, kun *Joutenlahti*-nimen vanhat kirjoitusasut ovat näyttäneet viittaavan yleiskieliseen muotoon.

Mikä sitten on ollut *Joutenlahden* nimeämisperuste? Kiviniemen mukaan joidenkin eläinlajien pesiminen tietyllä paikalla on voinut olla niin näkyvää tai kuuluvaa, että se on antanut aiheen nimeämiseen. Lintujen nimitykset paikannimissä perustuvatkin hyvin usein siihen, että tietyt lajit pesivät jatkuvasti samoilla paikoilla. Toisaalta pesimispaikat ovat voineet olla myös pyyntipaikkoja, ja lintujen nimitykset voivat näkyä paikannimistössä myös tästä syystä. (Kiviniemi 1990: 139.)

Mainittakoon vielä, että Kautovaara on jälleen omalla linjallaan. Hän on sitä mieltä, että lahti ei ole *Joutsenlahti* eikä siten tullut joutsenista, kuten hänen mielestään joskus virheellisesti on mainittu. Hän vetoaa *jouten*-sanan etymologiaan, joka selittää sanan merkitykseksi 'joutilas, joutaa, olla toimeton, hyödytön, tyhjänpäiväinen'. Kautovaaran mielestä nimi *jouten*-sanan tässä merkityksessä sopii paikkaan, sillä varkau-telaiset ovat kärsineet tyhjänpäiväisen ja joutavan lahden harmia jo kymmenien sukupolvien ajan. (Kautovaara 2008: 77.)

30 haastateltavalla oli tulkinta *Joutenlahti*-nimen alkuperästä. 15 haastateltavaa yhdisti nimen joutseniin joko kuulemansa (4), lukemansa (1) tai molempien (1) sekä oman mielikuvansa perusteella (9). Esimerkiksi N43 ja N57a päättelivät, että alueella on joskus saattanut olla joutsenia. N43:n tulkintaan vaikutti osin mielikuva paikasta: hän muisti nuoruudestaan *Joutenlahden* korkeat ruo'ot, joissa joutsenet ovat saattaneet pesiä.

N57a perusteli vastaustaan sillä, että Savon murteessa *joutsen* on *jouten*-asussa. Lisäksi hän kertoi, että hänen kotipaikkakunnallaan on *Joutenlahti*-niminen kylä ja että kyläläiset ovat kertoneet nimen tulleen joutsenista. N69 puolestaan arveli, että pieni rapakko ennen suuremman vesistön alkua on voinut ylhäältäpäin katsottuna olla joutsenen pään muotoinen ja että *joutsen* on kansankielessä muotoutunut *jouten*-asuiseksi.

Yhdeksän haastateltavaa tulkitsi nimeä sen herättämän mielikuvan perusteella ja yhdisti sen tekemiseen tai paremminkin tekemättömyyteen: nimen määriteosa *Jouten* assosioitui haastateltavien mielessä joutenoloon, toimettomuuteen (ks. PS s.v. *jouten*). Esimerkiksi M73 arveli seuraavaa:

– – tietystij jouten tarkoittaa joutenoloa et siellä oj joko, jotain tämmöstä, leiripaikkaa ollus sittej jos hakee nimem perusteella – – joku sem-, semmonem mielle'yhtymä siitä tulee heti – –. – – siellä om paljon kerrostaloo seitkyt kaheksan'kytluvulla tehty että tuota. Oisko se sillo' 'olluj joku semmoner retkeilypaikka ku ohas siinä jotaim puroja ja, puistoo et, oisko sitä sillon nimej keksimisen yhteydessäki olluj jo semmone huilailupaikka että ollaaj jouten.

M55a arveli, että kun ensin oli *Viinamäessä* juotu paljon, lähdettiin sitten *Joutenlahteen* huilaamaan ja olemaan jouten. N66:n mielestä nimi voisi tarkoittaa eräänlaista laiskotelulahtea. Hän selitti nimeä kotipaikkakunnaltaan saamansa kokemuksen perusteella: Hänen isänsä Lapissa omistaa lauantaitörmän, joka tarkoittaa viikon viimeistä törmää, joka niitetään. Hän arveli *Joutenlahdenkin* voineen olla viimeinen paikka, jossa on tehty heinää. Sen jälkeen on voitu levätä, olla jouten, eli *Joutenlahti* on ollut lepopaikka sitten, kun viikon työt on saatu täyteen.

Paikkaa arveltiin nimetyksi myös laiskojen ihmisten mukaan: M50b pohti, että alueella on varmaan asunut jouten olevaa porukkaa ja että nimi on tullut siitä. M51a:n mielestä nimessä on negatiivinen sointu. Hän kertoi, että alueella on aiemmin ollut huono maine. Hänellä oli sellainen mielikuva, että alueella on asustanut enemmänkin epäsosiaalista ja joutavaa porukkaa, jonkinlaisia laitapuolen kulkijoita, ja hän yhdisti paikan nimen tähän.

Kuusi haastateltavaa arveli paikan saaneen nimensä ominaisuutensa mukaan. N73 esimerkiksi pohti, että vesi on voinut seistä lahdessa ja lahti on voinut olla tyyni, jouten. M55b:n mukaan lahti on voinut olla joutava, jollakin tavalla turha. M74 arveli, että koska paikka on ollut entistä järvenpohjaa ja talot on tehty luhtamaalle, kyseessä on voinut olla joutava maa.

5.1.3.3. Akkojen Akonlahti

Akonlahti on saanut nimensä alueella sijaitsevan samannimisen lahden mukaan, eli nimi on metonyyminen siirrynnäinen. *Akonlahden* viereinen niemi on nimeltään *Akonniemi*. Nimien *Akon*-määriteosa viitanee akkaan: Mallatin (2007: 96) mukaan *Ako[n]*-muoto on yksi *Akka*-yhdyksnimien alkuosista. Isovanhempien nimityksiä paikannimistössä tutkineen Mauno A. Rissasen (1962: 23) mukaan *Akko* : *Akon* on yleinen määriteosa yhdysperäisissä paikannimissä itämurteiden alueella. Nissiläkin kirjoittaa, että joissakin paikannimissä on tavallisen *-a*, *-ä* -loppuisen määreen asemasta *o*, *ö*. Savon nimistössä tämä nimitystyyppi kuulemma näyttää olleen yleinen jo 1500-luvun puolivälissä. (Nissilä 1962: 78.)

Paikkaa nimestäneen Karemon (1970, NA) mukaan nimeen liittyy perimätietoa, jonka mukaan Kustaa III:n²⁴ sotajoukon mukana oli tullut akkoja. Kautovaara puolestaan tietää kansanperinteen kertovan, että kolme akkaa oli soutanut *Siitinselällä* olevaan saareen välipalalle. Tuuli oli irrottanut akkojen veneen, ja nämä olivat huutaneet apua toista vuorokautta, ennen kuin sattumalta soutamassa ollut kalamies pelasti akat läheiseen niemeen. Tästä tapahtumasta olisivat sekä *Akonniemi* että *Akonlahti* saaneet nimensä. Kautovaara on sitä mieltä, että akkaan liittyvät nimet ovat vanhoja, ja hän uskoo, että kuten monet muutkin Varkauden paikannimet myös *Akonniemi*- ja *Akonlahti*-nimet ovat peräisin saamelaisajalta, sillä saamelaisilla oli useita *akka*-johdannaisia suojeluhenkkiä. (Kautovaara 2008: 95.)

Soikkasen (1963: 17) mukaan *Akonlahti* kuuluu niihin nimiin, jotka ovat saaneet nimensä eränautinta-alueiden omistajien mukaan. Stevens-Salkorannan mukaan *Akonlahti* mainitaan jo vanhoissa 1500-luvun verokirjoissa (*ACkoinlahti*). Maantarkastusluetteloissa *Akonlahti* ja *Akonniemi* esiintyvät myös asuissa *Akoijnn Lahen aho* (1563) ja *Akoin Neemij* (1620-luku). Stevens-Salkoranta olettaa nimen syntyneen jo pyyntikulttuurikaudella, koska verokirjoista ei tavata sellaisia miehiä tai sukuja, jotka olisivat voineet antaa nimensä paikalle. Nimi on tuolloinkin mahdollisesti voinut tulla *Akkasen* suvusta, jonka Stevens-Salkorannan mukaan tiedetään liikkuneen Etelä-Savossa keski-ajalla. (Stevens-Salkoranta 1952; SRM fol. 61; JHM fol. 98.)

Toisaalta Stevens-Salkoranta (1952) pohtii, että nimeen sisältyvällä *akka*-sanalla voisi olla myös väheksyvä merkitys, jolloin lahden nimi voisi johtua siitä, että sen saaliit olivat pienempiä kuin lähiympäristön. Myös *Suomalaisessa paikannimikirjassa* (2007: 19) todetaan *akka*-sanankäytön olevan usein halveksuvaa ja että monet *Akka*-

²⁴ Kustaa III oli Ruotsin kuningas 1771–92. Kustaa III:n sota käytiin vuosina 1788–90. (Mäntylä 1987a: 309–311; 1987b: 313–333; SHP: 923.)

Akko-nimet viittaavat paikan pienuuteen tai huonouteen johonkin lähellä olevaan paikkaan verrattuna. Timonen puolestaan ei usko, että kyseessä on pejoratiivinen nimi. Hän on sitä mieltä, että *Akonlahti* on *Akonniemen* määriteliitynnäinen, ja koska *Akonniemi* on kookas, väheksyntä ei voi olla nimien taustalla. (Timonen 1979: 17–18.) On kuitenkin otettava huomioon, että asiakirjamerkintöjen perusteella *Akonlahti* voisi hyvinkin olla *Akonniemi*-nimeä vanhempi, joten on mahdollista, että nimeämisperusteena on hyvin voinut olla paikan vähäinen merkitys.

Nissilän mukaan *akka* kuuluu niihin yhdysnimien määritteinä oleviin henkilönnimityksiin, jotka tavallisesti ilmaisevat omistusta mutta myös muita kontakteja paikkaan, kuten esimerkiksi asumista, alueen taloudellista käyttöä tai jotakin (tavallisesti unohtunutta) tapahtumaa tai tilannetta. Eräät nimitykset voivat ilmaista myös vertailevasti asemaa, kokoa yms. tai olla funktioltaan mytologisia. Niinpä jotkut henkilönnimityksen sisältämät nimet jäävät selvästä leksikaalisesta merkityksestään huolimatta asiataustaltaan hämäräksi. Varkauden *Akonlahti*-nimestä ei ole paikannimikirjassa erillistä mainintaa, eli nimen asiataustaa voi vain arvailla. (Nissilä 1975: 114; SP s. 19.) (Ks. Suomen *akka*-paikannimien nimientoselityksistä Mallat 2007: 104–121; Rissanen 1962.)

25:stä nimelle selityksen antaneesta haastateltavasta 14 arveli nimen liittyvän yhteen tai useampaan akkaan. Tulkinta perustui kaikilla omaan mielikuvaan, lukuun ottamatta yhtä haastateltavaa, joka oli muistaakseen lukenut nimen asiataustasta. M65 esimerkiksi kertoi voivansa kuvitella nimen olevan muunnos **Akanlahdesta*. Hänen mielikuvansa mukaan lahdella on voinut asua äkäinen emäntä. M54 arveli nimen liittyvän naisiin siten, että akat ovat käyneet pesemässä pyykkiä vanhalla pyykkilaiturilla. Hänen ajatuksensa mukaan alueen murre on voinut vaikuttaa siihen, että paikka on saanut nimen eräänlaisen ”akottelun” johdosta. N57a ja N54 arvelivat, että paikka on nimetty naisten mukaan sen ominaisuuden vuoksi. N57a arvioi nimen taustaa seuraavalla tavalla:

Jotejki, mulla ov vähän tämmönef fiilis että tuota kun, on annettu nimiä niin ku naisten, jotejkis siinä on se määreenä se nainen niin on olluj jotain semmosta vähän, ääväh, semmosta, vähän naureskeltavaa tai semmosta halveksittavaakin taikka, semmosta alen-, vähän alentuvaa, alemppaa, huonompaa.

N54:n mielestä nimi viittaa akkojen ja ämmien ohella saamelaisuuteen. Hän arveli, että ämmien ja akkojen mukaan nimettyihin paikkoihin liittyy naisten pahankurisuus. Hän otaksui, että paikka on voinut olla miehille epämieluisen kivikoiden takia ja että paikka

on nimetty tästä syystä.

Kahdeksan haastateltavaa oletti, että *Akonlahti*-nimen taustalla on henkilönnimi. *Akon*-määriteosan arveltiin olevan **hypokorismi**, jolla tarkoitetaan henkilönnimen kansanomaista muotoa, kantanimestä johdettua nimiasua (Kiviniemi ym. 1974: 16; Ainiala ym. 2008: 174). Esimerkiksi M55a arveli, että paikalla on voinut asua *Ako*-niminen mies, jonka oikea nimi on *Asko*. M41:n tulkinnan mukaan paikalla on asunut mies, jonka lempinimi oli *Ako* ja joka kalasti lahdella ja jolla oli erityisen hyvä mertojen pitopaikka. Kun lahdesta alettiin puhua, sitä ryhdyttiin kutsumaan *Akonlahdeksi*. M41 kertoi keksineensä nimensyntytarinan juuri haastattelun aikana. Kuitenkin hänellä oli mielikuva siitä, ettei tulkinta ole pelkästään hänen omasta päästään, vaan että hän olisi kuullut sen jostain. N52 puolestaan oli ainoana sitä mieltä, että nimi ei tarkoita mitään ja on vain keksitty.

5.1.3.4. Pussissa *Pussilanjoella*

Pussilanjoki on alun perin ollut joen nimi, joka on metonyymisenä siirrynnäisenä siirtynyt tarkoittamaan tienoon asutusta joen molemmin puolin. Asutusalueesta käyteen myös nimitystä *Pussilantaipale*, mutta *Pussilanjoki* on ollut nimityksistä tavallisempi. (Karemo 1970, NA; Torasvirta 1971, NA.) Nykyisissä opaskartoissa kaupunginosan nimenä lukee *Pussilanjoki*, ja *Pussilantaipale* on olemassa ainoastaan *Murhilahden* ja *Komminselän* välisen kanavan nimenä.

Kautovaara pitää todennäköisenä, että *Pussilantaipaleen* nimen synnyn taustalla on seuraavanlainen tapahtuma: 500 vuotta sitten eräkauden matkaajat jatkoivat matkaansa *Kommintaipaleen* eli 'Tavaransiirtotaipaleen' (ks. tästä luku 5.1.1.5) jälkeen vasemmalle avautuvaa vesireittiä. Selkä kapeni lahdeksi, josta pääsi kevään vesirunsauden aikana helposti uudelleen avautuvalle järvelle, mutta vastaan tulikin este, eikä vesitie enää jatkunut. Tästä erämiehet olivat mananneet, että olipas siinä ollut pussiin johtanut joki. (Kautovaara 2008: 91.) Paikkaa nimestänyt Torasvirta (1971, NA) on kirjannut nimilippuun perimätiedon liittävän *Pussilantaipale*-nimen sotatapahtumiin: venäläisten sotilaiden lähtiessä Leppävirralta vesitie loppui *Murhilahteen*, ja sotilaat olivat jääneet paikkaan ikään kuin pussiin.

Suomalaisen paikannimikirjan mukaan seudun varhaisten asukkaiden sukunimestä *Pussinen* on saatu talonnimeksi *Pussila* (~ *Pussilanhovi*). Teoksessa ei suoraan sitä sanota, mutta ilmeistä on, että tähän nimeen perustuvat puolestaan asuinalueen nimitykset *Pussilanjoki* ja *Pussilantaipale*. Vielä vuonna 1541 *Pussiset* asuivat Ranta-

salmen Keriharjun neljänneksessä, mutta viimeistään vuonna 1561 heitä oli myös Leppävirralla, johon *Pussilan* talo tuohon aikaan kuului. Vuoden 1561 maakirjassa ja vuoden 1563 maantarkastusluettelossa mainitaan, että *Pekka* ja *Heikki Pussinen* (*perhenrikinpoica pussinen 1563*) omistivat *Murhitaipaleen*, *Haisevanahon* ja *Helvejoen päivä-* eli *etelärannan*. (SP s. 355; Marttala 1957: 92; Timonen 1979: 26; SRM fol 60v; ks. myös Stevens-Salkoranta 1952; Soikkanen 1963: 37.)

20 haastateltavalla oli selitys *Pussilanjoki*-nimen synnylle. Heistä seitsemän yhdisti nimen sukunimeen *Pussila ~ Pussinen*; yksi oli lukenut ja yksi kuullut tällaisesta selityksestä ja lopuilla tulkinta perustui omaan mielikuvaan. Toiset seitsemän haastateltavaa arvelivat paikan saaneen nimensä ”pussimaisen” ominaisuutensa perusteella. Esimerkiksi N66 totesi, että linja-autojen reittikarttoja katsoessa huomaa, että paikka on pussinperä, umpikuja – linja-autokin käy paikalla vain kääntymässä. M55b:lle tuli mieleen, että nimi voisi liittyä siihen, että *Pussilanjoki* muodostaa pussimaisen paikan, jonka taakse umpinainen *Helvejärvi* (ks. luvut 7.1.4 ja 7.1.5) jää ikään kuin pussiin. N52 pohti nimen kohdalla seuraavaa:

No tietystim mä ajattelen et siellä on nyt ensistääkki se joki ja. Mut sit tää Pussila ni tämä kyllä onko siellä sitten semmosia niijku, menneekö siellä tiet jotenkii että siellä ollaaj jotenki, pussissa. Tai onko se joku umpiperä, joku tämmönen.

Kolme haastateltavaa arveli nimen liittyvän siihen, että vesistö sijaitsee ikään kuin pussissa, ja yksi haastateltava siihen, että itse paikka sijaitsee pussissa. M50a esimerkiksi puhui järven päässä olleesta ”pussin pohjukasta”, josta olisi kaivettu joki. Hän arveli, että vesi on ollut ikään kuin pussin pohjassa ja päässyt kulkemaan joen kaivamisen myötä.

Loput tulkinnoista liittyivät tekemiseen paikalla tai paikalla tapahtuneeseen – lähes kaikki tavalla tai toisella pusseihin. M56a:lla ei ollut nimestä tietoperäistä sanottavaa, mutta hän totesi vitsaillen, että liekö paikalla ollut hyvä maasto järjestää pussijuoksua. N77b arveli naureskellen, että jospa joessa on pesty pusseja ja joen tehtävänä on ollut olla pussinpesujokena. M74:lle nimestä tuli sellainen mielikuva, että jokea pitkin on aikoinaan menty vesibussilla. N43 oli kuullut tarinan, joka oli jäänyt hänen mieleensä: sen mukaan jokeen oli hukutettu kissoja pussissa.

5.1.4. Muut nimet

Tässä luvussa käsittelen loput aineistooni kuuluvista Varkauden asuinalueiden ja kaupunginosien nimistä. Näitä ovat yksiosaiset nimet *Taipale* ja *Kämäri* sekä *Könönpelto*. Viimeksi mainittu on viljelysnimi, eli se kuuluu kulttuurinimiin, joiden tarkoitteet viittaavat ihmisen luomaan paikkaan (ks. Kiviniemi ym. 1974: 22, 56).

5.1.4.1. Könön eli Könösen pelto

Sekä Stevens-Salkoranta (1952), Marttala (1957: 61), Soikkanen (1963: 17) että Kautovaara (2008: 95) pitävät *Könönpelto*-nimeä sukunimestä *Könönen* peräisin olevana. *Suomalainen paikannimikirja* tietää niin ikään kertoa, että seudulla on asunut *Könösiä* ainakin vuoden 1650 tienoilla. *Könönpelto* on entistä *Pitkälänniemen* hovin peltomaata. Asuinalueen nimi perustuu pellon nimeen, johon puolestaan sisältyy mainitun suvun nimi. (SP s. 212.) Mikkosen ja Paikkalan (2000: 281) mukaan *Könönen*-sukunimen aluetta ovat erityisesti Itä- ja Pohjois-Suomi.

Haastateltavista 25:llä oli selitys nimen alkuperälle. Heistä 22 yhdisti nimen henkilönnimeen joko oman mielikuvansa (17), lukemansa (3) tai kuulemansa (2) perusteella; 21 mainitsi sukunimen *Könönen*. Esimerkiksi N55 sanoi voivansa kuvitella, että paikalla on joskus asunut *Könösiä*. N44 ja M56b liittivät nimen synnyn maa-alueeseen pohtimatta sen enempää *Könön*-alkua. M56b:n arvio oli, että alueella sijainneet *Pitkälänniemen* tilan pellot ja viljelysalueet, joilla on työskennellyt ihmisiä, liittyisivät jollain tavalla myös *Könönpelto*-nimeen.

N47:llä oli nimen alkuperästä kaksi tulkintaa, joista toisen mukaan nimen määriteosa voisi olla johdannainen sanasta *tönö*. Hän arveli alueella voineen olla paljon pieniä rakennuksia, mutta tuli lopulta siihen tulokseen, ettei se varmaan käy selitykseksi, koska asuinalue on uusi.

5.1.4.2. Taipaleen tekoa *Taipaleella*

Taipale tunnetaan asuinalueen ja kaupunginosan lisäksi kanavan (*Taipaleen kanava*) nimenä²⁵. Virrankosken (1978: 10) mukaan paikannimet selventävät monin tavoin erityisesti vesiteitse käydyn liikenteen varhaishistoriaa. Paikannimikirjassa todetaan *Taipale*-nimistä yleisesti, että *Taipale* ja *taival* tarkoittavat nimissä usein 'kahden veden välistä kannasta' mutta myös 'matkaa' ja 'reittiä' tai 'paikkojen väliä'. Nimiartikkelissa mainitaan, että matkaa tehtäessä veneet on jouduttu vetämään maitse vesistöstä toiseen. (SP s. 441–442.) Tämänkaltainen selitys on todennäköisesti myös Varkauden *Taipale*-nimen taustalla – tätä mieltä on myös Kautovaara (2008: 96).

Soikkanen (1963: 47) mainitsee, että jo kivikauden aikaiset pyyntimiehet ovat kulkeneet Varkauden ohi erämatkoillaan ja että kosket pakottivat heidät vetämään veneitään maitse. *Taipale*-nimi onkin epäilemättä vanha, sillä Kiviniemen mukaan voidaan otaksua, että esimerkiksi vanhimpiin kulkuteihin, kuten vesiteiden maataipaleisiin, liittyvä nimistö edustaa seudun vanhinta kielellistä perinnettä ja myös vanhinta puhetta paikoista. Voidaan siis olettaa, että tällaiset paikat ovat saaneet nimensä hyvin varhain. Juuri kannasta tai vesien välissä olevaa maakapeikkoa kuvaavat nimet viittaavat usein kulun kannalta keskeisiin paikkoihin. (Kiviniemi 1990: 39, 76.) (Ks. myös Kainuun *taival*- ja *taipale*-nimistä Räisänen 1982: 117; 2007a: 134.)

30 haastateltavalla oli tulkinta *Taipale*-nimen synnystä. 16 haastateltavaa yhdisti nimen tekemiseen: he ajattelivat paikan saaneen nimensä joko konkreettisesta tai vertauskuvallisesta taipaleen tekemisestä eli matkanteosta. Yhden haastateltavan tulkinta perustui kuultuun ja yhden haastateltavan sekä kuultuun että luettuun tietoon; muiden tulkinnat nimen alkuperästä pohjautuivat kokonaan omiin mielikuviin. M51a esimerkiksi arveli, että paikalta on lähtenyt reitti Joensuun ja Kangaslammin suuntaan, eli paikalta on alkanut pitkä taival. Hän tunsu entuudestaan Pohjois-Suomesta vastaavan tyyppisen nimen ja arveli Varkauden *Taipaleen* saaneen nimensä samalla periaatteella. N77a arveli nimen liittyvän kanavan tekoon: rakentamisessa on tarvittu puuta, jota on uitettu kanavassa, jolloin puu on tehnyt taivalta. N55:llä oli nimestä seuraavanlainen tulkinta:

Taipaleen kanava, siinä on ollu, vuosikymmeniä se kanava. – – ihmiset on kulukena siitä. – – taivaltanneet siitä, läpi. Ne on tehny se kanavan siitä se_ o helpottanus sittev vissiin tätä kaupankäyntiä tai jotain tämmöstä.

25 Vanha *Taipaleen kanava* valmistui 1840, ja vuonna 1871 avattiin käyttöön uusi *Taipaleen kanava*. 1960-luvulla *Taipaleen kanavalla* tehtiin uudistustöitä, jonka seurauksena kanavasta mahtui kulkemaan entistä suurempia aluksia. (Soikkanen 1963: 98, 204–209; Itkonen 2004: 318.)

Taival-sanalla on tutumman 'matkanteko, taivallus, vaellus, retki' -merkityksen lisäksi myös '(kuljettavaa) väliä, välimatkaa ja etäisyyttä' tarkoittava merkitys (PS s.v. *taival*). N57b oli yksi kolmesta haastateltavasta, joka yhdisti vastauksessaan *taipale*-appellaatiivin kaksi eri merkitystä. Hänelle tuli nimestä sellainen mielikuva, että tehtaan ympäristöön rakentumaan alkaneesta kaupungista on ollut *Taipaleen* kohdalle taipaleen mittainen matka. M73 näki nimessä vertauskuvallista merkitystä. Hänen mielestään nimi voisi liittyä siihen, että vanhan kanavan rakentaminen on aiheuttanut kärsimystä ja ihmiset ovat ikään kuin kulkeneet pitkän taipaleen työn aikana. *Taival*-sanaa käytetäänkin joskus ylätyyliisesti ihmisten ja yhteisöjen elämänvaiheista puhuttaessa (PS s.v. *taival*). Myös N22 liitti *Taipale*-nimen nälkävuosina tehtyyn *Taipaleeseen* – tällä hän kuitenkin tarkoitti *Taipale*-nimisen kanavan tekoa eikä matkantekoa.

Yksitoista haastateltavaa arveli *Taipaleen* saaneen nimensä siitä, että paikkaa on käytetty jonkinlaisena reittinä. Yksi haastateltava sanoi kuulleensa tai lukeneensa tällaisesta selityksestä, yksi kertoi saaneensa tällaisen mielikuvan ehkä kirjallisuudesta ja yksi ehkä kuulleensa selityksestä; kahdeksalla haastateltavalla tämä tulkinta perustui omaan mielikuvaan. Esimerkiksi M65 arveli nimen viittaavan vesireittiin: ennen kanavien rakentamista on alavesiltä ylävesille siirryttäessä lastattu ja purettu lastia kapealla kannaksella, jonka jälkeen on jatkettu taivalta. M55a arveli myös, että paikalla on sijainnut se kohta taivalta, jossa veneet täytyi vetää kankaan yli kauppareissulla ennen kanavien rakentamista.

Kaksi haastateltavaa arveli *Taipaleen* saaneen nimensä paikalla sattuneesta tapahtumasta. Esimerkiksi N56 päätteli, että asuinalueen nimi on tullut samannimisestä kanavasta, jossa taas on varmaan ajellut laiva nimeltä *Taipale*. N52 arveli ainoana, että paikka on nimetty maaston ominaisuuden mukaan. M70 oli sitä mieltä, että nimi on tullut matkamiesten mukana esimerkiksi Karjalan kannakselta, jossa on *Taipale*-nimisiä paikkoja. Huomionarvoista M70:n vastauksessa on se, että nimiä todella siirtyy asutuksen mukana seudulta toiselle. Kiviniemen mukaan voidaan kiistatta todeta, että kaikkiin suuriin asutusliikkeisiin liittyy vanhastaan tuttujen nimien antaminen uusille paikoille. Tällaisessa nimeämisessä on kyse analogiasta (ks. luku 2.2), ja Kiviniemi ehdottaa, että erona siirrynnäisiin voitaisiin puhua **analogisista siirrynnäisistä**: tällaiset nimet perustuvat valmiisiin malleihin mutta ilmaisevat silti saman erityispiirteen sekä primaarista että sekundaarista tarkoitteestaan. Termi ei siten ole ristiriidassa *siirrynnäinen*-termin kanssa, ja *analoginen*-määrite erottaa sen tarpeeksi selvästi metonymisistä ja vertailevista siirrynnäisistä, jotka on muodostettu periaatteellisesti eri tavalla. (Kiviniemi 1975: 51–52.) M70:n vastauksen osalta epäselväksi jäi, pitikö hän nimeä nimenomaan analogisena siirrynnäisenä, vai tarkoittiko hän, että nimi on vain annettu

paikalle ilman yhtäläisyyttä toisiin *Taipale*-nimisiin paikkoihin.

Yleensä ei kuitenkaan voida suoraan sanoa, onko jokin nimi analoginen siirrynnäinen vai ei (Kiviniemi 1975: 52). Nissilän (1968: 55) mukaan muun muassa monet luontonimet, joiden joukkoon hän mainitsee *Taipale*-nimen kuuluvaksi, ovat asutuksen siirtymisestä huolimatta syntyneet vasta uudella asuinpaikalla, eikä entinen kotipaikka ole vaikuttanut mitenkään niiden muodostumiseen. Varkauden *Taipale*-nimen semanttisen tulkinnan kannalta ei ole väliä sillä, onko nimi tullut analogisena siirrynnäisenä asuttajien mukana vai onko se syntynyt itsestään, koska nimen sisällön voidaan joka tapauksessa katsoa vastaavan paikan olemusta (ks. Kiviniemi mts. 53).

5.1.4.3. *Kämärin* känkkänä koski

Kämäri on kaupunginosa, joka tunnetaan liikunta- ja viheralueena. Valotin *Kämäri*-nimen taustaa jo luvussa 2.2 esitellessäni etymologisen ja typologisen nimistön-tutkimuksen eroa. Forsman on kirjoittanut vuonna 1891, että suurin osa paikan- ja sukunimien aineksena tavatuista *ri*-päätteisistä nimistä on peräisin henkilönnimistä. Varkauden *Kämäri*-nimen tiedetään saaneen alkunsa siitä, että *Paavo Kämäräinen* perusti paikalle Leppävirran ensimmäisen veroa maksavan vesimyllyn ilmeisesti jo ennen 1750-luvun puoltaväliä, ja hänen mukaisesti myllyn paikkaa alettiin kutsua *Kämärinkoskeksi*. (Forsman 1891: 210; SP s. 209.)

Kautovaaran mukaan myllyn omisti *Samuel Kämäräinen*. Mylly sijaitsi *Pikku-Ämmäkosken* rannalla, ja koski tunnettiin myös nimellä *Myllykoski*. Kun Kämäräinen vuonna 1792 myi tilansa, sisältyi kauppaan myös mylly, josta omistajan vaihdoksesta huolimatta puhuttiin edelleen *Kämäräisen myllynä*. Tästä syystä myös *Pikku-Ämmäkoskena* ja *Myllykoskena* tunnettua koskea alettiin kutsua *Kämärinkoskeksi*. (Kautovaara 2008: 97.)²⁶

Kautovaara esittää *Kämäri*-nimelle myös vaihtoehtoista asiataustaa: *kämäri* voi olla muunnos *kämärä*-sanasta, jonka merkitykseksi Kautovaara tietää 'kurtistuneen, käpertyneen' mutta myös 'kosken kuohun taittumisen kiveä vasten'. Kautovaaran mielestä viimeksi mainittu selitys sopisi myös *Ämmäkosken* vieressä olevalle niemelle, jolla hän ilmeisesti tarkoittaa *Kämärin* aluetta. (Kautovaara 2008: 97; SKES s.v. *kämärä*.)

16 haastateltavalla oli nimestä sanottavaa. Seitsemän mukaan nimen taustalla

²⁶ Pekkarisen (1968, NA) nimilipussa on virheellinen tieto, jonka mukaan *Kämärinkoski* on *Ämmäkoskesta* käytetty nimi (ks. myös Timonen 1979: 62).

voisi olla henkilönnimi. Kuusi mainitsi sukunimen *Kämäräinen*; yhdellä haastateltavalla tulkinta perustui luettuun tietoon. Sen sijaan N22 ei uskonut, että paikka on saanut nimensä *Kämäräisen* mukaan.

M41 arveli paikan saaneen nimensä *Kämärinkoskesta*, joka puolestaan on voitu nimetä ominaisuutensa perusteella:

Joo-o, siinäähä' on, Ämmäkoski oj ja sitte on ollus semmonem pienempi koski, Kämärinkoski. Se nimi on tullus siitä pienemmästä koskesta, se on semmonej känkä, känkänä koski tuota, kivikkoinej ja, hyvi semmone, kättysän tuntune semmone vai- vaikee. Sitä on ruvettus sitte sanomaaj koko aluetta Kämärin alueeks. Siitä koskesta se om minusta suanu tuota nimesä.

--.

Joteņkis se nimi viittaa siihen suuntaan, Kämäri, että se on semmone, haņkala, poukkoileva, kivikkoine, epämieräne.

N47:lle nimestä tuli mieleen *kämärä* ja siitä vänkyrä havupuu. Hän arveli, että paikka on voitu nimetä sen mukaan, millaista alueen puusto on. Toisaalta hän mielti, voisiko *kämärä* tarkoittaa kosken sivuhaaraa, koska *Kämärillä* on paljon pieniä koskia. M56b:llä oli kaksi tulkintaa, joista toisen mukaan paikalla on voinut sijaita (tarkemmin määrittelemättömän) yhtiön parakkialue, jossa työntekijät ovat asustaneet. Hän lisäsi, että *Kämäri*-nimi voisi tällöin kuvastaa parakkien tasoa.

M74:lle nimestä tuli mieleen alueella sijaitsevat jäähallit. Hän pohtikin, voisiko nimi olla jonkinlainen muunnelma *lämäristä* (PS s.v. *lämäri* 'urh. ark. lyöntilaukaus'), koska alueella urheillaan ja harrastetaan paljon liikuntaa. Myös M73 totesi, että nimi on vähän kuin *lämäri*, joka nykyään voisikin liittyä nimeen jääkiekko- ja muun palloilu-toiminnan kautta. Hän kuitenkin oli sitä mieltä, että nimi on syntynyt alueen urheilutoimintaa paljon aikaisemmin. Sekä hän että N57b pohtivatkin, että *Kämäri*-nimi on voinut olla paikan kutsumanimi ja vakiintunut siitä viralliseksi nimeksi. N57b:n mielikuvan mukaan nuoret ovat varmaankin viihtyneet *Kämärin* silloisella tanssilavalla ja alkaneet nimittää paikkaa slangilla eli nuorisokielellä *Kämäriksi*.

5.2. Katujen nimet

Katujen ja teiden nimet kuuluvat kaavanimiin. Kaavanimistö muodostuu eri tavalla kuin vanha, perinnäinen paikannimistö, joka syntyy spontaanisti käyttäjien tarpeiden mukaan. Kaavanimistä esimerkiksi juuri kadunnimiä luodaan usein nopeasti ja paljon yhtäaikaaisesti laajoillekin alueille. Koska nimentarve on suuri, joudutaan turvautumaan

keinotekoiseen nimenantoon. Valtaosa kadunnimistä onkin varta vasten kadunnimiksi seipitettyjä **ryhmänimiä**: saman alueen kadunnimet on valittu samasta aihepiiristä, jolloin on syntynyt sama-aiheisten nimien ryhmä. Ryhmänimien aihepiiri voidaan saada kaavoitetusta alueesta, mutta usein se keksitään täysin mielivaltaisesti. (Lehikoinen 1999: 61.)

Alueen vanhat paikannimet ovat luonnollisin ja paras lähtökohta myös kadunnimille, ja niitä voi toki hyödyntää nimenannossa. Uudisnimiä luotaessa käytössä ovat samat nimenantoperusteet kuin vanhassakin paikannimistössä: nimen aiheena voivat olla esimerkiksi paikan sijainti, paikalla olleet tai olevat rakennukset, alueen entiset maanomistajat, paikalla sattuneet tapaukset jne. (Lehikoinen 1999: 61.) (Perinnäisten ja suunniteltujen paikannimien eroista ja yhtäläisyyksistä ks. lisää Benson 1976: 46–47.)

Tutkimukseeni valitsemani kadunnimet ovat **muistonimiä**. Niillä tarkoitetaan nimiä, jotka on tietoisesti annettu jonkun henkilön, tapahtuman tai muun seikan muistoksi – termi itsekkin kertoo, millaisista nimistä on kyse. Parhaimmillaan kaavanimistökin voi siis kertoa seudun nykyisyydestä ja historiasta. (Lehikoinen 1999: 64; Närhi 1999: 96.)

5.2.1. Satakunta taloa *Satakunnankadulla*

Marttalan (1957: 101) mukaan tehdasalueen lähellä sijaitseva *Satakunnankatu* on saanut nimensä sen muistoksi, että A. Ahlström Oy on lähtöisin Satakunnasta. Antti Ahlströmin perikunta osti Varkauden tehdasyhtiön Wahlien suvulta haltuunsa vuonna 1909 (Soikkanen 1963: 150).

Kaikkiaan 28 haastateltavalla oli tulkinta *Satakunnankatu*-nimen alkuperästä. 15 haastateltavaa yhdisti nimen samannimiseen maakuntaan. Heistä viisi ei osannut tarkemmin arvioida sitä, miten nimi voisi Satakuntaan liittyä; se vain tuli heille muuten ensimmäisenä mieleen. Kolme haastateltavaa uskoi, että *Satakunnankatu* kuuluu osaksi ryhmänimiä: M41:n ensimmäinen oletus oli, että tarkoituksena on ollut ryhtyä antamaan kaduille maakuntien nimiä. N59b:n mukaan nimi voisi olla arkkitehdin keksimä, ja hän pohti, onko seudulla muitakin maakuntiin tai muualle Suomeen liittyviä nimiä. M51a arveli, että Varkaudessa on alettu antaa maakuntiin liittyviä nimiä kaduille, kun muut kadunnimet ovat loppuneet kesken.

Neljä haastateltavaa oletti nimen liittyvän samannimisen maakunnan ohella Ahlströmiin. N43 arveli, että joku Ahlströmin herroista on halunnut nimetä kadun maakunnan kunniaksi. M43 ja M65 järkeilivät, että kadun nimi on annettu Ahlströmin koti-

paikan mukaan, ja N73:kin oli jostain lukenut tai kuullut tästä nimenantoperusteesta. M43 perusteli arviotaan siten, että katu kulkee Ahlströmin ennen omistaman tehtaan vierestä ja Ahlströmin yhtiön pääpaikka sijaitsi Noormarkussa Satakunnassa. Hän lisäsi, että Varkaudessa on myös *Noormarkunkuja*, joka on arvatenkin samaa perua. Viisi haastateltavaa oletti kadun nimen liittyvän satakuntalaisiin. Esimerkiksi N77a ajatteli, että kadulla on voinut asua satakuntalaisia niihin aikoihin, kun alueella muutoinkin asui paljon tehtaan työntekijöitä.

Kuusi haastateltavaa arveli nimen liittyvän lukumäärään – appellatiivi *satakunta* merkitsee lukumäärältään noin sataa (PS s.v. *satakunta*). N77b esimerkiksi yhdisti nimen sota-aikaan: hänelle tuli mielikuva rykmentistä, johon on kuulunut sata henkilöä ja jonka tukikohta on ollut alueella. M41:n mukaan voisi kuvitella, että pitkän kadun varteen on kaavoituksia tehdessä ajateltu tulevan satakunta taloa. Samaan tapaan ajatteli N52:

– – oisko siellä niinkuj joku sata ihmistä asunu – –. Että siellä ois niinkum pysynä joku asukasluku esimerkiks, pitkään siellä. Ihmisiä tai asuntoja jompia kumpia et se_ois niinkuv voinut siitä määrittyä.

M50a puolestaan oli sitä mieltä, ettei paikalla ole ollut nimeämisen aikaan niin paljon taloja, että nimen voisi liittää niiden tai minkään muunkaan lukumäärään. Hän arveli nimen kuitenkin olevan lähtöisin tehtaan ajoilta ja oletti sen N77a:n tavoin liittyvän jollain tavalla tehtaaseen tai sen väestöön, jota asui aikoinaan kadulla paljon. Myös N21, N54 ja N55 arvelivat nimellä olevan tekemistä tehtaan kanssa. N21 esimerkiksi oletti, että nimi liittyy paikalla sijaitsevaan tehtaaseen siten, että raha, sata, on saatu sieltä asukkaiden toimeentuloksi.

Loput tulkinnoista olivat yksittäistapauksia. N47:n toisen tulkinnan mukaan katu on voitu nimetä jonkun varsinaissuomalaisen laivanrakennuttajan kunniaksi. N56:n arvio oli, että nimi voisi liittyä jollain tavalla sota-aikoihin. M70 arveli nimen olevan Ruotsin vallan ajalta ja liittyvän lääninjakojen aikaan ja Varkauden järvilinnoitus-alueeseen.

5.2.2. Laivojen rakennusta *Laivalinnankadulla*

Marttalan (1957: 68) mukaan *Laivalinnankatu* on saanut nimensä sen muistoksi, että Varkautta on 1800-luvun alussa kutsuttu *Laivalinnaksi* siellä sijainneen sotilastukikohdan vuoksi. Kun tappiollisesti päättyneet suuri Pohjan sota (1700–1721) ja hattujen

sota (1741–1743) olivat työntäneet itärajaa yhä lähemmäksi Varkauden seutua, Varkaus alkoi tulla valtakunnan puolustuksen keskukseseen. Saimaan vesistön polttopisteisiin oli rakennettava tukikohtia, joista käsin pystyttäisiin estämään vihollisen yritykset tunkeutua syvemmälle sisämaahan. Varkaus valittiin yhdeksi laivastotukikohdan paikaksi, ja *Laivalinnan* perustaminen tapahtui kuninkaallisella asetuksella toukokuussa 1792. *Laivalinna* oli toiminnassa Suomen sotaan asti (1808–1809). (Soikkanen 1963: 62.) Kautovaara (1997: 203) on sitä mieltä, että Varkauden laivastotukikohta ei alun perin ollut *Laivalinna*-niminen, sillä hänen mukaansa kuningas antoi vasta vuonna 1804 määräyksen, jonka mukaan Varkaudessa sijaitsevia pieniä sotavarustuksia tulee nimittää tällä nimellä.

36 haastateltavalla oli tulkinta nimen taustasta. Haastateltavien joukosta löytyi historiatietoisia: kuusi osasi yhdistää kadun nimen historialliseen laivalinnoitukseen joko lukemansa tai kuulemansa perusteella. Muissakin vastauksissa kadun arveltiin saaneen nimensä jonkin paikalla sijainneen muistoksi. Neljä haastateltavaa arveli, että paikalla on ollut jokin rakennus tai rakennelma. Esimerkiksi M50a oletti, että kadun varrella on voinut olla laivojen rakentamiseen liittyvä iso rakennelma, josta katu on saanut nimensä. Toisaalta hän pohti, olisiko katu voitu nimetä aikoinaan toimineen ravintola *Laivalinnan* mukaan. Tätä mieltä oli myös kolme muuta haastateltavaa: esimerkiksi N55 arveli, että kadulle on annettu nimi ravintolan muistoksi.

N66 pohti ensin, että nimi voisi liittyä jotenkin satamaan. Hän kuitenkin muutti mieltään muistaessaan, ettei katu kulje aivan rannan vierestä. Hän arvelikin, että paikalla on voinut olla jokin liike, joka on liittynyt laivojen korjaukseen. N69:n tulkinnan mukaan nimi on tullut siitä, että kadun päässä on ollut laivojen rakennuspaikka. N77b arveli, että paikalla on joskus aikoinaan asunut joku rikas henkilö, jolla on ollut sekä laiva että linna. N56 pohti, olisiko nimi voinut saada alkunsa vesiliikenteeseen liittyvistä toiminnoista ja hallintopaikoista.

16 haastateltavaa oli tietoisia kaupungin laivanrakennushistoriasta ja uskoi *Laivalinnankatu*-nimen olevan yhteydessä siihen. Esimerkiksi N60:n mukaan nimi voisi liittyä kaupungin laivanrakennusteollisuuteen, sillä katukin on tavallaan tullut suoraan rantaan, jossa teollisuusalue on ollut. M74 pohti nimeä seuraavasti:

Onk se nimi tullus sit, jostain siitä kun, kuņ kun. Vissii sotakorvauksia tehtiin tuossa, tuossa tuossa, niemessä sillo eli siinä naapurissa, Pirtinniemiessä. Ni onk se saanus se, nimensä sit siitä. Kun tää kuiteņkil Laivalinnankatu on siinä, ihav vieressä. Laivojer rakennusta. – –. Mum mielestä, mum mielestä nää, että Pirtinniemiessäkin on, sotakorvaus-laivoja tehty, Venäjälle.

N44 oletti nimen liittyvän ihmisten elinkeinon historiassa, kuten puun- ja paperinkuljetukseen sekä tukkitöihin. Kolme haastateltavaa arveli paikan saaneen nimensä sijaintinsa perusteella: esimerkiksi N52:n toisen tulkinnan mukaan vesistöjen lähellä oleva katu olisi voinut viedä suoraan rantaan.

5.2.3. Lempeä *Lemmensillantiellä*

Kadunnimi *Lemmensillantie* on annettu *Joutenlahden* yli kulkeneen *Lemmensillan* muistoksi. Siltaa alettiin rakentaa vuonna 1929, ja se valmistui 1930. *Lemmensilta* purettiin vuonna 1953, jolloin *Joutenlahden* yli rakennettiin uusi silta. (Soikkanen 1963: 230–231.) Marttalan (1957: 70) mukaan sillan alkuaikoina lempiväisillä oli kuulemma ollut tapana haaveilla sillalla. (Ks. myös Pekkarinen 1968, NA.)

35 haastateltavalla oli tulkinta *Lemmensillantie*-nimen alkuperästä. Heidän arvionsa nimenantoperusteesta toistuivat hyvin samantapaisina: siltaa on alettu kutsua *Lemmensillaksi*, koska (useissa tulkinnoissa nuoret) rakastavaiset ovat viettäneet aikaa ja tavanneet toisiaan sillalla. Haastateltavat arvelivat, että paikalla on käyty lempimässä, halailmassa, pusuttelemassa, tanssimassa, saatilla, riiuilla, haaveilemassa ja kuhertelemassa. Paikkaa kutsuttiin myös parien kohtaamispaikaksi ja kutupaikaksi. 23 haastateltavalla tulkinta perustui omaan mielikuvaan; varsinkin vanhimmat, 1920-luvulla syntyneet haastateltavat muistivat sillan ja tiesivät, että se oli aikoinaan ollut nuorten suosiossa. N20 esimerkiksi tiesi kertoa, että iltaisin nuoret kuljeksivat ja viihtyivät puisella sillalla. Seitsemän haastateltavista oli kuullut, kaksi lukenut ja kaksi sekä lukenut että kuullut nimenantoperusteesta; yksi haastateltava ei ollut varma, oliko hän kuullut nimen asiataustasta vai keksinyt sen itse.

N77a arveli, että paikalla on varmaan lempi roihahtanut useammin kuin kerran. N57a:lle nimestä tuli mieleen, että nuoret parit ovat nojailleet siltaan, katselleet kuuta ja luvanneet toisilleen ikuista rakkautta. M70:n mielestä nimi viittaa lempeään paikkaan, ja hän arveli, että se ollut rakastavaisten kohtaamispaikka. Koska hän ei tiennyt, kuinka vanha nimi on, hän arveli, että paikka on voitu nimetä aikana, jolloin kansa on ollut jakautuneena säätyihin, ja että nimessä voi mahdollisesti olla kyse säätyjen välisestä rakkaudesta.

M51b oli ainoa, jolle nimestä tuli romanttisen rakkauden lisäksi mieleen toinenkin tulkinta. Hän pohti, että nimi on voinut alun perin olla **Lammensillantie* ja että paikka on saanut nimensä siitä, että silta on mennyt lammen poikki.

6. TULKINTOJA TAAJAMIEN JA KYLIEN NIMISTÄ

6.1. Kuvastumisia *Kuvansissa*

Kuvansi on Joroisten kunnan toinen taajama kirkonkylän lisäksi. Nimirypääseen kuuluvat myös nimet *Kuvansinjoki* ja *Kuvansinkoski*, joka on ollut joessa. Taajama on epäilemättä saanut nimensä kosken ja joen mukaan. Nimirypään vanhoja kirjoitusasuja ovat muun muassa *kuaijsen kosken sijffw* 1563, *kuvaxenn mäki* 1563, *Kuffuas Nemi* 1563, *Kuvansi* 1771 ja *Kuwansi jordstykke* 1851. (SP s. 202.)

Joroisten pitäjän vesistönimiä tutkineen Helvi Nuotion mielestä on mahdollista, että nimen taustalla olisi sukunimi *Kuvainen*, jota on tavattu vuonna 1571 Savonlinnan läänissä. Tällöin *Kuvansinjokea* olisi kutsuttu nimellä *kuvasijjok* 'Kuvastien joki'. Sukunimen jäätyä pois käytöstä **Kuvasienjoesta* olisi sitten esimerkiksi *Syvänsin* analogisen mallin mukaisesti muodostunut *Kuvansinjoki* (Nuotion tutkimuksen teon aikana paikkakuntalaisten puheessa *Kuvanssinjoki* geminaatta-s:llä²⁷). Toisena mahdollisuutena Nuotio pitää sitä, että nimi olisi muodostunut *kuva*-sanasta. (Nuotio 1949: 123–124.)

Kautovaara arvelee, että nimi liittyy Pähkinäsaaren rauhan rajaan, joka kulki *Kuvansinjokea* pitkin, ja rauhan yhteydessä tehtyihin rajamerkkeihin. Hänkin on siis sitä mieltä, että nimen taustalla on *kuva*-sana. (Kautovaara 2008: 87.) Vilkuna on yhdistänyt Joroisten *Kuvansin* ja Suonenjoen *Kuvansin* (järvi ja kylä) toisiinsa. Hänen mukaansa ne ovat ryhmittyneet saman vanhan Laatokalta Pohjanlahdelle johtaneen vesireitin varrelle ja tarkoittaneet paikkoja, joissa on tarvittu jonkinlainen merkki, kuten esimerkiksi kivikummeli, osoittamaan nautintamaan rajaa tai matkareitin käännekohtaa. Tällaista merkkiä on voitu tarvita *Kuvansinjoen* suussa. Vilkuna olettaa, että *Kuvansi*-nimiin sisältyy kalanpyydystä tai muuta tärkeää merkkiä tarkoittava sana *kuvas* (gen. *kupaan*). (Vilkuna 1963: 311, 314–315; ks. myös SP s. 202.)

Räisäsen mielestä Vilkuna on virheellisesti liittänyt *Kuvas*- ja *Kuvansi*-nimet *kuvas* : *kupaan* -sanaan, sillä hänen mielestään *Kuvas* on samaa alkuperää kuin *Kuvaa(n)*-, *Kuvaja*- ja *Kuvain*-alkuiset ja *Kuvainen*-nimet. Nimiä tutkimalla näyttää hänen mielestään perustellulta, että kaikki edellä mainitut nimet liittyvät toisiinsa siten, että niiden takana on verbimerkitys 'näkyä, kuvastua, heijastua' ja nominimerkitys 'kuva, varjo'. *Kuvas*-nimet siis kuuluvat *kuva*-sanasta ja etenkin sen verbijohdokseen

27 Myös kaksi haastateltavaa muisteli, että *Kuvansi*-nimessä olisi joskus ollut geminaatta-s ainakin ihmisten puheissa.

kuva(i)staa yhteyteen, koska vanhaa *kuvas*-nominia ei nykysuomessa näytä olevan. (Räisänen 2009: 48–50.) *Kuvansinjoki* näyttäisi siis ilmeisesti saaneen nimensä siitä, että jokeen on kuvastunut, heijastunut jokin kuva tai varjo.

11 haastateltavalla oli tulkinta *Kuvansi*-nimen alkuperästä. Yhdeksän haastateltavaa yhdisti nimen joko *kuva*-sanaan tai verbeihin *kuvastaa* ~ *kuvastua*. Heistä seitsemän pohti, voisiko nimi olla peräisin paikan ominaisuudesta. Esimerkiksi M73 arveli, että joku on joskus katsonut joen pintaa, ja joki on ollut niin hiljaa virtaava, että katselija on nähnyt vedestä oman kuvansa. N43:n mukaan usealla paikkakunnalla on *Kuvansi*-niminen paikka, jossa on kirkas sekä läikkyvä ja väikkyvä vesi. Hän arveli nimen yhdistyvän veteen siten, että vedestä kuvastuu metsä ja muu maisema. N77b:lle tuli nimestä mieleen, että paikka on kuvankaunis. M74 mietti, onkohan paikalla asunut joku Anssi, joka on ottanut paljon kuvia. Hänen mielestään *Kuvansi*-nimi voisi olla peräisin nimityksestä *Kuva-Anssi*.

N54:lle nimestä tuli mieleen kuvantaminen, ja hän sanoi nimestä seuraavaa:

– – onks siel joku, maastom muoto niinkun, ku se virta kulkee, Kuvanssij joki. Et onko siellä olluj jotain, rajatauluja tai pyykkejä joka ois niinkuk kuvan- kuvannut jotakin, rajaa.

M54 arveli, että paikan nimi voisi olla johdannainen jostakin alueen samannimisestä talosta tai sukunimestä. N47:llä oli nimestä kaksi tulkintaa, joista toisen mukaan paikan nimi olisi voinut alun perin olla **Kuuva*, josta se olisi myöhemmin ”vääntynyt” *Kuvansi*-muotoon.

6.2. Naarausta Naarajärvellä

Naarajärvi on Pieksämäen kunnan taajama, joka on saanut nimensä samannimisestä järvestä, eli nimi on metonyyminen siirrynnäinen. Nimestäjä kertoo informantin arvelleen, että järvestä on naarattu jotain. Naissukupuoleen viittaavia paikannimiä tutkineen Mallatin mukaan *Naara(s)*-alkuisia paikannimiä on Suomessa kaikkiaan noin 150. Nimistä yli 80 prosenttia on tarkoitteeltaan luonnonpaikkoja ja niistä kaksi kolmasosaa vesistöpaikkoja. Koska tarkoitteiden huomattava enemmistö on vesistönimiä, *Naara(s)*-nimien tulkinnat ovat perustuneet helposti ajatukseen, että *naara* liittyisi jotenkin esimerkiksi kalastukseen. Tällaisen tulkinnan ongelma on se, ettei *naara* tarkoita minkäänlaista pyydystä vaan esinettä, jolla pohjaan jääneitä pyydyksiä voidaan naarata eli etsiä ja nostaa ylös. Täten nimen synty edellyttäisi joko jatkuvaa tekemistä

tai sitten huomattavaa tapahtumaa. Ensin mainitussa vaihtoehdossa tarkoitteen pitäisi olla paikka, jossa naarataan säännöllisesti. Mallat pitääkin epätodennäköisenä, että arvokkaat pyydykset laskettaisiin kerta toisensa jälkeen paikkaan, josta niitä joudutaan etsimään ja jossa ne kenties jopa rikkoutuvat. Koska *Naara(s)*-vesistönimiä on suuri määrä, Mallat ei usko, että yksittäinenkään tapahtuma olisi nimeämisperusteena niin yleinen, että se selittäisi näiden kaikkien nimien syntyä. (Manninen 1953, NA; Mallat 2007: 65, 71.)

Mallatin mielestä *Naara(s)*-nimien tulkinnassa pääsee pidemmälle 'nainen'-merkityksen avulla. Osa nimien tarkoitteista sijaitsee vanhoilla rajoilla, ja nimien joukossa on myös rajapaikkojen nimiä. Osa nimistä tuntuu viittaavan naisiin halventavassa merkityksessä, osa naaraseläimiin; jotkin *Naara(s)*-nimien lähi- ja rinnakkaisnimistä viittaavat mytologisuuteen. Mallatin mielestä mytologinen peruste selittäisi myös maastonimet, joita niin ikään kuuluu *Naara(s)*-nimien joukkoon. Myös Pieksämäen *Naarajärvi*-nimeen sisältynee *naara* merkityksessä 'nainen', vaikka Mallat ei sitä esimerkkiensä joukossa mainitsekaan. (Mallat 2007: 71–73.)

Kaikki *Naarajärvi*-nimelle selityksen antanutta 22 haastateltavaa liittivät nimen naaraamiseen. Seitsemän ei tarkemmin määritellyt, mitä paikalta on voitu naarata. Kymmenen arveli, että paikalta on naarattu hukkuneita, kuten esimerkiksi N77a teki:

Ni eiks se oo kur ruumita etitään tuolta, järvem pohjasta ni eiks se oo niinkun naaraamista. Sanotaanks sitä naaraamiseksi? Eiks se oo semmosta. Jos se liittyy jotenkis siihen. – –. Onko sinne, kuollup paljon ihmisiä taij jotain.

N57b:n mielikuvan mukaan paikalla on naarattu joko hukkuneita tai sitten veden pohjaa. Hän päätyi hukkuneisiin sillä perusteella, että järvien ”putsausta” on tehty vasta viime vuosina ja paikannimet ovat tätä toimintaa huomattavasti vanhempia.

N59b:n mielestä paikalla on voitu naarata muitakin kuin hukkuneita, esimerkiksi pohjasta jotain sellaista, mitä voi ottaa hyötykäyttöön, kuten rakennuskiviä. M43 ei uskonut, että naaraaminen olisi kohdistunut hukkuneisiin. Hän piti naaraa lähinnä kalastusvälineenä, jolla on naarattu järven pohjaa. Nimen naaraamiseen yhdistäneistä haastateltavista ainoastaan M54 pohti, onko *naara*-nimistä työvälinettä edes ollut olemassa paikan nimeämisen aikaan.

M56a:lla oli nimestä kaksi tulkintaa, ja niistä toisen mukaan paikka on voinut saada nimensä sukunimestä *Naarala* ~ *Naaranen*. N54 oli ainoa haastateltava, joka ei alkuun uskonut nimen liittyvän naaraamiseen. Hänellä oli oletamus, että nimen määriteosa on jokin saamelaisperäinen sana. Toisaalta hän kuitenkin mietti, että *naara*

voisi tarkoittaa jotain kalastusvälinettä tai -tapaa.

6.3. Maata ja vettä näkyvissä *Maavedellä*

Maavesi on kylä Joroisissa. Nimi on metonyyminen siirrynnäinen: kylä on saanut nimensä samannimisestä järvestä, jonka rannalla se sijaitsee. Nimi on tavattu vanhoista kartoista asuissa *Muaveden ranta* 1561 ja *Mawesziby* 1666. Nuotio ihmettelee nimenantoperustetta, koska *Maavesi* ei sijaitse suurten järvien ympäröimänä vaan on yhteydessä sekä idässä että lännessä oleviin vesistöihin. Paikannimikirjan mukaan *Maavesi*-järveä on kuvattu kovarantaiseksi ja tummavetiseksi. Lönnrotin sanakirjan (1874) mukaan appellatiivi *maavesi* tarkoittaa 'lähellä maata olevaa järveä'. (SP s. 257; Nuotio 1949: 146.)

21 haastateltavalla oli tulkinta *Maavesi*-nimen alkuperästä. 12 arveli paikan saaneen nimensä jonkinlaisen paikkaan liittyvän ominaisuuden perusteella. Esimerkiksi M51b pohti, voisiko vesi olla savista ja sameaa tai voisiko sen seassa olla maata ja humusta. Hän perusteli tulkintaansa sillä, että *Maavesi*-järvi on hyvä kuhapaikka ja kuha viihtyy humuspitoisessa järvässä. N21:lle nimestä tuli mieleen vetinen maa. Hän arveli, että paikalla on ollut pieni lampi, joka on alkanut kuivumisen jälkeen kohota, ja tätä kohonnutta maata on alettu kutsua *Maavesi*-nimellä. Myös N77a:n mielikuvan mukaan paikka olisi voitu nimetä siksi, että maa on niin märkää. M51a:n ja M56a:n tulkinnat olivat lähes identtiset. Heistä M56a pohti nimeä seuraavasti:

– – oisko se jossain, kahen veden erottama, elikkä, nii sanottu mikä se nyt on tämä tämä harju ta- ei harju mut tämmönen, noh, hh, kannas. Kahev vesistön välissä ni. Se ois niinkö, maa keskellä vesiä.

N60 sanoi voivansa kuvitella, että paikka on tasaista maata, jossa on paljon isoja peltoja ja kuitenkin myös vettä. Hän arveli, että nimi on tullut jotenkin paikan tasaisuudesta. M55b ja M73 olivat samaa mieltä N60:n kanssa: esimerkiksi M73 arveli, että paikka on niin ”aakeeta laakeeta”, että maa ja vesi kulkevat rinta rinnan, samalla tasolla, ja ovat ikään kuin erottamattomissa, yhtä.

Viisi haastateltavaa oletti paikan saaneen nimensä sijaintinsa perusteella. Esimerkiksi N73:n mielikuvan mukaan paikalla on pieni järvi tai vesistö, joka sijaitsee keskellä kangasta, kuivaa maata, eikä lähellä ole muuta vesistöä. N77b ajatteli päinvastaisesti: hän arveli, että jokin vesi ympäröi maa-alueita.

Kolme haastateltavaa uskoi nimen liittyvän siihen, mitä paikalla on. Esimerkiksi

M55a arveli, että nimi voisi liittyä lähteisiin, joista tulee vettä. M54 yhdisti nimen pohjaveteen. Hän ajatteli, että pohjavettä on voinut tulla isolta alueelta ja että ihmiset olisivat kovasti hämmästellleet hoksatessaan, että vesi tulee ikään kuin maan läpi.

Kolme haastateltavaa oletti, että paikka on saanut nimensä tapahtuman johdosta. Esimerkiksi M43:n toisen tulkinnan mukaan paikka on voinut saada nimensä siitä, että veden pintaa on laskettu. Tulkitsin hänen tarkoittavan vastauksellaan sitä, että veden pinnan laskemisen seurauksena veden alta on paljastunut maata, eli vesi on ikään kuin alkanut muistuttaa maata. N47:llä oli nimestä kaksi tulkintaa, joista toisen mukaan joku henkilö on voinut aikojen alussa sanoa pontevasti, että ”tämä maa ja tämä vesi on minun”, jolloin paikan nimeksi on tullut *Maavesi*.

N54:n ajatuksena oli, että paikka voi olla jotain vanhaa järven pohjaa, josta vesi on mennä humahtanut pois. Hän pohti, että tapahtuman taustalla voisi olla vastaavanlainen tapaus kuin Joroisissa, jossa joroislainen ”mualiman Teittinen” kaivoi kanavan, jota nykyään kutsutaan *Joroisten vanhaksi kanavaksi*, jolloin Järvikylän edestä hurahivat vedet Joroisten lentokentän taakse. Hän arveli, että *Maavedellä* voisi hyvinkin olla samanlainen syntytausta, vaikka alkoikin pohtia, onko nimi vanhempi kuin hän ajattelee.

N71 oli sitä mieltä, että nimi on vain keksitty ja otettu käyttöön, kun muuta ei ole ollut. M73:n toisen tulkinnan mukaan nimi voisi liittyä maatalouteen, sillä paikalla näytti olevan paljon peltoja hänen käydessään siellä. Hän ei kuitenkaan tarkentanut, miten nimi voisi maatalouteen yhdistyä.

6.4. Huutoa kosken äärellä *Huutokoskella*

Huutokoski on kylä Joroisten kunnassa. Se on saanut nimensä samannimisestä koskesta (*Huutokoski fors* 1857), eli nimi on metonyyminen siirrynnäinen. Nuotio tietää kertoa, että koski ei ole kovin suuri, joten sen yli on voitu kulkea. Kosken rannalla asuneet ovat kutsuneet veneitä huutamalla toiselta puolen koskea. *Huuto*-alkuisia paikannimiä onkin selitetty siten, että paikoilla on huudettu vastarannalta lauttaa tai venettä, jotta olisi päästy veden toiselle puolelle. Toisaalta koskien nimissä *huuto* voi viitata myös kosken epätavallisen kovaan pauhinaan varsinkin kevättulvien aikaan. (Nuotio 1949: 50; SP s. 88.)

Kaikki nimelle selityksen antaneesta 23 haastateltavasta liittivät sen tavalla tai toisella huutamiseen liittyvään tekemiseen, toimintaan tai tapahtumaan. Seitsemällä haastateltavalla oli nimestä useampi kuin yksi tulkinta, joten erilaisia tulkintoja kertyi

kaikkiaan 32. Kymmenessä tulkinnassa arveltiin, että kosken äärellä on täytynyt huutaa. Esimerkiksi M55a oletti, että koskessa on ollut niin kova virta, että on ollut pakko huutaa, jos on halunnut tulla kuulluksi. Niin ikään kymmenessä tulkinnassa arveltiin, että ihmisten on täytynyt huutaa kosken yli. Muun muassa N59b ajatteli, että kun kosken yli on haluttu päästä, on viestitty huutamalla, että jonkun pitäisi tulla hakemaan toiselta puolelta.

N77a ja N77b arvelivat, että huutaminen liittyy koskenlaskuun. Esimerkiksi N77b:n mukaan ihmiset ovat voineet huutaa koskea laskeutessaan, jolloin kalliit ovat kaikuneet hyvin. N57b:lle ja N54:lle nimestä tuli mieleen huutolaislapset. N54 arveli, että paikalla on pidetty huutolaislapsista lakihuutajaisia. N69:llä oli nimestä kolme tulkintaa, joista yksi liittyi myös huutolaisiin:

Tai sattet tuli vielä yks asia mielee että, oiskos siellä voinu olla, siellähän taitaa ollan niitä isoja, kartanoita siellä Huutokoskella jokune, että oisko siellä voinu ollaj jotakih huutolaisia niim paljon näissä taloissa aikonaan. Taij jossakin talossa siellä, et se olis että ne_on ne huutolaiset käypi siinä koskella vaikka uimassa ni, siitä ois voinut tulla se nimi myös.

N69:llä oli nimelle myös ikävämpi selitys: hänelle tuli mieleen, että koski on voinut olla itsemurhapaikka, jonne ihmiset ovat hypänneet ja huutaneet mennessään. N59b:n toisen tulkinnan mukaan paikalla on voitu huudattaa laivoja ja myöhemmin junia. M50b taas pohti, olisiko paikka voinut saada nimensä tapahtumasta, jossa koski on huudettu joskus huutokaupasta.

M54, M73 ja N73 pohtivat, että *Huutokoski*-nimi voisi ihmisen huutamisen lisäksi liittyä kosken ominaisuuteen. He kaikki arvelivat, että kosken jylinä on voinut olla niin voimakas, että se on muistuttanut huutamista.

6.5. Karvojen nyljentää *Karviossa*

Karvio on kylä Heinäveden kunnassa. *Karviossa* on *Karvionkoski* ja sen alla virtaava salmi, *Karvionvirta*, joiden rannalla kylän keskus sijaitsee. *Karvio* on kuulunut ennen Rantasalmelle. Paikannimikirjan mukaan Rantasalmella on ollut muun muassa *Karvian-niemi* (*Karffuian Niemi* 1562–63), ja rantasalmelaisnimien mallin mukaan Heinävedelläkin on annettu **Karvian*-alkuisia nimiä, jotka ovat myöhemmin muuttuneet *Karvion*-alkuisiksi. Tärkeällä *Karvionkoskella* on ollut vanhempikin nimi, joka on jo kadonnut. *Karvionkoski* on kirjattu vuodelta 1862 peräisin olevaan karttaan nimellä

Karvio forss. (SP s. 141; JoMa KLH nro 29.)

Issakainen kertoo Pekka Taskisen esittäneen, että *Karvio*-nimellä on yhteys saamen kieleen: saamenkielinen sana *karvio* tarkoittaisi silta-arkkua. Taskisen muistelun mukaan *Karvion* sillalta ylävirtaan katsottaessa näkyy jokin kivi tai luoto, jota virran yli pyrkineet ovat hyvinkin voineet käyttää eräänlaisena silta-arkkuna. (Issakainen 2008: 40.)

Haastateltavista 15:llä oli tulkinta *Karvio*-nimen alkuperästä. Kahdeksalle nimestä tuli mieleen sukunimi *Karvinen* ~ *Karvonen*, ja seitsemän uskoi nimen liittyvän tähän. Esimerkiksi M50b arveli, että nimi on peräisin *Karvisista*, sillä seudulla asuu yhä paljon *Karvisia*. Sen sijaan N69 ei uskonut, että paikan nimi tulee *Karvinen*-sukunimestä; tällainen selitys on hänen mielestään kaukaa haettu.

Kolme haastateltavaa pohti, olisiko paikka voinut saada nimensä ominaisuutensa perusteella. N47 mietti, että koska paikalla on koski, *Karvio*-nimi voisi liittyä jollain tavalla karikkoon ja kivikkoon. Myös N54 arveli, että *karvio* voisi olla jokin koskipaikkaa kuvaava vanha sana. Toisaalta hän mietti sitä, että koska *Karvio* on vesireitti kuten *Kermajärvin*, nimi voisi pohjautua joidenkin kulkijoiden kokemuksiin paikasta. M70 tiesi kokemuksensa perusteella, että virta on kalaisa ja *Karvio* hyvä kalastusalue. Hän arveli, että kalaisuus voisi liittyä nimeenkin. Hänen toisen tulkintansa mukaan paikalla on voinut olla myös karviaismarjapusikkoja, joiden takia paikka on nimetty.

Myös N66:lle nimestä tuli ensimmäisenä mieleen karviaismarja, mutta hän ei kuitenkaan uskonut, että nimi liittyisi siihen. Seuraavaksi hänelle tuli mieleen karva, ja hän arveli nimen liittyvän maatalouteen ja lampaisiin. Hän alkoi kuitenkin pohtia, ettei lampaalla ole karvoja vaan villoja, eikä enää ollutkaan varma siitä, voiko nimeä liittää karvoihin. Viimeiseksi hän ehdotti, että nimi voisi liittyä karvaamiseen. Hän arveli sen olevan jonkinlainen maataloustermi ja oli lopulta sitä mieltä, että nimi *Karvio* on tullut karvaamisesta. Myös N77b:lle nimestä tuli mieleen karva. Hän arveli karvojen liittyvän nimeen siten, että *Karvio* on ollut paikka, jossa eläimiltä on nyljetty turkki.

N57b arveli, että nimi voisi olla peräisin jostain vieraskielisestä sanasta. M73 uskoi nimen liittyvän vesistöön. Hän arveli, että *karvio* voisi olla paikalliseen tukkilaiskulttuuriin tai koskenlaskuun liittyvä termi. M54:lle nimestä tuli mieleen *Karvion kievari* ja sukunimi *Karvio*. Hän arveli, että kievari on voinut alun perin olla *Karvio*-nimisen henkilön omistama ja että paikkakunta on saanut nimensä kievarin mukaan, sillä kievarikulttuuri on melko vanhaa.

7. TULKINTOJA VESISTÖ- JA MAASTONIMISTÄ

7.1. Järvien nimet

7.1.1. Kylmä ja kalaisa *Kallavesi*

Kallavesi on Vuoksen vesistöön kuuluva Pohjois-Savon suurin järvi, joka sijaitsee Kuopion, Siilinjärven, Leppävirran ja Maaningan alueilla. Nimen vanhoja kirjoitusasuja ovat muun muassa *Kalawesi* 1461, *Kalla wesi* 1620-luku, *Kallawesi Lacus* 1653, *Kallavesj* 1775 ja *Kalavsi Sjö* 1788. Myös Mäntyharjulla Etelä-Savossa on *Kallavesi*-niminen järvi. Paikannimikirja pitää nimien alkuperää hämäränä. Mikäli ne ovat saamelaisperäisiä, niitä voisi verrata pohjoissaamen sanaan *gállis* (gen. *gál'lá*) 'ukko, äijä'. Paikannimikirjan mukaan tällainen yhdistys kuitenkin edellyttäisi, että sana olisi nimeä annettaessa viitannut johonkin mytologiseen jumalhahmoon, sillä muuten sanan esiintymistä suurten vesistöjen nimistössä olisi vaikea selittää. (SP s. 127–128; JHM fol. 14.)

Räisänen toteaa *Kainuun Sanomissa* vuonna 2004 julkaistussa kielipakinassaan, että suurimpaan osaan Suomen *Kalla*-, *Kallo*-alkuisista paikannimistä näyttäisi sisältyvän 'jäättä' tarkoittava sana. Tuolloin hän jätti avoimeksi kysymyksen siitä, sisältyykö sama sana myös *Kallavesi*-nimeen. *Virittäjän* artikkelissa vuodelta 2009 Räisänen on ottanut *Kallavesi*-nimen uudelleen pohdittavakseen. Hänen mukaansa Suomessa on yli puoli sataa *Kalla* ~ *Kallan* -alkuista paikannimeä. Nimet ovat lähtöisin ainakin kolmelta eri taholta. Osa *Kalla*-nimistä pohjautuu sanapesyeseen *kalta* ~ *kallas* 'äyräs, rantatörmä, reuna, rinne'. Sana on vanha germaaninen laina. Räisänen mielestä tämä sanan merkitys sopii myös *Kallaveden* nimeämisperusteeksi, sillä *Kallavedessä* on jyrkkiä rantoja Kuopion seudulla *Puijonsarven* ympärillä ja *Neulaniemessä*. Räisänen mukaan voikin olettaa, että *Puijo* ja nykyinen *Kuopionniemi* ovat olleet niin merkittäviä paikkoja, että koko *Kallaveden* nimi on voinut lähteä *Puijon* juurelta. Toisaalta Räisänen pohtii, voisiko nimeämisperusteena olla järven kaltevuus, koska *Kallavesi* purkautuu etelään kahta reittiä ja on itään päin ikään kuin kallellaan. Hän kuitenkin pitää todennäköisempänä nimeämisperusteena merkitystä 'äyräs, rantatörmä'. (Räisänen 2007b: 159; 2009: 39–43.)

21 haastateltavalla oli omaan mielikuvaan perustuva tulkintansa *Kallavesi*-nimen alkuperästä. 13 arveli nimen liittyvän jollain tapaa paikan ominaisuuteen: nimi yhdistettiin usein joko *kala*-sanaan ja sitä kautta järven kalaisuuteen (9) tai ruotsin *kall*

'kylmä' -sanaan (8). Esimerkiksi M51b pohti, että savolaisittain *kalaa* (partitiivi) on *kallaa*, ja hän arvelikin, että nimen määriteosa on *kala*-sanana ”väännös”. N57b arveli niin ikään, että nimi olisi alun perin ollut **Kalavesi* ja että savolainen olisi tokaistessaan ”Kallaveestä saap kalloo” muuttanut nimen *Kallavesi*-asuseksi. M56a puolestaan arveli, että *Kallavesi* olisi ruotsinkielisen ääntämyksen tulosta alkuperäisestä **Kalavesi*-nimestä.

Muiden muassa M70 arveli, että nimi on ruotsin kielen perua ja voisi tulla ruotsin *kall*-sanasta, sillä iso vesistö on syvää, ja kylmä viittaa syvään veteen. N54:lle syntyi nimestä sellainen mielikuva, että ruotsinkielinen herra on kävellyt järven rannoilla ja sanonut vettä kylmäksi. Myös M54:n mielestä nimen määriteosa *kalla* viittaa kylmään ja voisi liittyä siihen, että järven vesi on kylmää. Hän perusteli vastaustaan siten, että keittiöslangissakin *kalla* tarkoittaa kylmäkköä, henkilöä, joka ennen ravintolassa valmisti kylmät ruoat. N47:lle nimen määriteosasta tuli ainoana mieleen sana *kallis*. Hän arveli, että järvi on voinut olla 'kallis vesi', kallisarvoinen elämän ylläpitäjä.

14 haastateltavalle *Kallavesi*-nimestä tuli mieleen kasvin- ja kukannimi *kalla*. Osa yhdisti nimen ja sanan varovaisesti toisiinsa ja osa taas oli sitä mieltä, etteivät ne liity toisiinsa millään tavalla. Esimerkiksi N59b pohti nimeä seuraavaan tapaan:

No *kalla* on kans kasvi joka kas-, -vaa tuota, jonkuv verran sitä kasvoi, kasvaa järvierannoilla. Suomalaiset kyllä aika vähän käyttää sitä *kalla*-sanaa niinku, ei se oo niinku kansan, kansankielessä se kasvin nimi. Tosin onhas se voinut paikallisesti ollakkin. Että jotakin kasvia on nimitetty *kallaksi*, vaikka see on myöhemmin nimitetty jotekin iham muuten.

Myös N77a uskoi, että *kallankukka* on nimen taustalla. Koska *kallaa* sanotaan kuolemankukaksi, hän arveli kuoleman liittyvän jollain tavalla paikkaan ja nimeen. Päinvastaisiakin tulkintoja oli: esimerkiksi M43:n mielestä *Kallavesi*-nimi ei voi liittyä *kallaan*, koska hänen käsityksensä mukaan se ei ole vesikasvi. Myös M51a oli sitä mieltä, että paikan nimessä *kallalla* täytyy olla jokin muu tarkoitus, koska *kalla* on tuontikukka.

M56a:n toisen arvion mukaan *Kallavesi*-nimi on voinut tulla henkilönnimestä, sillä hänen mukaansa vesistölle on yleensä annettu nimi talon mukaan. Myös N71 arveli, että *Kalla* voisi olla henkilönnimi. N77b taas oli sitä mieltä, että *kalla* voi olla jokin vanha savolainen sana, jonka merkitystä ei enää tiedetä.

7.1.2. Uinuva *Unnukka*

Unnukka on Leppävirralla oleva järvi, joka ulottuu osin Varkaudenkin alueelle. Nimen vanhoja kirjoitusasuja ovat *Vunnukka* 1557, *Unnukka sjö* 1740 ja *Unnukan vesi* 1780. Forsman on olettanut nimen olevan peräisin muinaissuomalaisesta henkilönnimestä *Unta* ~ *Unti*. Nimestä puolestaan kertoo informanttien selittäneen nimen olevan peräisin joko tytönnimestä *Unnukka* tai saamelaisilta tai sitten tarkoittavan 'unista'. Marttalan mukaan nimi on luultavasti yhdistettävissä *unta* : *unnan* -sanaan ja verbiin *untua* : *unnun* 'tulla uniseksi, uupua, väsyttää, vaipua uneen'. Timonen pitää Marttalan selitystä perustelemattomana. Hän ei myöskään usko, että nimi olisi peräisin henkilönnimestä, sillä suurten vesistöjen nimet eivät yleensä ole henkilönnimikantaisia. Hän arvelee, että *Unnukan* voisi yhdistää pohjoissuomalaisiin *Unna*-paikanimiin, jotka sisältävät saamenkielisen sanan *unnâ* 'pieni'. Perusteluna Timonen pitää sitä, että vaikka *Unnukka* ei olekaan absoluuttisen pieni järvi, on se kuitenkin muihin vesistönsiin kuten esimerkiksi *Saimaaseen* ja *Kallaveteen* verrattuna saattanut vaikuttaa nimenantajien mielessä pieneltä. (SP s. 478; Forsman 1891: 162; Marttala 1957: 113; Timonen 1979: 112–113; Koponen 1993, NA.)

Väinö Suuronen arvelee, että *Unnukka*-nimellä voisi olla jotain yhteistä Kangasniemen *Unnukkala*-kylän nimen kanssa. Kylän nimi on peräisin *Unnukaisista*, joita kylässä tiedetään asuneen. Suuronen pitää oletettavana, että *unnukka*-sana, jonka ilmeisesti olettaa sisältyvän myös *Unnukainen*-sukunimeen, olisi peräisin venäläisperäisestä sanasta *unukka* ~ *vunukka* 'lapsenlapsi'. Kautovaara hyväksyy Suurosen selityksen: Hänen mukaansa sekä Varkauden että Kangasniemen seudut ovat saaneet ensimmäiset asukkaansa Karjalan kannaksen suunnasta. *Unukka* ~ *vunukka* -sana on ollut näille asukkaille tuttu, ja he ovat jättäneet sen jälkeensä Varkauteen ja Kangasniemelle. (Suuronen 1935: 10; Kautovaara 1997: 74.)

Suomalainen paikannimikirja kehottaa pitämään *Unnukka*-nimen sisältöä edelleen selvittämättömänä, vaikka esittääkin sen mahdollisuuden, että nimeen saattaisi sisältyä sana, joka on sukua pitkänomaista lahtea tarkoittavalle nykypohjoissaamen *vuotna*-sanalle. Varmaa paikannimikirjan mukaan kuitenkin on, että nimen loppuosa *-kka* on johdinaines. (SP s. 478.)

Haastateltavista 15:llä oli tulkinta *Unnukka*-nimen synnystä. Heistä kuusi oletti nimen liittyvän saamen kieleen. M65 esimerkiksi epäili, ettei nimi ole peräisin mistään suomenkielisestä sanasta, sillä nimi esiintyy kartoissa jo 1500-luvulla. Hän uskoikin savolaisten ottaneen nimen käyttöönsä saamelaisilta, ja lisäsi vielä naureskellen, että

television saamelaisksetseissäkin hoetaan nimen kanssa samantapaista hokemaa²⁸. N66:lle nimestä tuli mieleen saamen kielen sana *unna* 'pieni', sillä hän on itse kotoisin Lapista. Hän arveli, että nimi voisi olla perua saamen kielestä, koska saamelaisväestöä on asunut alueella, ja että *Unnukka* voisi olla eräänlainen hyvittely- tai hellittelynimi.

Viisi haastateltavaa yhdisti nimen siitä mieleen tulleisiin paikan ominaisuuksiin. Esimerkiksi M70 pohti, voisiko nimi olla peräisin *uinua*-verbistä ja viitata uneliaisuuteen. N54 muisteli lukeneensa, että sanan *vunukka* merkitys olisi 'lapsi, vauva'. Hän arveli, että *Unnukka* voisi olla pienempi osa suuremmasta vesistöstä, ja että nimi olisi karjalaista perua. M41 pohti nimeä seuraavalla tavalla:

– – nimi Unnukka, Unnukka että se ois suanus siitä että se on kaunis, tyyni, rauhalline, vesistö. Muuta minä en ossoos siitä sannoo. Vehmaat rannat – –.

N47:lle nimestä tuli mieleen nukkuva ja väsähtänyt vesi, vaikka itse järvi hänen mielestään on kaikkea muuta. Muita hänelle nimestä assosioituneita ominaisuuksia olivat sumuinen, utuinen ja salaperäinen, jotka hänen mukaansa voisi liittää myös tarkoitteeseen.

Neljä haastateltavaa arveli nimen olevan peräisin jostain kasvista. Esimerkiksi N56 pohti nimen voineen tulla alueella kasvaneen kasvin mukaan. Muun muassa M54 vertasi *Unnukka*-nimeä ulpukkaan ja arveli, että *unnukka* voisi myös olla jonkin vesikasvin tai -kukan nimi. N73 arveli, että paikalla kasvaa tai on voinut kasvaa ulpukoita, joista on muodostunut *Unnukka*-nimi. N52 arveli ainoana haastateltavana, että paikan nimeen on voinut vaikuttaa jokin lintu, vaikka hänelle ei tullutkaan *Unnukka*-nimen kanssa samantapaista linnunnimeä mieleen. M73:n mielestä nimi taasen kuulostaa karjalaiselta sanonnalta, ja hän arveli, että *Unnukka* on jokin vanha karjalainen perinnenimi.

7.1.3. Mulahtelua mutaisella *Mulajärvellä*

Mulajärvi sijaitsee *Häyrylässä* Varkaudessa ja ulottuu myös Joroisten alueelle. Nimen vanhoiksi kirjoitusasuiksi tiedetään muun muassa *Mulajärvi* 1807 ja *Mulanjärvi* 1871. Järveä kutsutaan yleisesti *Mulaksi*, harvemmin karttanimen mukaisesti *Mulajärveksi*.

28 Tällä haastateltava tarkoitti mitä ilmeisimmin Aake Kallialan ja Pirkka-Pekka Peteliuksen *Pulttibois*-sketsishow:ssa esittämiä saamelaismiehiä, jotka tulivat tutuksi *nunnuka nunnuka lai lai lai* -hokemastaan.

(Nuotio 1949: 156; Pekkarinen 1968, NA.) Nykyisissä kartoissa näkee kahdenlaista nimen käyttöä: joissain kartoissa järvi on nimellä *Mula*, joissain *Mulajärvi*. Ehkä nimessä tapahtuu ellipsi (ks. luku 4.9), ja käyttöön yleistyy nimen lyhyempi muoto. Kiviniemen (1975: 24) mukaan perusosan ellipsi tapahtuu lähinnä sellaisissa nimissä, joiden määriteosa sellaisenaankin voidaan tunnistaa propriksi tietyin tuntomerkein, kuten esimerkiksi tapauksissa, joissa määriteosat eivät voi yksiosaisina niminä sekoittua appellatiiveihin niiden merkityksen hämärtyminen vuoksi, eli haitallista homonymiaa ei pääse syntymään. *Mula* on juuri tällainen nimi, joka ei helposti sekaannu appellatiiviseen ilmaukseen, joten se on käypä paikannimi ilman täsmentävää perusosaakin.

Kautovaara (2008: 87) arvelee nimen etymologiaksi verbiä *mulata* 'mulia, loiskia, pulikoida, mulahtaa, loiskahtaa, mulista, kuohua, kohista'. Suomen murteiden sana-arkiston mukaan Varkaudesta tunnetaan verbi *mulata* merkityksessä 'hyppiä, posahtaa' (SMSA s.v. *mulata*). Nuotio (1949: 156–157) on esittänyt olettamuksen, jonka mukaan nimen taustalla voisi olla Juvan nimismiespiirissä vuonna 1571 esiintynyt sukunimi *Mulkanen* (*Mulchan*): jos nimi on ollut yksinäis-*k*:llinen, on genetiivimuoto voinut olla *Mulan*, koska nimet ovat taipuneet saman astevaihtelusäännön mukaan kuin appellatiivitkin. Timonen (1979: 72) pitää paikan nimeämisperustetta hämärtyneenä.

27 haastateltavalla oli omaan mielikuvaan perustuva tulkintansa *Mulajärvi*-nimen asiataustasta. 20 oletti nimen liittyvän paikan ominaisuuteen: järveä kuvailtiin ja arveltiin muun muassa umpeen kasvaneeksi, mutamössöksi, mutaiseksi, mutapohjaiseksi, sysimustaksi, huonokuntoiseksi, soiseksi, likaiseksi, rehevöityneeksi ja sameavetiseksi. Esimerkiksi N36:lle nimen määriteosasta tuli mieleen suoperäinen alue. M55b:lle tuli mieleen mutainen ja matala järvi. Hänen mielikuvansa syntyi sekä nimestä että tarkoitteesta. M56b kuvaili järveä hetteikköiseksi ja matalaksi turvejärveksi. Hän arveli, että *Mula* voisi olla lyhenne *mutalampi*-ilmauksesta. M41:n mukaan nimen voisi kuvitella tulevan siitä, että järvellä on peitteiset, pehmeät rannat ja se ei ole rannoiltaan tai vedeltään kirkas ja kaunis vaan ruskeavetinen. Hän yhdisteli toisiinsa sanoja *mutalikko*, *mulakka* ja *mula*.

Haastateltavista yhdeksän yhdisti nimen joko tekemiseen tai tapahtumaan. Esimerkiksi N57a:lle nimestä tuli mieleen verbi *mulahtaa*, joka hänen määrittelynsä mukaan tarkoittaa Savon murteessa sitä, että joku putoaa vahingossa veteen. Hän arveli, että muualla käytettäisiin kauniimpaa ilmausta *solahtaa*. N73 liitti nimen pikkupoikien mulimiseen eli rypemiseen. Hän arveli, että nimi voisi liittyä mulahteluun, siihen, että rannalla voi rypeä. M50b:llä oli nimestä seuraavanlainen tulkinta:

– – onko siinä, siellä joku mulinus sitte, huonoilla jäillä tippunus sinnet tai muuta onko joskus, aikojen alussa tuo sehä on kansah hirveen vanaha nimi toi, järvennimi on. – – se on van-, ihan noissa vanah- tosi vanhoissa kartoissakis se on jo tolla nimellä.

Loput nimitulkinnat olivat yksittäistapauksia. N66:n mielestä *mula* on jokin karjalainen sana, mutta hän ei tiennyt, mitä se voisi tarkoittaa. N44 mietti, onko nimi tullut jotenkin siitä, että järvi on muodostunut metsän keskelle ja järvestä on joki läheiseen *Hanhenkoulaan*. N54 pohti, voisiko *mula* olla jokin kalastukseen liittyvä ”vekotin”, mutta lisäksi perään, ettei se varmaankaan ole. Hänkin oli monen muun kanssa samaa mieltä siitä, että nimi liittyy paikan ominaisuuteen.

7.1.4. Helvetillinen *Helvejärvi*

Helvejärvi on järvi Varkauden ja Leppävirran rajalla. Järvellä on **rinnakkaisnimi** *Haiseva* (ks. luku 7.1.5), jota käytetään kansanomaisesti toisin kuin virallista *Helvejärvi*-nimeä. Rinnakkaisnimellä tarkoitetaan saman paikan eri nimiä. Niillä on sama tarkoite, mutta eri nimeämisperusteet. (Karemo 1970, NA; Kiviniemi ym. 1974: 47; Ainiala 1997: 28.) Uusissa opaskartoissa *Helvejärvi* on jo korvattu *Haisevalla*, ja ensin mainittu on käytössä enää asutusalueen nimenä.

Paikkaa nimestäneen Torasvirran (1971, NA) mukaan *Helvejärvi*-nimi lienee keksitty virallista käyttöä varten *Haisevan* rinnalle. Tästä tuskin kuitenkaan on kyse, sillä nimi esiintyy jo vuonna 1778 asussa *Hellweh Jerfwi* (ks. Kautovaara 2008: 83), ja nimirypääseen kuuluvia nimiä tiedetään jo 1560-luvulta. Kautovaara (mp.) yhdistää nimen sanaan *helve*, joka tarkoittaa hänen mukaansa paitsi jyvän ympärillä olevia peitelehtiä eli akanoita myös tuohen helvettä ja ohutta lastusta.

Timonen luettelee *Helvejärven* kanssa samaan nimirypääseen kuuluviksi nimet *Helvejoki* (*Helvejoen peräranda* 1561, vuoden 1563 maantarkastusluettelossa asussa *Heluä Joenn peijffue randa* 'Helvejoen päiväranta'; nimi tosin on virheellisesti normaalistettu *Hälväjoki*-asuseksi; *Helvejoen taurranda* 1805, nykyisin *Pussilanjoki*) ja *Helvelahti* (myös *Jokilahti*). Lisäksi nimirypääseen kuuluu nimi *Helveniemi* (*Helffuenn nemi* 1563, *Helluän Neemj* 1620-luku; nimi tosin on virheellisesti normaalistettu *Hälvänniemi*-asuseksi kummassakin maantarkastusluettelossa). (Timonen 1979: 26–27; SRM fol. 60v.; JHM fol. 67v.).

Asiakirjamerkintöjen perusteella Timonen olettaa, että *Helvejoki* on nimirypään kantanimi. Joen hän arvelee saaneen nimensä sen pinnalla olleista helpeistä (NS s.v.

helve 'kalvo- tai ripsumainen palanen, suikale, hilse, höytäle; kasv. heinäkasvien kukan kalvomainen suojuislehti'). *Suomen murteiden sanakirjan* mukaan *helve*-sanasta merkityksessä 'puun rungossa oleva ohut, osittain irronnut kuori, kuoren liepukka, hilse' on runsaasti tietoja Savosta; mainintoja löytyy myös Leppävirralta. (Timonen 1979: 26–27; SMS s.v. *helve*; ks. myös SMSA s.v. *helve*).

22 haastateltavalla oli tulkinta *Helvejärvi*-nimestä. Tulkinnat perustuivat kaikilla omiin mielikuviiin. 13 haastateltavalle nimestä tuli mieleen kirosana, ja osa heistä mainitsi *helvetin*. Esimerkiksi N52:lle nimestä tuli mieleen lyhennetty kirosana, jonka perään on liitetty perusosa *järvi*. Järvi voisi hänen mukaansa olla helvetillinen paikka, jossa tapahtuu kaikkea ikävää. Hänen mielikuvansa mukaan järvestä on voitu kiistellä ja tapella. N77b pohti nimeä seuraavasti:

Mulla tulee jotai, mystistä ja, vähän niinjuh helvetti ni, siitä niinjuh joku tämmöne, joku. – –. Paha paikka, mihinjä ihmiset hukkuu, tapahtuu kamalia asioita.

M73 vertasi nimeä Karjalassa olevaan *Helvetinjärven* nimeen. Hän arveli, että nimen taustalla voi olla jokin sota-aikainen tapahtuma: järven jäällä on esimerkiksi voinut olla taisteluita. Toisaalta hän pohti, että selällä on voinut olla myös kovia ukkosia, mikä tekee järvestä helvetillisen. Myös M70:n mielestä nimi viittaa kirosanaan. Hän muisteli, että järveä on kutsuttu myös *Haisevaksi*. Hän arveli, että järvi voisi olla mutapohjainen ja huono, mistä syystä järveä on kirottu. Edellä mainittujen selitysten lisäksi oli päinvastaisiakin tulkintoja: M54 ja M51b eivät uskoneet, että *Helvejärvi*-nimi liittyy helvettiin.

Myös N44 ajatteli paikan saaneen nimensä ominaisuutensa mukaan. Hänen mukaansa sekä nimestä että paikasta syntyy ajatus järven neitseellisyydestä. Tällä hän tarkoitti sitä, että järveä ei ole ruopattu, vaan se on luonnonvarainen ja koskematon. Koska hän kuitenkin käsitti järven eri paikaksi kuin tarkoite on, jäin pohtimaan, perustuiko hänen tulkintansa ainoastaan ajatukseen siitä paikasta, johon hän tarkoitteen sekoitti.

Seitsemälle haastateltavalle *Helvejärvi*-nimestä tuli mieleen kasvillisuus. Esimerkiksi N57a:lle nimen määriteosasta tuli mieleen rantakasvi. Hän muisteli, että on olemassa kasvi nimeltä *helpi*, joka kasvaa rannalla. Kolme muutakin mainitsi helven; sen sijaan kolmelle haastateltavalle nimestä tuli mieleen *helve*. Esimerkiksi M43:n mielestä nimi viittaa viljaan: hän määritteli *helpeen* merkitykseksi ne viljan osat, jotka jäävät jäljelle, kun viljaa puidaan. N47:lle nimestä tuli mieleen kaislan helpeet. Hän arveli, että matala järvi voisi olla hyvin heinäinen ja ruohoinen.

Neljä haastateltavaa arveli, voisiko nimen taustalla olla henkilönimi. M74 mainitsi naisennimen *Helve* ja N69 nimen *Helvi*. M70:n toisen tulkinnan mukaan *Helvejärvi* voisi olla peräisin myös alkuaan ruotsinkielisestä nimestä.

7.1.5. *Haiseva haisee*

Haiseva on *Helvejärven* (ks. luku 7.1.4) rinnakkaisnimi, joka on jo uusissa opaskartoissa korvannut virallisen *Helvejärven*. Paikkaa nimestäneen Karemon mukaan seudulla on ihmetelty nimeämisperustetta, sillä järvi ei haise vaan on erittäin kirkasvetinen ja kaunis. Nimilippuun hän on kirjannut paikallisten asukkaiden arvelleen, että *Haiseva*-nimi liittyisi Suomen sodan aikaisiin tapahtumiin ja sodan jäljiltä järveen jääneisiin venäläisten ruumiisiin, jotka keväällä alkoivat haista. (Karemo 1970, NA; ks. myös Torasvirta 1971, NA.) Kautovaara kirjoittaa, ettei hänellä ole *Haisevasta* perinnetietoa, mutta että hänen tekee mieli yhdistää nimi *Kalmosaareen* ja *Kalmoniemeen*, jotka sijaitsevat järven leveimmän kohdan etelärannalla. (Kautovaara 1997: 29.)

Kiviniemen mukaan primaareista *Haiseva*-nimistä puolet on selviä vesistönimiä. Nimeämisperusteena näyttää useimmiten olleen veden tai seisovassa vedessä lahoavan maaperän paha haju. Partisiippinimistöä tutkinut Kiviniemi toteaa, että partisiippi-ilmaus on usein sopivin luonnehtimaan paikkaa silloin, kun kyseessä on paikkaan jatkuvasti liittyvä ominaisuus. Tämän perusteella *Haiseva* olisi järvi, joka haisee jatkuvasti. Partisiippi-ilmausten propristuminen on ollut mahdollista lähes kaikkialla ja kaikkina aikoina. Kiviniemen mukaan *Haisevat* ovat voineet levitä siirrynnäisinä varhaisten erä- ja asutusliikkeiden mukana. Useimpien runsasnimisimpien partisiippipesyeiden levikki voidaan selittää vain siten, että otaksutaan nimien pääosin syntyneen jo olemassa olleiden samanlaisten mallien mukaan. *Haiseva*-pesye kuuluu selvimmin samanlähtöisistä nimistä koostuviin pesyeisiin. Kiviniemi pitää *Haiseva*-pesyettä pääosin varsin vanhana asiakirjamerkintöjen ja levikin perusteella. Pesyeen joukossa Kiviniemi mainitsee myös Leppävirran *Haisevan*. (Kiviniemi 1971: 17–18, 21, 95–98, 131, 147.)

Kaikki 23 *Haiseva*-nimeä pohtinutta haastateltavaa liittivät nimen paikan ominaisuuteen. Haju liitettiin muun muassa mutaan, leviin, lietteeseen, kaisloihin, jätteisiin ja kuolleisiin kaloihin. Esimerkiksi N77b arveli, että järvi on varmaankin haissut aina pahalle. Hän mietti, onko järveen laskettu jätteitä vai onko järvessä ollut levää niin paljon, ettei vesi ole päässyt vaihtumaan. M55b:n mielikuvan mukaan järvi ei haise. Hän pohti, olisiko järvi voinut olla joskus oikein matala ja olisiko järvessä

”tuoksahtanut” muta. N73:lle tuli nimestä mieleen seuraavaa:

– – siellä on varmaankin ollut tämmösiä, tämmöstä jotai, ongelmaa siellä, että se on haiseva. Esimerkiks joku, jos se on kovir rehevöitynyj ja sinne tulee vaikka semmosta happikatoo talvella ja sit kesällä keväällä siellä om paljok kuolleita kaloja et ne oikei haisee ne rannat niistä kaloista – –.

Hajun arveltiin johtuvan myös järven umpinaisuudesta tai liittyvän suohon. Esimerkiksi N43 oli sitä mieltä, että järvi ei haise, mutta hän arveli, että se on aikoinaan ollut hyvin suljettu järvi, joka puhdistui ojan kaivamisen jälkeen. Myös N69:lle tuli nimestä mieleen pikkuinen sisäjärvi, jossa vesi ei ole vaihtunut ja joka on voinut siksi haista kesähelteellä. M43 oli kuullut, että järvi on todella ollut jollain tavalla haiseva. Hän arveli, että järven lähellä on ollut suo, joka antaa järvellekin hajua. M54 arveli niin ikään, että järveen on voinut tulla haisevaa suovettä. Hän mietti lisäksi sitä, ettei hajun välttämättä tarvitse johtua myrkyllisyydestä; haju vain on voinut olla epämiellyttävä ja erilainen, muista hajuista poikkeava tuoksu. Hän tuli kuitenkin siihen tulokseen, että *Haiseva*-nimi on nimenomaan negatiivinen, koska verbillä *haista* on negatiivinen merkitys.

7.1.6. Kaikin puolin hyvä *Hyväjärvi*

Hyväjärvi on järvi Leppävirran *Takkulassa*, joka sijaitsee Varkauden ja Leppävirran kirkonkylän välillä. Nimen eräs kirjoitusasu 1620-luvulta on *Hyfuä iärfuen randa* (JHM fol. 32v). Järven nimestä tulee helposti mieleen adjektiivi *hyvä*. Nissilä (1939: 187) on Vuoksen paikannimistön tutkimuksensa yhteydessä todennut, että adjektiiveilla on alkeellisessa nimistössä ilmaistu se arvo, joka vesialueella on ollut siihen aikaan, kun kalastus on ollut ihmisten tärkein elinkeino. Nimestäjän nimilippuun kirjaamien tietojen mukaan järvestä on nostettu malmia (Kari 1979, NA). Kuka tietää, vaikka runsas malminsaanti on tehnyt järvestä nimenantajien mielessä hyvän. Järvimalmia on hyödynnetty raudanvalmistuksessa tuhatkunta vuotta, ja tätä raudanvalmistustapaa harjoitettiin Itä-Suomessa vielä 1800-luvun jälkipuoliskolla (Härö 1997–2005, luettu 5.9.2010; ks. myös Soikkanen 1963: 73).

Kiviniemen mukaan paikkojen pysyviin ominaisuuksiin viittaavat adjektiivit ovat useimmiten yksitulkintaisia. Adjektiiveja kuitenkin käytetään viittaamaan paikkoja leimaaviin ominaisuuksiin ahtaammin kuin kielessä tavallisesti. Varsinkin antonyymia vastakohtaisuutta ilmaistaan paikannimissä toisin kuin kielenkäytössä yleensä: esi-

merkiksi *pahan* vastakohtana on useammin *hyvän* sijasta *kaunis*. (Kiviniemi 1990: 151, 155.) Siksi mietityttääkin, onko *Hyväjärvi* nimetty juuri ominaisuutensa perusteella.

Hyväjärvi-nimestä tulee mieleen myös se, voisiko sen taustalla olla henkilönimi. Kiviniemen (1990: 143) mukaan paikan omistus tai nautinta on aina ollut yksi keskeisimmistä nimeämisperusteista, joten ihmiseen viittaavat sanat, yleisimmin henkilönnimet, ovat paikannimistössä melko yleisiä. *Suomalaisen paikannimikirjan* (SP s. 89) mukaan muinaissuomalaisen henkilönnimen *Hyvä* monet johdokset ovat nykyisin käytössä sukuniminä, paikanniminä tai paikannimien osina. Mikkonen ja Paikkala kertovat, että sukunimet *Hyvärinen* ja *Hyvönen* ovat yleistyneet erityisesti Karjalassa ja Savossa. Molemmat nimet olivat levinneet jo 1500-luvulla lähes kaikkiin Savon pitäjiin. (Mikkonen – Paikkala 2000: 141.) Miksipä ei siis voisi ajatella, että joku *Hyväjärven* rannalla asunut *Hyvärinen*-niminen henkilö olisi käyttänyt järveä aikoinaan nautinta-alueenaan; tosin nautintaan nimi viittaisi paremmin silloin, jos nimen määriteosa olisi nominatiivin sijasta genetiivimuotoinen (ks. Niemi 1991: 46).

Hyväjärvi oli varmaankin juuri suhteellisen pienuutensa vuoksi entuudestaan tuntematon haastateltaville. Siitä huolimatta 22 haastateltavalla oli nimen taustasta jonkinlainen tulkinta. Kaikki olivat sitä mieltä, että järvi on voinut saada nimensä ominaisuutensa perusteella. Esimerkiksi N57b:n mielestä nimi antaa hyvän mielikuvan. Hän arveli, että järvi on hyvä ja turvallinen ja että järvessä on hyvä käydä uimassa, siinä on hyvä pohja ja kaloja on voinut olla paljon. Myös M56a:n mielikuvan mukaan järvi on varmasti ollut hyvä ja siinä on voinut olla paljon kaloja. Hän arveli, että *Kalajärviä* on jo ollut riittävästi, joten *Hyväjärvi* on haluttu erottaa näistä nimeämällä se eri tavalla. N21 pohti järven ominaisuuksia seuraavaan tapaan:

– – onko se niim puhas eikös se hyvä ja puhas oo jottain, että puhas-vesine’ ’että. Mittääm muutahas siihen nyt ei voi sillä tavalla ajatella’ ’että. Ja kun en tiä että onko se mite’ ’iso järvi vai onko se lampi vai mikä se on että, että oisko se sitte’ ’ollus semmonen isompi että, sit si-, sitä on ollu, että siellä on olluh hyvä ves puhas ja sittes sieltä on niinju käytetty otettu sitä.

Neljällä haastateltavalla oli *Hyväjärvi*-nimestä muunlaisiakin tulkintoja. Kaikille tuli mieleen sukunimi *Hyvärinen*. M54 esimerkiksi arveli, että järvi on voinut kuulua kokonaisuudessaan *Hyväriselle*. M73:lla oli nimestä kolme tulkintaa: järven ominaisuus- ja sukunimiteorian lisäksi hänelle tuli mieleen, että nimi olisi voinut tulla myös jonkin historiallisen tapahtuman kautta. Tätä tulkintaa hän sanoi ensisijaiseksi oletukseksi.

7.1.7. Kermainen *Kermajärvi*

Kermajärvi sijaitsee Heinävedellä. Nimirypääseen kuuluvat nimet *Kerma* (kylä), *Kermankoski*, *Kermansaari*, *Kermanniemi*, *Kermanvirta* ja *Kermanselkä* (NA). *Kerma*-nimien rypäästä on maininta ainakin jo vuodelta 1563: *kermald*, *kerman ma*, *Kerman selke Randa* ja *Kerman taiffaual*. *Kermajärvi* on kirjattu vuodelta 1862 peräisin olevaan karttaan nimellä *Kermasjö*. (SP s. 155; JoMa KLH nro 29.)

Issakainen on esitellyt eräiden henkilöiden erilaisia teorioita nimen alkuperästä. Mainitsen tässä muutamia: Yrjö Kortekangas on ehdottanut nimen tulevan saamen kielestä, jossa *kerma* tai *kiermikkä* tarkoittaa 'poronvasaa'. Myös varkautelainen nimistöntutkija Pekka Taskinen yhdistää *Kerma*-nimen saameen, mutta hänen mielestään *kerma* voi tarkoittaa myös tietynlaista 'virranmutkaa'. Dosentti Tuomo Jämsän mielestä ennen vanhaan vain on ollut tapana antaa kirkasvetisille järville kuten *Kermajärvelle* maitoperäisiä nimiä. Eläinlääkäri Ulla Holopainen on kertonut omistavansa vanhan kartan, jossa *Kermajärvi* on merkitty nimellä *Kärmejärvi*. Tämä tuntuu Issakaisen mielestä johdattelevan siihen suuntaan, että nimi tulisi käärmeistä, joita *Kermajärven* saarista ja rannoilta toki löytyy. (Issakainen 2008: 42–43.)

Paikannimikirja arvelee *Kerman* kylän saaneen nimensä sijainnistaan *Kermajärven* rannalla. Mikäli järvennimi on ensisijainen, sen alkuosaa voisi ehkä verrata sanaan *kerma* ~ *kermi* 'ohut kerros, riite', jolla olisi voitu kuvata järven pintaa. Kuitenkin nimi *Kermanmaa* näyttäisi viittaavan varhaisiin eräomistuksiin, ja siihen voisi ajatella sisältyvän sukunimen **Kermainen* tai **Kermoinen*. (SP s. 155.) Myös Mikkosen ja Paikkalan (2000: 215) mukaan kylännimi *Kerma* palautuu ortodoksiseen ristimänimeen *German* ~ *Germa* ~ *Herman*, josta myös sukunimet *Kerminen* ja *Kerman* ovat kehittyneet.

20 haastateltavalla oli omaan mielikuvaan perustuva tulkintansa *Kermajärvi*-nimen alkuperästä. 13 haastateltavaa arveli paikan saaneen nimensä ominaisuutensa mukaan. Esimerkiksi N60 arveli, että *Kermakosken* kuohu on voinut muistuttaa kermää ja että järvinimi olisi saanut nimensä siitä. M55b:lle nimestä tuli mieleen lämmin ja pehmeä vesi ja hän ajatteli, että kermaisuus voisi liittyä veden pehmeeyteen. N21 pohti, onko järvi ollut niin puhdasvetinen, että sitä on alettu kutsua kermaksi. Hän arveli, että järven vesi on ollut käyttöön sopivaa silloin, kun vedet otettiin järvestä ennen kaivoja, ja että se on käynyt juomavedeksikin. N47 ajatteli, että nimeen voisi liittyä kumpupilvien heijastuminen kesäisin tyynen järven pintaan. Hänen mukaansa valkoiset pilvet voisivat muistuttaa kermää järven pintaan katsoessa.

Kolme haastateltavaa yhdisti *Kermajärvi*-nimen kerman tekoon tai maito-

talouteen. Esimerkiksi N77a:n mielikuvan mukaan järven rannoilla on voitu tehdä kermaa. N77b arveli nimen liittyvän tapahtumaan: hän keksi haastattelutilanteessa, että *Kermajärvi* on saanut nimensä siitä, kun joku on soutanut järvellä kermapytty kydyssä, ja vene on kaatunut ja kermat valuneet järveen. M43 arveli, että järveä on käytetty säilytyspaikkana:

Eihäs siellä kermaa järvessä oo mutta tuota, kyllä sej jollain tavalla kermaam pitää liittyä. – – – siellä om myös voitus säilyttää kesällä, tai, ku ennen ne säilytyspaikatki' 'oli oli tuota, vähän, sitä sun tätä niin, järvessä, kerma-astiaa. Eihän ne ei ne kyllä ollu oikeim pitäviä että. No tietystik ku ei paa umpikuppiin.

M70:n erään tulkinnan mukaan nimen määriteosa voisi viitata niin sanottuun parempaan kermaan, paremman luokan väkeen, jota on mahdollisesti asunut alueella (PS s.v. *kerma* kuv. 'paras osa, parhaimmisto, valiojoukko; hienosto, eliitti'). Samaa mielti myös M43, joka tosin mielti myös sitä, onko *kerma*-sanaa voinut olla käytössä tässä merkityksessä nimenantohetkellä. N54 tuumi, että koska *Kermajärvi* on vesireitti, jotkut kulkijat ovat voineet nimetä sen järvestä saamiensa kokemusten pohjalta. M51b pohti, voisiko nimen takana olla henkilönimi *Kerma*. N57b mielti, voisiko taustalla olla jokin muu sana kuin mitä *kermalla* nykyään ymmärretään ja onko nimen määriteosa voitu johtaa jostain muusta kuin *kerma*-sanasta. Hänen toisen tulkintansa mukaan järvellä on voinut olla myös germaaneja eli saksalaisia, ja nimi voisi näin ollen tarkoittaa 'germaanien järveä'.

7.2. Vedenkokoumien osien, koskien ja virtapaikkojen nimet

Tässä luvussa esittelen vedenkokoumien osien ja virtapaikkojen nimiä sekä yhden kosken nimen. Kiviniemi (1990: 58, 78) tarkoittaa vedenkokoumien osilla muun muassa järven selkiä ja salmia erotuksena järvistä, lammista ja lampareista.

7.2.1. Siitoksien *Siitinselkä*

Siitinselkä on järvenselkä Varkauden ja Joroisten alueella. Nimen vanhoja kirjoitusasuja ovat muun muassa *Sithi* 1323 (rajapiste Pähkinänsaaren rauhansopimuksessa), *Sitin sälkä* 1782, *Sitinsälka* 1811, *Sitisälänranda* 1816, *Siitin selkä* 1863 ja *Siitinselkä* 1869. Nuotio on esittänyt mahdollisuuden, että nimen määriteosa olisi peräisin sukunimestä

Siitti. Karemo on paikkaa nimestäessään saanut informantilta sellaisen tiedon, että kalat ovat ennen nousseet kutemaan *Siitinselälle* ja että paikka on ollut oikea kalojen kutuselkä. (Nuotio 1949: 223–224; Marttala 1957: 102; Karemo 1970, NA; Timonen 1979: 97; SP s. 412.) Soikkanen esittää, että nimi voidaan liittää samaan sarjaan nimien *Varkaus*, *Ämmäkoski*, *Hurus(Huoruus-)lahti* ja *Hurus(Huoruus-)koski* kanssa, jolloin nimet ovat voineet syntyä maakirjoja laativan voudin katsellessa maiseman muotoja. Hän kuitenkin pitää todennäköisenä Vilkunan esittämää teoriaa nimen alkuperästä. (Soikkanen 1963: 15.)

Vilkunan mukaan *Siitinselkä*-nimeen sisältyy 'talvikylää' merkitsevä saamelaisperäinen sana (koltansaame *sii'd*, norjansaame *sii'dâ*, ruotsinsaame *sijtä*). Entisaikaisen lapinkylän muodosti ryhmä eri sukuja ja niihin kuuluvia sukulaisperheitä, jotka asuivat suurimman osan vuodesta perheittäin omilla vakinaisilla sukualueillaan tietyn vesistön äärellä mutta jotka kokoontuivat talveksi yhteen omaan talvikyläänsä eli ”siitiin”. Sijaintinsa perusteella *Siitinselällä* vesireittien äärellä on ollut mitä luontevin talvikylän paikka. Näkemystä tukee myös se, että Pähkinäsaaren rauhansopimuksessa vuodelta 1323 on valtakuntien väliseksi rajapisteeksi mainittu *Sithi*-niminen paikka. Sitä olisi muuten hyvin vaikea käsittää, jollei kyseessä olisi ollut verottajien hyvin tuntemaa lapinkylää, sillä kaukaisessa erämaassa ei ollut vielä tuolloin kiinteää suomalaisasutusta ennen kuin vasta 1500-luvulla. Vilkunan mukaan *Siiti*-nimiä esiintyy pienellä alueella. Ruokolahden *Hauklapin Siiti*-nimet osoittavat, ettei nimien kantasana ole *siitti* vaan *siiti*, joka vastaa tarkoin saamen sanaa. *Siitinselän* aiempaa määriteosaa *Siitiin-* (< *Siitein-*) Vilkuna pitää selvänä monikkona, joka on luonnollinen kotaryhmän nimenä. (Vilkuna 1971: 201, 224, 229.) Timonen (1979: 98) puolestaan arvelee **Siitiinselän* voineen lyhentyä *Siitinselkä*-muotoon määriteosan merkityksen hämääntyä.

26 haastateltavalla oli tulkinta *Siitinselkä*-nimen synnystä. Kuusi arveli nimen liittyvän paikan muotoon. Esimerkiksi N59b oli sitä mieltä, että nimi tuskin liittyy anatomiaan mutta ei pitänyt sitä kuitenkaan täysin mahdottomana. Hän mietti, että järven selkä voisi olla siittimen mallinen ja että nimi on annettu muodon perusteella, koska savolaiset eivät ole pidättyväisiä seksuaalisuudessa. N44 ajatteli nimen muodostuneen järviolueen välissä olevasta pitkästä lahdekkeesta. Hänelle nimi siis assosioitui pitkään muotoon, mutta epäselväksi jäi, yhdistikö hän pitkän muodon miehen siittimeen.

Neljä muutakin haastateltavaa arveli nimen liittyvän paikan ominaisuuteen. Esimerkiksi N71:n mielestä nimi viittaa selvästi hedelmällisyyteen, kalaisuuteen ja runsauteen. Myös N56:n arvion mukaan nimi voisi tulla kalaisasta järvestä. Tulkitsin hänenkin tarkoittavan kalaisuudella hedelmällisyyttä, joka puolestaan voisi yhdistyä

miehen sukupuolielimeen, siittimeen. N47:lle syntyi nimestä sellainen mielikuva, että nimen määriteosa on voinut olla alun perin *siite*, joka on muotoutunut *siitin*-asuun. Hän arveli, että paikkaan voisi liittyä siitepölyä ja roskaisuutta. N52:lle nimen määriteosa assosioitui *siintää*-verbiin. Hänelle nimestä tuli mieleen iso, kimmeltävä järven pinta ja avara järven selkä, jonka pintaan aurinko siintää.

Neljä haastateltavaa yhdisti nimen kalojen esiintymiseen järvellä. Esimerkiksi M70:n mielestä nimi viittaa vahvasti miehiseen järveen ja kalojen runsaaseen kuteamiseen järvellä. N21 arveli, että koska *Siitinselällä* on hyvät kalavedet, paikka on voitu nimetä jonkin paikallisen kalan nimen mukaan.

M51a sanoi voivansa kuvitella *Siitinselkä*-nimen liittyvän proomu- ja lauttoihin ja siinä käytettyyn slangiin. Hän veikkasi nimen jääneen elämään jostain paikalla sattuneesta tapahtumasta ja siihen liittyvästä sanonnasta. N66:lla oli nimestä kaksi tulkintaa, joista toinen kuului seuraavasti:

Tuo Siitinselkä on tietenkis siitin, mutta miksi sitä sanotaan järvenselkää Siitinseläksi, sepä se. – –. Mitähän siinä on siitetty. Vai oisko se sittes sillä tavalla että minä oon aat- aattelen sen niin että siinä on joku syy miksi se on Siitinselkä että, että onko sitten niinkun, jotakih hevosta tai, lehmää tai sonnia soudettus sen selän yli, niinku astutettavaks. Että se ois sen takia Siitinselkä.

N22:n tulkinnan mukaan nimi voisi liittyä kalastukseen. Hän kuvaili *Siitinselän* olevan hyvä kalapaikka, jossa miehet ovat kalastaneet. N69 pohti, että *Siitinselkä*-nimeen voisi liittyä erotiikkaa: *Kämärillä* entisaikaan sijainneelta tanssilavalta on voitu lähteä tunnelmoimaan järven rannalle.

Neljä haastateltavaa oli lukenut nimen olevan saamelaista alkuperää. Esimerkiksi M51b:n mukaan nimi tulee saamenkielisestä sanasta *seidin* 'lappalaisten talvi-asutuspaikka', joka on muotoutunut asuun *siitin*. M65 tiesi kertoa, että paikannimi löytyy mainintana vuoden 1323 Pähkinäsaaren rauhan rajakohdista: Alueella ei ole ollut tuohon aikaan pysyvää savolaisasutusta, ja on ollut tarpeen määritellä nautintarajat eränkäyntiä varten. Rajan eteläisemmässä päässä on mainittu rajakohta saamelaishalla *siiti* ~ *siidin* nimellä.

N55 ei ollut varma, kuinka vanha *Siitinselkä*-nimi on, mutta hän arveli nimen liittyvän sijaintiinsa tehtaan piippujen lähistöllä, sillä hän oli kuullut puhuttavan eräästä tehtaanpiipusta *Siitinputki*-nimellä. Loput vastaukset jäivät tarkemmin määrittelemättömiksi. Esimerkiksi M54:n mukaan nimen määriteosa voisi olla peräisin sanasta *siitti* : *siitin*, jonka merkitys on jo hämärtynyt. N57a oli Varkauteen muutettuaan luullut järven olevan nimeltään **Sintinselkä*. Hänen mukaansa *Siitinselkä*-nimi vie ajatukset

sukupuolielimien alueelle, mutta hän ei osannut sanoa, miten se yhdistyisi järven nimeen.

7.2.2. Konnuuksia *Konnusvedellä*

Konnusvesi on *Kallaveden* selkää Leppävirralla. Nimen rinnakkaisnimenä on ollut *Konnus*. Nimirypäeseen kuuluvat myös nimet *Konnuslahti* (järven lahti ja kylä), *Konnussalmi*, *Konnuksenkosket* ja *Konnuksenkanava*. *Konnuslahti*-nimestä on muun muassa seuraavia merkintöjä vanhoissa asiakirjoissa: *Konnuslahden Taifwal* 1561, *konnus laxi tijend* 1571 ja *Konnus lahen taifuall* 1620-luku; *Konnuslahden* kylän eräitä vanhoja kirjoitusasuja ovat *Kånnuslaxi Byij* 1620-luvulta ja *Konnuslax bys ågor* 1817. Paikannimikirjan mukaan nimirypään kantanimenä voi olla joko *Konnusvesi* tai *Konnuslahti*, jolloin *Konnusvesi* olisi voitu nimetä *Konnuslahdentaipaleen* mukaan. Nimen määriteosaa teos pitää sisällöltään hämärtyneenä. (Pimiä 1980, NA; SP s. 176; JoMa KLH nro 186.)

Nimilippuihin kirjattujen tietojen mukaan *Konnuksen* arvellaan liittyvän sanaan *konnuus* samalla tavalla kuin selän pohjoispuolella oleva *Koirus*-järvenselkä liittyy sanaan *koiruus* (Santamaa 1979, NA; Koponen 1991, NA). Soikkanenkin yhdistää nimet toisiinsa ja liittää samaan nimisarjaan kuuluvaksi myös *Kostonselän*, *Kostonsaaren*, *Tappuvirran*, *Leppä*-('veri')*virran* ja mahdollisesti *Varkauden*. E. A. Salmelaisen lailla Soikkanenkin on sitä mieltä, että nimisarja voidaan yhdistää rajataisteluihin, sillä tarkoitteet ovat sijainneet lähellä Pähkinäsaaren rauhan rajaa. (Salmelainen 1925: 20; Soikkanen 1963: 15.)

Myös Räisänen on sitä mieltä, että *Konnus* ja *Koirus* muodostavat ilman muuta yhteenkuuluvan nimiparin. Räisänen arvelee, että etelämpänä sijaitseva *Konnus* on saanut nimensä ensin ja että *Koirus* on nimetty sen mukaan; nimeämisperusteena voisi olla esimerkiksi ilkiteko kalavesillä. Nimien taustalta löytyy sanojen *konna* ja *koira* suurin piirtein samaa merkitsevät ominaisuudennimet, jotka nykyisessä yleiskielessä ja useimmissa murteissa ovat muodossa *konnuus* ja *koiruus*. Pitkä vokaali on ominaisuudennimissä myöhäsyntyinen, ja Räisänen olettaa, että *Konnus*- ja *Koirus*-paikannimiin on jo ilmeisesti keskiajalla vakiintunut kahdesta ominaisuudennimestä vanha lyhytvokaalinen muoto. (Räisänen 2009: 47.)

Haastateltavista 15:llä oli tulkinta *Konnusvesi*-nimen alkuperästä. Neljä haastateltavaa arveli nimen olevan peräisin tekemisestä. Esimerkiksi N47 pohti, olisiko *Konnusveden* vesireitillä ollut ihmisiä, jotka ovat käyneet varkaisilla talvivarastoissa tai

harjoittaneet muuta luvatonta toimintaa. M54 pohti nimestä seuraavaa:

Mää niinkun, liittäsin – – Konnuksen, uittoon. – –. Sillä voi ollaj joku ihan, tekemistä tai työvälinettä, tarkottava, as- asia. – –.

– –.

– – kyl mää ajattelisin et tää Konnus on niinkut tämmöne, tämmönen tässä on tää puunuitto olluk kaikeņ kaikkiaaņkit tällä alueella tän teollisuuden takia ni vie- paljov vahvempaa kum mitä se tänä päivänä on ni, sen näitte, siihe, niinkun uiton ja teollisuudeņ kautta ov varmaan tullup paik-, paikannimiä, -ki' 'aika paljon.

M54 kertoi kuulleensa, että nimi olisi muunneltu *konnuus*-sanasta, mutta hän ei uskonut tämän selityksen pitävän paikkaansa. Neljä haastateltavaa sen sijaan arveli, että *Konnus*-nimillä ja *konnuus*-sanalla voisi hyvinkin olla tekemistä toistensa kanssa; kaksi heistä oli lukenut ja yksi lukenut ja kuullut tämääntapaisesta selityksestä ja yhdellä tulkinta perustui omaan mielikuvaan. N54 esimerkiksi oli lukenut nimen voivan olla peräisin toisaalta menneiden sotien rajakahakoista tai toisaalta siitä, että alueella on ollut kierteleviä roistoja ja konnia.

M51a arveli, että *konnus* voisi olla jonkinlainen johdannainen Pohjois-Suomen *köngäs* 'pieni putous' -sanasta. M51b puolestaan oletti, että nimi voisi liittyä *kannakseen* ja olla alun perin ollut **Kannasvesi*. Hän pohti, olisivatko sanat *kannas* ja *konnus* voineet tarkoittaa joskus samaa. Hänellä ei ollut tietoa siitä, millainen paikka *Konnusvesi* on, mutta hän kuvitteli, että paikalla on mahdollisesti voinut olla kannas järvien välissä. M73 arveli, että nimi voisi olla peräisin rikkonaisesta maastosta. Hän perusteli vastaustaan siten, että paikalla on kanavia, jotka on mahdollisesti pitänyt rakentaa paikalle juuri maaston rikkonaisuuden takia.

Kahden haastateltavan mielessä *Konnusvesi*-nimi assosioitui hevosen kannuksiin. Esimerkiksi N66 ajatteli, että nimen taustalla on hevostermi *kannus*, joka on myöhemmin muotoutunut *konnus*-asuun. M70 puolestaan pohti toisessa nimitulkinnassaan, että nimi voisi liittyä rupikonnaan. M56a:n mielestä nimi vaikutti viittaavan sukunimeen. Hän arveli nimen kehityksen edenneen siten, että järven rannalla asuneen henkilön taloa on alettu ensin kutsua henkilönnimellä ja myöhemmin koko vesistöä on alettu nimittää talon mukaan. N57b oletti, että nimen määriteosa on johdettu vieraasta kielestä, joko venäjämästä tai ruotsista.

7.2.3. Turjakkeen *Turjanvirta*²⁹

Turjanvirta on pienen kosken synnyttämä vesistönkohta *Repokankaalla* Varkaudessa *Väli-* ja *Alalammen* välissä. Nimellä tarkoitetaan myös *Alalammen* viereistä asutusta. *Turjanvirta*-nimen iästä ei ole tietoa. Virran vanha nimi on *Haikolanvirta*. Nuotio on arvellut, että nimen taustalla on pejoratiivinen henkilönnimi. Kautovaaran mielestä *Turjanvirta*-nimi on erittäin vanha ja viittaa lappalaisaikaan, ja samoin olettaa Timonenkin. Sanoilla *turja* ja *turjalainen* on useita eri merkityksiä: ne ovat muun muassa voineet merkitä 'saamelaista' yleensä mutta erityisesti 'tietäjää, noitaa, velhoa; poppamiestä'. Tässä merkityksessä *turja* tunnetaan myös Savossa; sen sijaan *turjaa* merkityksessä 'saamelainen' ei Varkaudessa tunneta. (Nuotio 1949: 249–250; Marttala 1957: 111; Timonen 1979: 110–111; SP s. 467; Kautovaara 2008: 87; ks. myös SMSA s.v. *turja*.)

Kautovaara (2008: 87) uskoo Varkauden *Turjanvirtaan* liittyvän turjaperinnettä, jolla hän ilmeisesti tarkoittaa paikalla sattuneita hurjia tekoja ja asioita, joita luultavasti joku *turja* on tehnyt. Paikannimikirjan mukaan *Turja*-nimiä on Suomessa muutamia; nimien joukossa mainitaan myös Varkauden *Turjanvirta*. Nimet ovat suomalaisten antamia, mutta nimenantoperusteissa on teoksen mukaan arvatenkin ollut vaihtelua sanan eri merkitysten vuoksi. (SP s. 467.)

Haastateltavista 19:llä oli tulkinta *Turjanvirta*-nimen taustasta. Kymmenen haastateltavaa arveli paikan saaneen nimensä joko *turjasta* ~ *turjakkeesta* tai sitten *Turja*-nimisestä henkilöstä. Kiinnostavaa oli, miten eri tavalla haastateltavat määrittelivät *turjan* ~ *turjakkeen*. Esimerkiksi N21 kertoi voivansa kuvitella nimen määriteosan viittaavan johonkin köyhään ukkoon, joka on asunut mökissä. Hänen mukaansa tällaisia ukkoja kutsuttiin ennen turjaukoiksi tai turaukoiksi. N77b kertoi, että nimestä on aina tullut hänelle mieleen virtapaikka, jonka rannalla on asunut jossain röttelössä turjake eli resuinen ukko, vanhapoika. N43:lle tuli nimestä sellainen mielikuva, että paikalla on asunut *turja*, *turjake*, eli karvainen, pelottava ja epäsiisti ihminen. N69 määritteli *turjakkeen* ihmiseksi, jolle siisteys ja hygienia ovat toisarvoinen seikka ja elämänlaatu sitäkin tärkeämpää. M55a arveli nimestä seuraavaa:

29 Alun perin kyselin haastateltavilta tulkintoja *Turjanvirrantie*-nimestä. Koska haastateltavat kuitenkin selittivät nimeä primaarina *Turjanvirta*-nimenä, päätin haastattelujen jälkeen muuttaa nimeä tutkimuksessani ja käsitellä sitä luontonimenä.

– – mistä se Turjanvirta on sitte, saanun nimesä onko siellä taas joku, turja, turjake asunu. – –. Se o semmonev vähä, omissa oloissaa, hyvih hiljane. Hyvih hiljane semmone, että vastoo kuñ kysytääm mutta ei paljom muuta.

N54 ja M50b tiesivät *turjan* tarkoittavan 'noitaa, tietäjää' ja he arvelivat nimen liittyvän sanan tähän merkitykseen. M51b ja M56a arvelivat, että paikan nimi on tullut *Turja*-sukunimestä. Sen sijaan N73 oli sitä mieltä, että *Turja* pohjalaisena sukunimenä tuskin on levinnyt Varkauteen asti, eikä hän siksi uskonut, että paikalla olisi asunut kukaan *Turja*-niminen henkilö.

Kuusi haastateltavaa arveli, että nimi on tullut virran ominaisuuden mukaan; taas *turja* ~ *turjake* määriteltiin usealla eri tavalla. M43 tiesi *turjan* tarkoittavan jonkinlaista tietäjää tai samaania, outoa ihmistä, joka on kykeneväinen esimerkiksi pysäyttämään veren. Hän olettikin, että virta voisi olla jotenkin taianomainen ja oikukas eli turja. M73 arveli, että nimen määriteosa voisi viitata turmiin. Hän arveli, että vesi on vienyt ihmisiä mukanaan siten, että ihmiset ovat hukkuneet tai pudonneet jäihin. Hän olettikin nimen määriteosan tulleen siitä, että paikka on turmiollinen. N71:lle *turjasta* tuli mieleen synkkä. Hän arveli nimen määriteosan kuvastavan virran synkkyyttä ja vaarallisuutta. M70 puolestaan arveli *turjan* ~ *turjakkeen* tarkoittavan 'kaseikkoista': hänen mielikuvansa mukaan virran rannassa on ollut puustoa, joka on taipunut virran päälle. N47:n ajatuksen mukaan paikka on saanut nimensä siitä, että joki tai virta on ollut ryteikköinen, vaikeakulkuinen ja hankala eli turjake. N57b arveli nimen tarkoittavan sitä, että paikka on turjake eli luonnontilassa oleva, sekava ja sotkuinen paikka, jota ei ole siistitty. Hän luonnehti paikan luontoa huolimattomaksi verrattuna kaupunkiin, jossa luontoa siistitään.

M54 yhdisti nimen ainoana paikalla sattuneeseen tapahtumaan: Hänen mukaansa *turja* viittaa tuoneen, ja hän arveli, että sanonta ”tuoni vei” tarkoittaisi samaa kuin ”turja vei”. Hän pohti, olisiko joku joskus hukkunut paikalla tai olisiko paikalla sattunut yksi tai useampi haveri.

7.2.4. Tappoja Tappuvirralla

Tappuvirta on salmi *Haukiveteen* kuuluvien *Äimisveden* ja *Joutsenveden* välillä Varkauden *Kangaslammin* ja nykyisen Savonlinnan pohjoiskärjen välissä. Savonlinnan puolella on *Tappuniemi*, jonka vanhoiksi kirjoitusasuiksi tiedetään ainakin *tappo nemenene* ja *tappu nemi* 1563. (SP s. 446.) Soikkasen (1963: 15) mukaan *Kangaslammin*

Tappuvirta-nimi voidaan liittää *Koirusvesi*-, *Konnusvesi*-, *Kostonsekä*, *Kostonsaari*-, *Leppä*('veri')-*virta*- ja *Murhitaival*-nimien sarjaan (ks. luku 7.2.2).

Toinen *Tappuvirta*-niminen salmi ja virta löytyy Heinävedeltä. Paikannimikirjan mukaan molemmat salmet ovat olleet keskeisiä sekä sijainniltaan että liikenteellisesti ja strategisesti. *Tappo*- ja *Tappu*-nimet on liitetty ihmisten tarinoissa muinaisiin sota- ja vainoaikoihin. Toisten tarinoiden mukaan kotimailleen palaavat venäläisviholliset joutuivat väijytykseen ja hukkuivat salmeen ryöstösaaliineen, toisten mukaan virtaan joutuivatkin Venäjältä ryöstöretkeltään palaavat suomalaiset. Kangaslammin *Tappuvirrassa* on kerrottu taistelun jälkeen uiskennelleen niin paljon hattuja, että orava pääsi niitä pitkin virran yli. Nimestäjän nimilippuun kirjaamien tietojen mukaan murteessa *kärsin tapun* merkitsee samaa kuin 'hävisin' ja *jääda tapun puolelle* 'jääda häviölle'. (SP s. 446–447; Vesikivi 1956, NA; ks. myös Nuotio 1951, NA.)

20 haastateltavalla oli tulkinta *Tappuvirta*-nimestä. Heistä 12 arveli, että paikka on nimetty jonkin tapahtuman mukaan. Esimerkiksi N43 yhdisti nimen monen muun haastateltavan tavoin *tappo*-sanaan. Hänen mielikuvansa mukaan paikalla on ollut kauheat taistelut, joissa miehiä on tapettu ja veri on virrannut. Hän arveli, että paikka on ollut sotatantereena Suomen sodasta alkaen. N54:llä oli nimestä kaksi tulkintaa, joista toisen mukaan paikalla on voinut olla silta, jolla esimerkiksi maantierosvot ovat ryöstelleet ohikulkijoita.

Viisi haastateltavaa pohti, olisiko paikka nimetty ominaisuutensa perusteella. N73:lle nimen määriteosasta tuli mieleen muun muassa 'takkuinen, takkuileva'. M70 arveli, että *tappu* voisi tulla sanasta *tappura* 'piikikäs'. Hänen mukaansa virtapaikalla on voinut olla karikkoista. N71:n tulkintaan vaikutti hänen tietämyksensä paikasta: hän kuvaili virtaa pyörteiseksi ja ”tappuraiseksi”, eli se ei ole selkeä vesistö vaan virtaa milloin mihinkin. M54:n toisen tulkinnan mukaan *tappu* voisi tarkoittaa 'hankalaa', jollainen virta on hänen mielestään voinut joskus muinoin olla. Nimi olisi tällöin kuvannut virran ongelmallisuutta. N66 kuvaili nimen syntyä seuraavalla tavalla:

No tappura, se on niinkö tulta ja tappuraa. Elikkä se oj jotakis semmosia ohdakkeita tai sellasta niinkun, että se virta on ollu, hirveen hankala ja se on niinku, ollu täynnä jotain semmosta, kasvillisuutta, pajua tai sellasta tappuraa, mitä tappura on, onk se jotehkin ohdaketta tai jotain. Ja, ja tota nin, kun siinä on Tappuvirran lossi niin se, virta on ollus sitte, vaikea, sen nimi on ollut Tappuvirta.

Kolme haastateltavaa oletti nimen syntyneen sen mukaan, mitä paikalla on joskus tehty. Myös M56a:lle tuli nimen määriteosasta mieleen sanonta ”tulta ja tappuraa”. Hän arveli, että virrassa on voitu joskus uittaa merkkitulua, tappuroita. M73 pohti, voisiko *tappu*

liittyä puunuittoon. Hän arveli, että virrassa on voitu kuljettaa puutavaraa ja että *tappu* voisi olla siihen liittyvä termi, joka voi tarkoittaa esimerkiksi jotain menetelmää tai työkalua. N47:llä oli nimestä kolme tulkintaa, joista yhden mukaan nimen taustalla voisi olla sana *tappi*, jolloin nimi liittyisi soutuveneeseen. Hän perusteli tulkintaansa siten, että virta on pitänyt ylittää soutamalla.

Myös N69:n mielikuvan mukaan nimi voisi liittyä tappeihin; hän tosin ajatteli hieman erilaisia tappeja kuin N47. Hän kuvitteli tapit virrassa uitetuiksi tukeiksi, jotka ovat jääneet virtaan uppotukeiksi vesiväylän tukoksi ja aiheuttaneet havereita. Myös M55a pohti, liittyykö nimi tukkinippuihin, mutta hän ei selventänyt vastaustaan sen tarkemmin, koska ei muistanut, mitä *tappu*-sana tarkoittaa. N59b:n ajatuksen mukaan *tappu* tarkoittaa jotain konkreettista esinettä kuten työkalua tai sitten 'lossia' tai 'lauttaa'. N47:n yhden tulkinnan mukaan nimi on voinut tarkoittaa myös 'Tappuravirtaa' ja liittyä jotenkin pellavaan.

7.2.5. *Yölinnunsalmen öinen lintu*

Yölinnunsalmi on salmi *Unnukassa* Varkauden puolella *Sinikonniemen* ja *Timonsalon* välissä. Salmen kaakkoispuolella avautuu *Yölinnunselkä*, jota tosin ei enää uudemmissa opaskartoista löydy. Timonen pitää *Yölinnunsalmi*- ja *Yölinnunselkä*-nimiä *Yölinnunsalon* määriteliitynnäisenä. Nimistä on seuraavia merkintöjä vanhoissa asiakirjoissa: *Olinun salo* 1561, *Olindunsalo* 1589 ja *Ölijnun salmi* 1740. Timonen arvelee *Yölinnunsalon* saaneen nimensä öisistä linnuista, kenties huuhkajista. (Timonen 1979: 123.)

Kautovaara kertoo uskoneensa *Yölinnunsalmen* saaneen nimensä kauniista näystä kesäisenä valoisana yönä, jolloin salmessa on uiskennellut yksinäinen lintu, jonka kuvajainen on heijastunut järven pintaan. Tällaiseksi linnuksi Kautovaara kertoo kuvitelleensa joutsenen, kunnes hän joutui luopumaan ajatuksestaan tutustuttuaan Elias Lönnrotin ruotsin- ja latinankieliseen tieteelliseen määritelmään yölinnusta. Hän vaihtoi yölintunsa joutsenesta taviokuurnaksi, joka lintukirjan mukaan kuuluu suuriin peipposlintuihin ja jolla on sointuva vihellys sekä kirkas ja voimakas laulu. (Kautovaara 2008: 89.) *Suomen kielen perussanakirjan* mukaan *yölintu* tarkoittaa 'yöllä liikkuvaa ja saalistavaa lintua'. Suomen murteiden sana-arkiston murreanalippujen mukaan *yölinnalla* tarkoitetaan melko eri puolilla Suomea 'yölepakkoa, lepakkoa'; myös Pohjois-Savosta on tällaisia merkintöjä Nilsiästä ja Vieremältä. (PS s.v. *yölintu*; SMSA s.v. *yölintu*.)

Koska nimen määriteosana on eläimen nimitys, tuntuisi uskottavalta, että nimeämisperusteena on ollut eläinten oleskeleminen tai esiintyminen paikalla (ks.

Joutenlahti luvussa 5.1.3.2). Pohdintaa aiheuttaa kuitenkin määriteosan genetiivimuoto. Ainialan mukaan silloin, kun paikannimen määriteosana on jokin eläimennimitys, nimeämisperusteena on yleensä ollut useiden eläinten oleskeleminen paikalla. Ainiala pitää tällaisissa tapauksissa nominatiivimuotoista määriteosaa genetiiviä tavallisempana ja perustellumpana. Hän viittaa Virtain *mäki-* ja *niemi-*loppuisten paikannimien määriteosien nominatiivi- ja genetiivimuotoisuutta tutkineen Anne Niemen tutkimustuloksiin, joiden mukaan genetiivi tuntuu viittaavan nimenomaan yksilölliseen tarkoitteeseen, kun nimenantoperusteena on jokin paikalla oleva tai esiintyvä. (Niemi 1991: 45–46; Ainiala 1997: 189.) Jos *Yölinnunsalmen* nimeämisen taustalla on jokin öinen lintu tai vaikkapa lepakko, jää arvailujen varaan, onko paikka saanut nimensä yhdestä vai useammasta sellaisesta.

18 haastateltavalla oli omaan mielikuvaan perustuva tulkintansa nimen asia-taustasta. 13 oletti nimen liittyvän linnun esiintymiseen paikalla. Esimerkiksi N69:n mielestä nimi kuulostaa lämpimältä ja pimeältä elokuiselta illalta. Hän arveli, että paikalle on voitu mennä yöllä katsomaan lintuja tai että paikalla on erityisen paljon yöeläviä, esimerkiksi lepakoita. N21:n mielikuvan mukaan voisi ajatella, että paikalla on pesinyt yölintuja, koska paikalla on metsäalueita. N54 pohti nimeä seuraavasti:

Yölinnunsalmi. Siellä muutel laulaa yölinnut, meill om mökki siellä.
Yölinnunsalmi. Em mä osaa siihes sanoo niinkun, seḡ kummempaa
muuta ku_et siellä todella laulaa ne yölinnut että olisko joku,
romanttisella tuulella ollut, keksinyv vaan että tää on sen niminen.

Myös muun muassa N66 pohti, että paikalla on tosiaan voinut olla öisin laulavia lintuja. Hän kuitenkin ihmetteli, onko tällaisessa nimeämisperusteessa mitään järkeä, koska linnut laulavat joka paikassa öisin. Hänelle tulikin mieleen omien sanojensa mukaan ”häijy” nimenantoperuste: hän arveli, että paikan lähistöllä on voinut asua ”epämääräisiä” naisia ja että salmen nimi on siksi voinut olla **Huoransalmi*, joka on lopulta muokattu hienovaraiseksi karttanimeksi *Yölinnunsalmi*. Slangisanakirja ei tunne *yölintua*, mutta sen sijaan *yöperhosella* on slangisanakirjassa merkitys 'ilotyttö, katu-nainen' (Paunonen 2000 s.v. *yöperhonen*). Myös M56a:lle tuli nimestä mielleyhtymä naiseen: hän arveli naureskellen, että jospa paikalla on ollut joku ”kottarainen” eli naishenkilö, jota on ”kytätty” miesporukalla. Hän pohti myös sitä, että nimi ei voi tulla linnun ulkomuodosta, koska muutenhan nimessä voisi aivan hyvin esiintyä päivä-lintukin. M73 arveli ainoana, ettei paikalla ole ollut minkäänlaista lintua ja että nimi on vain keksitty paremman puutteessa.

7.2.6. Ämmien puuhailua Ämmäkoskella

Ämmäkoski sijaitsee Varkaudessa *Päiviönsaaren* ja *Kämärin* kaupunginosien välissä lähellä kaupungin vanhaa keskustaa. Paikkaan on viitattu kartoissa nimillä *Varkausström* 1761, *Varkaus Fårss* 1780, *Varkauskoski* 1786 ja *Ämmäkoski* 1858. *Ämmäkoskessa* on pieni saari nimeltä *Ämmänsaari*, jota Timonen pitää *Ämmäkosken* määritteilytyyppinä. Kartoissa koski on aina *Ämmäkoski*-asuisena, mutta kansanomaisesti paikkaa kuitenkin on nimitetty ja nimitetään yhä *Ämmäkoskeksi*. (Timonen 1979: 123; Pekkarinen 1968, NA; ks. myös Kautovaara 2008: 99.)

Kuten jo luvussa 3 mainitsin, *Ämmäkoski*-nimi on leksikaalisesti monitulkintainen, eli *ämmä*-sanalla voi olla nimessä monia sellaisia merkityksiä, jotka ovat mahdollisia nimen asiataustan kannalta. Sanalla *ämmä* voidaan tarkoittaa 'naista', 'vaimoa, naimissa olevaa naista' ja 'isoäitiä, vanhaa naista' (NS s.v. *ämmä*). Soikkanen (1963: 15) esittää nimeä voivan tulkita siten, että *Ämmäkoski* olisi kosken päähaara ja *Huruskoski* 'Huoruuskoski' (ks. tarkemmin luku 7.3.3) sen sivuhaara, aivan kuten sivuversoa nimitetään huorupojaksi. E. A. Tunkelo on todennut jo vuonna 1910, että *ämmä* nähtävästi merkitsee koskennimissä vesistön suurinta koskea ja etenkin voimakasta laskuputousta. Tunkelo tosin olettaa, että *Ämmäkoskia* esiintyy vain Pohjanmaalla ja että nimet ovat siitä syystä saamelaisperäisiä. Mallat pitää Tunkelon oletukseen syynä tämän puutteellista aineistoa. (T. 1910: 87; Mallat 2007: 134.)

Tunkelon kanssa ovat myöhemmin olleet samaa mieltä myös Nissilä ja Räisänen. Kumpikin mainitsee esimerkkinä Kajaanin *Ämmäkosken* ja on sitä mieltä, että määriteosa kuvastaa nimessä kosken suuruutta. Räisänen mukaan *ämmä* on Kainuun murteessa ollut vanhastaan kunnioittava 'isoäidin' nimitys, joka on annettu myös isolle koskelle. Hän pitää Kajaanin *Ämmäkoskea* vertailunimenä, jossa isoäiti ja koski on rinnastettu toisiinsa. Myös Marttala ja Timonen ovat sitä mieltä, että *ämmä* tarkoittaa Varkaudenkin *Ämmäkoskessa* vesistön suurinta koskea, sillä koski on Varkauden suurin. (Nissilä 1939: 289–290; 1962: 41; Marttala 1957: 123; Timonen 1979: 124; Räisänen 1982: 118.) Putousta Varkauden *Ämmäkoskella* on 4,6 metriä (Soikkanen 1963: 11).

Naisiin viittaavia paikannimiä tutkinut Mallat on ottanut selkoa myös *Ämmäkoski*-nimistä. Nimeämisperusteet vaihtelevat tarkoitteen mukaan. *Ämmä*-sana merkitsee paikannimissä hieman yksinkertaistettuna toisaalta suuruutta ja voimaa, toisaalta pienuutta ja vähäisyyttä siten myös halventaen tarkoitetta. Mallatin mukaan topografialtaan jotenkin erikoiset, maisemasta erottuvat tai poikkeavat tarkoitteet nimetään varmaan keskimääräistä useammin samoin kuin keskeiset paikat. Mallat pitää mahdollisena, että tällaiset paikat ovat helposti saaneet mytologisen nimen. Myös

ämmä-nimiä on annettu monille kulkureittien varressa sijaitseville paikoille. (Mallat 2007: 140, 152.) *Taipale*-nimestä puhuttaessa (ks. luku 5.1.4.2) kävi ilmi, että Varkauden kosket ovat kuuluneet kivikauden aikaisten pyyntimiesten kulkureitille, vaikkakin heidän piti *Taipaleen* kohdalla vetää veneensä maitse koskien kiertämiseksi.

Mallatin mukaan monet *Ämmäkoskista* mainitaan Nimiarkiston nimilipuissa ”koviksi”, ”äkäisiksi”, ”jyrkiksi” tai ”vihaisiksi”. Mallat myöntää, että Tunkelon, Nissilän ja Räisäsen ajattelutavan mukaisesti iso koko on tällaisille koskille yksi tärkeä piirre, mutta hän tulkitsee *ämmä*-merkityksen myös toisella tavalla. Koska kyseessä on koski, tarkoitteen huomattavuuteen liittyy ison koon lisäksi muitakin ominaisuuksia. Ennen Mallatia tähän on kiinnittänyt huomiota myös Rissanen. Kosken ”äkäisyys” voi toki osittain johtua putouksen korkeudesta, mutta Mallatin mukaan kosken voimaan vaikuttavat myös joessa virtaavan veden määrä ja esimerkiksi kosken kivikkoisuus. (Rissanen 1962: 267; Mallat 2007: 141–142.) Varkauden *Ämmäkoski*-nimi voisi siis selittyä joko siten, että *Ämmäkoski* on seudun suurin koski tai siten, että siinä virtaa paljon vettä tai että se on kivikkoinen. Ominaisuutena kivisyys sopii *Ämmäkoskeen*: Kautovaara (1997: 194) on suomentanut vuodelta 1802 olevan Otto Carl von Fieandtin ruotsinkielisen karttakirjoituksen, jossa von Fieandt mainitsee, että *Ämmäkoski* on hyvin kivinen eikä siitä siksi voi kulkea lainkaan veneitse.

Paikan ominaisuutta *Ämmäkosken* nimeämisperusteena tukee myös nimen määriteosan nominatiivimuoto (ks. Rissanen 1962: 270, 273–274; Niemi 1991: 45). Se lienee kuitenkin pohdinnanarvoista, että nimi on nominatiivialkuinen ainoastaan karttasussaan. Kansanomainen, genetiivialkuinen *Ämmänkoski*-nimi puolestaan viittaisi henkilönnimiperäiseen nimenantoon, joka voisi pohjautua esimerkiksi paikan omistukseen, nautintaan, alkuperään tai tapahtumaan (ks. esim. Kiviniemi 1975: 20; Niemi 1991: 46). Nimen oikeanlaisen tulkinnan kannalta on tässäkin tapauksessa olennaista se, minkä muotoinen nimen määriteosa on alun perin ollut. Karttanimen kohdallahan voi olla kyse kirjurin virheestä, kun *Ämmänkoski*-nimi onkin kirjattu *Ämmäkoski*-asuisena. Toisaalta nimi voi vallan hyvin olla alun perin ollut *Ämmäkoski*-asuinenkin, ja ihmisten puheessa esiintyvä määriteosan genetiivimuotoisuus voisi selittyä siten, että se on nominatiivimuotoista helpompi ääntää.

31 haastateltavalla oli mielikuva *Ämmäkoski*-nimen alkuperästä. 21 haastateltavaa arveli, että nimi liittyy johonkin sellaiseen tekemiseen tai tapahtumaan, jossa yksi tai useampi ämmä eli nainen on ollut osallisena. Esimerkiksi M51a ajatteli, että joku ämmä on voinut asua kosken rannalla. M50a:lle syntyi mielikuva ämmästä, joka on pudonnut koskeen ja joko hukkunut tai pelastunut. M56b totesi vitsailleen, että joku on voinut hukuttaa ämmänsä koskeen. N77a:n tulkinnan mukaan ämmät olisivat voineet

laskea koskea. N77b puolestaan arveli ämmien uittaneen koskessa tukkeja. N56 pohti nimen alkuperästä seuraavaa:

– – tuossa tuli mieleen että kuitenkin että kus sehä on, siellähän ov vanha kanava olluj joskus ja kaikki siinä seudulla että, onko siinä jostakin kaupan, kaupankäynnistä, kulusta tai jostakit tälläsestä sit tullu että nää ämmät ois, naiset, ois, jollakit tavalla ollu osallisena sittes siinä.

N36 muisteli nimen tulleen ämmistä, jotka ovat työskennelleet paikalla. N44 oli puhunut nimestä historiateoksia lukevan puolisonsa kanssa. Hän yhdisti nimen alueen kanaviin ja nälkävuosiin. Hänen käsityksensä mukaan nimi on muodostunut siitä, kun kanavalla oli töissä paljon ihmisiä, jotka kuolivat nälkään ja haudattiin lähelle *Ämmäkoskea*. M41 muisteli lukeneensa, että nimi liittyisi *Ämmä-* ja *Huruskosken* läpikäymiseen, joka oli kova urakka: hän arveli, että naiset eli kansankielessä ämmät ovat mahdollisesti laittaneet ruokaa koskien kohdalla tai sitten niillä main on pidetty lepotauko.

N55 arveli seitsemän muun haastateltavan tavoin paikan saaneen nimensä siitä, että naiset ovat mahdollisesti pesseet pyykkiä kosken rannalla. N73 oli päinvastaista mieltä: Hän totesi, että silloin, kun nimet ovat kehittyneet, on tuskin ollut minkäänlaisia pyykkimuijia, joiden mukaan paikkoja olisi nimetty. Hän oli myös sitä mieltä, ettei kosken rannalla muutenkaan pestä pyykkiä. Kuten yhdeksän muutakin haastateltavaa, hänkin arveli, että paikka on nimetty ominaisuutensa perusteella. Hänen mukaansa *Ämmäkoski*-nimi voisi liittyä emokoskeen ja tarkoittaa isoa koskea, koskien äitiä, sillä lähistöllä ei ole muita isoja koskia. Muiden muassa myös N53 uskoi tähän nimenanto-perusteeseen: hän kertoi joko kuululleensa tai lukeneensa, että *Ämmäkoski* on kahdesta koskesta suurempi ja voimakkaampi ja nimetty sen mukaan.

N66:lle tuli nimestä mieleen vanha ja viisas nainen. Hän kertoi Lapissa *ämmi*-sanana olevan merkitykseltään positiivinen ja tarkoittavan 'isoäitiä'. Hän kuitenkin arveli, että *Ämmäkoski*-nimessä *ämmä* voi tarkoittaa jotain negatiivista ja että koski on voinut olla jotenkin huono. N52:n mielestä nimi on koskelle sopiva, sillä sen vedet ovat kuohuvat. N57a arveli nimen liittyvän virranjuoksuun. Samaan tapaan ajatteli myös esimerkiksi M54, joka ainoana kiinnitti huomiota nimen muotoon. Hän sanoi tulkinnan muodostuvan aivan erilaiseksi sen mukaan, onko nimi kirjoitusasun mukainen *Ämmäkoski* vai *Ämmänkoski*, kuten se aina puheessa kuuluu. Hänelle tuli nimestä ensiksikin mieleen akanvirta, joka hänen mukaansa tarkoittaa vastasuuntaan kääntyvää virtausta joessa. Hän arveli, että *Ämmäkoskessa* voisi olla samantapainen akanvirta. Toiseksi hän pohti, että nimi voisi viitata myös kosken äkäisyyteen ja voimakkuuteen.

N47 arveli niin ikään, että koskella on voinut olla oikukas luonne ja että se on saanut nimensä sen mukaan. Yhden hänen tulkintansa mukaan *ämmä* voisi myös liittyä johonkin spesiaalisanastoon, kuten koskenjuoksuttamiseen.

7.3. Veteen rajautuvien paikkojen nimet

Tässä luvussa esittelemäni nimet kuuluvat vesistönimiin siksi, että niiden tarkoitteet rajautuvat veteen. Nimet ovat niemien, lahtien ja saarien nimiä.

7.3.1. Tyyntä tai tyrskyä *Tyyskässä*

Tyyskä on Varkauden *Päiviönsaarella* sijaitseva pieni niemi. Niemeä kutsutaan myös nimellä *Tyyskänniemi*, enkä ole varma siitä, kumpi nimistä on primaarimpi, sillä en löytänyt merkintöjä kummankaan nimen vanhoista kirjoitusasuista. On mahdollista, että alun perin kaksiosaisesta *Tyyskänniemi*-nimestä on perusosan ellipsin kautta muodostunut *Tyyskä*-nimi, kun pelkkä määriteosakin on täyttänyt proprin merkit. Ainialan mukaan ainakin maastonimissä on melko yleistä se, että yksi- ja kaksiosaiset muodot vaihtelevat. Ainiala olettaa, että kaksiosaiset muodot ovat tällöin primaareja. Nimien lyhentymisen on voinut olla mahdollista siksi, että määriteosana on merkitykseltään hämärtyneet appellatiivi tai harvinainen propri. Tämä sopisi myös *Tyyskään*. Yksi- ja kaksiosaisien nimimuotojen käyttöön voi *Tyyskänkin* kohdalla vaikuttaa se, mitä Ainiala on todennut maastonimien muodon vaihtelusta: yksiosaista *Tyyskää* käytetään silloin, kun paikkaa ei tarvitse yksilöidä tarkasti ja kun puhutaan koko *Tyyskän* alueesta; kaksiosaista *Tyyskänniemi*-muotoa taas käytetään silloin, kun tarkoite on täsmällisempi eli kun puhutaan nimenomaan niemestä. (Ainiala 1997: 171, 180–181; ks. myös Kiviniemi 1975: 24.)

Kautovaara (1997: 195) esittää *Tyyskä*-nimen olevan perua vuoden 1802 karttaan painetusta nimestä *Tygvaktens Gård* 'asevahdintalo; vartiopaikka', joka on sijainnut nykyisen *Tyyskän* paikkeilla. Sekä Marttala että Timonen ovat sitä mieltä, että *Tyyskänniemi*-nimi on peräisin sukunimestä *Tyyskä*. Nissilän mukaan ruotsin kielen sanasta *tyisk* 'saksalainen' johdettu sukunimi *Tyyskä* kuuluu Suomessa esiintyviin alaksalaisiin henkilönnimityyppisiin. Alaksalainen nimistö alkoi kulkeutua sisämaan kauppayhteysväylillä kaikille Suomeen. Mikkosen ja Paikkalan mukaan 'saksalaista' merkitsevistä *Tyisk* ~ *Tyyskä* -nimestä on keski- ja uuden ajan lähteissä

tietoja lähinnä rannikon läheisyydestä Viipurista Ouluun. Nykyisin nimi on heidän mukaansa yleisin kaakkoisessa Suomessa, vaikkakin se tunnetaan myös Keski-Suomessa ja Oulun seutuvilla. Varkauden *Tyyskä*-nimen henkilönimilähtöisyyttä tukee *Tyyskäniemi*-nimen genetiivimuotoinen määriteosa, sillä se viittaa paikan omistajaan tai käyttäjään. (Nissilä 1951: 348; 1954: 277–278; Marttala 1957: 112; Timonen 1979: 111; Niemi 1991: 46; Mikkonen – Paikkala 2000: 702.)

Tyyskä-nimen kannalta kiinnostava on myös nimen mahdollinen appellatiivinen merkitys. Suomen murteiden sana-arkiston murreanalippuihin *tyyskälle* on kirjattu useita erilaisia merkityksiä. Moni niistä kuvaa jollain tavalla ihmisen ominaisuuksia eivätkä siksi ole merkitykseltään liitettävissä Varkauden *Tyyskän* ominaisuuksiin. Lisäksi nämä *tyyskä*-murreanaliput ovat kaikki peräisin Varsinais-Suomesta. (SMSA s.v. *tyyskä*.) Sen sijaan huomionarvoinen voisi olla R. E. Nirvin sanalle kertoma merkitys. Pohjoissavolaisen diftongi-ilmion tarkastelun yhteydessä Nirvi (1951: 423) nimittäin toteaa, että *tyyskä* on 'lyhyestä' käytetty ilmaus Kiihtelysvaaran murteessa ja muissakin savolaismurteissa. Merkitys voisi sopia Varkaudenkin *Tyyskään* niemen pienen koon takia.

Edellä mainitussa tulkinnassa ongelmallista on kuitenkin yksi- ja kaksiosaisen nimimuotojen suhde: Jos *Tyyskäniemi* on nimistä primaarimpi, ei appellatiivinen adjektiivi *tyyskä* 'lyhyt' tahdo sopia nimen asiataustaksi, sillä paikan ominaisuutta ilmaisevat ja varsinkin adjektiiviset määriteosat ovat pääosin nominatiivimuotoisia (ks. Niemi 1991: 45, 80–81). Ongelma voidaan kuitenkin ratkaista, kun nimeä tarkastellaan epeksegeesin kautta: *Tyyskä*-nimi on voinut alun perin olla kaksiosainen, mutta määriteosan ei ole välttämättä tarvinnut olla genetiivimuotoinen *Tyyskän*-, vaan nimi on voinut alkuaan olla **Tyyskäniemi*, jolloin nominatiivimuotoinen määriteosa olisi voinut kuvata paikan ominaisuutta. **Tyyskäniemi*-nimestä olisi ellipsin kautta tultu muotoon *Tyyskä*, kun pelkkä määriteosa on täyttänyt proprin tuntomerkit. Yksiosaista *Tyyskä*-nimeä on kuitenkin voitu haluta selventää ja muokata ymmärrettävämmäksi, jolloin siihen on lisätty paikan lajia ilmaiseva appellatiivi *niemi*. Tuloksena on päädytty epeksegeettiseen nimeen *Tyyskäniemi*, jossa määriteosa on funktioltaan nimittävä: 'niemi, jonka nimi on *Tyyskä*'. (Ks. Nissilä 1962: 74; Kiviniemi 1975: 62.)

Haastateltavista 13:lla oli tulkinta *Tyyskä*-nimen alkuperästä. Kuusi arveli, että nimeen voisi liittyä paikan ominaisuus. Esimerkiksi N77b:lle nimestä tuli mieleen tyyni. Hän pohti, olisiko nimi tullut sen mukaan, että paikalla on jokin kohta, jossa on aina tyyny. N73:lla oli päinvastainen mielikuva: hänen mukaansa nimi voisi olla johdos *tyrsky*-sanasta. N57b:n mielikuvan mukaan paikka on "nysä". Hän arveli nimeämisperusteen liittyvän paikan pienuuteen ja mitättömyyteen. M74:n tulkintaan vaikutti

hänelle syntynyt mielikuva paikasta: hän kuvaili *Tyyskää* luonnonvaraiseksi ja pusikoksi keskellä kaupunkia.

Viisi haastateltavaa yhdisti nimen ihmiseen tai ihmisten tekemisiin ja toimintaan. Heistä neljä arveli nimen olevan peräisin sukunimestä. Esimerkiksi M51b:n mukaan paikalla on voinut asua *Tyyskä*-nimisiä ihmisiä. M56a piti luultavana, että nimen taustalla on sukunimi *Tyyskäläinen*, koska *Tyyskä* ei hänen mukaansa ole perinteinen suomalainen sukunimi. N43 arveli, että nimen taustalla mahdollisesti oleva sukunimi voisi olla vierasperäinen. M73 sen sijaan veikkasi, ettei nimi liity mihinkään henkilönimeen. Ensimmäiseksi hän pohti, että nimi voisi liittyä paikalliseen teollisuuteen, jota on voinut olla myös tällä alueella. Toiseksi hän mietti seuraavaa:

Voisko tää ollaj joku dumpkausmuu suttet tai tämmönev vähän niinkuk kaatis, tyyskä. Sinne ov vaikka, dumpattu kaikki, sen teollisuudej jävät. (Paunonen 2000 s.v. *kaatis* 'kaatopaikka', s.v. *dumpkaa* 'heittää pois, ulos, erottaa joukosta'.)

Hän alkoi kuitenkin epäillä omaa kaatopaikkateoriaansa muistaessaan, että paikalla on ennen sijainnut tanssilava, jota tuskin olisi rakennettu kaatopaikalle. Myös se, että *Tyyskä* sijaitsee kauniilla rantapaikalla, on hänen mielestään ristiriidassa hänen teoriansa kanssa. Lopulta hänen ensisijaiseksi oletukseksi muodostui, että *Tyyskä* on jonkin pidemmän nimen kutsumanimi, joka on muotoutunut käyttöön paikallisten asukkaiden puheesta. Myös N73:n toisen mielikuvan mukaan nimi voisi olla kutsumanimi jostain pidemmästä *Tyy*-alkuisesta nimestä, jolloin nimen loppuosa olisi *-skA*-slangijohdoksen tapainen. Hän vertasi nimeä nuorisokieleen, jossa paikkoja kutsutaan lempinimillä, kuten esimerkiksi nuorisotaloa *nuokkariksi*.

Kolmen haastateltavan arvion mukaan nimi voisi olla peräisin ruotsin kielestä. Esimerkiksi M55b arveli, että nimi on Ruotsin vallan ajalta, jolloin Varkauskin on ollut osaltaan ruotsinkielistä seutua. Hän oletti, että alkuaan ruotsinkielinen nimi on mukautunut nykyiseen muotoonsa kansanomaisessa käytössä. N54 oli ainoana haastateltavana lukenut nimen alkuperästä. Hänelle oli tuttu Kautovaaran selitys, jonka mukaan *Tyyskä* tulee ruotsinkielisestä ilmauksesta *tygvaktens gård* 'asevaraston vartijan tupa'.

7.3.2. Kirvestöitä Kirvesniemellä ja Kirveslahdella

Kirvesniemi ja *Kirveslahti* kuuluvat osaksi *Siitinselkää* Kuvansissa Joroisissa. Läheisyydestään huolimatta paikat eivät ole välittömässä kosketuksessa toisiinsa: *Kirves-*

niemen eteläpuolella on vielä toinen niemi, *Lintulanniemi*. *Kirveslahti* jää *Lintulanniemen* muodostamaan lahdelmaan niemen eteläpuolelle. Silti on arvatenkin selvää, että jompikumpi nimistä on toisen määriteliitynnäinen. *Kirveslahdessa* on *Kirvessaari*. Nuotio pitää *Kirvesniemi*-nimeä primaarina ja muita nimiä sen määriteliitynnäisinä. Hänen mukaansa nimi on peräisin siitä, että niemi muistuttaa muodoltaan kirvestä. (Nuotio 1949: 100.)

Kirves-alkuisten nimien perustuminen muotoon ei ole ainoa tulkintamahdollisuus. Nissilä kertoo, että uuden ajan alussa Savossa esiintyi kansanluokka, jonka jäseniä kutsutaan asiakirjoissa kirvesmiehiksi tai kirvestalonpojiksi. Heidän asemansa entisaikaisessa kaskitaloudessa perustui työn suureen merkitykseen kaskiviljelyksessä. Karjalan Kannaksella kaskenviljelykseen käytettyjä yhteismetsiä sanottiin kirvesmaaksi, ja metsän mittana käytettiin kirveen metsiä. Osin tätä kautta selittyvät ainakin Karjalan Kannaksen *Kirves*-alkuiset paikannimet. (Nissilä 1935: 90–91; 1972: 223; ks. myös Kiviniemi 1977: 189.) Mikseipä muinaisen kaskitalouden merkitys voisi näkyä savolaisessakin nimistössä; onhan kaskeaminen tunnetusti ollut Savossa merkittävä maanviljelystekniikka (ks. esim. Vahtola 1987: 65–67, 116–117).

23 haastateltavaa pohti *Kirvesniemi*- ja *Kirveslahti*-nimiä. 16 arveli, että paikat ovat voineet saada tai jompikumpi paikoista on voinut saada nimensä suhteestaan ihmiseen. Esimerkiksi N21 tuumi, että paikalla on voinut asua kirveentekijä, seppä. M74:n mielikuvan mukaan niemessä on voitu veistää jotain kirveellä. N71 arveli niin ikään, että nimi on varmaan metsä- ja puutöihin liittyvä. N77a mielti, että paikalla on joskus voitu tehdä työkaluja tai sitten sieltä on löydetty vanhoja kirveitä. M56a pohti, onko järveen joskus heitetty kirves. M51a veikkasi, että joltain isännältä on voinut joskus muinoin jäädä tai kadota hyvä kirves niemeen. Tämä olisi voinut hänen mukaansa olla nimenannonarvoinen tapahtuma siksi, että kirveet ovat entisaikaan olleet arvokkaita esineitä ja sellaisen katoaminen on varmasti ollut harmillinen asia. Hän arveli lahden saaneen nimensä niemen mukaan. M51b mielti nimistä seuraavaa:

Jotejkik kirveeseen tai sit se voihas se liittyät tietystit taas siihe tappamisseenki' 'eihän näistä tiä että. Joku hillunuk kirveej kanssa siellä.

12 haastateltavaa mielti, olisiko paikka voinut saada nimensä maiseman muodon mukaan. Heistä neljä oli ajatusta vastaan, mutta kahdeksan mielestä tämä voisi hyvinkin olla nimeämisen taustalla. Esimerkiksi M50b pohti, että niemi voisi olla kirveenmuotoinen ja että lahti olisi myös ehkä voinut saada nimensä muotonsa perusteella. N43 arveli, että *Kuvansinjoen* kiemurtelu voisi muodostaa maiseman kirveen muotoiseksi.

M56a puolestaan kuului niihin haastateltaviin, jotka eivät uskoneet siihen, että paikka olisi nimetty muotonsa perusteella. Hän perusteli vastaustaan siten, ettei kukaan ole päässyt nimenannon aikaan ylhäältäpäin katsomaan, minkä muotoinen paikka on.

M70:llä oli nimestä kolme tulkintaa, ja yhdessä hän arveli paikan saaneen nimensä ominaisuutensa mukaan. Hän kertoi tietävänsä, että paikan vesistö on erittäin kivikkoista ja siinä on paljon karikoita. Hän tuumikin, että paikan kivikkoisuus ja karikkoisuus voisi liittyä nimeenkin. M54:n ensimmäinen mielikuva oli se, että koska *Kirvesniemi* on sukunimi, voisi *Kirveslahtikin* olla sellainen. Hän ei kuitenkaan uskonut, että paikat olisi nimetty sukunimen mukaan, koska hänen mielestään nimenomaan sukunimet saavat alkunsa paikannimistä eikä toisinpäin. Hän oli sitä mieltä, että nimien määriteosa viittaa työkaluun, mutta hän ei kuitenkaan osannut sanoa, miten kirves liittyisi paikkojen nimiin.

7.3.3. Huruttelua *Huruslahdella*

Huruslahti sijaitsee Varkauden keskustassa. Nimi on tavattu vanhoista lähteistä muun muassa seuraavissa asuissa: *Huruslahen Taiiffall* 1561, *Huruslax* 1753, *Hurus Lax wik* 1756, *Hurrus Lax* 1796, *Huruslaks* 1833 ja *Huruslax* 1845. Nimirypääseen ovat kuuluneet myös nimet *Huruskoski* (*Hurruskoski* 1797; nykyisin *Tehtaanvirta*), *Huruskangas* (kartassa vuodelta 1756 Päiviönsaaren sijasta), *Hurusniitty* (*Hurusnjttu* 1797, *Huruslaks niitty* 1845), *Huruslahdensuo* (*Huruslahensuo* 1845) ja *Huruslahdenranta* (asemakaavassa vuodelta 1934; nykyisin *Hertunranta*). Timonen pitää *Huruslahtea* nimirypään kantanimenä. (Marttala 1957: 38; Timonen 1979: 31–34.)

Stevens-Salkoranta pitää mahdollisena sitä, että *Huruskoski*-nimeen liittyisi kosken hurina. Etelästä *Haukivettä* pitkin soutaneet erämiehet ovat voineet kuulla kosken hurinan ja kohinan ja alkaa siksi nimittää koskea *Huruskoskeksi*. Toisena vaihtoehtona hän esittää, että nimeen liittyisi Lönnrotin sanakirjan määritelmä *hurus*-sanalle. Sen mukaan *hurus* on ennen tarkoittanut mytologista olentoa, joka auttoi estämään verenvuotoa. Stevens-Salkorannan mukaan voisikin ajatella, että matkamiehet, jotka eivät voineet kulkea veneillään koskea ylöspäin sen kivisyyden ja vuolauden takia, nimittivät koskea *Huruskoskeksi*, sillä se esti heidän matkaansa. Sen sijaan selitykseen, jonka mukaan *Huruskosken* nimi olisi alkuaan ollut **Huoruuskoski*, Stevens-Salkoranta kehottaa suhtautumaan epäillen – ainakaan nimestä ei hänen mukaansa pidä tehdä minkäänlaisia päätelmiä paikkakunnan muinaisten asukkaiden elintavoista. Jos nimen *Huoruus*-määriteosasta halutaan kuitenkin pitää kiinni, on Stevens-Salkorannan mukaan

mahdollista ajatella, että huumorintajuinen kansa on nimennyt tämän *Ämmäkosken* eli suurimman kosken haarauman **Huoruuskoskeksi* samasta syystä kuin villiversoa kutsutaan huurupojaksi. (Stevens-Salkoranta 1952.)

Soikkanen (1963: 15) esittää, että *Huruskoski-* ja *Huruslahti-*nimet saattavat liittyä *huuru-*sanaan, sillä koski pysyi talvisin auki, mikä nosti koskessa huurua. Kautovaara yhdistäisi nimet karjalan murteen 'vasenta, vasemman käden puolta' tarkoittaviin *hurus-* ja *hurua-*sanoihin. Hän esittää tulkintansa pohjalle tarinan, jonka mukaan osa Saimaan vesistöä nousseista eränkävijöistä olisi eräteiden risteyksessä Varkauden koskien alapuolella valinnut reitikseen *Vetotaipaleen* ohittaakseen äkäisen *Ämmäkosken*, kun taas osa lähti yrittämään vesistön ylönousua vasenta eli huruspuolta. Yksi ryhmä on jatkanut matkaansa vasenta reittiä eli *Huruslahtea* sen pohjukkaan ja noussut siitä veneineen vasenta taivalta eli *Hurustaivalta* pitkin jatkaakseen matkaansa edelleen. (Kautovaara 2008: 76.)

Timonen pitää Kautovaaran selitystä asiataustaltaan mahdollisena. Timonen tosin mainitsee Karjalan kielen sanakirjan tuntevan sanat *hura* ja *hurua* 'vasemman' merkityksessä eikä sanoja *hurus* ja *hurua*, kuten Kautovaara esittää. *Hura-* ja *hurua-*sanojen kehittymistä muotoon *hurus* Timonen ei pohdi tarkemmin. Timonen pitää mahdollisena myös sitä, että *Huruslahti-*nimi pohjautuisi appellatiiviin *huru*, jolla on murteissa eri merkityksiä. Maasto- ja vesistöterminä sana viittaa pitkään ja kapeaan muotoon, mikä sopisi Timosen mielestä asiataustaltaan *Huruslahti-*nimelle (ks. myös Marttala 1957: 40). Nimen kehityksen Timonen kuvailee tällöin seuraavaksi: **Hurulahti-*nimestä olisi suffiksaation kautta päästy muotoon **Hurunen*, josta edelleen olisi päästy muotoon *Hurus(en)lahti* epeksegeesin kautta. Timonen pohtii myös nimen pohjautumista vanhaan henkilönnimeen, mutta pitää sitä kuitenkin epävarmana. Myös selitystä, jonka mukaan lahden nimi olisi alun perin ollut **Huoruuslahti*, Timonen pitää pelkkänä kansanetymologiana, sillä mitkään asiakirjamerkinnot eivät tue tällaista oletusta. (Timonen 1979: 32–34.)

25 haastateltavalla oli arvio *Huruslahti-*nimen synnystä. Kahdeksan arveli paikan saaneen nimensä ominaisuutensa perusteella. Heistä kuudella tulkinta perustui omaan mielikuvaan; kaksi oli lukenut nimen selityksistä kirjallisuudesta. N69 ja N57b yhdistivät kumpikin nimen humukseen. Esimerkiksi N69 arveli, että lahden vesi voisi olla humuspitoista eli hänen määritelmänsä mukaan mutaista ja savista. M70 mietti, että nimen määriteosa voisi olla johdos *huurteinen-*sanasta. Hän arveli, että lahden pohjukka on voinut olla sumuinen. N66:lle määriteosasta tuli mieleen puuron suurus. Hänen arvelunsa mukaan lahti on voinut muistuttaa puuroa silloin, kun lahden vesi on pyörinyt myrskyisellä säällä. N77a arveli *huru-*sanana voivan tarkoittaa 'turhaa'. Hän kuvaili

lahtea hurulahdeksi eli turhaksi siitä syystä, ettei lahtea pitkin pääse kulkemaan läpi. M51a puolestaan pohti nimeä seuraavaan tapaan:

Ku ajatellaan et joku, pohjosen niinkuh huru-ukko nii siis tavallaan et se_om pikkusen semmonen epämääräinen, epämääräinen ja tuota, ää, tota toi tommonen, et e- ei oo kaikki kotona et se_om pikkusen, ee-vanhuvuvenhöperö taij joku tän tyyppinen. Niinkuj jos ajatellaan tuo Huruslahti ni tuoha om pikkusen epämääräinen se jatkuu sinne aika kauas, niin nin se on ehkä sieltä kautta vois juontuus se nimi. Jollail lailla epämääräinen lahti koska tuota se, sehäm menee lopuiks aika kauas tonne, se vaaj kapenee lutakkona tuonne, poh- tota, pohjosta kohti.

Viidelle muullekin haastateltavalle tuli M51a:n tapaan nimestä mieleen huru(s)-ukko. Esimerkiksi N59b arveli, että joku huru-ukon eli ”höpöttelevän ja kiertelevän ukon” maineessa oleva henkilö on voinut asua paikan lähistöllä. N52 määritteli huru(s)-ukon ”hurahtelevaiseksi” mutta kuitenkin voimakkaaksi ja kuntoilevaksi ukoksi. N55 vastasi nauraen huru-ukon tarkoittavan hänen mielestään kevyesti elävää mieshenkilöä. Sen sijaan kaksi haastateltavaa ei uskonut nimellä olevan tekemistä huru-ukkojen kanssa, vaikka nimi sellaisen mieleen tuokin.

Viisi haastateltavaa yhdisti nimen tekemiseen. Esimerkiksi N56:n mielestä *huru*-sanan voisi yhdistää vilkkauteen, ja hän arvioi lahden saaneen nimensä siitä, että vesialueella on ollut vilkasta toimintaa. N77b:lle tuli mieleen, että lahdella on savolaisittain huruteltu eli ajeltu veneillä. M41 oli kuullut tulkinnan, jonka mukaan nimi liittyisi vanhaan suomalaiseen sanaan *suurus* 'ruoka'. Hän pohti, miten sana voisi liittyä paikkaan, ja tuli siihen tulokseen, että jossain lahden pohjukassa on voinut olla väli-etappi, jossa on nautittu suurusta eli ruokailtu ja levätytty. N47 kertoi, että *Huruslahti*-nimi olisi ollut vanhoissa kartoissa muodossa **Huoruuslahti*. Hänen mukaansa Savossa on roiseja paikannimiä, jotka ovat kuvanneet ihmisyyhteisöjä. Myös N43 oli kuullut, että nimi on aiemmin ollut **Huoruuslahti*. Hän arveli, että *Taulumäen* asutus on mahdollisesti synnyttänyt kyseisen ammattikunnan tai sitten alueella on käyty paljon puskassa – jokainen varmaan osaa itse täydentää, mitä hän tällä vastauksellaan tarkoitti. Sen sijaan kaksi haastateltavaa ei uskonut, että nimi liittyisi huorintekemiseen. Esimerkiksi M65 oli sitä mieltä, että tällainen tarina on jälkikäteen keksitty, sillä alue ei ole ollut vielä nimenannon aikaan pysyvästi asutettua eikä asioilla näin ollen voi olla paikkansa pitävää yhteyttä.

Kolme haastateltavaa arveli nimen liittyvän tapahtumaan tai vesistön toimintaan: M55a ja N57b yhdistivät nimen *hurahtaa*-verbiin. M55a arveli, että *Huruslahti* on alavesi, johon ikään kuin hurahtaa ylempää lisää vettä. N57b:n mukaan lahteen on

voinut hurahtaa mäeltä likavesiä. M51b oli lukenut, että nimi tulee verbistä *huorata* merkityksessä 'varastaa'. Nimen asiataustaksi hän selitti sitä, että lahti varastaa eli huoraa vettä pääväylältä.

Kaksi haastateltavaa liitti nimen vieraista kielistä johdetuksi: M56b:n arvion mukaan *hurus*-määriteosa voisi olla lähtöisin ruotsinkielestä. M56a taas muisteli lukeneensa, että nimi olisi aiemmin ollut **Huuruslahti*, ja että sana *huurus* olisi saamelaista perua. M50b ja N73 arvelivat *huruksen* olevan jokin hyvin vanha suomalainen sana, jonka merkitys on jo hämärtynyt. M54 uskoi nimen määriteosan olevan vesistöön liittyvä termi.

7.3.4. Liottelua likaisessa *Likolahdessa*

Likolahti on Puurtilan ja Puurtilanniemen väliin jäävä lahti *Komminselässä* Varkaudessa. Vanhoissa asiakirjoissa nimen kirjoitusasuna ovat muun muassa *Liko Lax* 1778 ja *Likolax* 1797. Kautovaara vetoaa nimen selityksessä *liko*-sanan etymologiaan ja kertoo sen tarkoittavan 'liekoa, vettynyttä puuta vedessä tai maalla'. Meriluoto-Kovasen mukaan *Liko*-nimet kertovat pellavan viljelyn yleisyydestä Savossa. Timonen uskoo Varkaudenkin *Likolahti*-nimen olevan peräisin siitä, että lahdessa on liotettu pellavia. Paikannimien yleisimpiä perus- ja määriteosia tutkineen Kiviniemen aineiston mukaan *Likolahti* on neljänneksi yleisin lahden nimi Suomessa. Myös Kiviniemen kertoma viittaa siihen, että *Likolahdet* ovat olleet likopaikkoja. (Meriluoto-Kovanen 1974: 121–122; Timonen 1979: 70; Kiviniemi 1990: 193–194; ks. myös Kautovaara 2008: 88.)

20 haastateltavaa pohti *Likolahti*-nimen alkuperää. Heistä 12 arveli, että nimi liittyy liottamiseen. Esimerkiksi N21 ajatteli, että lahdella on voinut olla maalaistaloja, joissa on kasvatettu pellavia, joita on ollut hyvä liottaa lahdessa. N71:n mielikuvan mukaan lahdessa on voitu käydä mattopyykillä ja liottaa mattoja. M43:n mukaan liossa on ennen pidetty pellavien ja pyykin lisäksi myös kaloja ennen niiden syöntiä.

M55b arveli nimen liittyvän liottamisen sijasta liuottamiseen:

Ojko siellä liuotettuj jotakin tossa lahdessa, oisko puutavaran uitto ollu. Et siellä ois säilytetty.

Kahdeksan haastateltavaa arveli nimen liittyvän jollain tavalla lahden likaisuuteen. Esimerkiksi M51b kuvitteli lahden samanlaiseksi kuin hänen kotipaikkakuntansa samanniminen lahti on, matalaksi ja heinittyneeksi. Hän arveli, että Varkauden *Likolahti*

on samantapainen huonovetinen lahti, jossa vesi vaihtuu huonosti. N73:lle tuli nimen määriteosasta mieleen iljettävä muta ja limaisuus, eikä hän sanomansa mukaan haluaisi uida tämännimisessä lahdessa. Kolme haastateltavaa arveli, että lahti on tullut likaiseksi ihmisen toiminnan tuloksena. Esimerkiksi N69:n mukaan lahteen on voinut tulla jätteitä tehtaan putken päästä. M73 pohti, olisiko paikalla ollut nimenannonaikainen vedenpuhdistamo, jonka jäteputkesta laskeutuvat jätteet ovat yhtyneet paikalliseen vesistöön.

Edellä mainittujen kanssa samantapaisia ajatuksia oli myös M54:llä, joka aluksi arveli, että lahteen on laskettu jätevesiä ja lahti on saastunut, mutta jonka mielestä tällainen tulkinta on kuitenkin kaukaa haettu sen takia, että nimet on annettu hänen mukaansa jo ennen kuin ihmiset ovat alkaneet sotkea paikkoja.

7.3.5. Soiva Soisalo

Soisalo on Leppävirran ja Heinäveden reittien välissä *Kallaveden* eteläpuolella oleva Suomen suurin saari, joka ulottuu Kuopion, Leppävirran, Heinäveden ja Varkauden alueille. Nimi on tavattu vanhoista asiakirjoista muun muassa asuissa *Soijsalo* 1562, *Sojsalo* 1563, *Soisalollda* ja *Sâi salo* 1620-luvulta. Nimen perusosa *salo* merkitsee 'suurta, metsäistä saarta'. Nimiarkiston nimilippuun kirjattu tieto antaa olettaa paikan saaneen nimensä soistaan, sillä nimestäjän mukaan saarella on paljon soita. (SRM fol. 61; JHM fol. 96; Koponen 1991, NA; ST s. 73; SP s. 419.)

Suomen murteiden kiimatermistöä tutkineen Jaakko Sivulan mukaan *Soi(n)*-alkuiset nimet selittyvät luontevimmin *Soidin*-alkuisten nimien lyhentymiksi. Esimerkiksi mahdollinen alkuperäinen nimi **Soidinsalo* olisi murteessa ollut muodossa **Soijinsalo* ja lyhentynyt lopulta muotoon *Soisalo*. Nimeen voisi siis sisältyä lintujen soitimeen viittaava *soidin*-sana, joka on vallitsevana terminä etenkin kaakkois- ja savolaismurteissa vanhemman *soidin*-termin *kiiman* sijasta. (Sivula 1989: 265–266; SP s. 419.)

19 haastateltavalla oli omaan mielikuvaan perustuva tulkintansa *Soisalo*-nimen synnystä. 13 arveli nimen liittyvän soimiseen, ääniin tai musiikkiin. Esimerkiksi N59b arveli, että salolla on voitu kuulla esimerkiksi linnunlaulua. N77b pohti, onko alue ollut sen verran tasaista, että musiikki on kantautunut isolla alueella todella kauas. M70:n mielikuvan mukaan alueella on kaikunut paikan kallioisuuden takia tai sitten siellä on asunut pelimanni, joka on soitellut saloilla. N69:llä oli nimestä kaksi tulkintaa, joista toisen mukaan puiden hakkuusta on käynyt pauke, joka on saanut salon ikään kuin soimaan. N57b pohti nimestä seuraavaa:

No tätä, mä aattelisij kans tämä on, ollut tota, iso, salo, ja salollahan on korkeita puita, pitkiä puita. Ja tota, sitteņ kun ne puut, tuulee, niin ne puut ihanastih humisee ne niņku soi. Ja tää varmaan on siitä ihan suoraan, että sa- soisalo et se soi, se salo, puut humisee ihanasti. Soiva salo, eli Soisalo.

Neljä haastateltavaa mietti, olisiko paikka voinut saada nimensä soista. Esimerkiksi N73:lle tuli nimen *Soi*-määriteosasta mieleen, että salolla on voinut olla paljon soita, jolloin nimi olisi ikään kuin 'soinen salo'. Kahdelle haastateltavalle nimestä tuli mieleen sukunimi *Soininen*. Esimerkiksi M51b arveli, onko *Soinisilla* ollut iso tila salossa. Hän muisteli, että ennen vanhaan on ollut *Soisalon-Soinisia*, ja arveli, että paikan nimi liittyy jollain tavalla samaan yhteyteen sukunimen kanssa. N47 oli sitä mieltä, että saari tuskin on saanut nimeään ihmisen mukaan, sillä se on niin iso. Hänellä oli nimestä kaksi tulkintaa, joista toisen mukaan nimen *Soi*-alku voisi liittyä soikeaan, eli paikka on voinut saada nimensä muotonsa perusteella ja olla ollut alkuperäiseltä merkitykseltään 'soikea salo'.

M43:lla oli nimestä niin ikään kaksi tulkintaa. Niistä toisen mukaan nimen määriteosa voisi viitata teeren soitimeen. Hän arveli, että salolla on ollut lintujen soidintenot. N43:n mielestä *Soisalo*-nimi on runollinen, ja hän arveli, että paikka on saanut runollisen nimensä kauneutensa takia.

7.4. Maastonimet

7.4.1. Orikohtaloiden *Orinnoro*

Orinnoro on jäätikköjen uurtama rotko ja retkeily- ja patikointikohde *Soisalon* saarella Leppävirralla. Luontopolun alussa oleva opastaulu kertoo paikan saaneen nimensä rotkoon pudonneesta hevosesta. Myös nimestäjä kertoo nimeä selitettävän siten, että ohijuokseva ori on joskus pudonnut rotkoon. Hänen nimilippuun kirjaamiensa tietojen mukaan vanhemman polven ihmiset käyttävät paikasta tavallisemmin nimitystä *Orkonoro*. (Herlin 1979, NA.)

Paikannimikirjan mukaan rotkon eteläpuolella sijaitseva *Orkomäki* ja sen juurella oleva lampi *Orkonen* ovat todennäköisesti saaneet nimensä rotkon mukaan. *Orinnoro*-nimeen ilmeisesti alkuaan sisältynyt sana *orko* tarkoittaa 'notkelmaa, alhoa, mäkien välistä kapeaa laaksoa'. Myös *noro* merkitsee 'notkoa, uraa, uurretta' mutta sen lisäksi myös 'vetistä paikkaa' ja 'pientä puroa'. Rotkon pohjalla onkin lähde, ja lumi ja

jää säilyvät siellä kesäkuulle asti. Yhdysnimestä **Oronoro* on voinut muodostua *Orinnoro*, kun *orko*-sanana taivutusmuoto *oron* on ymmärretty *ori*-sanasta lähtöisin olevaksi. (SP s. 306.)

24 haastateltavaa pohti *Orinnoro*-nimeä. Yhtä lukuun ottamatta heille kaikille tuli nimestä mieleen hevonen. Yhdeksän haastateltavaa oletti paikan saaneen nimensä siitä, että rotkoon on pudonnut hevonen, ori. Viisi heistä oli kuullut ja kolme lukenut tästä nimenantoperusteesta; vain yhdellä tulkinta perustui omaan mielikuvaan. Esimerkiksi M50b oli kuullut tarinan, jonka mukaan piikatyttö oli aikoinaan ajanut oriinvarsan rotkoon ja tippunut myös itse sinne. Myös N43 oli kuullut, että ori oli pudonnut korkealta jyrkänteeltä ja kuollut. Hän arveli, että ihmiset ovat voineet ajaa hirviä, jolloin ori on saattanut suistua rotkoon. N73 oli kuullut, että rotkoon on juossut joskus ori tai ehkä useampikin hevonen. Hän lisäsi, että ori onkin helposti pillastuva hevonen verrattuna rauhallisiin ruuniin.

Nimen asiataustaksi arveltiin myös muunlaisia hevoseen liittyviä tapahtumia. Esimerkiksi M55b:lle tuli *noro*-määriteosasta kahdeksan muun haastateltavan tavoin mieleen 'pieni puro, virta', 'liru'. Hänen mielikuvansa mukaan nimeen liittyy hevonen, jonka virtsasta on jäänyt *noro*. N66 pohti, mitä paikalla on voinut mennä *norona*. Hän mietti, onko hevonen vuotanut *norona* verta vai onko paikalla astutettu tammoja, jolloin orista olisi valunut *norona* spermaa. Kaksi haastateltavaa arveli, että hevosen virtsaan viittaava nimi on vertauskuvallinen. Esimerkiksi M55a pohti nimeä seuraavasti:

Tuo, on, viitto semmoseen, pikkuseem puroon, mikä tulloo, orilta ni, semmonen *noro* tuolta alapiästä. Että se on niim pikkune – –.

– –.

Piem paikka, niin, *Orinnoro* semmone, missä vettä virtoo silleeh hiljakseen. Vähäset miärät.

Viisi haastateltavaa arveli paikan saaneen nimensä siitä, millaista hevosiin liittyvää toimintaa paikalla on ollut. N77b pohti, onko kenties hevoslaumoja johdettu kallionotkon kautta paikasta toiseen. M70:n mielikuvan mukaan paikalla on pidetty aikoinaan hevosia ja se on ollut hevosten juottopaikka, koska *noro* tarkoittaa 'pikkuista puroa'. N77a muisteli, että paikalla olevassa opastaulussa olisi lukenut, että paikalla on juoksettettu hevosia. N60 ja M73 arvelivat kumpikin, että paikalla on kasvatettu hevosia.

M51a arveli nimen liittyvän mahdollisesti hevosen ulkomuotoon. N57b oli ainoa, joka ei maininnut vastauksessaan hevosta. Hän sanoi luulevansa, että nimen taustalla on paikan kallioihin liittyvä vieras kieli, koska nimi on niin erikoinen.

7.4.2. Riikinnevan riikinruotsalaiset

Riikinneva on yksi Leppävirran *Riikinsalossa* olevasta kolmesta nevasta, jonka varkautelaiset tuntevat etenkin siellä sijaitsevasta kaatopaikasta ja jätelaitoksesta. *Riikinneva*-nimi lienee *Riikinsalon* määriteliitynnäinen. *Riikinsalo* puolestaan on laaja metsä- ja korpialue, joka ulottuu myös Varkauden, Jäppilän ja Joroisten puolelle.

Nimestäjän (Räsänen 1968, NA) mukaan *riikki*-appellatiivin on selitetty tarkoitettavan 'useamman talon maita'. Marttalan (1957: 96) mukaan *Riikinsalo*-nimi on peräisin siitä, että salo oli aikaisemmin jakamatonta, kaikkien yhteisessä omistuksessa, joten kuka tahansa pystyi ottamaan sieltä esimerkiksi tarvepuuta. *Nykysuomen sanakirjan* mukaan *riikki*-sanalla on tarkoitettu 'valtakuntaa' (NS s.v. *riikki*). *Riikki*-sanaa käsitelleen Rapolan (1943: 16–17) mukaan tätä ruotsista lainattua sanaa on käytetty merkityksessä 'valtio, valtakunta' Agricolan tuotannosta lähtien. Siihen, että *Riikinneva* olisi saanut nimensä tästä merkityksestä, viittaavat tiedot, jotka paikkaa nimestänyt Arajärvi (1938, NA) on kirjannut nimilippuunsa: Arajärvi nimittäin toteaa, että suo on ennen kuulunut valtiolle. Myös Räsänen (1968, NA) kehottaa *Riikinsalo*-nimilipussaan vertaamaan nimeä siihen, että Jäppilän puoleisella alueella on *Sorsasalons* valtionpuisto ja Joroisten puolella valtion maata.

Haastateltavista 18:lla oli omaan mielikuvaan perustuva tulkintansa nimen asiaustasta. Kymmenelle tuli nimestä mieleen riikinkukko, vaikkakaan heistä neljä ei uskonut nimen ja linnun liittyvän toisiinsa. Esimerkiksi N21 arveli, että *Riikinneva* voisi olla suomalaismaa. Hän pohti, onko riikinkukko suolintu, jota on nähty alueella paljon.

Viisi haastateltavaa mainitsi vastauksessaan ruotsalaiset; tosin heistä yksi ei uskonut nimellä olevan tekemistä näiden kanssa. Esimerkiksi M50b:lle nimen määriteosasta tuli mieleen riikinruotsalainen, ja hän arveli, että *riikki*-sana voisi olla ruotsalaista perua. N77b pohti, olisiko paikalla voinut asua ruotsalaisia. M56a yhdisti nimen niin ikään ruotsalaisiin, mutta hänen tulkintansa eivät mitä ilmeisimmin olleet tarkoitettu vakavasti otettaviksi: hän totesi naureskellen, että kenties paikalle on aikoinaan piilotettu riikintaaleri³⁰, jota on sitten etsitty, tai että ehkäpä paikalla on laitettu riikinruotsalaisia multiin³¹.

Neljä haastateltavaa arveli paikan nimeä henkilönnimilähtöiseksi. Esimerkiksi M43 mietti, onko samalla suunnalla asunut *Riikosia*. M54 arveli, että nimi voisi tulla talon- tai sukunimestä, kuten esimerkiksi *Riekkisestää*, joka olisi hänen mielestään Savossa helposti muotoutunut *Riikin*-alkuiseksi. N47 arveli, että paikalla on voinut

30 Riikintaaleri on historiassa ollut vanha ruotsalainen raha (PS s.v. *riikintaaleri*).

31 *Heittää multiin* 'haudata' (Paunonen 2000 s.v. *multa*).

asustaa suohon vahvasti liittyvä ihminen, nimeltään esimerkiksi *Fredrik*, jonka lempinimeksi on tullut suomalaisittain *Riikki*.

N69:n mukaan nimeen voisi liittyä rikki. Myös N66 mietti samantapaista ja yhdisti nimen määriteosan materiaaliin:

Riikinneva, no se on riikinukko. Mutta mitä se riikki on? En tiedä. No neva on suo. Riikinneva on, on, onko se sitä riikki voisko se olla, kum mä mietin riikinukkoa et oisko se riikki sittevä vaikka jotain, kaivosmateriaalia jotain malmia. – –. Riikki ois jotaki oisko se rikkiä tai hiiltä tai kivihiiltä tai jotain että sieltä suosta on rautaa kenties. Koska riikinukkohan on, niinkus se on oranssiruskea niinkur rautamalmi. Se voi riikki vois ollar rautaa. – –. Että se ois niinkur rautaa kaivettus sieltä suolta. Ja se riikki ois niinkur rautaa tai jotain, malmia.

– –.

– – mä oon, aattelin sitä sillä tavalla, et – –. Että se riikinukkoki on saanun nimensä siitä riikistä, ja se riikkihän voi ollas sitä rautaa joka on oranssin, oranssin, punaisenruskeata.

M51b:llä oli nimestä kaksi tulkintaa, joista toisen mukaan *riikki* voisi tarkoittaa 'isoa', jolloin *Riikinneva* olisi 'iso suo'. M73:n mukaan nimi on varmaan tullut kansanperinteestä, koska alueella ei ole ollut asutusta. Hän mietti, olisivatko metsästäjät nimenneet paikan jostain syystä. N43:n arvio oli, että nimen merkitys on "valtion neva", sillä *riikki* on tarkoittanut valtiota. N54 arveli nimen voivan olevan peräisin vieraasta kielestä, kuten esimerkiksi venäjältä tai saamesta.

8. TUTKIMUSTULOSTEN KOONTIA JA POHDINTAA

Tutkimukseni tavoitteena oli selvittää, millaisia kansanetymologisia tulkintoja varkaute-laisilla on kaupunkiinsa ja sen lähiympäristöön liittyvästä nimistöstä ja miten he selittävät paikannimistön syntyä. Olen edellä luvuissa 4–7 esitellyt laajan tutkimus-aineistoni ja tässä luvussa kokoan tutkimustulokset yhteen ja vastaan luvussa 1 esittä-miini tutkimuskysymyksiini.

8.1. Maallikoiden nimenselitystavat

Ensimmäinen tutkimuskysymykseni koski sitä, millä tavoin maallikot selittävät paikan-nimien syntyä. Tarkoitukseni oli laatia maallikoiden kansanetymologisten nimi-tulkintojen pohjalta nimenselitysluokittelumalli ja verrata sitä nimistöntutkijoiden malliin. Samalla tarkastelen sitä, miten maallikoiden ja nimistöntutkijoiden tavat selittää paikannimien syntyä eroavat toisistaan.

Luvussa 2.2 esittelin paikannimistön kuvausta varten laaditun syntaktis-semant-tisen luokittelumallin, jonka Kurt Zilliacus esitteli vuonna 1966 tutkimuksessaan Houtskarın saaristopitäjän paikannimistöstä ja jota Eero Kiviniemi on kehittänyt eteen-päin eritoten suomalaiseen nimistöntutkimukseen sopivaksi. Kiviniemi on luokitellut nimeämisperusteet neljään pääryhmään, jotka ovat paikan sijainti tai asema, paikan (luonnollinen) ominaisuus, paikalla oleva tai esiintyvä sekä paikan suhde ihmiseen. Kaikkiaan nimeämisperusteita on 10 (ks. luku 2.2).

Taulukoissa 1a ja 1b esittelen maallikoiden tavat selittää paikannimien syntyä. Tutkimuksessani mukana olevat nimet ovat taulukoissa luokiteltuna aakkosjärjes-tyksessä, ja kunkin nimen perässä näkyy luku, jossa nimeä on tutkimuksessa käsitelty. Oikeaan laitaan olen merkinnyt, kuinka monta erilaista tulkintaa kustakin nimestä on yhteensä. Nimenselitystapojen yhteislukumäärän olen merkinnyt taulukon 1b alimmalle riville. Lukumäärien kohdalla on otettava huomioon se, että joillakin haastateltavilla oli useita tulkintoja yhdestä ja samasta nimestä. Lisäksi taulukkoon ei ole listattu niitä haastateltavien vastauksia, joissa haastateltavat kertoivat, mistä *eivät usko* nimen olevan peräisin. Tällaiset vastaukset kyllä kertovat nimenantokäsityksistä, mutta eivät ole tulkintoja nimenantoperusteista. Taulukkoon merkittyjen nimitulkintojen lukumäärä ei siis tarkoita kaikkien tulkintojen kokonaismäärää.

Olen muodostanut maallikoiden nimenselitysluokittelumallin pääosin haasta-

teltavien käyttämien parafrasien (ks. luku 2.2) avulla ja jakanut selitystavat 13 luokkaan, joiden lyhenteet näkyvät taulukon ylimmällä rivillä. Lyhenteiden merkitykset ovat seuraavat:

PS = Paikan sijainti

Paikan ominaisuus

TUH = topografinen ulottuvuus tai hahmo

LO = maaperän, veden, materiaalin laatu tai ominaisuus

MO = muunlainen ominaisuus

Paikalla oleva, esiintyvä

POY = yksilöllinen tarkoite

POK = kollektiivinen tarkoite

Paikan suhde ihmiseen

ONA = omistus, nautinta, asuminen

TeK = tekeminen, käyttö

TAP = tapahtuma

PSI = epäselvä

Muut = ne nimitulkinnat, joissa nimeämisperuste oli selvä mutta jotka olivat lähinnä yksittäistapauksia

Epäselvät tapaukset

KMT = vieraat kielet / vanha kieli / murre / nykyään tuntematon termi

EpM = muut epäselvät

Kun tutkimukseeni osallistuneiden henkilöiden tapoja selittää paikannimien syntyä vertaa Kiviniemen syntaktis-semanttisen luokittelumallin nimeämisperusteisiin, huomaa, että nimitulkintojen perusteella maallikoiden arviot paikkojen nimeämisperusteista ovat lähestulkoon yksi yhteen todellisten nimeämisperusteiden kanssa. Mukana ovat kaikki Kiviniemen luokittelumallin neljä pääluokkaa: paikan sijainti, paikan ominaisuus, paikalla oleva tai esiintyvä ja paikan suhde ihmiseen. Myös laati-

Taulukko 1a. Maallikoiden nimenselitystavat luokiteltuina nimeämisperustein.

PAIKANNIMI	PS	TUH	LO	MO	POY	POK	ONA	TEK	TAP	PSI	Muut	KMT	EpM	Yht.
Akonlahti (5.1.3.3)				2			6	1		13	1	2	1	26
Haiseva (7.1.5)				23										23
Hasinmäki (5.1.2.3)						1	3	2		7		1	1	15
Haukivuori (4.9)	6	3					1	2			2		4	18
Heinävesi (4.4)			17	1		4		3					2	27
Helvejärvi (7.1.4)			1	9		3			3	4	1	1	3	25
Huruslahti (7.3.3)		1	2	5			1	5		2	3	4	1	24
Huutokoski (6.4)				3				28	1					32
Hyväjärvi (7.1.6)				22			1		1	3				27
Häyriälä (5.1.1.1)					4		14			7	2	1		28
Joroinen (4.3)				1			3		2	4	1		3	14
Joutenlahti (5.1.3.2)		1		6		12		11					4	34
Jäppilä (4.8)					1		20			3		1	2	27
Kallavesi (7.1.1)				18		3				2		1	6	30
Kangaslampi (4.7)	7		8			1	2	5					1	24
Kankunharju (5.1.2.6)		3	1			2	7	3		5	1		5	27
Karvio (6.5)				3	1	1	1	3		6		1	2	18
Kermajärvi (7.1.7)				13			3	4	1	2		1	2	26
Kirvesniemi/ Kirveslahti (7.3.2)	3	8		1			1	11	7				1	32
Kommila (5.1.1.5)					8	1	2	3		1		2	1	18
Konnusvesi (7.2.2)				1	2		1	6	3			1	3	17
Kuoppakangas (5.1.2.7)	2		2	10	1	17								32
Kurola (5.1.1.4)			1		5	1	8	5		11				31
Kuvansi (6.1)				7		1		1		1			2	12
Kämäri (5.1.4.3)				1	1	3	3	1		5	2		2	18
Könönpelto (5.1.4.1)						1	17			5			2	25
Laivalinnan- katu (5.2.2)	3				17	1		17						38
Lemmensillan- tie (5.2.3)	1							35						36
Leppävirta (4.2)				1	1	19	1		5				1	28
Leunanmäki (5.1.2.4)				1		1	2			7	1	1		13
Likolahti (7.3.4)			3	4				16						23
Luttila (5.1.1.3)			4		5	2	13			2			2	28
Maavesi (6.3)	5		6	6	2	2			3		1			25

Taulukko 1b. Maallikoiden nimenselitystavat luokiteltuina nimeämisperustein.

PAIKANNIMI	PS	TUH	LO	MO	POY	POK	ONA	TEK	TAP	PSI	Muut	KMT	EpM	Yht.
Mulajärvi (7.1.3)			19					5	4			1	3	32
Naarajärvi (6.2)								23		1		1		25
Orinoro (7.4.1)		1		2				5	8		6	1	1	24
Parsiusmäki (5.1.2.5)						1	4	13	1	1				20
Pieksämäki (4.5)		1				1		18				1	2	23
Pussilanjoki (5.1.3.4)	4			8			3	3	1	4				23
Puurtila (5.1.1.2)					7	2	6	3		5				23
Päiviönsaari (5.1.3.1)				5		1	8			6				20
Riikinneva (7.4.2)		1				3	6		3	2		1	4	20
Satakunnan- katu (5.2.1)					3	5	5			2	8		10	33
Siitinselkä (7.2.1)	1	6	1	3		2	2	2	2		2	2	2	25
Soisalo (7.3.5)		1	1	8	2	3	1	3	1	1	3		2	26
Suonenjoki (4.6)		5	1	9	1	1	1			2			1	21
Taipale (5.1.4.2)			1		2			27	2		1			33
Tappuvirta (7.2.4)				5		1		3	13				2	24
Taulumäki (5.1.2.1)				3	11	1	4	4	1				1	25
Turjanvirta (7.2.3)				6			9		1	2				18
Tyyskä (7.3.1)				6	1		1	2		3	2	2		17
Unnukka (7.1.2)		1		4		4						7	1	17
Varkaus (4.1)					14			2	22	1			4	43
Viinämäki (5.1.2.2)								37				1		38
Virtasalmi (4.10)				11	10		2			1				24
Yöllinnunsalmi (7.2.5)					1	13		1			1		3	19
Ämmäkoski (7.2.6)		1		11			1	16	6	1			1	37
YHTEENSÄ	32	33	68	219	100	114	163	329	91	122	38	34	88	1431

mani alaluokat ovat lähestulkoon identtiset Kiviniemen vastaavien kanssa. Haastateltavat eivät tulkinnoissaan tietenkään itse käyttäneet nimeltä mitään valmista nimeämisperustetta, mutta parafrasien avulla kävi useimmiten ilmi, mitä nimeämisperustetta he milloinkin tarkoittivat.

Aina nimitulkintojen luokittelu ei kuitenkaan ollut helppoa. Luvussa 2.2 kerroin Kiviniemen todenneen, että nimien sijoittaminen syntaktis-semanttisen luokittelumallin

nimeämisperustekategorioihin on joskus ongelmallista, sillä joillakin nimillä voi olla useampi kuin yksi asiallisesti mahdollinen nimeämisperuste. Myöskään maallikoiden nimitulkinnoista ei aina käynyt suoraan ilmi, millaista selitystä he pitivät nimen asiataustana. Olen siis välillä joutunut tulkitsemaan itse, mitä haastateltavat ovat selityksellään tarkoittaneet, ja sijoittamaan maallikotulkinnat nimeämisperusteluokkiin sen perusteella. Tämä hidasti runsaan aineiston luokittelua entisestään. En aina myöskään ollut tyytyväinen luokitteluuni, ja jouduinkin monesti siirtämään nimitulkintaa kategoriasta toiseen.

Luvussa 2.2 kerroin myös siitä, että Kiviniemi on varoittanut mallin saattavan pakottaa nimitulkintoja valmiisiin kategorioihin, vaikeivät ne niihin sovi. En kiellä, etteikö valmis malli olisi ohjannut luokitteluani, sillä sitä on vaikea jättää mielestään, kun sen parissa on kauan työskennellyt. Koska syntaktis-semanttisen luokittelumallin kategoriat kuitenkin ovat sopineet myös maallikoiden nimitulkintoihin, ei minulla ole ollut syytä olla käyttämättä niitä.

Syntaktis-semanttisen luokittelumallin kattavuudesta ja kategorioiden riittävydestä on niin ikään ollut edellä puhetta. Koska haastateltavien tulkinnat paikkojen nimeämisperusteista eivät kaikki olleet sijoitettavissa olemassa oleviin valmiisiin kategorioihin, jouduin laatimaan niiden lisäksi luokat ”muut” ja ”epäselvät tapaukset”. Selvitän seuraavaksi kaikkien laatimieni luokkien sisältöä tarkemmin ja vertaan maallikoiden nimenselitystapoja todellisiin nimeämisperusteisiin. Vertaan myös joidenkin esimerkkien avulla, mitä samanlaista ja mitä erilaista on maallikoiden ja nimistöntutkijoiden tavoissa selittää paikannimistön syntyä. Tarkastelen myös jo osittain sitä, mihin maallikoiden nimitulkinnat perustuvat.

8.1.1. Paikan sijainti oletettuna nimeämisperusteena³²

Kiviniemen luokittelumallin ensimmäisenä nimeämisperusteena on ”paikan sijainti”. Haastateltavat pitivät sitä paikan nimeämisperusteena yhdeksän nimen kohdalla. Yhteensä paikan sijaintiin perustuvia nimitulkintoja oli 32. Tämä ei ihan sovi yhteen sen kanssa, että sijainnin pitäisi olla suomalaisen paikannimistön yleisin nimeämisperuste. Kiviniemi nimittäin uskoo, että hyvin monet maastotermit ovat syntyneet luokittelemaan paikkoja etenkin maalla ja vesillä kulkemisen näkökulmasta. Jotta

32 ”Paikan sijainti” -luokitteluni osalta täytyy huomioida, etteivät haastateltavat suoraan käyttäneet vastauksissaan *sijaita*-verbiä vaan *olla*-verbiä. Koska *olla*-verbin yksi merkitys kuitenkin on 'sijaita' (PS s.v. *olla*), olen tulkinnut, että haastateltavat ovat tähän nimeämisperusteluokkaan sijoittamissani nimitulkinnoissaan käyttäneet verbiä tässä merkityksessä.

ihminen pystyisi liikkumaan tietömillä reiteillä tarkoituksenmukaisesti, hän tarvitsee jokseenkin tarkasti jäsennellyn kuvan ympäristöstään. Siksi paikkoja on nimetty eritoten sijainnin mukaan. (Kiviniemi 1990: 85, 155.) Syy siihen, miksi maallikot pitivät sijaintia nimeämisperusteena vain harvoissa tapauksissa, johtuu arvatenkin siitä, ettei tutkimuksessani muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta ole mukana sellaisia nimiä, joiden todellisena nimeämisperusteena voisi pitää paikan sijaintia. Siksipä maallikoiden olettamien nimeämisperusteiden lukumääriä ei voi suoraan verrata todellisten nimeämisperusteiden lukumääriin ainakaan tässä tapauksessa.

Paikan sijainti voidaan Kiviniemen luokittelumallin mukaisesti ilmaista nimissä joko täsmällisesti tai suhteellisesti. Ensin mainittu tarkoittaa, että sijainti ilmaistaan nimessä mainitun paikan suhteen. Tällaisia nimiä ovat esimerkiksi liitynnäiset (ks. luku 5.1.2.3): nimi *Venelahdenkari* kertoo, että tarkoite, kari, sijaitsee paikassa nimeltä *Venelahti*, jonka nimestä myös tarkoite on saanut nimensä. Myös sellaiset nimet, joissa nominatiivimuotoiset määrite- ja perusosa kuvaavat kumpikin jonkinlaista paikkaa, voivat ilmaista täsmällistä sijaintia. Esimerkiksi nimi *Ojapelto* tarkoittaa 'lähellä ojaa olevaa peltoa' ja ilmaisee siten täsmällisen sijainnin. (Kiviniemi ym. 1974: 9; Kiviniemi 1990: 155; Atk-seminaari; ks. myös Ainiala ym. 2008: 108; ISK § 411.)

Paikan suhteellinen sijainti tarkoittaa sitä, että nimessä on sijaintia ilmaisevana määriteosana paikan adverbia tai paikkaa ilmaisevaa postpositiota vastaava yhdyssanamuoto³³, kuten esimerkiksi nimissä *Alatalo*, *Peräniitty* ja *Pohjois-Venelahti*. Suhteellinen sijainti siis ilmaisee, että kyseinen tarkoite sijaitsee esimerkiksi alempana, peremmällä tai pohjoisempana kuin toinen vastaavanlainen tarkoite. (Kiviniemi 1990: 155; Atk-seminaari; ks. myös Ainiala ym. 2008: 109.)

Omassa luokittelussani en ole tehnyt eroa täsmällisen ja suhteellisen sijainnin välille. Siihen ei ole ollut tarvetta, koska haastateltavatkään eivät tulkinnoissaan tehneet eroa sen suhteen. Tutkimuksessani mukana olevista nimistä *Kangaslampi* ja *Haukivuori* voisivat mahdollisesti olla sellaisia, jotka ovat syntyneet tarkoitteensa sijainnin perusteella, varauksella myös *Maavesi*. Myös *Kirveslahti* ja *Kirvesniemi* -paikoista toinen on nimetty läheisestä sijainnistaan toiseen tarkoitteeseen. Sijaintinsa perusteella ovat tietysti saaneet nimensä lisäksi kaikki kahdeksan tutkimuksessani mukana olevaa metonyymistä siirrynnäistä, mutta koska tarkastelen näitä nimiä primaareina luontomininä, en laske niitä mukaan tähän joukkoon (ks. tarkemmin luku 3).

Seitsemän haastateltavaa arveli *Kangaslamm*in saaneen nimensä siitä, että

33 **Yhdyssanamuodolla** tai **yhdysosamuodolla** tarkoitetaan sellaista yhdyssanan määriteosaa, jollaisena voi esiintyä sellainen nomini- tai verbilekseemin edustuma, joka ei kuulu sanan taivutusparadigmaan (esim. sanavartalo *pohjois-*). Yhdysosamuodon tapaisia ovat myös nominaaliset vartalot, jotka eivät esiinny itsenäisenä taipuvana lekseeminä (esim. *ala-*, *perä-*). (ISK § 416.)

tarkoite on sijainnut kankaalla, ja kuusi haastateltavaa arveli *Haukivuoren* nimetyn siksi, että tarkoite on sijainnut lähellä sellaista lampea tai järveä, josta on saatu paljon haukia. Myös *Maaveden* arveltiin saaneen nimensä sijaintinsa perusteella. Nimeämisperustearvioita oli kaksi erilaista: nimen ajateltiin olevan toisaalta peräisin siitä, että jokin lampi tai järvi sijaitsee maa-alueiden ympäröimänä (3 nimitulkintaa), toisaalta siitä, että vesialue sijaitsee maa-alueen ympärillä (2).

Sijaintinsa perusteella nimetyiksi arveltiin myös esimerkiksi *Pussilanjokea*, *Kuoppakangasta* ja *Siitinselkää*. Neljä haastateltavaa arveli *Pussilanjoen* saaneen nimensä sen mukaan, että paikka sijaitsee ikään kuin pussissa. *Kuoppakangas*-nimen kaksi haastateltavaa tulkitsi siten, että tarkoite sijaitsee kuopassa tai muuten alempana kuin muu ympärillä oleva maasto. Nimistöntutkijan näkökulmasta nimet tällaisissa tapauksissa todennäköisesti kertoisivat enemmän paikan ominaisuudesta kuin sijainnista, sillä ”Pussila” ja ”Kuoppa” eivät itsessään ole paikkoja eivätkä tarkoitet, joki ja kangas, siten sijaitse niiden suhteen millään tavalla. *Pussilanjoki*-nimen kohdalla huomionarvoista on myös se, että haastateltavat puhuivat nimestä siten kuin sen määriteosa olisi *Pussi-* ~ *Pussin-* eivätkä lainkaan pohtineet sitä, miten nimen *la*-aines voisi liittyä heidän tulkintaansa.

Yksi haastateltava arveli, että *Siitinselkä*-nimeen voisi liittyä tarkoitteen sijainti tehtaan lähellä, sillä erästä tehtaan piippua kutsutaan *Siitinputki*-nimellä. Vaikka tehdas on aina ollut tärkeä osa Varkautta, ei kuitenkaan yksittäinen piippu voi olla niin merkittävä, että se olisi voinut antaa nimensä suurehkolle järven selälle. Kyseinen tulkinta on myös yksi niistä kiintoisista osoituksista siitä, kuinka maallikot eivät tule ajatelleeksi sitä, miten vanhoja paikannimet voivat olla, vaan etsivät nykypäivästä vastauksia nimen sisältöön. *Siitinselkä*-nimestä löytyy merkintöjä vanhoista asiakirjoista jo vuosisatoja ennen Varkauden tehtaiden perustamista.

8.1.2. Paikan ominaisuus oletettuna nimeämisperusteena

”Paikan (luonnollinen) ominaisuus” -pääryhmä jaetaan Kiviniemen mallissa kolmeen alaluokkaan. Ensimmäinen on ”topografinen ulottuvuus tai hahmo”. Ryhmään kuuluvat siis ne nimet, jotka ilmaisevat joko tarkoitteen laajuutta tai kokoa (esim. *Laajalahti*, *Vähämäki*) tai kertovat, mitä tarkoitteet muistuttavat muodoltaan tai ulkonäöltään (esim. *Koukkujärvi*, *Alttarikivi*). Toinen alaluokka on ”maaperän, veden, materiaalin laatu tai ominaisuus”, johon kuuluisivat esimerkiksi sellaiset nimet kuin *Mustalahti* ja *Hieta-lahti*. (Ainiala ym. 2008: 109.)

Kolmas alaluokista on ”muunlainen ominaisuus”. Itselleni tuotti alussa vaikeuksia sijoittaa nimitulkintoja kahden viimeksi mainitun alaluokan välillä, sillä ne ovat mielestäni osin päällekkäisiä. Jos paikan nimi on esimerkiksi *Kylmäoja*, eikö se kerro ojan maaperän tai ojassa olevan veden ominaisuudesta ja kuuluisi siten luokkaan ”maaperän, veden, materiaalin laatu tai ominaisuus”? Olen kuitenkin sijoittanut tämän-tapaiset nimitulkinnat luokkaan ”muunlainen ominaisuus”, sillä Kiviniemen mallissa se ilmeisesti kattaa kaikki sellaiset tapaukset, joissa nimeämisperusteena on ollut esimerkiksi paikan lämpötila, haju, ääni ja ikä. Luonnollisesti luokka kattaa näiden lisäksi myös kaikki muunlaiset paikan ominaisuudet, kuten paikan mitättömyyden (*Paskolampi*), tuulisuuden (*Tuulivaara*), huonokasvuisuuden (*Nälkäpelto*) jne. (Ks. Bjarland ym. 1975: 3, 5, 10.)

8.1.2.1. Topografinen ulottuvuus tai hahmo

Haastateltavat pitivät topografista ulottuvuutta tai hahmoa paikan nimeämisperusteena 13 nimen kohdalla. Yhteensä tällaisia nimitulkintoja oli 33. Tutkimuksessani mukana olevista nimistä joko *Kirvesniemi* tai *Kirveslahti* voisi olla sellainen, joka todella on annettu tarkoitteen topografisen hahmon perusteella. Myös *Unnukka* olisi voinut saada nimensä topografisen ulottuvuutensa johdosta, mikäli nimeen todella sisältyy 'pitkän-omaista lahtea' tarkoittava sana.

Kirvesniemeä arveltiin kirveen malliseksi kahdeksassa nimitulkinnassa ja *Kirveslahtea* kahdessa. Ainakin kaksi haastateltavaa arveli, että kumpikin tarkoitteista on nimetty erikseen. Tämä kertoo ainakin siitä, etteivät maallikot välttämättä tule ajatelleeksi nimenannon taloudellista puolta³⁴. Nimenannossahan käytetään erittäin paljon hyväksi muuta paikannimistöä, ja noin puolet kaikista paikannimistämme sisältää jonkin toisen nimen tai sellaisen osan (Kiviniemi 1975: 18; Ainiala ym. 2008: 102). Tarkoitteen ei siis välttämättä ole tarvinnut saada nimeään sen kummemmasta syystä kuin sijainnistaan lähellä toista tarkoitetta.

Viisi haastateltavaa piti *Suonenjoen* nimeämisperusteena sitä, että tarkoite – tulkinnoissa joko joki tai kunta – muistuttaa suonta tai on pitkä ja kapea muodoltaan. Kolme haastateltavaa arveli *Kankunharjun* muistuttaneen nimenantajan näkökulmasta ulkomuodoltaan kankkua eli takapuolta, ja yksi haastateltava arveli *Orinnoron* tuoneen nimenantajalle mieleen hevosen. Yksi haastateltava oli sitä mieltä, että *Riikinneva-*

34 Sama asia kävi vielä selvemmin ilmi erään toisen nimen nimitulkinnoissa. Jouduin kuitenkin jättämään tämän nimen pois tutkimuksestani (ks. luku 3).

nimessä määriteosa *riikki* voisi tarkoittaa 'isoa'. Nimistöntutkijan näkökulmasta näissä tulkinnoissa ongelmana on se, ettei nimien määriteosien genetiivimuotoisuus viittaa ensi sijassa paikan ominaisuuteen, sillä sitä ilmaisevat määriteosat ovat lähes pelkästään nominatiivissa (ks. Niemi 1991: 45). Mikäli tarkoitteet olisi nimetty edellä mainittujen ominaisuuksiensa mukaan, odotuksenmukaisemmat nimiasut olisivat **Suonijoki*, **Kankkuharju*, **Orinoro* ja **Riikkineva*. Sen sijaan *Siitinselkä*, *Haukivuori* ja *Joutenlahti* voisivat teoriassa hyvinkin olla nimettyjä hahmonsa perusteella, kuten osa haastateltavista arveli. Myös *Huruslahden* ja *Ämmäkosken* nimeämisperusteena voisi olla paikkojen koko, mikäli nimien määriteosat *hurus* ja *ämmä* tarkoittaisivat 'isoa', kuten yksittäistapauksissa arveltiin.

Vaikuttaa siltä, että maallikot arvelevat paikkoja nimetyn topografisen ulottuvuutensa tai hahmonsa johdosta etenkin sellaisissa tapauksissa, joissa määriteosa näyttää ilmaisevan konkreettisesti havaittavaa muotoa, kuten ruumiinosaa (*Suonenjoki*, *Kankunharju*, *Siitinselkä*), esinettä (*Kirvesniemi* ja *Kirveslahti*) tai eläimen ulkomuotoa (*Haukivuori*, *Joutenlahti*, *Orinnoro*).

Haastateltavat olivat myös sitä mieltä, ettei paikan topografinen ulottuvuus tai hahmo käy nimeämisperusteeksi. Näitä näkemyksiä ei juuri perusteltu yhtä haastateltavaa lukuun ottamatta. Hän oli esimerkiksi sitä mieltä, ettei *Kirvesniemeä* tai *-lahtea* ole voitu nimetä muodon mukaan, koska kukaan ei ole nimenannon aikaan pystynyt katsomaan ylhäältäpäin, minkälaisia tarkoitteet ovat muodoltaan. Tällainen näkökanta kuulostaa kieltämättä järkeenkäyvältä, mutta nimistöntutkija voisi kuitenkin olla asiasta eri mieltä. Kiviniemi nimittäin toteaa vesistönimien tutkimuksensa yhteydessä, että järvien nimeäjät ovat arvatenkin olleet melko hyvin selvillä järvien muodosta, sillä järven kokonaiskuvan hahmottuminen veneellä liikkuvan eränkävijän mielessä on ollut hänelle erittäin tärkeää. Siksipä ei voidakaan sanoa, että nimenantajan pitäisi päästä tarkastelemaan tarkoitetta ylhäältäpäin voidakseen nimetä sen muodon perusteella. (Kiviniemi 1977: 18–19.) Sen sijaan saman haastateltavan ajatus siitä, ettei *Yölinnunsalmen* nimi voi tulla linnun muodosta, koska nimessä mainitaan nimenomaan yöllä esiintyvä lintu, on hyvä huomio ja osoittaa tavallaan nimistöntutkijan ajattelutapaa.

Soisalon arveltiin saaneen nimensä siitä, että salo on ollut muodoltaan soikea ja *Pieksämäen* arveltiin tarkoittaneen alun perin 'pientä mäkeä, pienmäkeä'. Nämä tulkinnat olivat yksittäistapauksia ja perustuivat epäilyksittä sana-assosiaatioihin.

8.1.2.2. Maaperän, veden, materiaalin laatu tai ominaisuus

Haastateltavat arvelivat, että paikka on saanut nimensä maaperän, veden tai materiaalin laadun tai ominaisuuden perusteella 15 nimen kohdalla, ja yhteensä tällaisia nimetulkintoja oli 68. Tutkimuksessa mukana olevien nimien kohdalla selitystä voisi pitää todellisena nimeämisperusteena *Heinäveden* ja *Maaveden* kohdalla: *Heinävesi*-nimen määriteosan on arveltu viittaavan rantojen ruohikkoisuuteen, ja nimen parafrasina voisi siten olla esimerkiksi 'vesi, jonka rannat ovat ruohikkoiset ~ heinittyneet'. *Maavesi*-järveä on tietävästi kuvattu kovarantaiseksi ja tummavetiseksi, jolloin nimen parafrasi voisi olla 'järvi, jonka veteen on sekoittunut maata ja joka on siksi tummaa'.

17 haastateltavaa arvelikin *Heinäveden* saaneen nimensä siitä, että järven vesi on ollut heinikkoista, ruohikkoista, kaislikkoista tai rehevöitynyttä. *Maaveden* yhdisti maaperän tai veden laatuun tai ominaisuuteen kuusi haastateltavaa. Kaksi heistä arveli paikan saaneen nimensä siitä, että vedessä on savea, maata, humusta yms. Heistä neljä taas arveli paikan nimetyksi siksi, että maa on märkää ja vetistä. Kielitieteilijän näkökulmasta näissä neljässä viimeksi mainitussa tulkinnassa kiinnostavaa on se, miten haastateltavat ovat hahmottaneet nimen perus- ja määriteosan suhteen. Yhdysnimissä perusosan on nimenosista se, joka ilmaisee paikan lajin eli sen, millaisesta paikasta on kyse, kun taas määriteosan tehtävä on ilmaista paikkaa luonnehtivaa erityispiirrettä (ks. luku 2.2). *Maavesi*-nimessä perusosa *vesi* ilmaisee paikan lajin ja määriteosa *maa* kertoo, millaisesta vedestä on kyse. Nämä neljä haastateltavaa ovat kuitenkin käsittäneet nimen siten, että nimenosa *vesi* määrittääkin *maa*-nimenosaa. Mikäli tarkoite olisi sellainen kuin he kuvittelevat, 'maa, joka on vetistä, märkää', olisi odotuksenmukaisempi nimi tällöin **Vesimaa*. Vastaavanlaista väärinkäsitystä sen suhteen, kumpi osista määrittää kumpaa, ei varmastikaan olisi tapahtunut yhdyssanan kohdalla. Näihin nimetulkintoihin lieneekin vaikuttanut se, että *Maavesi*-nimen sekä perus- että määriteosa pystyvät kumpikin ilmaisemaan paikan lajia ollessaan nimen perusosana (esim. *Kalla/vesi*, *Ahvenan/maa*).

Maaperän tai maaston ominaisuuden mukaan nimetyiksi arveltiin myös *Kangaslampia* (8 nimitulkintaa), *Kuoppakangasta* (2), *Kankunharjua* (1) ja *Taipalletta* (1). *Kangaslampi*- ja *Kuoppakangas*-nimien kohdalla tulkintaan vaikutti epäilemättä kummassakin nimessä esiintyvä nimenosa *kangas*, joka kuvastaa maatyyppejä. *Kankunharju*- ja *Taipale*-nimen kohdalla itselleni jäi epäselväksi, mitä haastateltavat tarkoittivat tulkinnallaan.

19 haastateltavaa arveli *Mulajärven* saaneen nimensä muun muassa siitä, että järvi on mutainen, soinen, hetteikköinen tai tummavetinen. Kaikki tulkinnat perustuivat

joko sana-assosiaatioihin tai konnotaatioihin tai niihin kumpaankin. Sana-assosiaatioihin pohjasivat myös seuraavat tulkinnat: *Luttilan* arveltiin saaneen nimensä siitä, että paikka on maaperältään luhtaa tai lettoa (4 nimitulkintaa), *Likolahtea* otaksuttiin muun muassa heinittyneeksi, liejuiseksi, mutaiseksi ja limaiseksi (3), *Huruslahden* arveltiin olevan humuspitoista (2), *Helvejärvestä* tuli mieleen kaislan helpeet ja sitä kautta heinäisyys ja ruohoisuus (1), *Kurolaa* arveltiin kuraiseksi ja märäksi paikaksi (1), *Siitinselkään* arveltiin liittyvän siitepölyä ja roskaisuutta (1) ja sekä *Suonenjokea* että *Soisaloa* arveltiin soiseksi paikaksi (1).

8.1.2.3. Muunlainen ominaisuus

Paikan muunlaista ominaisuutta pidettiin paikan nimeämisperusteena 34 nimen kohdalla. Yhteensä tällaisia nimitulkintoja oli 219. Tähän luokkaan sijoittamieni nimitulkintojen kohdalla oli usein vaikea päätellä, tarkoittivatko haastateltavat tulkinnoissaan sitä, että paikka on nimetty muunlaisen ominaisuutensa perusteella, vai sitä, että paikka on saanut nimensä paikalla olevan tai esiintyvän mukaan. Myös Kiviniemi on huomannut saman vaikeuden todellisten nimeämisperusteiden luokittelun kohdalla: esimerkiksi *Kivi*-määritteen osalta on monesti lähes mahdotonta tietää, onko nimenantaja tarkoittanut paikan ominaisuutta 'kivinen' vai yksittäisten kivien esiintymistä paikalla. Kiviniemi huomauttaa, ettei näiden asioiden välillä edes aina liene mitään selvää eroa. (Kiviniemi 1990: 129, 149.) Osa tähän luokkaan sijoittamistani maallikkoselityksistä perustuu siis täysin omaan tulkintaani ja voisi toisaalta aivan yhtä hyvin olla luokassa ”paikalla oleva, esiintyvä”. Tämä kannattaa huomioida, jos haluaa tarkastella erityisesti maallikoiden nimeämisperustetulkintojen lukumääriä.

Tutkimuksessani mukana olevista nimistä *Haiseva* ja *Hyväjärvi* ovat sellaisia, jotka asiataustaltaan todennäköisesti liittyvät paikan muunlaiseen ominaisuuteen. Haastateltavatkin liittyivät nämä nimet selvimmin paikan ominaisuuteen: *Haisevasta* todettiin, että se haisee (23 nimitulkintaa) ja *Hyväjärven* arveltiin olevan jollain tavalla hyvä (22).

Myös *Akonlahti*, *Huruslahti*, *Kallavesi* ja *Ämmäkoski* voisivat todellisuudessa olla nimettyjä ominaisuutensa johdosta, mahdollisesti myös *Virtasalmi*, ja samaa mieltä olivat myös jotkut haastateltavista. Esimerkiksi *Kallavesi*-nimestä oli yhteensä 18 paikan muunlaiseen ominaisuuteen perustuvaa tulkintaa, ja yhtä lukuun ottamatta niissä kaikissa tarkoitteen arveltiin saaneen nimensä joko siitä, että järven vesi on kylmää, tai siitä, että järvi on kalaisa. Tämän nimen tulkintojen kohdalla kiinnostavaa on se, että

ensin mainittu tulkintatapa voisi teoriassa lähestulkoon olla mahdollinen. Nimenhän tulkittiin olevan peräisin ruotsin kielen sanasta *kall* 'kylmä'. Mielikuvitusta käyttämällä pääsemme tilanteeseen, jossa *Kallaveden* nimi on muinaisessa historiassa ollut **Kallsjö* 'kylmäjärvi'. Nimestä on sitten aikojen saatossa tehty **osamukaelma**. Sillä tarkoitetaan lainanimeä, jossa on sekä käännetty että äänteellisesti mukailtu nimenosa; lähes poikkeuksetta perusosa on käännetty ja määriteosa mukautettu lainaajien kieleen (Kiviniemi ym. 1974: 41; ks. myös Ainiala ym. 2008: 340). Kuvitteellisen **Kallsjö*-nimen perusosa *-sjö* olisi käännetty suomeksi ja korvattu ilmauksella *vesi* ja määriteosa *Kall-* mukailtu äänteellisesti *Kalla-*asuseksi. Käytäntöön tästä teoriasta ei kuitenkaan ole: Savon sydämeen tulleet ensimmäiset nimenantajat tuskin ovat olleet ruotsinkielisiä, joten ruotsin kieli ei varmastikaan ole jättänyt jälkeään vanhaan savolaiseen nimistöön toisin kuin rannikoilla ja saaristossa, jossa ruotsia on puhuttu jo kauan (Ainiala ym. mts. 125).

Kielitieteilijällä olisi huomautettavaa myös niistä nimitulkinnoista, joissa *Kallavesi* yhdistettiin kalaisuuteen. Osassa tulkinnoistahan nimen arveltiin olevan savolainen ”väännös” *kala*-sanasta³⁵. Haastateltavat viittasivat tulkinnoissaan mitä ilmeisimmin **yleisgeminatioon**, jossa lyhyttä painollista tavua seuraavan tavun yksinäiskonsonantti on geminoitunut ennen pitkää vokaalia tai diftongia. Tällöin esimerkiksi *kala*-sanana partitiivimuodosta *kalaa* päästäisiin asuun *kallaa*. Yleisgeminatio, joka ei suinkaan rajoitu pelkästään savolaismurteisiin, on kuitenkin kieleen liittyvänä ilmiönä nuori. Savolaismurteissa sitä on tavattu arvatenkin aikaisintaan vasta 1600-luvulla, kun taas *Kallavesi*-nimen varhaisimmat asiakirjamerkinnot ovat jo 1400-luvulta. Lisäksi jälkitavuihin kehittyneet pitkä *a* ja *ä* ovat diftongiutuneet (*ka(l)laa* > *ka(l)loa*) niin kutsuttua savolaiskiilan aluetta lukuun ottamatta koko savolaismurteiden alueella. Diftongiutuminen savolaismurteissa on oletettavasti peräisin jo keskiajalta liki tuhannen vuoden takaa, ajalta, jolloin muinaiskarjalan puhujat asuttivat Savon. Diftongi on sydänsavolaismurteissa myöhemmin vielä oiennut, jolloin tuloksena *kala*-sanana partitiivi olisi muotoa *ka(l)loo*. (Kettunen 1940: kartat nrot 2, 154, 179; Rapola 1966: 25, 28, 348–350, 411–412; 1969: 56–58; Nahkola 1987: 73.) Tulkinnoissa on myös ongelmallista vielä se, että paikannimen määriteosa on aina joko nominatiivissa tai genetiivissä, eli se ei voi olla partitiivimuotoinen (ks. Kiviniemi 1990: 158; Ainiala 1997: 187). Partitiivimuotoisesta *Kallaa*-asusta ei muutenkaan olisi noin vain voitu päätyä nominatiivimuotoiseen *Kalla*-asuun.

Ämmäkoski-nimen kohdalla ne haastateltavien tulkinnat (11), joiden mukaan

35 Kaikkiaan tällaisia tulkintoja oli neljä; luvussa 7.1.1 niitä on esitelty vain kaksi.

tarkoite on voinut saada nimensä kokonsa ja voimakkuutensa mukaan, voisivat hyvinkin olla paikkansa pitäviä. Samoin se *Akonlahti*-nimen yksittäinen tulkinta, jonka mukaan nimi voisi liittyä paikan vähäpätöisyyteen, voisi todellakin olla paikan nimeämisperuste. *Huruslahti*-nimien tulkinnat paikan muunlaisesta ominaisuudesta perustuivat pääosin sana-assosiaatioihin. Sana-assosiaatiot tai konnotaatiot tai ne molemmat vaikuttivat myös nimien *Helvejärvi*, *Joutenlahti*, *Karvio*, *Kirvesniemi/Kirveslahti*, *Kuvansi*, *Leunanmäki*, *Likolahti*, *Päivionsaari*, *Siitinselkä*, *Soisalo*, *Tyyskä* ja *Unnukka* tulkin-toihin.

Sijoitin ”paikan muunlainen ominaisuus” -luokkaan myös seuraavanlaiset nimitulkinnat: *Kermajärvi* kuviteltiin 'järveksi, jonka vesi muistuttaa kermaa, on kermaista' (13 nimitulkintaa) ja *Maavesi* muun muassa 'vedeksi, joka on niin maan tasalla, että muistuttaa maata' (3). *Orinnoro*-nimen tarkoitteen arveltiin olevan 'puro, joka muistuttaa orilta päässyttä noroa eli virtsaa' (2). *Orinnoro* voisi käydäkin vertailunimestä (ks. luku 2.2 esim. *Puuronsilmä*), mikäli nimen tarkoite tosiaan olisi vähäpätöinen ja pieni puro, jollaista *noro*-sanalla voidaan tarkoittaa, joten tämäntapainen tulkinta ei liene yliampuva nimistöntutkijankaan mielestä.

Kolmessa nimitulkinnassa arveltiin *Suonenjoen* saaneen nimensä siitä, että tarkoite on ollut samalla tavalla merkityksellinen ihmiselle kuin (veri)suoni, ja kahdessa nimitulkinnassa *Siitinselkä*-nimen määriteosan ajateltiin olevan peräisin siitä, että tarkoite on ollut hedelmällinen ja kalaisa. Haastateltavat siis pitivät nimiä eräänlaisina **symbolisina niminä**. Termi on peräisin Sjöblomilta, joka on laatinut sen kuvaillakseen yritysnimien merkityssuhteita³⁶. Huomionarvoista näissä tulkinnoissa nimistöntutkijan näkökulmasta on se, että maallikot näyttävät pitävän nimeämistä melko monimutkaisena ajatteluprosessina. Epäsuoraa nimeämistä on toki olemassa, mutta paikannimien kohdalla se perustuu tyypillisimmin tarkoitteen herättämiin yhtäläisyys- ja kosketus-assosiaatioihin (esim. metonyymiset siirrynnäiset ja vertailunimet), ei siihen, mitä nimen määriteosa voisi symbolisesti tarkoittaa. Koska paikkojen nimeäminen pääasiassa on vaistomaista, nimenantajat tuskin paikkoja nimetessään miettivät nimien vertauskuvallisuutta. Tyypillisimmin nimet ovat informatiivisia, eli nimen ja paikan välillä on suora merkityssuhde (Ainiala ym. 2008: 101). Symboliset nimet sopivat spontaania nimeämistä paremmin keinotekoiseen nimenantoon, kuten juuri suunniteltuihin yritysnimiin.

36 Sjöblom tarkoittaa termillä yritysnimien kohdalla hieman toista kuin sillä itse tässä tarkoitan (ks. Sjöblom 2006: 216–219). Mielestäni nimitys kuitenkin sopii kuvailemaan myös tässä tapauksessa sitä tapaa, jolla maallikot arvelevat paikkoja nimetyn, eli symbolista nimenantoa.

8.1.3. Paikalla oleva, esiintyvä oletettuna nimeämisperusteena

Kiviniemen luokittelumallin kolmantena nimeämisperustepääryhmänä on ”paikalla oleva, esiintyvä”. Se jaetaan mallissa kahteen alaluokkaan: yksilölliseen ja kollektiiviseen tarkoitteeseen. Edellä on jo käynyt ilmi, että nominatiivimuotoinen määriteosa ilmaisee tavallisimmin kollektiivista ja genetiivimuotoinen määriteosa yksilöllistä paikalla olevaa tai esiintyvää määriteosan ilmaisemaa asiaa. Vaikka olen luokitellut haastateltavien nimitulkinnat taulukkoon eri luokkiin sen mukaan, ovatko haastateltavat tarkoittaneet yksilöllistä vai kollektiivista paikalla olevaa tai esiintyvää, käsittelen kaikki tähän pääryhmään kuuluvat tulkinnat yhdellä kertaa. Totesin jo edellä luvussa 8.1.2.3, että minulla on välillä ollut vaikeuksia päätellä, ovatko haastateltavat arvelleet tulkinnassaan paikkaa nimetyksi ominaisuutensa vai paikalla olevan tai esiintyvän perusteella. Luokitteluni mukaan haastateltavat olettivat, että ”paikalla oleva, esiintyvä” on paikan nimeämisperuste 39 nimen kohdalla, ja yhteensä tällaisia nimitulkintoja oli 214.

Tutkimuksessani mukana olevista nimistä ”paikalla oleva, esiintyvä” on varmasti tai mahdollisesti nimeämisperusteena nimien *Helvejärvi*, *Joutenlahti*, *Kuoppakangas*, *Leppävirta*, *Orinnoro*, *Siitinselkä*, *Taulumäki*, *Taipale*, *Virtasalmi* ja *Yölinnunsalmi* kohdalla. Nimeämisperuste liittyy myös *Laivalinnankatuun* siten, että katu on nimetty Varkaudessa sijainneen historiallisen laivastotukikohdan, *Laivalinnan* muistoksi. Haastateltavien tulkinnat nimeämisperusteista kävivät melko hyvin yhteen todellisten perusteiden kanssa: tulkinnoissa *Leppävirta* (20), *Laivalinnankatu* (18), *Kuoppakangas* (16), *Varkaus* (14), *Yölinnunsalmi* (13), *Taulumäki* (12), *Joutenlahti* (12) ja *Virtasalmi* (10) olivat ne nimet, joiden kohdalla paikalla olevaa tai esiintyvää arveltiin nimeämisperusteeksi eniten. Tähän vaikutti varmastikin se, mihin nimien määriteosat viittaavat: leppä, laivastotukikohta, kuoppa, taulu, (yö)lintu, jout[s]en, jouteliaat ihmiset ja virta ovat konkreettisia tarkoitteita, joiden paikalla olemisen tai esiintymisen helposti huomaa. Sen sijaan *Varkaus*-nimen tulkintamääriin vaikutti selvästikin se, että haastateltavat olivat lukeneet tai kuulleet selityksestä, jonka mukaan nimi on peräisin joko saamelaisesta 'kätköä' tarkoittavasta *vuörka*-sanasta tai siitä, että alueella on ollut varkaiden saaliin kätköpaikka.

Seuraavaksi eniten paikalla olevaa tai esiintyvää arveltiin nimeämisperusteeksi *Puurtilan* kohdalla (9 nimitulkintaa). Kuudessa tulkinnassa nimi käsitettiin kaksiosaiseksi siten, että nimen *tila*-lopun arveltiin tarkoittavan paikalla ollutta tilaa tai olleita tiloja. Näissä tapauksissa haastateltavat eivät siis hahmottaneet, että nimeen sisältyy *-la*-johdin, joka on liitetty nimeen sitä muodostettaessa. Myös *Unnukka-*

nimen kohdalla *-kka*-johdinaineksen arveltiin kuuluvan nimeen sisältyvään appellaatiiviin neljässä nimitulkinnassa, joissa paikan oletettiin saaneen nimensä paikalla kasvaneesta kasvista, unnukasta tai ulpukasta. Tulkinnat perustuivat selvästi sanaassosiaatioon, eivätkä haastateltavat kiinnittäneet huomiota siihen, miten järvennimenä voisi olla kasvinnimi (vrt. esim. **Järviruoko* tai **Lumme* järvennimenä). Koska paikalla olevaa tai esiintyvää kuvaavat nimet tuntuvat poikkeuksetta olevan rakenteeltaan kaksiosaisia nimiä, joissa perusosa kertoo *missä* ja määräiteosa *mitä* paikalla on tai esiintyy, voisi *Unnukka*-nimi kuulua tähän ryhmään ainoastaan siten, että alun perin kaksiosaisesta nimestä **Unnukkajärvi* olisi ellipsin kautta syntynyt yksiosainen, kun määräiteosaa ei ole tunnistettu appellaatiiviksi eikä se siten ole päässyt sekaantumaan sellaiseen.

Kolmessa nimitulkinnassa arveltiin *Helvejärven* saaneen nimensä siitä, että paikalla on kasvanut helpiä. Myös itselläni kävi mielessä, ettei *Helvejärvi*-nimi välttämättä ole nominatiivimääritteinen vaan että kyseessä on alkuperäinen genetiivi. Savon murteessa *j*:tä edeltävä *n* assimiloituu, jolloin *Helvejärvi* olisikin alkuaan voinut olla **Helvenjärvi*, murteessa *helvej järvi* tai *helevej järvi* (Kettunen 1940: kartta nro 124; ks. myös Karemo 1970, NA; Torasvirta 1971, NA). Tällöin määräiteosana ei olisikaan *helve*-sana vaan sana *helpi* 'korkea, leveälehtinen rantaheinä' (NS s.v. *helpi*), joka taipuu genetiivissä *helven*. Ongelmallista tässä tulkinnassa on kuitenkin se, että jos nimi tässä tapauksessa kuvaa paikalla esiintyviä helpiä, niin nimen genetiivimuotoinen määräiteosa viittaisi liian selvästi yksilölliseen paikalla olevaan, mikä puolestaan tuskin on ollut nimeämisen taustalla. Lisäksi ei ole tietoa siitä, onko *helpi*-sanaa tunnettu Varkauden seudulla nimenannon aikana, sillä sanasta ja sitä kautta sen levikistä murteissa ei ole mainintoja *Suomen murteiden sanakirjassa*.

Kahdessa nimitulkinnassa *Karvion* arveltiin saaneen nimensä paikalla olevan tai esiintyvän johdosta. Toisessa tulkinnassa haastateltava arveli, että *Karviossa* on ollut kievari, jonka on omistanut *Karvio*-niminen henkilö ja jonka mukaan koko paikkakunta on nimetty. Ajatus ei sinänsä ole mahdoton; onhan paikkoja nimetty paikalla olevien rakennusten mukaan, mutta totesin jo edellä, että tähän ryhmään kuuluvat nimet ovat pääsääntöisesti kaksiosaisia (vrt. esim. *Riihimäki*, *Torniaho*). Mieleen tulee väistämättä myös se, ettei kievareita varmaan ole edes entisaikaan pystytetty minne tahansa, vaan ne on luultavimmin rakennettu tärkeiden, tiuhaan käytössä olleiden kulkureittien varrelle, jolloin voisi kuvitella, että paikat tärkeän reitin varrella on nimetty jo ennen kievareiden ilmestymistä.

Toinen *Karvio*-nimeen liittyvä nimitulkinta, jossa haastateltava pohti sitä, voisiko nimi liittyä paikalla olleisiin karviaismarjapusikoihin, pohjautui selvästi sana-

assosiaatioon. Assosiaatioihin ja konnotaatioihin perustuivat selvästi myös nimien *Satakunnankatu* (8 nimitulkintaa), *Soisalo* (6), *Kurola* (4), *Kallavesi* (3), *Riikinneva* (3), *Kankunharju* (2), *Konnusvesi* (2), *Suonenjoki* (2), *Hasinmäki* (1), *Könönpelto* (1) ja *Pieksämäki* (1) tulkinnat.

8.1.4. Paikan suhde ihmiseen oletettuna nimeämisperusteena

8.1.4.1. Omistus, asuminen, nautinta

Neljäntenä pääryhmänä Kiviniemen luokittelumallissa on ”paikan suhde ihmiseen”. Se on jaettu kolmeen alaluokkaan, joista ensimmäisen nimeämisperusteena on, kuka paikan on omistanut, kuka paikalla on asunut tai kuka paikkaa on käyttänyt nautinta-alueenaan. Paikan omistus tai paikan käyttäminen nautinta-alueena on aina ollut yksi keskeisimmistä nimeämisperusteista sijainnin jälkeen (Kiviniemi 1990: 143). Muun muassa Ainiala on kiinnittänyt huomiota henkilönimikantaisten nimien runsauteen Savossa. Hän uskoo, että syynä siihen on tällaisten nimien kuvaavuus ja savolaisten henkilökeskeisyys. Myös Koistinen on jo vuonna 1899 kirjoittanut *Virittäjässä*, kuinka savolaisten tapana on ollut nimetä paikkoja niihin jollain lailla liittyvien henkilöiden mukaan. (K. 1899: 120; Ainiala 1997: 231.) Tutkimuksessani mukana olevista nimistä *Häyriä*, *Joroinen*, *Jäppilä*, *Kankunharju*, *Kurola*, *Kämäri*, *Könönpelto*, *Luttila*, *Pussilanjoki*, *Puurtila* ja *Päiviönsaari* ovat peräisin paikan omistajasta, asukkaasta tai käyttäjästä; varauksin sellaisina voisi pitää myös nimiä *Akonlahti*, *Hasinmäki*, *Kommila*, *Leunanmäki*, *Parsiusmäki*, *Riikinneva*, *Turjanvirta* ja *Tyyskä*.

Haastateltavat pitivät omistusta, asumista tai nautintaa paikan nimeämisperusteena 35 nimen kohdalla. Yhteensä tällaisia nimitulkintoja oli 163. Hieman yli puolessa tapauksessa (91³⁷) tulkinnat perustuivat nimiassosiaatioihin, eli haastateltavat liittivät paikannimen johonkin heille ennalta tuttuun henkilönimeen, useimmiten sukunimeen. Tällaisissa tulkinnoissa lukumäärältään erottuivat nimet *Jäppilä* (17 nimitulkintaa), *Könönpelto* (17), *Häyriä* (14) ja *Luttila* (13). *Jäppilä* liitettiin lähes poikkeuksetta asukkaaseen, käyttäjään tai omistajaan nimeltä *Jäppinen*, *Könönpelto* *Könöseen*, *Häyriä* *Häyriiseen* ja *Luttila* *Luttiseen*, ja näistä tulkinnoista noin kaksi kolmasosaa (42) perustui haastateltavien omiin mielikuviin. Tulkintoihin vaikutti varmaankin osaltaan nimien rakenne, sillä näistä neljästä paikannimestä kolme on *la-*

37 Lukumäärään on huomioitu ainoastaan ne tulkinnat, joissa haastateltavat *arvelivat* paikannimen liittyvän johonkin henkilönimeen. Mukana ei siis ole luettuja eikä kuultuja tulkintoja.

loppuisia. *IA*-loppuisten paikannimien yhdistäminen sukunimiin ei selity pelkästään sillä, miten yleinen nimeen oletetusti sisältyvä sukunimi on, mutta lienee sitä helpompaa, mitä tutumpi sukunimi on haastateltavalle.

Tutkimuksessani on mukana neljä muutakin nimeä, jotka sisältävät *IA*-aineksen: *Kurola*, *Puurtila*, *Pussilanjoki* ja *Kommila*. Nimitulkinnoissa *Kurola* yhdistettiin omistajaan, asukkaaseen tai käyttäjään nimeltä *Kuronen* kahdeksan kertaa, *Puurtila Puurtiseen* kuusi kertaa ja *Pussilanjoki Pussiseen* kolmesti. *Kommilan* arveltiin kahdesti saaneen nimensä asukkaasta tai omistajasta, jolla on *Kommilan* tapainen sukunimi. *Kuronen* on sukunimenä selvästi yleisempi kuin *Jäppinen*, *Häyrinen* ja *Luttinen*³⁸, ja onkin syytä kiinnittää huomiota siihen, miksi haastateltavat pitivät *Kuronen*-nimistä henkilöä paikan mahdollisena asuttajana, omistajana tai käyttäjänä *Jäppisiä*, *Häyrisiä* ja *Luttisia* harvemmin. Kyse ei olekaan siitä, etteivätkö haastateltavat olisi tunteneet *Kuronen*-nimeä, sillä sen arveltiin liittyvän *Kurola*-nimeen peräti 23 nimitulkinnassa; yli puolet tulkinnosta vain jäi hämäräksi, ja ainoastaan kahdeksassa sanottiin suoraan, että paikka arvatenkin on nimetty asukkaan tai omistajan mukaan. Lukumäärissä täytyykin huomioida ne tulkinnat, joissa nimien asiataustan pohdinta on jäänyt ikään kuin puolittiehen.

Kun *IA*-aines ilmaisee paikan varhaisen asukkaan, ovat omistusta ja nautintaa ilmaisevat nimenosat tavallisesti genetiivimuotoisia. Tämä on luonnollista, sillä genetiivin yhtenä funktiona on substantiivin etumäärkkeenä ilmaista possessiivisuutta. (Kiviniemi 1975: 20; Niemi 1991: 18; ISK § 1232.) Maallikoiden kielitaju epäilemättä yhdistää genetiivialkuisen nimen paikan omistajaan tai käyttäjään ja joissakin tapauksissa asukkaaseen, mikäli paikan nimi muuten tuntuu viittaavan henkilönimeen, sillä haastateltavat arvelivat näitä nimeämisperusteiksi genetiivialkuisen nimien *Akonlahti*, *Hasinmäki*, *Kankunharju*, *Könönpelto*, *Leunanmäki*, *Pussilanjoki*, *Päiviönsaari*, *Riikinneva* ja *Turjanvirta* kohdalla. Esimerkiksi *Akonlahti*-nimestä haastateltavat arvelivat, että paikalla on asunut akka eli nainen tai henkilö, jonka lempinimi on *Ako*. Vaikka nimi todennäköisesti liittyy *akka*-sanaan, eivät lempinimeen liitetyt tulkinnat ole täysin mahdottomia: Mallatin (2007: 19) mukaan *Ako* saattaa paikannimissä paljastua vanhan henkilönimen hypokorismiksi, varsinkin jos kyseessä on viljelys- tai asutusnimi.

Sukunimilähtöisiksi arveltiin myös nimiä *Haukivuori* (< *Haukinen*), *Hyväjärvi* (< *Hyvärinen*), *Karvio* (< *Karvinen*), *Leppävirta* (< *Leppänen*), *Soisalo* (< *Soininen*), *Tyyskä* (< *Tyyskä* ~ *Tyyskäläinen*) ja *Virtasalmi* (< *Virtanen*; *Virtanen* + *Salminen*),

38 Väestörekisterikeskuksen nimipalvelun sukunimihaun mukaan *Kuronen* on nykyisenä nimenä 2473 henkilöllä, *Jäppinen* 1606 henkilöllä, *Häyrinen* 962 henkilöllä ja *Luttinen* 716 henkilöllä (VRK2; luettu 26.4.2011).

vaikkei nimissä ole *IA*-ainesta tai genetiivimuotoista määräiteosaa. Vaikka nämä tulkinnat olivat pääosin yksittäistapauksia, ne kertovat osin siitä, että maallikoiden on helppo tarjota henkilön nimeä paikannimen taustalle silloin, kun muuta järjellistä selitystä ei tule mieleen. Arvatenkin tulkintoihin vaikuttivat osittain myös nimi-assosiaatiot.

Tämän luokan kiintoisimpia tulkintoja olivat ne, joissa paikannimi yhdistettiin asukkaaseen ammatinharjoittajan mukaan: *Taulumäellä* arveltiin asuneen taulun tekijöitä tai taiteilijoita (4 nimitulkintaa), *Kangaslammilla* kankaan kutojia (2), *Kirvesniemellä* kirveentekijä (1), *Parsiusmäellä* räätäli (1) ja *Suonenjoella* suoneniskijä (1). Kuitenkaan esimerkiksi *Taulumäki*-nimen parafrasiksi ei ole helposti ajateltavissa 'mäki, jolla *asui* taiteilija' vaan pikemminkin 'mäki, jolla taiteilija *teki* tauluja', jolloin yksilöinnin ideana olisi paikalla toistunut tekeminen. Samalla tavalla voidaan ajatella, että *Kangaslammilla* on voitu kutoa kankaita, *Kirvesniemellä* tehdä kirveitä ja *Parsiusmäellä* räätälöidä tai parsia vaatteita, mutta näissäkään tapauksissa ei tällöin voida puhua asumisesta nimeämisperusteena.

8.1.4.2. Tekeminen, käyttö

Kiviniemen luokittelumallissa ”paikan suhde ihmiseen” -pääryhmän toisessa alaluokassa nimeämisperusteena on se, mihin tarkoitukseen paikkaa on käytetty, mitä paikalla on tehty ja millainen paikka on alkuperältään. Paikan käyttöä johonkin ilmaisevat esimerkiksi nimet *Kesätie* 'sulan maan aikana käytetty koulutie' ja *Onkikivi* 'kivi, jonka päältä on ongittu'; tekemistä ilmaisee esimerkiksi nimi *Tanssikallio* 'kallio, jolla tanssittiin' (Bjarland ym. 1975: 13; Ainiala ym. 2008: 109). Olen yhdistänyt tekemiseen ja käyttöön pohjautuvat nimitulkinnat, sillä käyttöön perustuvia nimitulkintoja oli niin vähän.

Haastateltavat pitivät paikan käyttöä paikan nimeämisperusteena kolmen nimen kohdalla, ja yhteensä näitä nimitulkintoja oli 13. 11 nimitulkinnassa arveltiin *Taipaleen* saaneen nimensä siitä, että paikkaa on käytetty jonkinlaisena reittinä. *Taipale*-sanallahan voidaan tarkoittaa paikannimissä muun muassa 'reittiä', ja haastateltavat ilmeisesti yhdistivät nimen sanan tähän merkitykseen. Loput kaksi tulkintaa olivat yksittäistapauksia: yksi haastateltava arveli, että *Tyyskää* olisi käytetty kaatopaikkana ja että se liittyisi paikan nimeenkin, ja yksi haastateltava pohti, voisiko *Kermajärven* nimi olla peräisin siitä, että järveä on käytetty kerman säilytyspaikkana.

Tekemistä arveltiin paikan nimeämisperusteeksi 37 nimen kohdalla yhteensä 316

nimitulkinnassa. Tekeminen näyttäisi tilastollisesti olevan maallikoiden yleisin tapa selittää paikannimien syntyä, mutta lukumääriä tarkastellessa täytyy ottaa huomioon myös omien tulkintojeni vaikutus luokittelussa. Osa tähän luokkaan sijoittamistani nimitulkinnoina voisi varmasti yhtä hyvin olla luokassa ”tapahtuma” (ks. luku 8.1.4.3), sillä välillä tekemisen ja tapahtuman välillä on vaikea vetää rajaa. Päädyin lopulta sijoittamaan tähän luokkaan ne tulkinnat, joissa haastateltavat ovat tarkoittaneet tai joissa olen tulkinnut heidän tarkoittaneen paikan saaneen nimensä paikalla toistuvasta toiminnasta.

Kiviniemen (1990: 147) mukaan paikannimistössä näyttäisi kuvastuvan yleisimmin sellainen toiminta, joka on ainakin jonkin aikaa ollut paikalle tunnusmerkittävää näkyvällä tavalla. Tutkimuksessani mukana olevista nimistä tekemisen eli paikalla toistuvasti tapahtuvan mukaan alkunsa saaneita ovat tai voisivat olla *Huutokoski*, *Kirvesniemi*, *Konnusvesi*, *Lemmensillantie*, *Likolahti*, *Pieksämäki*, *Varkaus* ja *Viinamäki*. Myös haastateltavat mainitsivat nämä nimet tulkinnoissaan. Tulkintojen lukumäärässä erottuivat *Viinamäki* (37 nimitulkintaa), *Lemmensillantie* (34), *Huutokoski* (28), *Pieksämäki* (18) ja *Likolahti* (16). Viinamäen arveltiin saaneen nimensä siitä, että paikalla on joko valmistettu, käytetty tai myyty viinaa. *Lemmensillantien* haastateltavat tiesivät tai arvasivat yhdistää paikalla leiskuneeseen lempeen, ja *Huutokoski*-nimen erilaiset tulkinnat liittyivät kaikki tavalla tai toisella huutamiseen. *Pieksämäen* yhdistämisessä pieksämiseen ja *Likolahden* yhdistämisessä liottamiseen, liuottamiseen sekä jätteiden (likojen) laskemiseen ja heittämiseen lahteen vaikuttivat selvästi sana-assosiaatiot. Assosiaatioiden ja konnotaatioiden vaikutus näkyi myös nimien *Hasinmäki*, *Huruslahti*, *Joutenlahti*, *Kankunharju*, *Karvio*, *Kommila*, *Kurola*, *Kuvansi*, *Kämäri*, *Mulajärvi*, *Naarajärvi*, *Orinnoro*, *Parsiusmäki*, *Pussilanjoki*, *Puurtila*, *Siitinselkä*, *Soisalo*, *Taipale*, *Tappuvirta* ja *Taulumäki* tulkinnoissa.

Myös *Ämmäkoskea* arveltiin tekemisestä peräisin olevaksi nimeksi 16 nimitulkinnassa. Kahdeksassa tulkinnassa arveltiin, että ämmät eli naiset ovat mahdollisesti voineet pestä pyykkiä koskessa. Tällöin ämmien toiminnan ja heidän oleskelunsa koskella olisi täytynyt olla niin silmiinpistävää, että se on ollut nimenannon kannalta oleellista, sillä muutoin kosken odotuksenmukaisempi nimi tällaisessa tapauksessa olisi **Pyykkikoski* 'koski, jossa pestiin pyykkiä'.

8.1.4.3. Tapahtuma

Kolmas alaluokka ”paikan suhde ihmiseen” -pääryhmässä on tapahtuma. Erotuksena paikalla toistuvasta toiminnasta (tekeminen) tähän luokkaan kuuluvat nimet, jotka ovat syntyneet jostain erikoisesta ja ainutkertaisesta paikalla sattuneesta tapahtumasta. Sellaisesta kertovat esimerkiksi nimet *Riitaharju* 'harju, jolla on käräjäyty erään niityn omistusoikeudesta' ja *Pyhätön* 'mäkimaa, jonka asumukset rakennettiin nopeassa tahdissa ”yötä päivää”’. (Bjarland ym. 1975: 13). Tutkimuksessani mukana olevista nimistä tapahtuman perusteella nimettyjä voisivat olla esimerkiksi *Konnusvesi* ja *Tappuvirta*.

Haastateltavat arvelivat tapahtumaa paikan nimeämisperusteeksi 22 nimen kohdalla. Yhteensä tällaisia nimitulkintoja oli 91. Vainiomäki-Tandun (1991: 245) mukaan usein myös tuttuja aineksia sisältäviä nimiä pyritään selittämään erikoisen tapahtuman avulla, sillä arkipäiväisen nimeämisperusteen tilalle halutaan keksiä selitys, jolla sekä nimi että paikka näyttävät mielenkiintoisemmalta. Itselleni oli hieman yllättävää, että tapahtuma keräsi oletettuna nimeämisperusteena huomattavasti vähemmän tulkintoja kuin tekeminen; onhan tapahtumalla sentään helppo selittää nimen syntyä, kunhan tulkitsijalla vain on tarpeeksi mielikuvitusta. Lukumäärissä täytyy kuitenkin ottaa huomioon se, mistä mainitsin edellä luvussa 8.1.4.2: osa luokkaan ”tekeminen” sijoittamistani tulkinnoista voisi aivan yhtä hyvin olla luokassa ”tapahtuma”, eli nimeämisperusteena ”tekeminen” ja ”tapahtuma” ovat lopulta melko lähellä toisiaan.

Eniten tapahtumasta peräisin olevaksi nimeksi arveltiin *Varkautta* (22 nimitulkintaa). Haastateltaville olivat tuttuja kaupungin nimeen liitetyt erilaiset tarinat, ja toisaalta nimen appellatiivinen homonyymi synnyttää väistämättä varkaisiin ja varkauksiin liittyviä mielikuvia.

Sana-assosiaatioiden vaikutus nimitulkintoihin näkyi tässäkin alaluokassa. Esimerkiksi nimi *Orinnoro* liitettiin tulkinnoissa (8) poikkeuksetta oriin, uroshevoseen. Useassa tapauksessa hevosen arveltiin pudonneen rotkoon. Tulkinnat voisivat hyvinkin olla paikkansa pitäviä, sillä *Ori*-alkuiset nimet kuuluvat neljän kärkeen niissä laajasti tunnetuissa nimissä, joiden määriteosa viittaa kotieläimeen. Tällaisten nimien nuorempi kerrostuma perustuu arvatenkin pääosin laidunnukseen, mutta vanhemmassa kerrostumassa nimeämisperusteena voivat todella olla useammin erilaiset tapahtumat tai eläimille sattuneet onnettomuudet. (Kiviniemi 1990: 142.) Sen sijaan ne tulkinnat, joissa *Orinnoron* arveltiin saaneen nimensä siitä, että ihminen tai useampi ihminen olisi pudonnut hevosineen rotkoon, saavat nimistöntutkijan miettelijäksi: voisi nimittäin

pohtia, nimettäisiinkö paikka hevosen mukaan sellaisessa tapahtumassa, jossa hevosen tai hevosten lisäksi on menehtynyt ihmisiä.

Yksi haastateltava arveli *Siitinselän* saaneen nimensä siitä, että hevosta tai sonnia on soudettu selän yli ja viety astuttamaan tammoja tai lehmiä. Jos järvenselkä olisi saanut nimensä siittämisen johdosta, olisi odotuksenmukaisempi nimi **Siitosselkä*. Tapahtuman olisi myös täytynyt olla todella merkittävä, sillä järvien ja niiden osien nimet ovat usein merkittävien paikkojen nimiä. Sana-assosiaatiot vaikuttivat myös nimien *Tappuvirta* (13 nimitulkintaa), *Mulajärvi* (4), *Riikinneva* (3), *Helvejärvi* (3), *Joroinen* (2) ja *Soisalo* (1) tulkintoihin.

8.1.4.4. Epäselvät tapaukset

”Paikan suhde ihmiseen” -pääryhmän alaluokkien ulkopuolelle jäi selityksiä, joissa haastateltavat totesivat nimen liittyvän jollain tapaa ihmiseen mutta eivät tarkentaneet miten. Tähän ryhmään kuuluvat esimerkiksi ne nimitulkinnat, joissa *Akonlahteen* arveltiin liittyvän tarkemmin määrittelemättömällä tavalla akkoja tai *Asko ~ Ako* -niminen henkilö, tai ne tulkinnat, joissa *Kurola*-nimeen yhdistettiin sukunimi *Kuronen* tarkempaa syytä pohtimatta. Runsaat puolet (78³⁹) näistä tulkinnoista perustui sana- tai nimiassosiaatioihin, pari yksittäistä tapausta myös konnotaatioihin.

Kaikkiaan tällaisia epäselväksi jääneitä nimitulkintoja oli 33 nimestä yhteensä 122. Olen maininnut näistä tulkinnoista aineiston käsittelyluvuissa 4–7 ainoastaan silloin, jos ne ovat olleet täysin poikkeavia muista tulkinnoista. Tässäkään niitä ei ole syytä käsitellä tämän enempää. Huomioon kannattaa ottaa se, että nämä tulkinnat olisivat voineet nostaa muiden alaluokkien kuten esimerkiksi ”omistus, nautinta ja asuminen” -luokan nimitulkintojen määrää, jos haastateltavat olisivat täsmentäneet tulkintaansa tai jos itse olisin ymmärtänyt pyytää heitä tarkentamaan tulkintojaan.

8.1.5. Ihmisestä riippumaton tapahtuma tai toiminta

Haastateltavien nimitulkinnoissa oli sellaisiakin, joita en voinut sijoittaa Kiviniemen valmiisiin nimeämisperusteluokkiin. Tällaisia tulkintoja oli peräti 160 yhteensä 43 nimestä. Taulukossa 1 on ryhmä ”muut”, johon olen sijoittanut ne nimitulkinnat, joissa

39 Lukumäärään on huomioitu ainoastaan ne tulkinnat, joissa haastateltavat *arvelivat* paikannimen liittyvän johonkin henkilönnimeen, eli mukana ei ole luettuja eikä kuultuja tulkintoja.

nimen synnylle on jokin selvä selitys.

Erään ”muut”-ryhmän alaluokan olen nimennyt ”ihmisestä riippumattomaksi tapahtumaksi tai toiminnaksi”. Sitä pidettiin paikan nimeämisperusteena kuuden nimen kohdalla yhteensä 16 nimitulkinnassa. *Huruslahden* arveltiin saaneen nimensä siitä, että se on alavesi, johon on hurahtanut ylemmästä vesistöä lisää vettä, ja siitä, että mäeltä on hurahtanut lahteen likavesiä. Nimi liitettiin myös verbiin *huorata* merkityksessä 'varastaa': lahti huoraa eli varastaa vettä pääväylältä. Tulkinnat perustuivat epäilemättä sana-assosiaatioihin, aivan kuten *Siitinselkä*-nimen vastaavat tulkinnat. *Siitinselän* nimittäin arveltiin saaneen nimensä siitä, että kalat ovat kuteneet ja lisääntyneet järvellä. *Joroisen* ajateltiin olevan sana, joka kuvaa ilmiötä, jossa paikka on paljastunut veden alta, ja paradoksisen *Haukivuori*-nimen arveltiin selittyvän siten, että nimi on peräisin mytologisesta tapahtumasta.

Kiinnostavaa tässä nimeämisperusteessa on se, että se todella voisi olla syy nimetä paikkoja. Esimerkiksi *Soisalo* on todennäköisesti saanut nimensä lintujen soitimesta, lintujen tekemisestä paikalla (ks. myös nimestä *Soidinmäki* Niemi 1991: 18). Yksi haastateltavakin arveli tämän olevan paikan nimeämisen taustalla. Kaksi muuta haastateltavaa puolestaan pohti, voisiko nimi olla peräisin siitä, että linnut ovat ”soineet” eli laulaneet salolla, mikä myös periaatteessa voisi olla aihe paikkojen nimeämiseen. Myös niiden kuuden haastateltavan, jotka ajattelivat *Orinnoron* asia-taustaksi tapahtumaa, jossa hevonen on juossut tai pudonnut rotkoon, nimitulkinnat voisivat hyvinkin olla paikkansa pitäviä.

Kiviniemen luokittelumallissa on toki luokat ”tapahtuma” ja ”tekeminen”, mutta ne kuuluvat pääryhmän ”paikan suhde ihmiseen” alaisuuteen. Nimeä synnyttävää tapahtumaa tai tekemistä ei tietenkään voi olla ilman, että ihminen on sitä todistamassa, mutta mallin luokittelu antaa ymmärtää, että ihmisen täytyy olla itse tekijänä tai tapahtumassa osallisena, jotta paikka voidaan nimetä sen mukaan. Tällöin esimerkiksi *Soisalo*-nimeä olisi vaikea sijoittaa valmiiseen luokittelumalliin. Saman ongelman on huomannut myös Niemi (1991: 12–13), joka omassa tutkimuksessaan ratkaisi asian siten, että sijoitti tällaiset nimet valmiisiin luokkiin, koska tämänkaltaisia tapauksia oli vain muutamia eikä nimille siksi tuntunut olevan tähdellistä luoda omaa ryhmää.

Nykyinen paikannimistön syntaktis-semanttinen luokittelumalli on pitkäaikaisen kehittelyn tulos. Kiinnostavaa onkin, että luokittelumallin varhaisessa, vuoden 1978 atk-seminaarin tuloksena syntyneessä versiossa ja nimistön lausesemanttista luokittelua pohtineen työryhmän ehdotuksessa vuodelta 1975 luokat ”tapahtuma” ja ”tekeminen” eivät ole samalla lailla sidoksissa ihmiseen kuin nykyisessä versiossa. Lausesemanttisen luokittelun työryhmä totesi lausunnossaan pitävänsä ”ihmisen suhde paikkaan”

-nimeämisperustetta kahlitsevana ja osin harhaanjohtavanakin. Työryhmä ehdotti tuolloin ”toimintaa” ja ”tapahtumaa” omiksi pääryhmikseen luokittelumalliin. Atk-seminaarin lopputuloksena luokka ”tapahtuma” oli pääryhmän ”paikan suhde muuhun” alaisuudessa; luokkia ”tekeminen” tai ”toiminta” mallissa ei erikseen mainittu. (Bjarland ym. 1975: 4–5; Kiviniemi 1987: 11.)

Siihen, että luokat ”tapahtuma” ja ”tekeminen” on nykyisessä mallissa sijoitettu pääryhmän ”paikan suhde ihmiseen” alaisuuteen, on varmasti perusteltu syy. Kaikkia nimeämisperusteita kattavaa luokittelua on ollut vaikea laatia, ja huomioon on täytynyt ottaa kaikkein yleisimmät tavat nimetä paikkoja. Nimeämisperusteina ”tapahtuma” ja ”tekeminen” ovat nimenantohetkillä varmasti useimmiten olleet sidoksissa ihmisen toimintaan, eivätkä maallikotkaan nimitulkintojen määrän perusteella näytä pitävän ”ihmisestä riippumatonta tapahtumaa tai toimintaa” nimeämisperusteena kuin harvoissa tapauksissa. Koska tämä kuitenkin ei ole pelkästään maallikoiden tapa tulkita nimien syntyä vaan myös tosiasiallinen tapa nimetä paikkoja ja koska nimistöntutkijoiden tavoitteena on kautta aikain ollut kehittää sellainen paikannimistön syntyä kuvaava luokittelumalli, joka kategorioiltaan olisi mahdollisimman selitysvoimainen, olisi mielestäni hyvä, jos nimeämisperusteet olisivat luokiteltavissa siten, että luokat ”tapahtuma” ja ”tekeminen” eivät olisi sidoksissa pelkästään ihmisen toimintaan.

Eräänä vaihtoehtona voisi olla vaikkapa atk-seminaarin ja nykyisen luokittelumallin kompromissi, jossa tutut pääryhmät ”paikan sijainti, asema”, ”paikan (luonnollinen) ominaisuus”, ”paikalla oleva, esiintyvä” ja ”paikan suhde ihmiseen” säilyisivät ennallaan mutta saisivat rinnalleen vielä yhden pääryhmän, ”toiminta (tekeminen) tai tapahtuma paikalla”. Tällöin tapahtuma ja tekeminen paikalla eivät olisi sidoksissa ihmiseen, vaan nimeämisperusteluokkaan kävisivät myös ne nimet, joissa tekijänä tai tapahtuman osallisina ovat olleet eläimet:

Nimeämisperusteet

4. Paikan suhde ihmiseen

4.1. Omistus, nautinta, asuminen

4.2. Käyttö, alkuperä

5. Toiminta (tekeminen) tai tapahtuma paikalla

Ongelmana ehdotuksessani on tosin se, että nykyisessä luokittelumallissa ”käyttö”, ”tekeminen” ja ”alkuperä” kuuluvat kiinteästi yhteen ilmeisestä syystä. Esimerkiksi

nimen *Laidunmäki* kohdalla on vaikea tietää, onko nimeämisen syynä ollut se, että mäkeä on käytetty laitumena tai että mäki on alun perin ollut laidun, vai se, että mäellä on laidunnettu. Oikeastaan näillä kolmella eri syyllä ei ole niin suurta merkityseroa, jotta ne täytyisi erottaa toisistaan. Siksi on järkevää, että kaikki kolme nimeämisperustetta ovat luokittelumallissa samassa luokassa. (Ks. myös Bjarland ym. 1975: 5, 13.)

Voisi pohtia sitäkin, olisiko mahdollista antaa nykyisen luokittelun olla muuten sellaisenaan mutta muuttaa pääryhmän ”paikan suhde ihmiseen” nimitystä sellaiseksi, etteivät nimeämisperusteet olisi sidoksissa juuri ihmiseen. Vaihtoehtona voisi olla esimerkiksi nimitys ”paikan suhde tekijään tai kokijaan”. Tällöin tekemisessä tai tapahtumassa voisivat olla osallisina niin ihmiset kuin eläimetkin. Mikäli ”paikan suhde tekijään tai kokijaan” -nimitys korostaa liiaksi toiminnallisuutta, voisi toisena vaihtoehtona olla nimitys ”paikan suhde osalliseen”:

Nimeämisperusteet

3. Paikan suhde osalliseen

- 3.1.** Paikalla oleva, esiintyvä
- 3.2.** Omistus, nautinta, asuminen
- 3.3.** Käyttö, tekeminen, alkuperä
- 3.4.** Tapahtuma

Tällöin tosin ryhmään kuuluvaan alaluokkaan ”omistus, nautinta, asuminen” saatettaisiin sekoittaa ne tapaukset, joissa nimeämisperusteena on eläinten ”asuminen”, elely paikalla, jolloin luokka ”paikalla oleva, esiintyvä” menettäisi merkityksensä. ”Paikalla oleva, esiintyvä” -luokka puolestaan ei sopisi ajattelemani ”paikan suhde osalliseen” -ryhmän alaisuuteen, sillä *osallinen*-sanalla viitataan elolliseen osallistujaan. ”Paikalla oleva, esiintyvä” -luokkahan voi ilmaista eläinten lisäksi myös esimerkiksi paikalla olevia artefakteja (*Taulumäki*, *Riihimäki*) tai luonnontarkoitteita (*Leppävirta*), joihin *osallinen*-sanaa on vaikea soveltaa. Lisäksi nimitys ”paikan suhde osalliseen” kieltämättä kuulostaa sängen keinotekoiselta.

Pohdintani syntaktis-semanttisen luokittelumallin kehittämiseksi ei ole tuottanut kummoista tulosta, mutta ainakin se on osoittanut, että kaiken kattavaa nimeämisperusteiden luokittelumallia on ja on ollut vaikea laatia ja että nyt käytössä oleva, Kiviniemen kehittämä malli on pitkän pohdinnan tulos ja varmasti paras tarkoitukseensa; muutenhan sitä parempi olisi jo käytössä. Se ei silti tarkoita, etteikö parempaan voisi aina pyrkiä, vaikkakaan helppoa se ei ole.

8.1.6. Muut oletetut nimeämisperusteet

Esittelen tässä luvussa loput haastateltavien nimeämisperustetulkinnat. Eräs tapa selittää nimien syntyä oli keinotekoinen nimenanto: nimiä *Satakunnankatu* (3 nimitulkintaa), *Häyrilä* (2), *Akonlahti* (1), *Kankunharju* (1), *Maavesi* (2) ja *Yölinnunsalmi* (1) kuvailtiin tulkinnoissa tarkoituksella annetuiksi, keksityiksi, tekemällä tehdyiksi, väkisin väänetyiksi ja hatusta vedetyiksi. Näissä tulkinnoissa haastateltavat eivät pitäneet nimiä spontaaneina.

Yhteensä neljässä nimitulkinnassa arveltiin, että *Tyyskä* ja *Kämäri* ovat vakiintuneet paikkojen nimiksi **epävirallisista nimistä**. Niillä tarkoitetaan kaikkia kaupunkiympäristön paikannimiä, jotka eivät ole virallisia ja jotka on usein muodostettu paikan virallisesta nimestä (esim. *Kuoppis* < *Kuoppakangas*, *Köpe* < *Könönpelto*). Haastateltavat puhuivat nimien yhteydessä paikkojen lempinimistä, ja yksi heistä mainitsi slangin. Totta onkin, että epäviralliset nimet muistuttavat slangia ja ne voidaan katsoa osaksi sitä, sillä epävirallisissa paikannimissä käytetyt johtimet ovat samoja kuin slangissa yleensä. Teoriassa *Kämäri* olisi voitu muodostaa erittäin yleisellä *-Ari*-slangijohtimella samalla tavalla kuin *Päiviönsaaresta* on tullut *Päikkäri* ja *Tyyskä* voisi olla saanut muotonsa *-ska*-johtimella samaan tapaan kuin Varkauden *Hanhenkaula*-nimisestä uimarannasta on tullut *Haniska*. Käytännössä tämä ei kuitenkaan voisi olla mahdollista, sillä Suomen vanhimmat slanginimet ovat vain reilun sadan vuoden takaa. Niitä syntyi ensimmäisenä Helsingissä 1800-luvun lopussa samaan aikaan kuin Stadin slangi sai alkunsa, ja muualle Suomeen niitä alkoi muodostua vasta 1950-luvulta lähtien, kun uutta nuorisokieltä alettiin puhua muuallakin kuin Helsingissä. (Ainiala 2003: 211; Mielikäinen 2005: 28–29, 34–35, 38; nimiesimerkit ovat omiani. Ks. myös Ainiala 2010.)

Eräissä tulkinnoissa *Satakunnankatua* arveltiin nimetyksi Ahlströmin kotipaikan, maakunnan tai jonkin laivanrakennuttajan kunniaksi tai muistoksi (5 nimitulkintaa), *Haukivuorea* pidettiin eräänlaisena toivenimenä, kalastajan unelmana (1), *Helvejärveä* siistittynä karttanimenä alkuperäisen **Helvetinjärven* sijasta (1), *Leunanmäkeä* painovirheenä (kirjurinetylogiana?) (1) ja *Taipaletta* eräänlaisena matkamiesten mukana tulleen analogisena siirrynnäisenä (1).

Loput haastateltavien nimitulkinnoista olivat tapauksia, joissa ajatellut nimeämisperusteet jäivät kauttaaltaan epäselviksi. Tähän ryhmään kuuluvat sellaiset tulkinnat, joissa haastateltavat totesivat, että *Kallavedestä* tulee mieleen kallankukka, *Joutenlahdesta* joutsen, *Orinnorosta* hevonen jne., mutta joita he eivät sen enempää täsmenneet. Kuten esimerkeistä käy ilmi, osa näistä tulkinnoista perustui assosiaatioihin;

parissa tulkinnassa näkyi myös konnotaatioiden vaikutus.

Haastateltavat arvioivat nimiä myös vieraista kielistä, vanhoista suomen kielen ilmauksista tai savolaismurteesta peräisin oleviksi sekä erikoistermejä sisältäviksi. Vaikka nimet sisältäisivät vierasperäisiä sanoja tai vanhoja tai murteellisia ilmauksia, ei se kuitenkaan ole mikään peruste nimenannolle, eivätkä haastateltavat tätä arvatenkaan ole tarkoittaneet. Nämäkin tulkinnat jäivät siis asiataustan pohdinnan osalta hieman keskeneräisiksi, mutta ne olivat selkeästi erotettavissa muista, joten laadin niille kokonaan oman alaryhmän. Kaikkiaan tällaisia tulkintoja oli 34 yhteensä 21 nimestä. Näyttäisi siltä, että silloin kun nimi on hämärä eikä herätä muunlaisia ajatuksia tai sanatai nimiassosiaatioita, on maallikoiden ensimmäinen tulkinta helposti se, että nimeen sisältyy vierasperäinen tai merkitykseltään hämärtyntä sana.

Vierasperäisiä elementtejä sisältäväksi oletettuja nimiä arveltiin saamelais-, ruotsalais- ja karjalaisperäisiksi; joissain tulkinnoissa oletettua lähtökieltä ei erikseen nimetty. Esimerkiksi yhdessä nimitulkinnassa arveltiin, että *Viinämäki* on alun perin ollut vieraskielinen nimi. Tulkintaa perusteltiin siten, että monet alkuaan vierasperäiset nimet on käännetty suomeksi ääntämisasun eikä merkitysasun perusteella. Totta onkin, että myös paikannimille voi käydyä samoin kuin alkuaan vierasperäisille sanoille, jotka yhdistetään äänteellisesti tuttuun sanaan (ks. luku 2.1). Kyse voi olla niin kansan- kuin kirjurietymologiasta. Tällaiset uudet nimimuodot ovat sittemmin vakiintuneet ensin kirjallisissa lähteissä ja myöhemmin käyttäjienkin hyväksyminä muotoina ja syrjäyttäneet vanhat primaarinimet (Nissilä 1962: 104). Vierasperäisenä *Viinämäki*-nimeä ei kuitenkaan ole syytä pitää, sillä nimien lainaperäisyydestä kertoo ensisijassa se, ettei nimeen sisältyviä sanoja tunnusteta (ks. Häkkinen 1996: 174); sen sijaan *Viinämäki* sisältää epäilemättä kotoperäisiä sanoja.

8.2. Assosiaatioiden ja konnotaatioiden vaikutus nimitulkintoihin

Tutkimukseni tarkoitus oli myös selvittää, mihin maallikoiden nimitulkinnat perustuvat. Tarkastelen erityisesti sitä, miten assosiaatiot ja konnotaatiot vaikuttavat maallikoiden nimitulkintoihin. Lisäksi pohdin, millaisia nimiä maallikoiden on helppo ja millaisia vaikea selittää.

Haastateltavat olivat jonkin verran lukeneet nimien syntyä selittävistä teorioista sekä kuulleet syntytarinoita, mutta liki 90 % (1265⁴⁰) nimitulkinnoista perustui haasta-

40 Lukumäärässä ei ole huomioitu niitä tulkintoja, joita haastateltavat *eivät ole pitäneet* nimeämisperusteena.

teltavien omiin mielikuviin. Sana- ja nimiassosiaatioiden vaikutus tulkintoihin oli huomattava, eli haastateltavat selittivät paikannimien alkuperää käyttämällä apunaan sanoja tai nimiä, joiden he *arvelivat* sisältyvän paikannimiin (ks. luku 2.1). Taulukoissa 2a, 2b ja 2c esittelen kaikki ne sanat ja nimet, jotka haastateltavat yhdistivät tutkimuksessani mukana oleviin paikannimiin. Taulukossa on mukana myös sellaisia sanoja ja nimiä, joiden kohdalla haastateltavat ovat olleet sitä mieltä, että ne eivät voi olla tai eivät todennäköisesti ole nimen taustalla. Sanojen ja nimien perässä sulkeissa oleva lukumäärä kertoo, kuinka monessa tulkinnassa sana tai nimi mainittiin. Taulukossa ovat mukana kaikki 57 paikannimeä, vaikka joidenkin nimien kohdalla taulukon sarake on sekä sana- että nimiassosiaatioiden osalta tyhjä. Nämä nimet ovat leksikaalisesti läpinäkyviä, eli haastateltavat ovat tunnistaneet, millaisia aineksia nimiin sisältyy.

Sana-assosiaatiosarakkeessa sanoille antamani merkitykset ovat niitä, joita haastateltavat ovat sanoille antaneet tai joita haastateltavat ovat tarkoittaneet. Olen ilmoittanut sanalle annetun merkityksen silloin, kun niitä on enemmän kuin yksi erilainen (esim. *Kermajärvi* < *kerma* 'maitotuote'; 'valiojoukko, eliitti, hienosto'), silloin kun se eroaa sanan todellisesta merkityksestä (esim. *Tappuvirta* < *tappura* 'merkkitulo') sekä silloin, kun sanan merkitys on oikea mutta sitä ei enää yleisesti välttämättä tunneta (esim. *Leppävirta* < *leppä* 'veri'). Olen alleviivannut ne sanoille annetut merkitykset, jotka ovat haastateltavien itse tuottamia, jotta ne erottuvat sanojen oikeista merkityksistä (esim. *tappura* 'merkkitulo').

Nimiassosiaatiosarakkeessa olen osoittanut asteriskilla (*) ne sukunimet, jotka haastateltavat ovat arvelleet löytyvän paikannimien takaa mutta joita ei Väestörekisterikeskuksen sukunimihaun (VRK 2; luettu 26.4.2011) mukaan ole käytössä nykyisenä tai entisenä nimenä ja joita ei löydy edes kuolleilta nimenkantajilta.

Haastateltavat yhdistivät paikannimiä ennalta tuttuihin sanoihin, joita nimet heidän mielestään näyttivät sisältävän (esim. *Kallavesi* < *kalla*, *Orinnoro* < *ori*, *Puurtila* < *tila*). Muutamalla nimellä (*Haiseva*, *Taipale*, *Varkaus*) on appellatiivinen homonyymi, joihin kyseiset nimet niin ikään helposti yhdistyivät. Eniten nimiä yhdistettiin niitä äänteellisesti muistuttaviin, samankaltaisiin sanoihin (esim. *Akonlahti* < *akka*, *Helvejärvi* < *helvetti*, *Kurola* < *kuroa*). Tulkinnat saattoivat perustua melko vähäiseenkin äänteelliseen yhtäläisyyteen (esim. *Jäppilä* < *jänis*, *Luttila* < *letto*, *Unnukka* < *uinua*). Selvää on, ettei maallikoilla voi olla käsitystä sanojen äännekehityksistä samalla tavalla kuin kielitieteilijöillä, jotka tietävät, etteivät sanat voi muuttua aivan miten tahansa toisiksi, vaikka ne äänteellisesti muistuttaisivatkin toisiaan.

Taulukko 2a. Maallikoille paikannimistä mieleen tulleet sana- ja nimiassosiaatiot.

PAIKANNIMI	Sana-assosiaatiot	Nimiassosiaatiot
Akonlahti (5.1.3.3)	<i>akka</i> (14)	<i>Ako</i> (5), <i>Asko</i> (4)
Haiseva (7.1.5)		
Hasinmäki (5.1.2.3)	<i>haasia</i> (3)	<i>Hasi</i> (2), <i>Hassinen</i> (6)
Haukivuori (4.9)		<i>Haukinen</i> (1)
Heinävesi (4.4)		
Helvejärvi (7.1.4)	<i>helpi</i> (4), <i>helve</i> (3); <i>helvetti</i> (9)	<i>Helve</i> (1), <i>Helvi</i> (1)
Huruslahti (7.3.3)	<i>humus</i> (2), <i>huorata</i> ~ <i>huoruus</i> (3), <i>hurahtaa</i> (2), <i>hurutella</i> (1), <i>huru(s)-ukko</i> (4) ⁴¹ ; <i>huurteinen</i> (1), <i>suurus a</i> 'puuron suurus' (1), <i>b</i> 'ruoka' (1)	
Huutokoski (6.4)		
Hyväjärvi (7.1.6)	<i>hyvä</i> (19)	<i>Hyvärinen</i> (4)
Häyriä (5.1.1.1)		* <i>Häyriä</i> (2), <i>Häyrinen</i> (21), * <i>Häyrylä</i> (2), <i>Häyrynen</i> (2)
Joroinen (4.3)	<i>joro</i> , <i>joron jäljillä</i> (7) ⁴² , <i>juro</i> (1), <i>voro</i> (1)	<i>Joro</i> (1), * <i>Jorolainen</i> (1), * <i>Joroinen</i> ~ <i>Joronen</i> (1)
Joutenlahti (5.1.3.2)	<i>jouten</i> 'toimettomana, joutilaana' (13), <i>joutava</i> (5); <i>joutsen</i> (15)	
Jäppilä (4.8)	<i>jänis</i> (1), <i>jäpikäs</i> ~ <i>jäppinen</i> (2) ⁴³ ; <i>jäppiläinen</i> (1), <i>jäppimäisyys</i> 'savolainen kieroisuus' (1)	<i>Jäppilä</i> (2), <i>Jäppinen</i> (19)
Kallavesi (7.1.1)	<i>kala</i> (9), <i>kall</i> 'kylmä' (< ruots.) (8); <i>kalla</i> (kasvi) (9), <i>kallis</i> (1)	
Kangaslampi (4.7)		
Kankunharju (5.1.2.6)	<i>kankku a</i> 'pakara, takapuoli; lonkan seutu' (7), <i>b</i> ' <i>hevosluska</i> ' (1); <i>kankkunen</i> 'krapula' (2); <i>kinkku</i> (1)	<i>Kankkunen</i> (11)
Karvio (6.5)	<i>karva</i> (2), <i>karvata</i> (<u>maataloustermi</u>) ⁴⁴ (1), <i>karviainen</i> (1)	<i>Karvinen</i> (7), <i>Karvonen</i> (1)
Kermajärvi (7.1.7)	<i>kerma a</i> 'maitotuote' (16), <i>b</i> 'valiojoukko, hienosto, eliitti' (2); <i>germaani</i> (2)	<i>Kerma</i> (1)
Kirvesniemi/ Kirveslahti (7.3.2)		
Kommila (5.1.1.5)	<i>kammi</i> (1), <i>kolina</i> (1), (<i>komma</i> :) <i>kom</i> 'tulla' (< ruots.) (2), <i>kommi</i> ' <u>järvien välinen isohko kannas</u> ' (1), <i>kommunismi</i> (1)	<i>Komi</i> , <i>Kommi</i> (sukunimi), <i>Kommi</i> (laiva/vesibussi)
Konnusvesi (7.2.2)	<i>kannas</i> (1), <i>kannus</i> (2), <i>konnuus</i> (5), <i>köngäs</i> (1), (<i>rupi</i>) <i>konna</i> (1)	

41 Haastateltavat antoivat *huru(s)-ukolle* erilaisia merkityksiä, joita en enää tässä toista. *Huru-ukolla* tarkoitetaan leikillisesti 'höperöä vanhaa miestä' (PS s.v. *huru-ukko*).

42 Haastateltavat antoivat *joro*-sanalle ja *joron jäljillä* -ilmaukselle erilaisia merkityksiä, joita en enää tässä toista.

43 Slangisanalla *jäpikkä* ~ *jäppi* ~ *jäppinen* tarkoitetaan 'poikaa, nuorta miestä' (Paunonen 2000 s.v. *jäpikkä*, *jäppi*, *jäppinen*).

44 Tosiasiassa verbillä *karvata* tarkoitetaan urheilussa, tyypillisesti jääkiekossa 'pelata vastakarvaa', joka tarkoittaa hyökkäysalueelle ulottuvaa puolustuspeliä (PS s.v. *karvata*, *vastakarva*).

Taulukko 2b. Maallikoille paikannimistä mieleen tulleet sana- ja nimiassosiaatiot.

Kuoppakangas (5.1.2.7)		
Kurola (5.1.1.4)	<i>kura</i> (1), <i>kurki</i> (1), <i>kurkottaa</i> ~ <i>kurottaa</i> (2), <i>kuroa</i> (3), <i>kuroutua</i> (1)	<i>Kurola</i> (1), <i>Kuronen</i> (22)
Kuvansi (6.1)	<i>kuva</i> (7), <i>kuvantaa</i> (1), <i>kuvastaa</i> ~ <i>kuvastua</i> (2)	(<i>kuva</i> -)Anssi (1)
Kämäri (5.1.4.3)	<i>kämäri</i> ⁴⁵ a 'vänkylä havupuu' (1), b 'kosken sivuhaara' (1); <i>lämäri</i> 'urh. ark. lyöntilaukaus' (2)	<i>Kämäräinen</i> (6)
Könönpelto (5.1.4.1)	<i>tönö</i> (1)	<i>Könönen</i> (22)
Laivalinnankatu (5.2.2)		<i>Laivalinna</i> (hotelli/ravintola) (6)
Lemmensillantie (5.2.3)		
Leppävirta (4.2)	<i>leppä</i> a 'puu' (19), b 'veri' (7); <i>läpi</i> (1)	<i>Leppänen</i> (1)
Leunanmäki (5.1.2.4)	<i>louna</i> (s, -inen) (1)	<i>Leena</i> (5), <i>Leenukka</i> (1), <i>Leona</i> ~ <i>Leonas</i> (1), <i>Leinonen</i> (1), * <i>Leunanen</i> (1)
Likolahti (7.3.4)	<i>liko</i> (< <i>liottaa</i>) (10), <i>liuottaa</i> (2), <i>lika</i> (6)	
Luttila (5.1.1.3)	<i>letto</i> (1), <i>luhta</i> (3)	* <i>Lutti</i> (1), * <i>Luttila</i> (1), <i>Luttinen</i> (15), <i>Luhti</i> (1)
Maavesi (6.3)		
Mulajärvi (7.1.3)	<i>mulahtaa</i> (9), <i>mulia</i> (3), <i>muta</i> (18)	
Naarajärvi (6.2)	<i>naara</i> ~ <i>naarata</i> (21)	<i>Naarala</i> ~ <i>Naaranen</i> (1)
Orinoro (7.4.1)	<i>ori</i> (23); <i>noro</i> a 'pieni puro, virta; <u>liiru</u> ' (10), b 'rotko, kalliorepeämä' (2)	
Parsiusmäki (5.1.2.5)	<i>parsia</i> (11), <i>parselli</i> 'vanha kappalemitta' (1)	* <i>Parcius</i> (1), * <i>Parsius</i> (2), * <i>Parzius</i> (1), <i>Pärssinen</i> (1)
Pieksämäki (4.5)	<i>pieni</i> ('Pienmäki') (1), <i>pieksu</i> 'saapas, lapikas' (1), <i>piestä</i> ~ <i>pieksää</i> 'hakata, piiskata' (19)	
Pussilanjoki (5.1.3.4)	(<i>vesi</i>) <i>bussi</i> (1), <i>pussi</i> (2), <i>pussinperä</i> 'syrjäinen, umpinainen' ~ <i>pussimäinen</i> ~ <i>olla pussissa</i> (10)	<i>Pussila</i> (2), <i>Pussinen</i> (5)
Puurtila (5.1.1.2)	<i>puu</i> (1), <i>puurtaa</i> 'uurastaa, ahertaa' (3), <i>tila</i> (6)	<i>Puurtinen</i> (13), <i>Puurunen</i> (1)
Päiviönsaari (5.1.3.1)	<i>päivä</i> (5)	<i>Päiviö</i> (15), <i>Päivä</i> (5), <i>Päivö</i> (1), <i>Päivölä</i> (1)
Riikinneva (7.4.2)	<i>riikinkukko</i> (7), <i>riikinruotsalainen</i> (4), <i>riikintaaleri</i> (1); <i>riikki</i> a 'valtio' (1), b 'iso' (1), <i>rikki</i> (1)	<i>Riikki</i> (< <i>Fredrik</i>) (1), <i>Riekinen</i> (1), <i>Riikkilä</i> (1), <i>Riikonen</i> (1)
Satakunnankatu (5.2.1)	<i>satakunta</i> 'noin sata' (5)	<i>Satakunta</i> (maakunta) (20)
Siitinselkä (7.2.1)	<i>siite</i> (1), <i>siitin</i> (6), <i>siittää</i> (1), <i>siintää</i> (1)	
Soisalo (7.3.5)	<i>soi</i> (< <i>soida</i>) (13), <i>soidin</i> (1), <i>soikea</i> (1), <i>suo</i> (4)	<i>Soininen</i> (2)
Suonenjoki (4.6)	<i>suo</i> (1), <i>suoni</i> (15)	<i>Suomi</i> (1)

45 Sanan *kämäri* etymologinen merkitys on 'kurtistunut, käpertynyt; kosken kuohun taitunta kiveä vasten' (SKES s.v. *kämäri*).

Taulukko 2c. Maallikoille paikannimistä mieleen tulleet sana- ja nimiassosiaatiot.

Taipale (5.1.4.2)	<i>taipale</i> ~ <i>taival</i> a 'välimatka, etäisyys' (8), b 'reitin matkaosuus (kannas)' (11), c 'matkanteko, taivallus, vaellus; elämänvaihe' (8)	<i>Taipale</i> (kanava/laiva) (3)
Tappuvirta (7.2.4)	<i>tappi</i> (2), <i>tappo</i> (< <i>tappaa</i>) (10), <i>tappura</i> a 'piikikäs, ohdakkeinen' (2), b pellavan <i>tappura</i> (1), c ' <u>merkkitulo</u> ' (1)	
Taulumäki (5.1.2.1)		
Turjanvirta (7.2.3)	<i>turja</i> (3), <i>turjake</i> (8) ⁴⁶ , <i>turma</i>	<i>Turja</i> (4)
Tyyskä (7.3.1)	<i>tygvaktensgård</i> 'asevaraston vartijan tupa' (1), <i>tyrsky</i> (1), <i>tyven</i> (1), <i>tyyni</i> (2)	<i>Tyyskä</i> (2), * <i>Tyyskäläinen</i> (1)
Unnukka (7.1.2)	<i>uinua</i> , <i>ulpukka</i> (2), <i>unettava</i> (3); <i>unna</i> 'pieni' (< saam.) (1); <i>ununukka</i> 'lapsi, vauva' (1)	
Varkaus (4.1)	<i>vari</i> (1), <i>varkaus</i> (16), <i>vuörka</i> 'kätköpaikka' (< saam.) (5); <i>werkhaus</i> (< saks.) (1)	
Viinämäki (5.1.2.2)		
Virtasalmi (4.10)		<i>Virtanen</i> (3), <i>Salminen</i> (1)
Yöllinnunsalmi (7.2.5)		
Ämmäkoski (7.2.6)		

Sana-assosiaatioiden pohjalta syntyneet tulkinnat nimien alkuperästä olivat paljolti haastattelutilanteessa keksittyjä. Tähän vaikutti epäilemättä nimien leksikaalinen monitulkintaisuus tai läpinäkymättömyys: kun nimen alkuperälle ei tunnu löytyvän muunlaista järkeenkäypää selitystä, nimi yhdistyy sanoihin, jotka muistuttavat nimen sisältämiä aineksia edes jollain tavalla. Samanlaisia tuloksia on saanut omassa tutkimuksessaan myös Vainiomäki-Tandu (1991: 244–245), jonka mukaan kansanetymologisia selityksiä on helppo liittää juuri läpinäkymättömiin ja monitulkintaisiin nimiin.

Joidenkin nimien leksikaalinen läpinäkyvyys vaikutti varmasti osin siihen, että nimien synnyttämät sana-assosiaatiot olivat näiden nimien osalta melko yhdenmukaisia, vaikka oletetuissa asiataustoissa saattoikin olla eroja. Esimerkiksi *Naarajärven*, *Orinnoron* ja *Suonenjoen* määriteosat yhdistyivät lähes poikkeuksetta *naaraan*, *oriin* ja *suoneen*. Leksikaalisesti läpinäkymättömien nimien tulkinnat poikkesivat toisistaan enemmän: esimerkiksi *Huruslahden*, *Konnusveden* ja *Tappuvirran* määriteosilla ei ole yleiskielessä appellatiivista homonyymia, joten haastateltavat joutuivat hakemaan tulkintoihinsa apua nimien kanssa äänteellisesti samankaltaisista sanoista, jolloin

46 Haastateltavat antoivat *turja*- ja *turjake*-sanoille niin paljon erilaisia merkityksiä, etten toista niitä enää tässä. *Turja*-sanalla on olemassa muun muassa merkitys 'tietäjä, noita; poppamies' ja *turjakkeella* tarkoitetaan 'partaista, takkuista tms. epäsiistiä ihmistä tai oliota' (NS s.v. *turja*; PS s.v. *turjake*).

tulkinnoissakin oli eroa sen mukaan, mikä sana haastateltaville kulloinkin tuli mieleen. Esimerkiksi *Huruslahti* yhdistettiin sanoihin *humus*, *huorata* ~ *huoruus*, *hurahtaa*, *hurutella*, *huru(s)-ukko*, *huurteinen* ja *suurus*.

Haastateltavat arvelivat nimiä syntyneen myös erisnimien, yleisimmin henkilönimien, pohjalta. Nimiassosiaatioista oli jo edellä puhetta luvussa 8.1.4.1. Osittain tulkintoihin vaikutti nimien rakenne (*IA*-loppuiset nimet ja nimet, joiden määriteosa on genetiivissä). Maallikoiden tuntuu olevan helppo tarjota erityisesti sukunimeä nimen etymologiseksi lähtökohdaksi silloin, kun mieleen ei tule muuta järjellistä selitystä.

Eniten tulkintoja kertyi nimistä *Varkaus* (43), *Laivalinnankatu* (38), *Viinämäki* (38), *Ämmäkoski* (37) ja *Lemmensillantie* (36). Vähiten tulkintoja puolestaan keräsivät *Kuvansi* (12), *Leunanmäki* (13), *Joroinen* (14) ja *Hasimäki* (15). Lukumäärissä on toki huomioitava se, että viisi eniten tulkintoja kerännyttä nimeä olivat mukana jo kandidaatintutkielmassani, eli kaikki 38 tutkimukseeni osallistunutta henkilöä ovat saaneet mahdollisuuden selittää näiden nimien alkuperää. Vastaavasti kolme vähiten tulkintoja kerännyttä nimeä tulivat tutkimukseeni mukaan myöhemmässä vaiheessa, joten niiden alkuperästä on saanut mahdollisuuden antaa arvionsa 24 haastateltavaa. Lisäksi *Varkaus*-, *Laivalinnankatu*- ja *Lemmensillantie*-nimien kohdalla pitää muistaa, että etenkin *Varkauden* alkuperää selittävät tarinat olivat jo entuudestaan haastateltaville hyvinkin tuttuja ja että kaupungin historian tuntemus auttoi *Laivalinnankadun* ja *Lemmensillantien* tulkinnoissa melkoisesti. Kuitenkin jos otetaan huomioon kaikkien tutkimuksessani mukana olevien nimien tulkinnat, voi lukumääristä tehdä sen päätelmän, että nimien leksikaalinen läpinäkyvyys tai -näkyttömyys vaikuttaa siihen, millaisia nimiä on helppo ja millaisia vaikea tulkita.

Kuten edeltä on käynyt ilmi, maallikoiden puhe paikannimistä on selvästi pääosin metakieltä 1 (ks. luku 2.3): haastateltavat puhuivat nimistä pääosin kielen sanoina ja pohtivat nimen alkuperää nimeen sisältyvien kielellisten elementtien pohjalta. Nimitulkintoja, joissa nimen asiataustan selvittely ei lähtenyt ensisijaisesti nimen kielellisistä aineksista, oli huomattavasti vähemmän. Tällaiset tulkinnat perustuivat konnotaatioihin. Ne liittyvät kaikkeen siihen tietoon, jota ihminen on kokemuksensa kautta kerännyt nimen tarkoitteesta (ks. tarkemmin luku 2.3).

Joidenkin tulkintojen kohdalla oli vaikea tietää, mihin ne pääasiassa perustuivat. Selkeästi ensisijaisesti konnotaatioihin pohjaavia tulkintoja oli ainoastaan 33 eli vain noin 2 % tulkintojen kokonaismäärästä⁴⁷. Määrän vähäisyys yllättää mutta osoittaa sen, että maallikot selittävät paikannimien syntyä tukeutumalla ensi sijassa sana- ja nimi-

47 Lukumäärässä ei ole huomioitu niitä tulkintoja, joita haastateltavat *eivät ole pitäneet* nimeämisperusteena.

assosiaatioihin. Toisaalta tähän voi vaikuttaa tutkimuksessa mukana olevien nimien leksikaalinen sisältö: noin kaksi kolmasosaa nimistä on leksikaalisesti läpinäkyviä (ks. luku 3), jolloin nimiä on helppo tulkita ensi sijassa kielellisestä lähtökohdasta. Konnotaatiot liittyivätkin pääosin juuri leksikaalisesti läpinäkymättömiin nimiin, mutta toisaalta myös leksikaalisesti läpinäkyviä nimiä tulkittiin konnotaatioiden avulla.

Konnotaatioiden vaikutus nimitulkintoihin näkyi esimerkiksi nimien *Hasinmäki*, *Joutenlahti*, *Luttila*, *Mulajärvi*, *Tappuvirta* ja *Satakunnankatu* kohdalla. Yksi haastateltava yhdisti *Hasinmäen* toimintaan, jota tiesi alueella olleen ja olevan, eli teollisuuden ja maatalouteen. Yksi haastateltava tulkitsi *Joutenlahti*-nimeä siitä lähtökohdasta, että alueella on asunut laitapuolen kulkijoita ja ollut siksi huono maine, ja yksi haastateltava oletti, että *Luttilassa* sijaitseva hautausmaa liittyy jollain tavalla itse nimeenkin, joka voisi mahdollisesti tarkoittaa esimerkiksi 'lepotilaa'. Useat haastateltavat tiesivät, millainen *Mulajärvi* on ominaisuuksiltaan, ja he arvelivatkin, että paikan ominaisuudet, kuten esimerkiksi mutaisuus ja huonokuntoisuus, selittävät nimeäkin. Yksi haastateltava tiesi, että *Tappuvirta* on pyörteinen ja virtaa milloin mihinkin suuntaan. Hän oletti, että tämä virran ominaisuus olisi nimenannon takana. *Satakunnankatu*-nimen jotkut haastateltavista yhdistivät kadun varressa osittain sijaitsevaan tehtaaseen.

Konnotaatioiden vaikutus näkyi erityisesti niissä haastateltavien nimitulkinnossa, joissa nimien arveltiin syntyneen paikan ominaisuuden tai paikalla olevan perusteella. Tämä on ymmärrettävää, sillä ”paikan ominaisuus” ja ”paikalla oleva” ovat selkeästi havaittavissa olevia seikkoja ja vaikuttavat siihen tietämykseen, mitä paikasta on käyttäjälle kertynyt. Huomionarvoista kuitenkin on, että haastateltavien tietämys paikasta perustuu siihen, mitä paikalla sijaitsee tai millainen paikka on ominaisuudeltaan nykyään. Täten tulkinnoissa ei otettu huomioon sitä, että nimeämisen aikana paikka ei välttämättä ole ollut ominaisuuksiltaan samanlainen tai ettei siellä välttämättä ole sijainnut samanlaisia tarkoitteita kuin lähihistoriassa tai tätä nykyä. Tällaiset tulkinnat kertovatkin osaltaan maallikoiden käsityksistä nimien i'istä.

8.3. Tulosten luotettavuuden ja tutkimuksen onnistumisen arviointia

Tutkimukseni on ollut itselleni erityisen antoisa: sain kuulla monia kiinnostavia maallikotulkintoja paikannimistön synnystä ja pääsin tekemään lähempää tuttavuutta kotikaupunkini historian kanssa. Tutkimukseni laajuudesta saan kiittää haastateltavieni antaumuksellista panosta. Oli ilahduttavaa saada tutkimukseen mukaan näinkin paljon

erilaisia tulkintoja. Tutkimusaineistoa pidän sekä määrällisesti että laadullisesti riittävänä, sillä 38 maallikon tulkinnat alkoivat loppua kohden muistuttaa toisiaan ja aineiston kylläytyminen saavutettiin. Uskon tutkimustulosten olevan siirrettävissä toiseen kontekstiin.

Joitain asioita tulosten luotettavuudesta on silti syytä nostaa esiin. En esimerkiksi voi olla täysin varma siitä, kertoivatko haastateltavat minulle kaikkia nimistä mieleensä tulleita asioita. Välillä tuntui, että ainakin jotkut haastateltavista suhtautuivat väheksyeni omiin tulkintoihinsa ja kainostelivat tuoda niitä esiin. Esimerkiksi sellaisten nimien kuin *Varkaus* tai *Siitinselkä* kohdalla oli monesti vaikea uskoa, etteivät ne herättäneet joissain haastateltavissa minkäänlaisia mielikuvia. Toisaalta minun on helppo sanoa näin, sillä olen työskennellyt paikannimistön parissa jo pitkän aikaa – valmistautumatta ja ilman asiantuntemusta itsenikin voisi varmasti olla vaikea äkkiseltään alkaa pohtia nimien alkuperää. Joskus näytti myös siltä, että haastateltavat ajattelivat liikaa sitä, voiko tulkinta olla tieteellisesti totta, vaikka yritinkin jokaisen haastattelun alussa korostaa, etten etsi tieteellisesti oikeita tulkintoja vaan tutkin nimenomaan paikannimistön syntyyn liittyviä käsityksiä. Tähän tietysti vaikuttaa onnistumiseni haastattelijana ja se, kuinka hyvin onnistuin selittämään tutkimukseni tarkoituksen.

Useasti haastateltavat vetosivat tietämättömyytensä paikannimien alkuperästä johtuvan siitä, etteivät he ole tutustuneet Varkauden historiaan ja lukeneet siihen liittyvää kirjallisuutta. Tämä oli kiinnostavaa huomata, sillä vaikka paikannimet voivat antaa tietoa asutus- ja paikallishistoriasta sekä kansanperinteestä, nimistöntutkimus on kuitenkin ensisijassa kielentutkimusta, ei historianitutkimusta. Tästä syystä ei ole takuuta siitä, että historiateoksissa esiintyvät etymologiat olisivat varmasti oikeita; eiväthän nimistöntutkijatkaan pysty aina varmuudella esittämään nimen todellista etymologiaa. Historiantuntemusta ei kuitenkaan pidä missään nimessä väheksyä, sillä kuten tutkimuksenikin osoittaa, joidenkin nimien kohdalla nimeä ei voi selittää ilman, että tuntee sen taustalla olevan menneen tapahtuman (esim. *Laivalinnankatu*, *Lemmensillantie*). Olisi kuitenkin hyvä muistaa, että kun paikannimien etymologioista julkaistun teoksen tai artikkelin kirjoittajana on maallikko, kannattaa nimitulkintoihin suhtautua aivan eri tavalla kuin jos kirjoittajana olisi kielitieteilijä.

Tulosten luotettavuuden osalta kannattaa huomioida myös se, että saatoin silloin tällöin johdatella haastateltavia heidän tulkinnoissaan. Esimerkiksi silloin, kun en ymmärtänyt, mitä haastateltava tarkoitti, kysyin tarkennusta ja saatoin samalla tahtomattani ohjata haastateltavan ajatusta tiettyyn suuntaan. Tällaisia tilanteita ei kuitenkaan ollut monta. Huomionarvoista on myös se, etteivät haastateltavat kaikissa

tulkinnoissaan olleet vakavissaan. Näitä huumoritulkinnoita ei kuitenkaan ollut niin paljoa, että ne haittaavasti vaikuttaisivat tutkimustuloksiin.

Minulla oli haastattelutilanteessa lähes aina niin kiire kirjoittaa haastateltavien nimitulkintoja muistiin, etten aina huomannut sitä, että en ollut saanut niin täsmällistä tulkintaa kuin ajattelin saaneeni. Tutkimuksessani on mukana monta sellaista tulkintaa, joita minun olisi ollut hyvä pyytää haastateltavia täsmentämään, kuten esimerkiksi ne, joissa haastateltavat totesivat vain, että nimi liittyy jollain tavalla ihmiseen, mutta joita he eivät selittäneet sen tarkemmin. Pienillä lisäselvityksillä olisin saanut maallikoiden nimeämisperustekäsityksistä entistä tarkempaa tietoa.

Kaiken kaikkiaan koen kuitenkin onnistuneeni tutkimukseni tavoitteissa paremmin kuin uskoin tutkimuksen alkutaipaleella. Samalla olen onnistunut herättämään maallikoissa kiinnostusta nimistöä ja sen syntyä kohtaan. Monet haastateltavat nimittäin kyselivät minulta haastattelun päätteeksi, mistä paikat todellisuudessa ovat saaneet nimensä, ja osa aikoi tutustua nimistöaiheiseen kirjallisuuteen.

Kuten Paikkala (2001: 179) on todennut, paikannimiin ei juuri kiinnitetä huomiota niin kauan kun ne vain toimivat ja täyttävät tehtävänsä. Myöskään tutkimukseeni osallistuneet henkilöt eivät kaikki osanneet etukäteen arvata, kuinka paikannimet pitävät sisällään tarinoita menneistä tapahtumista ja henkilöistä tai kertovat vaikkapa sen, millaisia ominaisuuksia muinaiset nimenantajat ovat tarkoittaneet. Kaikessa salaperäisyydessään nimet synnyttävät niitä pohtivien ihmisten mielessä mitä omaperäisimpiä tarinoita niiden alkuperästä. Oli nimen tulkitsijana sitten nimistön-tutkija tai maallikko, niin varmaa on ainakin se, etteivät nimet jätä ketään kylmäksi.

9. TUTKIMUKSEN TULOKSET TIIVISTETTYSTI

Tutkimukseeni osallistuneiden henkilöiden kansanetymologisten nimitulkintojen perusteella maallikoiden arviot paikkojen nimeämisperusteista ovat hyvin samantapaisia kuin todelliset nimeämisperusteet. Maallikoiden nimitulkintojen mukaan paikkoja on nimetty niiden sijainnin tai ominaisuuden perusteella, niissä olevan tai esiintyvän perusteella tai sen johdosta, millainen on niiden suhde ihmiseen. Kuuden paikannimen kohdalla yhteensä 16 nimitulkinnassa tutkimukseeni osallistuneet henkilöt pitivät paikan nimeämisperusteena ihmisestä riippumatonta tapahtumaa tai toimintaa. Koska tämä ei ole pelkästään maallikoiden tapa tulkita nimien syntyä vaan myös tosiasiallinen tapa nimetä paikkoja, tulisi paikannimistön syntaktis-semanttista luokittelumallia kehittää siten, etteivät nimeämisperustekategoriat ”tapahtuma” ja ”tekeminen” olisi sidoksissa pelkästään ihmisen toimintaan, kuten ne nykyisessä mallissa ovat.

Maallikoiden ja nimistöntutkijoiden nimenselitystapojen erot ilmenevät siinä, kuinka maallikot hahmottavat nimen rakenteen vaikutuksen nimen sisältöön. Maallikot eivät välttämättä tule pohtineeksi sitä, kuinka nimen määriteosan nominatiivi- tai genetiivimuotoisuus pystyy kertomaan siitä, millä perusteella nimenantajat ovat paikkoja nimenneet. Esimerkiksi paikan ominaisuutta ilmaisevat määriteosat ovat lähes poikkeuksetta nominatiivissa, mutta maallikoiden kielitajussa paikan ominaisuutta voivat ilmaista sekä nominatiivi- että genetiivimuotoiset määriteosat, varsinkin silloin, kun nimen määriteosana näyttäisi maallikoiden näkökulmasta olevan appellatiivi (esim. *Kankun-*, *Orin-*, *Riikin-*, *Suonen-*). Silloin kun paikannimen genetiivimuotoinen määriteosa tuntuu maallikoiden mielestä viittaavan henkilönimeen (esim. *Akon-*, *Hasin-*, *Leunan-*, *Päiviön-*, *Turjan-*), maallikot yhdistävät paikannimen paikan omistajaan, käyttäjään tai asukkaaseen.

Maallikot liittävät *IA*-loppuiset nimet pääosin sukunimiin, joiden arvelevat sisältyvän paikannimiin. Se on arvatenkin sitä helpompaa, mitä tutumpia sukunimet ovat heille. Aina maallikot eivät kuitenkaan hahmota, millaisia nimielementtejä paikannimiin sisältyy. Esimerkiksi neljässä *Pussilanjoki*-nimitulkinnassa nimen *IA*-aines jätettiin täysin huomioimatta, ja kuudessa *Puurtila*-nimen tulkinnassa *IA*-aineksen luultiin olevan osa *tila*-appellatiivia, jonka kuviteltiin sisältyvän nimeen. Myös *Unnukka*-nimen *-kka*-johdinaineksen arveltiin kuuluvan nimeen sisältyvään appellatiiviin neljässä tulkinnassa.

Aineistosta kävi muutamasta tapauksesta ilmi myös se, etteivät maallikot välttämättä hahmota nimen perus- ja määriteosan suhdetta. Perusosa on nimenosista se, joka

ilmaisee paikan lajin eli sen, millaisesta paikasta on kyse, ja määriteosan tehtävä on ilmaista paikkaa luonnehtivaa erityispiirrettä. Neljässä nimitulkinnassa tutkimukseeni osallistuneet henkilöt olivat käsittäneet *Maavesi*-nimen siten, että perusosa määrittää määriteosaa. Tulkintoihin vaikutti arvatenkin se, että *Maavesi*-nimen sekä perus- että määriteosa pystyvät kumpikin ilmaisemaan paikan lajia ollessaan nimen perusosana.

Maallikoilla ei usein ole käsitystä siitä, minkä ikäisiä paikannimet ovat tai voivat olla. Monesti maallikot etsivät vastauksia nimen sisältöön nykypäivästä. Joissain tapauksissa maallikot pitävät nimeämisenarvoisena sellaisia tapahtumia, jotka eivät nimistöntutkijan näkökulmasta ole nimenannon kannalta relevantteja tai muuten sovi nimen asiataustaksi.

Tutkimukseeni osallistuneiden henkilöiden nimitulkinnoista lähes 90 % perustui heidän omiin mielikuviinsa. Tulkintoihin vaikuttivat huomattavasti sana- ja nimi-assosiaatiot. Eniten nimiä yhdistettiin niitä äänteellisesti muistuttaviin, samankaltaisiin sanoihin. Koska maallikoilla ei ole tietoa kielen historiallisesta kehityksestä kuten ääntenmuutoksista tai kulumisilmiöistä, he arvelevat, että nimiin sisältyvät sanat pystyvät muuttumaan toisiksi melko mielivaltaisesti.

Maallikot selittävät paikannimiä sana-assosiaatioiden avulla erityisesti silloin, kun nimi on leksikaalisesti monitulkintainen tai läpinäkymätön: jotta nimi olisi edes jollain tavalla järkeenkäypä, se yhdistyy sanoihin, jotka muistuttavat sen sisältämiä aineksia edes jotenkin. Kun nimi on leksikaalisesti läpinäkyvä, sen synnyttämät sana-assosiaatiot ovat maallikoilla melko yhdenmukaisia, vaikka oletetut asiataustat voivatkin erota toisistaan. Leksikaalisesti läpinäkymättömien nimien synnyttämät sana-assosiaatiot poikkeavat toisistaan enemmän. Nimen leksikaalinen läpinäkyvyys tai -näkyttömyys vaikuttaa myös siihen, millaisia nimiä maallikoiden on helppo ja millaisia vaikea tulkita.

Maallikoiden puhe paikannimistä perustuu pääosin metakielen ensimmäiseen tasoon: maallikot puhuvat nimistä enimmäkseen kielen sanoina ja pohtivat nimien alkuperää nimiin sisältyvien kielellisten elementtien pohjalta. Nimitulkinnat perustuvat sana- ja nimiassosiaatioita harvemmin konnotaatioihin, nimen tarkoitteeseen liittyvään tietoon. Konnotaatiot liittyivät pääosin leksikaalisesti läpinäkymättömiin nimiin, mutta toisaalta maallikot tulkitsevat konnotaatioiden avulla myös leksikaalisesti läpinäkyviä nimiä. Silloin kun nimi on hämärä eikä herätä muunlaisia ajatuksia tai sana- tai nimiassosiaatioita, maallikot tulkitsevat helposti, että nimeen sisältyy vierasperäinen tai merkitykseltään hämärtynyt sana.

LÄHTEET

Tutkimusaineisto

38 varkautelaisen äänitetyt haastattelut (yhteensä n. 29,5 tuntia)

Tutkimuskirjallisuus

- AALTO, TIINA 2002: Osoitteena Osmankäämintie: tutkimus eräästä ryhmänimistöstä. – *Virittäjä* 106 s. 202–222.
- AINIALA, TERHI 1997: *Muuttuva paikannimistö*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 667. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2000: Paikannimistön muuttuminen. – *Virittäjä* 104 s. 355–372.
- 2003: Kaupunkinimistön tutkimuksen perusteet. – *Virittäjä* 107 s. 207–225.
- 2004: Kaupungin paikat ja nimet: Tornion Suensaaren nimistö. – *Virittäjä* 108 s. 34–54.
- 2005: Tutkimuskohteena kaupunkinimistö. – Terhi Ainala (toim.), *Kaupungin nimet. Kymmenen kirjoitusta kaupunkinimistöstä* s. 10–25. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 134. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- AINIALA, TERHI – PITKÄNEN, RITVA LIISA 2002a: Onomastic research in Finland. – István Nyirkos (toim.), *History of the study of toponyms in the Uralian languages* s. 81–119. *Onomastica Uralica* 2. Debrecen: Vider Plusz Bt.
- 2002b: Paikannimistöntutkimuksen valinnat: etymologioista sosioonomastiikkaan. – *Virittäjä* 106 s. 231–240.
- AINIALA YM. 2000 = AINIALA, TERHI – KOMPPA, JOHANNA – MALLAT, KAIJA – PITKÄNEN, RITVA LIISA: Paikannimien käyttö ja osaaminen. Nimitaito Pälkäneen Laitikkalassa. – *Virittäjä* 104 s. 330–354.
- 2008 = AINIALA, TERHI – SAARELMA, MINNA – SJÖBLÖM, PAULA: *Nimistöntutkimuksen perusteet*. Tietolipas 221. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- AIRILA, MARTTI 1946: *Johdatusta kielen teoriaan II. Kielen äänneasu ja sen muuttuminen*. Helsinki: WSOY.
- ATK-SEMINAARI = Vuosina 1975–1978 suoritettun Helsingin yliopiston jatkokoulutukseen kuuluvan tutkimusseminaarin kirjallinen materiaali. Nimiarkiston kokoelmat. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- BENSON, SVEN 1976: Psykologiska och sociologiska aspekter på tillkomsten av ortnamn. – Kurt Zilliacus (toim.), *Ortnamn och samhälle. Aspekter, begrepp, metoder* s. 27–39. Skrifter utgivna av svenska litteratursällskapet i Finland 472. Meddelanden från folkkultursarkivet 4. Mariehamn: Tryckeri & Tidnings Ab.
- BJARLAND YM. 1975 = BJARLAND, RAIJA – KEMPAS, MARJAANA – RAINIO, MARKKU: Lausesemanttinen luokittelu. Alustus vt. prof. Eero Kiviniemen seminaariin 28.5.1975. Atk-seminaarin kirjallinen materiaali. Nimiarkiston kokoelmat. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- ELM = *Elias Lönnrotin matkat vuosina 1828–39. I osa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 98. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1902.
- FALCK-KJÄLLQUIST, BIRGIT 1976: Varför får lokaliteter namn? – Kurt Zilliacus (toim.), *Ortnamn och samhälle. Aspekter, begrepp, metoder* s. 27–39. Skrifter utgivna av svenska litteratursällskapet i Finland 472. Meddelanden från folkkulturs-

- arkivet 4. Mariehamn: Tryckeri & Tidnings Ab.
- FORSMAN, A. V. 1891: *Pakanuudenaikainen nimistö*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.
- Handbook of perceptual dialectology. Vol 1.* – Dennis R. Preston (toim.). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company 1999.
- Handbook of perceptual dialectology. Vol 2.* – Daniel Long & Dennis R. Preston (toim.). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company 2002.
- HOVI, KALERVO 1988: Wienin kongressista ensimmäiseen maailmansotaan. – Seppo Zetterberg (päätoim.), *Maailman historian pikkujättiläinen* s. 646–723. Helsinki: WSOY.
- HÄKKINEN, KAISA 1990: *Mistä sanat tulevat. Suomalaista etymologiaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1996: *Suomalaisten esihistoria kielitieteen valossa*. Tietolipas 147. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2004: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- ISK = *Iso suomen kielioppi*. – Auli Hakulinen (päätoim.). Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2004.
- ISSAKAINEN, MARTTI 2008: *Heinävesi – nimien kirja. Seikkailumatka nimien historiaan*. Heinävesi: Soisalokirjat.
- ITKONEN, ERKKI 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. Helsinki: WSOY.
- ITKONEN, HANNU 2004: *Varkautelaisten vuosisata*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 944. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ITKONEN, TERHO 1964: *Nimestäjän opas*. Sanakirjasäätiön nimistöjaoksen julkaisuja 1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1997: *Nimestäjän opas*. Kolmas, uusittu painos. Apuneuvoja suomalais-ugrialaisten kielten opiskelua varten XIII. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.
- JOMA = Joensuun maakunta-arkiston kokoelmat.
- JÄRVI, OUTI 2004: Esipuhe. – *Nimellään paikka löydetään Pohjanmaallakin. Nimistöt ja nimistöntutkimus*. Vaasan avoimen yliopiston julkaisuja 24. Vaasa: Vaasan yliopisto, Levón-instituutti ja avoin yliopisto.
- Kaupungin nimet. Kymmenen kirjoitusta kaupunkinimistöä*. – Terhi Ainiala (toim.). Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 134. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2005.
- KAUTOVAARA, TAPIO 1997: *Lisäjuttuja Varkauden historiaan. I osa*. Jutut julkaistu alun perin *Varkauden Viikko* -lehdessä vuosina 1974–1985. Pieksämäki: Raamattutalo.
- 2008: *Lisäjuttuja Varkauden historiaan. II osa*. Jutut julkaistu alun perin *Varkauden Viikko* -lehdessä vuosina 1974–1985. Varkaus: Kirja-Varkaus ry.
- KETTUNEN, LAURI 1940: *Suomen murteet. Murrekartasto*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 188. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KIVINIEMI, EERO 1971: *Suomen partisiippinimistöä. Ensimmäisen partisiipin sisältävät henkilön- ja paikannimet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 295. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1973: *Ortnamnens uppkomst i typologiskt perspektiv*. – Kurt Zilliacus (toim.), *Synvinklar på ortnamn* s. 25–47. Skrifter utgivna av svenska litteratursällskapet i Finland 454. Meddelanden från folk Kultursarkivet 1. Helsingfors: Lantmäteristyrelsen.
- 1975: *Paikannimien rakennetyypeistä*. Suomi 118: 2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1976: *Om namngivningens sociala bakgrund och systematiska karaktär*. –

- Kurt Ziliacus (toim.), *Ortnamn och samhälle. Aspekter, begrepp, metoder* s. 49–58. Skrifter utgivna av svenska litteratursällskapet i Finland 472. Meddelanden från folk kultursarkivet 4. Mariehamn: Tryckeri & Tidnings Ab.
- 1977: *Väärät vedet. Tutkimus mallien osuudesta nimenmuodostuksessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 337. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1978: Paikannimistö systeeminä. – Eero Kiviniemi (toim.), *Nimistöntutkimus ja paikallishistoria* s. 73–89. Paikallishistoriallisen toimiston julkaisuja 2. Helsinki: Paikallishistoriallinen Toimisto ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- 1979: Nimistöntutkimus. – Matti Nurminen (päätoim.), *Otavan suuri ensyklopedia* s. 4728. Helsinki: Otava.
- 1980a: Nimistö Suomen esihistorian tutkimuksen aineistona. – Sven-Erik Åström (toim.), *Suomen väestön esihistorialliset juuret* s. 327–346. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 131. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- 1980b: Nimistö Suomen esihistorian tutkimuksen aineistona. – *Virittäjä* 84 s. 319–338.⁴⁸
- 1980c: Paikannimistön maailmankuva ja todellisuus. Virkaanastujaisesityelmä Helsingin yliopistossa 28. marraskuuta 1979. – *Virittäjä* 84 s. 1–6.
- 1987: Voidaanko nimeämisperusteet luokitella? – Eero Kiviniemi & Ritva Liisa Pitkänen (toim.), *Kieli 2* s. 7–34. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 1990: *Perustietoa paikannimistä*. Suomi 149. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1991: Analogisk namngivning och den toponomastiska teorin. – Gordon Albøge, Eva Villarsen Meldgraad & Lis Weise (toim.), *Analogi i navngivning* s. 111–120. NORNA-rapporter 45. Uppsala: NORNA-förlaget.
- 1999: Maisema muuttuu – mullistuuko nimistö? – Sirkka Paikkala, Ritva Liisa Pitkänen & Peter Slotte (toim.), *Yhteinen nimiympäristömme. Nimistön suunnittelun opas* s. 9–14. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 110. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Suomen Kuntaliitto. (Artikkeli on julkaistu aiemmin *Aika*-lehdessä 2/1972.)
- KIVINIEMI YM. 1974 = KIVINIEMI, EERO – PITKÄNEN, RITVA LIISA – ZILLIACUS, KURT: *Nimistöntutkimuksen terminologiaa. Terminologin inom namnforskningen*. Castrenianumin toimitteita 8. Helsinki.
- K[OISTINEN], O[LLI] 1899: Silmäys kansan nimitietoihin Pohjois-Savossa. – *Virittäjä* 3 s. 120–125.
- KOSKI, MAUNO 1977: Uusi onomastinen koulukunta. – *Virittäjä* 81 s. 218–224.
- KUNNAS, NIINA 2006: Yksi, kaksi vai monta kirjakieltä? Vienankarjalaisten kanta kieli-debattiin. – *Virittäjä* 110 s. 229–247.
- LEHIKONEN, LAILA 1988: *Kirvun talonnimet. Karjalaisen talonnimisysteemin kuvaus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 493. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1999: Näkökulmia kadunnimistöön. – Sirkka Paikkala, Ritva Liisa Pitkänen & Peter Slotte (toim.), *Yhteinen nimiympäristömme. Nimistön suunnittelun opas* s. 61–64. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 110. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Kuntaliitto. (Ajantasaisettu versio *Virittäjässä* 2/1983 julkaistusta artikkelista.)
- MALLAT, KAIJA 2007: *Naiset rajalla*. Kyöpeli, Nainen, Naara(s), Neitsyt, Morsian, Akka ja Ämmä *Suomen paikannimissä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran

48 Lähteet Kiviniemi 1980a ja 1980b eroavat hieman sisällöltään toisistaan siitä huolimatta, että artikkelit on nimetty samalla tavalla.

- toimituksia 1122. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MIELIKÄINEN, AILA 2005: Nimistön- ja sanastontutkimuksen rajamaastossa. Slangi, puhekieli ja murre epävirallisissa paikannimissä. – Terhi Ainiala (toim.), *Kaupungin nimet* s. 26–55. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 134. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MIELIKÄINEN, AILA – PALANDER, MARJATTA 2002: Suomalaisten murreasenteista. – Sirkka Saarinen (päätoim.), *Sananjalka* s. 86–108. Suomen Kielen Seuran vuosikirja 44. Turku: Suomen Kielen Seura.
- MIKKONEN, PIRKKO – PAIKKALA, SIRKKA 2000: *Sukunimet*. Uudistettu painos. Helsinki: Otava.
- Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti.* – Marjatta Palander & Anne-Maria Nupponen (toim.). *Studia Carelica Humanistica* 20. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta 2005.
- MÄNTYLÄ, ILKKA 1987a: Vapauden aika. – Seppo Zetterberg (päätoim.), *Suomen historian pikkujättiläinen* s. 273–311. Helsinki: WSOY.
- 1987b: Kustavilainen aika. – Seppo Zetterberg (päätoim.), *Suomen historian pikkujättiläinen* s. 313–357. Helsinki: WSOY.
- NA = Nimiaarkiston kokoelmat. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- NAHKOLA, KARI 1987: *Yleisgemmaatio. Äänne muutoksen synty ja vaiheet kielisysteemissä erityisesti Tampereen seudun hämäläismurteiden kannalta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 457. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NICOLAISEN, W. F. H. 1987: Semantic causes of structural changes in place names. – Göran Hallberg, Stig Isaksson & Bengt Pamp (toim.), *Nionde nordiska namnforskarkongressen* s. 9–20. NORNA-rapporter 34. Uppsala: NORNA-förlaget.
- NIEDZIELSKI, NANCY A. – PRESTON, DENNIS R. 2000: *Folk linguistics*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 122. Berlin: Mouton de Gruyter.
- NIRVI, R. E. 1951: Eräs pohjoissavolainen diftongi-ilmiö. – *Virittäjä* 55 s. 417–423.
- NISSILÄ, VIILJO 1935: Piirteitä Vuoksenlaakson maanomistuskysymyksiä valaisevasta paikannimistöstä. – *Kaukomieli VII* s. 78–97.
- 1939: *Vuoksen paikannimistö I*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1940: Paikannimien syntykysymyksiä. – *Virittäjä* 44 s. 181–189.
- 1951: Eräs alaksalainen henkilönnimityyppi Suomessa. – *Virittäjä* 55 s. 347–365.
- 1954: Syntymäpaikkaa ja -yhteisöä ilmaisevia sanoja nimistössämme. – *Virittäjä* 58 s. 246–287.
- 1962: *Suomalaista nimistöntutkimusta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 272. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1968: Asutushistoriallinen nimistöntutkimus. – Antero Penttilä (toim.), *Paikallishistoria tänään* s. 54–74. Helsinki: WSOY.
- 1972: Karjalan Kannaksen paikannimistöä 1600-luvun tuomiokirjoista. – Hannes Sihvo (toim.), *Nimikirja. Kalevalaseuran vuosikirja 52* s. 222–230. Helsinki: WSOY.
- 1975: *Suomen Karjalan nimistö*. Joensuu: Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö.
- NS = *Nykysuomen sanakirja*. – Matti Sadeniemi (päätoim.). Kymmenes painos. Helsinki: WSOY 1988.
- NUPPONEN, ANNE-MARIA 2011: ”Savon murre” savolaiskorvin. *Kansa murteen havainnoijana*. Dissertations in Education, Humanities, and Theology No 11. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
- NÄRHI, EEVA MARIA 1999: Muistonimet. – Sirkka Paikkala, Ritva Liisa Pitkänen & Peter Slotte (toim.), *Yhteinen nimiympäristömme. Nimistönsuunnittelun opas* s.

- 96–99. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 110. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Kuntaliitto.
- O[JANSUU], H[EIKKI] A. 1904: Suonnejoki vai Suonenjoki? – *Virittäjä* 8 s. 52.
- OLKKONEN, TUOMO 1987: Modernisoituva suuriruhtinaskunta. – Seppo Zetterberg (päätoim.), *Suomen historian pikkujättiläinen* s. 473–543. Helsinki: WSOY.
- PAIKKALA, SIRKKA 1999: Nimien avulla hahmotamme maailmaa. – *Paikannimet – paikan muisti. Euroopan rakennusperintöpäivät 11.–12.9.1999* s. 12–16. Helsinki: Suomen kotiseutuliitto ja ympäristöministeriö.
- 2001: Paikannimet kulttuuriperintönä. – Kaija Mallat, Terhi Ainiala & Eero Kiviniemi (toim.), *Nimien maailmasta* s. 176–191. Kieli 14. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 2007: Paikannimien etymologisesta tutkimuksesta Suomessa. – Sirkka Paikkala (päätoim.), *Suomalainen paikannimikirja* s. 7–9. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 146. Helsinki: Karttakeskus ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- 2009: Kunta, kaupunki ja pitäjä. – *Kielikello* 3 s. 18–20.
- PALANDER, MARJATTA 2001: Kansan käsityksistä lingvistiikkaa. – *Virittäjä* 105 s. 147–151.
- 2005: Johdanto. – Marjatta Palander & Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti* s. 9–14. *Studia Carelica Humanistica* 20. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- PAUNONEN, HEIKKI 2000: *Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja*. Helsinki: WSOY.
- PITKÄNEN, RITVA LIISA 1996: Viljelijän kylä – kalastajan saaristo. Ammatti nimitaidon taustana. – Ritva Liisa Pitkänen, Helena Suni & Satu Tanner (toim.), *Kielen kannoilla* s. 102–118. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 86. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Edita.
- 1999: Perinnäinen paikannimistö. – *Paikannimet – paikan muisti. Euroopan rakennusperintöpäivät 11.–12.9.1999* s. 6–11. Helsinki: Suomen kotiseutuliitto ja ympäristöministeriö.
- PRESTON, DENNIS R. 1989: *Perceptual dialectology: Nonlinguists' views of areal linguistics*. *Topics in Sociolinguistics* 7. Dordrecht: Foris Publications.
- PS = *Suomen kielen perussanakirja*. Helsinki: Valtion painatuskeskus ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1990–1994.
- PT = *Perinteentutkimuksen terminologia*. – Satu Apo & Eeva-Liisa Kinnunen (toim.). Helsinki: Helsingin yliopiston folkloristiikan laitos 1997.
- RAPOLA, MARTTI 1943: Lisää kirjasuomen sanaston historiaan. – *Virittäjä* 47 s. 15–30.
- 1966: *Suomen kielen äännehistorian luennot*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 283. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1969: *Johdatus suomen murteisiin*. Tietolipas 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RYTKÖNEN, AHTI 1962: Mikä on Varkaus-nimen alkuperä. – *Warkauden Lehti* 6.1.1962.
- RÄISÄNEN, ALPO 1982: *Kainuun murteiden ja nimistön opas*. Kajaani: Kainuun Sanomain Kirjapaino Oy.
- 2007a: Muistitietoa ja paikannimiä Ämmänsaaren seudulta. – Marjatta Palander (toim.), *Kainuun kieltä ja paikannimiä* s. 133–136. *Studia Carelica Humanistica* 21. Joensuu: Joensuun yliopistopaino. (Julkaistu alun perin *Ylä-Kainuussa* 7.8.2001.)
- 2007b: Tienkallot ja Kallosuot. – Marjatta Palander (toim.), *Kainuun kieltä ja paikannimiä* s. 159. *Studia Carelica Humanistica* 21. Joensuu: Joensuun yliopistopaino. (Julkaistu alun perin *Kainuun Sanomissa* 28.3.2004.)
- 2009: Kallavesi ja muita Savon paikannimiä. – *Virittäjä* 113 s. 38–57.

- SALMELAINEN, E. A. 1925: *Lehtiä Warkauden tehtaan historiaan I*. Varkaus: Kustantamo Tietoseppo osakeyhtiö.
- SALMENKIVI YM. 2006 = SALMENKIVI, MARKO – PULKKINEN, RISTO – TUOMINEN, HEIKKI: Leksikaalisten ja syntaktisten nimenosien yleisyydestä ja levinneisyydestä peruskartan paikannimistössä. – *Virittäjä* 110 s. 190–228.
- S[ETÄLÄ, E. N.] 1897: Kansanjohdannaisia. – *Virittäjä* 1 s. 14.
- SHP = *Suomen historian pikkujättiläinen*. – Seppo Zetterberg (päätoim.). Helsinki: WSOY 1987.
- SIVULA, JAAKKO 1989: *Lintu soudessa sokea. Suomen murteiden kiimatermistö*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 504. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SJÖBLOM, PAULA 2006: *Toiminimen toimenkuva. Suomalaisen yritysnimistön rakenne ja funktiot*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1064. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja*. Tutkimuslaitos Suomen suvun julkaisuja III. Lexica societatis Fenno-ugricae XII. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1955–1978.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Helsinki: Valtion painatuskeskus ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1985–2008.
- SMSA = Suomen murteiden sana-arkiston kokoelmat. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- SOIKKANEN, HANNU 1963: *Varkauden historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Kirjapaino Oy:n kohopaino.
- SOININEN, ARVO M. 1961: *Pohjois-Savon asuttaminen keski- ja uuden ajan vaihteessa*. Suomen Historiallisen Seuran julkaisuja LVIII. Forssa: Forssan Kirjapaino Oy.
- SP = *Suomalainen paikannimikirja*. – Sirkka Paikkala (päätoim.). Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 146. Helsinki: Karttakeskus ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2007.
- ST = *Savon tuomiokirjat 1559 ja 1561–1565. Domböcker för Savolax 1559 och 1561–1565*. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino 1954.
- STEVENS-SALKORANTA, HELVI 1952: Warkauden menneisyyttä paikannimistön valossa. – *Warkauden Lehti* 20. ja 22.3.1952.
- SUURONEN, VÄINÖ 1935: *Kangasniemen Unnukkalasta ja unnukkalaisista*.
- T[UNKELO], E. A. 1910: Muutama sana Suomen Ämmä-alkuisista paikannimistä. – *Virittäjä* 14 s. 87–88.
- 1911: Oikeakielisyyttä. – *Virittäjä* 15 s. 46–50.
- VAATTOVAARA, JOHANNA 2005: Lisää lingvistiikkaa kansankäsityksistä. – *Virittäjä* 109 s. 466–475.
- 2009a: *Meän tapa puhua. Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1224. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VAHTOLA, JOUKO 1987: Keskiaika. – Seppo Zetterberg (päätoim.), *Suomen historian pikkujättiläinen* s. 41–125. Helsinki: WSOY.
- 1999: Paikan nimi – paikan muisti. – *Paikannimet – paikan muisti. Euroopan rakennusperintöpäivät 11.–12.9.1999* s. 4–5. Helsinki: Suomen kotiseutuliitto ja ympäristöministeriö.
- VILKUNA, KUSTAA 1963: Mikä oli kupias? – *Virittäjä* 67 s. 303–317.
- 1971: Mikä oli lapinkylä ja sen funktio? – Hannes Sihvo (toim.), *Vanhaa ja uutta Lappia. Kalevalaseuran vuosikirja 51* s. 201–238. Helsinki: WSOY.
- VIRRANKOSKI, PENTTI 1978: Mitä historiantutkija odottaa nimistöntutkimukselta. – Eero Kiviniemi (toim.), *Nimistöntutkimus ja paikallishistoria* s. 9–23. Paikallishistoriallisen toimiston julkaisuja 2. Helsinki: Paikallishistoriallinen

- Toimisto ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- VOIONMAA, VÄINÖ 1950: Asutushistoriallisesta paikannimitutkimuksesta. – *Tampere. Tutkimuksia ja kuvauksia IV* s. 8–25. Tampereen Historiallisen Seuran julkaisu VIII. Tampere: Tampereen Historiallinen Seura.
- VUORELA, TOIVO 1979: *Kansanperinteen sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- ZILLIACUS, KURT 1966: *Ortnamnen i Houtskär. En översikt av namnförrådets sammanställning*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 416. Mariehamn: Tryckeri & Tidnings Ab.
- 1972: Nimistötieteellisten synteisien aikaa. – Hannes Sihvo (toim.), *Nimikirja. Kalevalaseuran vuosikirja 52* s. 360–382. Helsinki: WSOY.
- YLI-KOJOLA, MARIA 2005: Kurvinpussi vai torikatu? Kouvolalaisten mielipiteitä kadunnimistä. – Terhi Ainiala (toim.), *Kaupungin nimet. Kymmenen kirjoitusta kaupunkinimistöstä* s. 178–201. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisu 134. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Painamattomat opinnäytteet

- HEINONEN, JAANA 2008: ”Nimi kertoo kaiken”. *Keskisuomalaisten henkilönnimiin liittyvät stereotypiat*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto.
- MARTTALA, ULLA 1957: *Varkauden kauppalan Ruokojärven ja Varkauden kylien paikannimistö*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- MERILUOTO-KOVANEN, TUULA 1974: *Kuvansin ja Paasveden vesistönimiiä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- NIEMI, ANNE 1991: *Ahomäki vai Ahonmäki? Virtain paikannimistön mäki- ja niemi- loppuisten nimien määriteosista*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- NUOTIO, HELVI 1949: *Joroisten pitäjän vesistöjen nimet*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- RIEPPONEN, NINA 2008: *Marjalan taajamanimistö asukkaiden näkökulmasta*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto.
- RISSANEN, MAUNO A. 1962: *Isovanhempain nimityksellä alkavat paikannimet*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- TIMONEN, SOILE 1979: *Varkauden vesistönimiiä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- VAINIOMÄKI-TANDU, PÄIVI 1991: *Satakuntalaisia paikannimiä selittävästä tarinoista. Kansanrunousarkiston ja Nimiarkiston aineistojen ryhmittelyä ja vertailua sekä nimien leksikaalista tarkastelua*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

Sähköiset lähteet

- AINIALA, TERHI 2010: Slanginimiä sadan vuoden ajalta. – <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=3818> 2.1.2011.
- HÄRÖ, ERKKI 1997–2005: Suomen vuoritoimi ja metalliruukit. Historical mining and metallurgy in Finland. – <http://www.antskog.fi/ruukit.pdf> 18.11.2010.
- JHM = Johan Habermanin maantarkastusluettelo Pien-Savosta 1620-luvulta. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisu Timo Alasen toimittamasta teoksesta vuodelta 2004. – <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisu/julk2/>.
- KOTUS = Kotimaisten kielten tutkimuskeskus: Erilliset paikannimikokoelmat. – <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=531> 29.12.2010.
- MOT = Sähköinen MOT-sanakirja. – <http://mot.kielikone.fi.ezproxy.uef.fi:2048/mot/uef/netmot.exe?motportal=80>.

SRM = Säämingin ja Rantasalmen maantarkastusluettelo vuosilta 1562–1563. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisu Timo Alasen toimittamasta teoksesta vuodelta 2006. –

<http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk4/index.html>.

VAATTOVAARA, JOHANNA 2009b: Kielenmuutoksen kansanvalta. –

*http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/hakemistot/jutut/vaattovaara2_2009.pdf
7.1.2010.*

VRK = Väestörekisterikeskus: Kuntien asukasluvut aakkosjärjestyksessä. –

<http://vrk.fi/default.aspx?docid=4982&site=3&id=0>.

VRK2 = Väestörekisterikeskuksen nimipalvelu. –

<http://verkkopalvelut.vrk.fi/Nimipalvelu/default.asp?L=1>.

LIITE 1 Tutkimuksessa käsiteltävät paikannimet. Nimen perässä sulkeissa näkyy luku, jossa nimeä on tutkimuksessa käsitelty.

1. Akonlahti (5.1.3.3) *
2. Haiseva (7.1.5)
3. Hasinmäki (5.1.2.3) *
4. Haukivuori (4.9)
5. Heinävesi (4.4)
6. Helvejärvi (7.1.4) *
7. Huruslahti (7.3.3) *
8. Huutokoski (6.4)
9. Hyväjärvi (7.1.6)
10. Häyriä (5.1.1.1) *
11. Joroinen (4.3)
12. Joutenlahti (5.1.3.2) *
13. Jäppilä (4.8) *
14. Kallavesi (7.1.1)
15. Kangaslampi (4.7)
16. Kankunharju (5.1.2.6) *
17. Karvio (6.5)
18. Kermajärvi (7.1.7)
19. Kirvesniemi/Kirveslahti (7.3.2)
20. Kommila (5.1.1.5) *
21. Konnusvesi (7.2.2)
22. Kuoppakangas (5.1.2.7) *
23. Kurola (5.1.1.4) *
24. Kuvansi (6.1)
25. Kämäri (5.1.4.3) *
26. Könönpelto (5.1.4.1) *
27. Laivalinnankatu (5.2.2) *
28. Lemmensillantie (5.2.3) *
29. Leppävirta (4.2)
30. Leunanmäki (5.1.2.4)
31. Likolahti (7.3.4)
32. Luttila (5.1.1.3) *
33. Maavesi (6.3)
34. Mulajärvi (7.1.3) *
35. Naarajärvi (6.2)
36. Orinnoro (7.4.1)
37. Parsiusmäki (5.1.2.5)
38. Pieksämäki (4.5)
39. Pussilanjoki (5.1.3.4) *
40. Puurtila (5.1.1.2) *
41. Päiviönsaari (5.1.3.1) *
42. Riikinneva (7.4.2)
43. Satakunnankatu (5.2.1) *
44. Siitinselkä (7.2.1) *
45. Soisalo (7.3.5)
46. Suonenjoki (4.6)
47. Taipale (5.1.4.2) *
48. Tappuvirta (7.2.4)
49. Taulumäki (5.1.2.1) *
50. Turjanvirta (7.2.3)
51. Tyyskä (7.3.1)
52. Unnukka (7.1.2) *
53. Varkaus (4.1) *
54. Viinämäki (5.1.2.2) *
55. Virtasalmi (4.10)
56. Yölinnunsalmi (7.2.5)
57. Ämmäkoski (7.2.6) *

* Nimi oli mukana kandidaatintutkielmassani.

LIITE 2 Haastateltavien taustatiedot

- M41 Asunut Varkaudessa vuodesta 1970 lähtien. Lukenut historiaa ajanvietteenä. (Haastateltu kandidaatintutkielmaa varten 28.2.2008.)
- M43 Asunut Varkaudessa jonkin aikaa 1960-luvulla, muuttanut pysyvästi vuonna 1972. Syntynyt Soisalolla, joka kuuluu osin Varkauteen. Perehtyminen historiakirjallisuuteen jäänyt selailuasteelle. (Haastateltu pro gradu -tutkielmaa varten 30.6.2009.)
- M50a Asunut Varkaudessa vuodesta 1967 lähtien. (Haastateltu kandidaatintutkielmaa varten 26.3.2008.)
- M50b Kotoisin Leppävirralta. Asunut Varkaudessa opiskeluaikoina ja muuttanut pysyvästi vuonna 1976. Ei ole paljoa lukenut lähialueiden historiaa; perehtynyt tarkemmin oman sukunsa historiaan. (Haastateltu pro gradu -tutkielmaa varten 17.7.2009.)
- M51a Työskennellyt Varkaudessa 1977–78, muuttanut pysyvästi vuonna 1982. Ei ole perehtynyt Varkauden historiaan. (Haastateltu pro gradu -tutkielmaa varten 9.7.2009.)
- M51b Muuttanut Varkauteen 1970-luvun puolivälissä. Lukee historiakirjoituksia silloin, kun niitä osuu kohdalle. Kiinnostunut erityisesti sanojen etymologioista. (Haastateltu pro gradu -tutkielmaa varten 15.7.2009.)
- M54 Muuttanut Varkauteen vuonna 1989, asunut välillä kaksi vuotta muualla. Varkauden historia tullut osin tutuksi ainoastaan työn mukana muun keskustelun ohessa; ei ole itse ollut aktiivinen tiedon etsijä. (Haastateltu pro gradu -tutkielmaa varten 15.7. 2009.)
- M55a Syntyperäinen varkautilainen. Lukenut historiaa jonkin verran ajanvietteenä. (Haastateltu pro gradu -tutkielmaa varten 25.6.2009.)
- M55b Syntyperäinen varkautilainen. Varkauden Lehden historiaan liittyvät kirjoitukset kiinnostaneet. (Haastateltu pro gradu -tutkielmaa varten 15.7.2009.)
- M56a Syntyperäinen varkautilainen. Lukenut historiaa ajanvietteenä. (Haastateltu kandidaatintutkielmaa varten 5.3.2008 sekä pro gradu -tutkielmaa varten 30.6.2009.)
- M56b Syntyperäinen varkautilainen. (Haastateltu kandidaatintutkielmaa varten 14.3.2008.)
- M65 Asunut Varkaudessa 4-vuotiaasta lähtien. On ammatiltaan historianopettaja, eli tutustunut Varkauden historiaan ammattinsakin puolesta. (Haastateltu kandidaatintutkielmaa varten 25.3.2008.)
- M70 Syntyperäinen varkautilainen. Asunut välillä muualla Suomessa ja ulkomailla. Ollut aina kiinnostunut historiasta vaikkakin vain harrastuspohjalta; Suomen historia ei silti niinkään kiinnosta. (Haastateltu pro gradu -tutkielmaa varten 29.6.2009.)

- M73 Syntyperäinen varkautelainen. Ei ole tutustunut Varkauden historiaan. (Haastateltu pro gradu -tutkielmaa varten 13.7.2009.)
- M74 Syntyperäinen varkautelainen. Lukenut joitain historiakirjoituksia joskus Varkauden Lehdestä. (Haastateltu pro gradu -tutkielmaa varten 1.7.2009.)
- N20 Asunut Varkaudessa 17-vuotiaaksi asti. Palasi sodan jälkeen Harjurannalle (Varkautta lähellä sijaitseva kylä, joka liitettiin Varkauteen vuoden 2005 alusta). Muuttanut Varkauteen vuonna 1964. (Haastateltu kandidaatin-tutkielmaa varten 28.2.2008.)
- N21 Syntyperäinen varkautelainen. Ei ole lukenut historiateoksia, joissa olisi kerrottu paikannimien taustoista, vaan lähinnä kuullut tarinoita nimien synnystä. (Haastateltu kandidaatin-tutkielmaa varten 5.3.2008 sekä pro gradu -tutkielmaa varten 2.7.2009.)
- N22 Asunut Varkaudessa vuodesta 1954 lähtien. (Haastateltu kandidaatin-tutkielmaa varten 25.3.2008.)
- N36 Syntyperäinen varkautelainen. (Haastateltu kandidaatin-tutkielmaa varten 14.3.2008.)
- N43 Syntyperäinen varkautelainen. Asunut opiskellessaan muualla. Lukenut historiaa jonkin verran mielenkiinnosta. (Haastateltu pro gradu -tutkielmaa varten 25.6.2009.)
- N44 Asunut Varkaudessa 30 vuotta. Ei ole lukenut Varkauden historiaa, mutta uskoo, että selitys nimien taustoille löytyisi historiakirjallisuudesta. (Haastateltu kandidaatin-tutkielmaa varten 28.2.2008.)
- N47 Asunut Varkaudessa 2,5 vuotta 1960-luvulla, muuttanut pysyvästi vuonna 1971. On perehtynyt Varkauden tehtaan historiaan perusteellisemmin kuin kaupungin historiaan, mutta tuntee kaupunginkin historian 1900-luvulta pääpiirteissään. Lukenut vastikään Vesilahden historiasta kertovan teoksen, jossa sivutaan alueen paikannimien syntyä. (Haastateltu pro gradu -tutkielmaa varten 26.6.2009.)
- N52 Asunut Varkaudessa 28 vuotta. Ei pidä historian tuntemustaan hyvänä eikä näin ollen ole omasta mielestään tietoinen nimien taustoista. (Haastateltu kandidaatin-tutkielmaa varten 5.3.2008.)
- N53 Syntyperäinen varkautelainen. Asunut välillä muualla. (Haastateltu kandidaatin-tutkielmaa varten 3.3.2008.)
- N54 Asunut Varkaudessa vuodesta 1962 lähtien. Tehnyt 10 vuotta sivutoimena kaupunkioppaan töitä. Perehtynyt Varkauden historiaan omalla tutkimisellaan. (Haastateltu pro gradu -tutkielmaa varten 6.7.2009.)
- N55 Asunut Varkaudessa 10 vuotta ja Timolassa 20 vuotta (Timola sijaitsee alueellisesti lähellä Varkautta, mutta kuuluu hallinnollisesti Leppävirtaan. Haastateltava voidaan kuitenkin katsoa kuuluvaksi varkautelaiseksi, sillä hän on ollut töissä Varkaudessa 37 vuotta). Ei ole lukenut Varkauden historiasta. (Haastateltu kandidaatin-tutkielmaa varten 14.3.2008.)

- N56 Syntyperäinen varkautelainen. Kaipasi tapahtumaa, jossa nimien synnystä saisi tietoa. (Haastateltu kandidaatintutkielmaa varten 8.3.2008.)
- N57a Asunut Varkaudessa 26 vuotta. Arvioi, että Varkauden paikannimistöön on vaikuttanut karjalainen puhekieli. (Haastateltu kandidaatintutkielmaa varten 20.3.2008.)
- N57b Asunut Varkaudessa vuodesta 1982 lähtien. On kiinnostunut historiasta, mutta ei ole perehtynyt siihen. (Haastateltu pro gradu -tutkielmaa varten 26.6.2009.)
- N59a Asunut Varkaudessa 35 vuotta. (Haastateltu kandidaatintutkielmaa varten 6.3.2008.)
- N59b Asunut Varkaudessa 21 vuotta. Sanojen historia on kiinnostanut mutta ei ole sitä kuitenkaan opiskellut. Saanut tietoa Varkauden historiasta lähinnä Warkauden Lehestä 20 vuoden ajan tai sitten kokemuksen kautta. (Haastateltu pro gradu -tutkielmaa varten 27.6.2009.)
- N60 Muuttanut Varkauteen vuonna 1980. Historiantietämys pohjautuu koulussa opittuun, ei ole ollut juurikaan kiinnostunut historiasta. (Haastateltu pro gradu -tutkielmaa varten 25.6.2009.)
- N66 Asunut Varkaudessa vuodesta 2007 lähtien. Ei ole perehtynyt Varkauden tai lähikuntien historiaan. (Haastateltu pro gradu -tutkielmaa varten 7.7.2009.)
- N69 Muuttanut Varkauteen vuonna 1987. Historiantietämys pohjautuu lähinnä kuulopuheisiin. (Haastateltu pro gradu -tutkielmaa varten 26.6.2009.)
- N71 Kotoisin Kangaslammilta (kunta liitettiin Varkauteen vuonna 2005. Asunut välillä muualla. Ei ole juuri perehtynyt historiaan. (Haastateltu pro gradu -tutkielmaa varten 29.6.2009.)
- N73 Muuttanut Varkauteen vuonna 1981. Asunut välillä muualla opiskelun takia. Lukenut lähinnä Warkauden Lehden historia-aiheisia kirjoituksia. (Haastateltu pro gradu -tutkielmaa varten 1.7.2009.)
- N77a Muuttanut Varkauteen 6. luokalle. Tutustunut kaupungin historiaan lähinnä Warkauden Lehden kirjoitusten kautta. (Haastateltu pro gradu -tutkielmaa varten 1.7.2009.)
- N77b Muuttanut Varkauteen 7-vuotiaana. Ei ole tutustunut historiaan omatoimisesti. Saattanut joskus jutella muiden kanssa jostain nimistä, jotka ovat tulleet ohimennen puheeksi. (Haastateltu pro gradu -tutkielmaa varten 30.6.2009.)